

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของ
ผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า”

โดย

ขวัญชีวัน บัวแดง

มีนาคม 2554

สัญญาเลขที่ RDG5210043

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของ
ผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า”

โดย

ขวัญชีวัน บัวแดง
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชุดโครงการสถานะและปัญหาของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัย "การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า" ดำเนินการเป็นเวลา 15 เดือนตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2552 ถึงเดือนตุลาคม 2553 ในพื้นที่ของ 5 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สมุทรสาครและระนอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเครื่องมือการวิจัยที่ประกอบด้วยการสัมภาษณ์ ประวัติชีวิต สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และประชุมกลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลจาก 1) เจ้าหน้าที่และบุคลากรของภาครัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำงานเกี่ยวข้องกับทายาทของผู้ย้ายถิ่น 2) ผู้นำชุมชนทั้งไทยและผู้ย้ายถิ่น 3) ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เป็นเด็กและเยาวชนและ 4) ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นผู้ประกอบการจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ มอญ พม่า กะเหรี่ยง และทะวาย อีกทั้งเข้าร่วมสังเกตการณ์ในงานเทศกาล พิธีทางศาสนา และงานในวันสำคัญอื่น ๆ ที่จัดขึ้น โดยทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ผลการศึกษารูปได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยดังต่อไปนี้

1) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของทายาทมีสองประเภทที่สำคัญได้แก่

(1) เครือข่ายความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติทั้งข้ามแดนและภายในประเทศไทย เครือข่ายนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากในการตัดสินใจว่าในอนาคตทายาทจะอยู่อาศัยในประเทศไทย หรือประเทศพม่า หรือประเทศอื่น ผู้ย้ายถิ่นที่ไม่มีญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดที่อยู่ในประเทศพม่าแล้ว แรงจูงใจที่จะกลับไปอยู่ในประเทศพม่ามีน้อย การตัดสินใจให้ทายาทเรียนในโรงเรียนไทยและปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยจะมีสูง ในทางตรงกันข้ามถ้าหากยังมีญาติพี่น้องใกล้ชิดในประเทศพม่า จะมีการติดต่อข้ามแดนอย่างสะดวกทั้งเดินทางข้ามไปมาและติดต่อทางโทรศัพท์ ทำให้มีการส่งทายาทกลับไปพม่าอยู่กับญาติพี่น้องชั่วคราวหรือกลับไปถาวร การโยกย้ายมาทั้งครอบครัวทั้งพ่อแม่ของผู้ย้ายถิ่น จะเกิดขึ้นมากในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นอยู่ในเขตที่ได้รับผลกระทบจากการสู้รบหรือมีการบังคับโยกย้าย พบมากในกลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยง ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่มาจากเขตที่ไม่มีปัญหาการสู้รบและตั้งใจมาเพื่อทำงานเก็บเงิน เช่น พม่า และมอญ ส่วนใหญ่จะไม่ได้เอาพ่อแม่มาด้วย และเมื่อมีลูกก็จะส่งกลับไปให้ญาติพี่น้องทางฝั่งพม่าเลี้ยง นอกจากนี้การที่ทายาทอยู่ใกล้ชิดกับครอบครัวและเครือญาติ จะมีโอกาสที่รับเอาวัฒนธรรมและสำนึกทางชาติพันธุ์ได้มากกว่า ทายาทที่ไม่ได้รับการเอาใจใส่จากครอบครัว เพราะจะมีโอกาสติดตามไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดโดยชุมชนและองค์กรชาติพันธุ์ ทายาทที่อยู่ในครอบครัวที่แตกแยกยากจน และไร้ญาติขาดมิตร ไม่มีโอกาสเข้าเรียน โอกาสที่จะได้เรียนรู้ทั้งวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมของพ่อแม่จะมีน้อย

(2) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และท้องถิ่นเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม ถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในประเทศไทย เพราะดำรงอยู่ก่อนการเกิดรัฐชาติไทยสมัยใหม่ เช่น กลุ่มไทใหญ่ทางภาคเหนือ กะเหรี่ยงทางตะวันตกและตอนกลางของประเทศ และมอญที่อยู่ในหลายจังหวัดทางภาคกลางและตะวันตก เมื่อกลุ่มเดียวกันย้ายถิ่นเข้ามา ส่วนใหญ่มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และให้การช่วยเหลือ แม้ว่าจะไม่ได้มีอุดมการณ์ความคิดและวัฒนธรรมทุกอย่างเหมือนกัน ประกอบกับการที่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังดำรงวัฒนธรรมที่เคร่งครัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่เกี่ยวกับการปฏิบัติทางศาสนา ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมาก่อนให้การต้อนรับในฐานะผู้ที่มีความรู้ทางด้านวัฒนธรรม เปิดพื้นที่ทางศาสนาให้ผู้ย้ายถิ่นมาร่วมทำบุญ มีบทบาทในการนำในพิธีทางศาสนาและการแสดงร่วมทั้งการถ่ายทอดวัฒนธรรม นอกจากนั้น ภายใต้เครือข่ายทางชาติพันธุ์ ยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายของคนจากหมู่บ้านเดียวกัน โดยการจัดตั้งกลุ่มของคนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ทำกิจกรรมด้านการศึกษาและวัฒนธรรมร่วมกัน และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานและการใช้ชีวิตในประเทศไทย

2) กลไกและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

กลไกภาครัฐ เอกชนและชุมชน มีส่วนสำคัญที่ช่วยเปิดพื้นที่ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ที่ทำให้ทายาทมีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องภาษาและวัฒนธรรมในสังคมไทยและของผู้ปกครองและสามารถขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งในกลุ่มชาติพันธุ์และกับชุมชนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ดังสรุปลักษณะการทำงานของกลไกแต่ละประเภทดังนี้

กลไกภาครัฐ ที่สำคัญได้แก่ มติคณะรัฐมนตรีปี 2548 ที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทยให้เข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐไทยได้ ด้วยการจัดสรรงบประมาณอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวให้แก่สถานศึกษาที่จัดการศึกษาแก่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น ทำให้ทายาทของผู้ย้ายถิ่นเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐไทยเป็นจำนวนมากขึ้นทุกปี นอกจากนี้ทางกระทรวงมหาดไทยจัดทำฐานข้อมูล (เลขประจำตัว 13 หลัก) ให้กับทายาท ทำให้มีสถานะที่สามารถอยู่ในประเทศไทยได้มั่นคงขึ้นและได้รับการคุ้มครองในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิเด็ก

กลไกเอกชน ในทุกพื้นที่ศึกษาจะมีองค์กรหรือโครงการพัฒนาและสงเคราะห์ของเอกชนที่ทำงานในด้านการศึกษา โดยมีการตั้งสถานศึกษาเพื่อรองรับทายาทของผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอนุปริญา การจัดการศึกษานอกระบบที่เน้นสอนภาษาชาติพันธุ์และด้านศาสนา เพิ่มเติมทักษะชีวิต และดำเนินงานในด้านการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่สุขภาพ เกษตรกรรม หัตถกรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ รวมทั้งการรณรงค์ปกป้องสิทธิของแรงงานและทายาท

กลไกชุมชน ได้แก่กลุ่มประชาคมที่ทำงานในพื้นที่ วัดและกลุ่มศาสนาต่าง ๆ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัดจะมีบทบาทที่โดดเด่นสำหรับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธ ใน

ขณะเดียวกันศาสนาคริสต์ และอิสลามก็มีบทบาทในการให้การอุปถัมภ์ผู้ย้ายถิ่นและทนายท ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหมดมีความเข้าใจและเห็นใจผู้ย้ายถิ่นและทนายท รับทราบปัญหาดีและมีบทบาทในการดูแลและพัฒนาส่งเสริมผู้ย้ายถิ่นและทนายทให้ปฏิบัติอยู่ในกรอบของกฎหมายและศีลธรรม

โดยเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะของกลไกของภาครัฐ เอกชน และชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษาในด้านที่สนับสนุนการปรับตัวของทนายทไม่แตกต่างกันมากนัก มีบางพื้นที่ที่โดดเด่นมากกว่าพื้นที่อื่นเช่น กรณีอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตากเขต 2 ได้ตั้งศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาเด็กต่างด้าวขึ้นเพื่อสนับสนุนองค์กรเอกชนที่จัดการศึกษาในทนายทในพื้นที่ ในขณะที่พื้นที่อื่นไม่มีศูนย์ที่ดำเนินงานด้านนี้โดยตรง ในพื้นที่นี้ยังพบว่าจำนวนองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการศึกษาและการพัฒนาให้กับทนายทผู้ย้ายถิ่นมีเป็นจำนวนมากกว่าพื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งประชาคมแม่สอดที่เป็นตัวแทนท้องถิ่นและมีงานด้านการพัฒนาทนายทผู้ย้ายถิ่น ในขณะที่ไม่มีในพื้นที่อื่นสำหรับบทบาทขององค์กรทางศาสนาพบว่าทุกพื้นที่ องค์กรทางศาสนาทุกศาสนามีบทบาทอย่างมากในการช่วยให้ทนายทมีพื้นที่ของการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม แต่ที่จังหวัดสมุทรสาครจะเห็นได้ชัดเจนเป็นพิเศษ จากการที่ผู้ย้ายถิ่นทั้งพม่า ทยวาย และมอญจะร่วมกันบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ในหลายวัด และร่วมในการจัดกิจกรรมในงานบุญต่าง ๆ อย่างเอาการเอางาน

3) ลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทนายทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

ทนายทผู้ย้ายถิ่นแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มตามความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสังคมไทยและรับเอาวัฒนธรรมไทย ได้แก่กลุ่มที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทยและครอบครัวมีศักยภาพและความตั้งใจที่จะให้ลูกเรียนต่อในระดับสูงในประเทศไทย เนื่องจากครอบครัวได้ตั้งหลักปักฐานและตั้งใจจะไม่กลับไปอยู่ประเทศพม่าอีกแล้ว กลุ่มนี้จะมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับถิ่นเกิดของตนในประเทศพม่า หรือความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมพม่าน้อย กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ได้เรียนทั้งโรงเรียนในประเทศไทย หรือเรียนจากศูนย์การเรียนรู้ในเขตไทย หรือเรียนในโรงเรียนไทยแต่ไม่ได้ตั้งใจหรือยังไม่แน่ใจว่าจะอยู่ในประเทศไทยไปตลอดหรือไม่ เพราะพ่อแม่ยังมีปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้องอยู่ในเขตประเทศพม่า และอนาคตอาจจะกลับไปอยู่อาศัยยังถิ่นเดิม กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือทั้งในโรงเรียนพม่า ศูนย์การเรียนรู้ หรือโรงเรียนไทย เพราะพ่อแม่ทำงานเป็นแรงงานรับจ้างแยกตัวอยู่ตามเรือกสวนไร่เนา และย้ายสถานที่ทำงานอยู่ตลอด หรือต้องการให้เด็กช่วยงานบ้านหรือทำงานหาเงินมาใช้ในครอบครัว

สำหรับรายละเอียดของการปรับตัวแต่ละด้านมีดังนี้

(1) การปรับตัวทางภาษา

ทายาทที่มีความสามารถในด้านการใช้ภาษาไทยได้ดีกว่ารุ่นบิดามารดา ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ ได้แก่การที่เด็กที่มีอายุน้อยสามารถเรียนรู้ภาษาใหม่ได้รวดเร็วกว่า และ การมีโอกาสเข้าเรียนใน ศูนย์การเรียนรู้หรือโรงเรียนไทย อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการใช้ภาษาไทยของทายาทมีหลายระดับ ขึ้นอยู่กับ 1) ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในประเทศไทย 2) ลักษณะการปฏิสัมพันธ์กับเด็กและชุมชนไทย 3) พื้นฐานตระกูลภาษา เห็นชัดว่าเด็กไทใหญ่ จะสามารถเรียนรู้ภาษาไทยได้อย่างรวดเร็วกว่าเด็กกลุ่มอื่น ในระยะเวลาและสิ่งแวดล้อมเดียวกัน และ 4) การรับสื่อไทย ในส่วนภาษาอื่น ๆ ได้แก่ พม่า มอญ ไทใหญ่ ทวาย อังกฤษ พบว่าทายาทส่วนใหญ่ ยังคงสามารถฟัง และพูดภาษาแม่ของตนได้ เพราะพ่อแม่ หรือปู่ย่าตายายที่เด็กอยู่ด้วยยังพูดภาษาไทยได้ไม่คล่องเท่ากับภาษาแม่ของตน เด็กที่เข้าสู่โรงเรียนไทย ตั้งแต่เด็กและเรียนหลายปี ครอบครัวยุคใกล้ชิดคนไทย และพ่อแม่พูดภาษาไทยได้ดี อาจจะเริ่มพูด ภาษาไทยกับพ่อแม่มากขึ้นและเริ่มคล่องกว่าภาษาแม่ จะเริ่มอ่านและเขียนภาษาแม่ของตนและภาษา พม่าไม่ได้ แตกต่างจากทายาทที่เคยถูกส่งให้ไปเรียนในโรงเรียนพม่า แล้วกลับมาเรียนต่อในโรงเรียนไทย จะฟัง พูด อ่าน เขียนได้ทั้งภาษาแม่ ภาษาพม่า(ถ้าไม่ใช่ภาษาแม่) และภาษาไทย

ในขณะเดียวกัน สำหรับทายาทกลุ่มที่เรียนในศูนย์การเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเรียนถึง ระดับมัธยมปลาย จะได้ภาษาอังกฤษที่ค่อนข้างดี ทายาทมีแรงจูงใจในการเรียนภาษาหลายภาษา เพราะ ไม่แน่ใจว่าจะอยู่ที่ไหนในอนาคต มีโอกาสฝึกฝนและเห็นช่องทางของการทำงาน เนื่องจากมีองค์กร นานาชาติเข้ามาทำงานกับผู้ย้ายถิ่นและผู้ลี้ภัย มีการค้าขายและทำธุรกิจกับนักธุรกิจหลายสัญชาติ

(2) การปรับตัวทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมในที่นี้ หมายถึงแบบแผนการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่รวมถึงการแต่งกาย การ รับประทานอาหาร ศิลปะการแสดง มารยาทในสังคม ฯลฯ ที่มีความแตกต่างกันระหว่างแบบแผนที่ปฏิบัติ ในสังคมไทยและในสังคมของทายาท ทายาทที่เติบโตในประเทศไทยจะกลายเป็นคนหลายวัฒนธรรม คือ รับเอาวัฒนธรรมไทย ในขณะเดียวกันก็ยังได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เดิมจากรุ่นพ่อแม่ และเครือญาติ สำหรับทายาทที่อยู่ในระบบโรงเรียนไทยจะได้รับการถ่ายทอดความเป็นชาติไทยโดยให้รู้จัก สัญลักษณ์เช่นธงชาติและการร้องเพลงชาติ และให้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ทายาทเรียนรู้ วัฒนธรรมไทยจากการศึกษาในระบบ จากสื่อและจากการอยู่อาศัยร่วมกับคนไทย นอกจากนี้ยังรับเอา วัฒนธรรมสมัยใหม่ที่แพร่หลายในสังคมไทยที่อาจจะมาจากตะวันตกหรือจากประเทศในเอเชียเช่น เกาหลี ญี่ปุ่น ฯลฯ ในขณะเดียวกันทายาทก็เรียนรู้วัฒนธรรมเดิมซึ่งอาจจะมีทั้งวัฒนธรรมของกลุ่มชาติ พันธุ์ตนเอง ซึ่งถ้าไม่ใช่เป็นชาติพันธุ์พม่าก็จะได้รับรู้วัฒนธรรมของชาติพม่าเพิ่มเติม โดยเรียนรู้จากพ่อ แม่หรือเครือญาติ จากการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและด้านศาสนา และจากระบบการศึกษาที่จัดโดย องค์กรของผู้ย้ายถิ่นเอง

(3) การปรับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจุบันพบว่า ผู้ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งมีการเลื่อนสถานภาพจากการทำงานในระดับล่างสุดเช่น จากแรงงานในไร่ นา เป็นชาวนา กรรมกรก่อสร้างรายวัน เป็นผู้รับเหมาขนาดเล็ก รับช่วงทำงานที่ใช้ฝีมือ เช่น ช่างสี ช่างไม้ ฯลฯ แรงงานล้างจานเสิร์ฟอาหารในร้านอาหาร เลื่อนหน้าที่ขึ้นมาเป็นผู้ช่วยก๊วก และ ภายหลังเป็นก๊วก และจากก๊วก กลายเป็นเจ้าของกิจการเอง (ส่วนใหญ่จะเป็นร้านอาหารขนาดเล็ก) การที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานเป็นแรงงานในภาคส่วนต่าง ๆ และอยู่อาศัยเป็นชุมชนใหญ่ ทำให้มีความต้องการในเรื่องสินค้าอุปโภคบริโภคที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัย การทำให้ผู้ที่มีความถนัดและหาช่องทางทางการค้าได้จำนวนหนึ่ง ทำอาชีพพ่อค้าแม่ค้า เมื่อผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่มีสถานะทางเศรษฐกิจมั่นคงขึ้น จะเริ่มสามารถปลีกเวลาไปร่วมงานเป็นหัวหน้ากลุ่มหรืออาสาสมัครให้กับกลุ่ม องค์กรและโครงการ ที่มีกลุ่มเป้าหมายการทำงานอยู่ที่แรงงานข้ามชาติ ทำให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทได้รับความรู้และมีสถานะทางสังคมเพิ่มสูงขึ้น

การมีบัตรแสดงสถานภาพที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จำกัดหรือเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทสามารถยกระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มที่มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง (กว่าร้อยละ 50 ของผู้ย้ายถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน และบางส่วนในจังหวัดตาก) จะมีความมั่นใจในการเดินทางและสามารถแสวงหาช่องทางการทำงานที่มั่นคงและมีรายได้ดีเยี่ยมเช่นคนไทยทั่วไป สำหรับกลุ่มที่มีบัตรแรงงาน และปัจจุบันอยู่ในกระบวนการพิสูจน์สัญชาติ ก็จะมี ความมั่นคงและแสดงตัวตนได้มากกว่ากลุ่มที่ไม่มีบัตรอะไรเลย ซึ่งมักจะเปลี่ยนที่อยู่บ่อย และอาจจะอยู่ในที่ที่ห่างไกลเพื่อให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบไม่ได้ เช่น การออกเรือประมง ในไร่ขนาดใหญ่ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

(4) ความแตกต่างของการปรับตัวของทายาทแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ลักษณะการปรับตัว	ไทใหญ่	กะเหรี่ยง	มอญ	พม่า
ความสามารถในการใช้ภาษาไทย	* * * * *	* * *	* * * *	* *
การปรับรับเอาวัฒนธรรมในสังคมไทย	* * * *	* * *	* * *	* * *
การปรับตัวทางสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทย	* * * * *	* * * *	* * *	* * *

* * * * * = ดีมาก * * * * = ดี * * * = ปานกลาง * * = น้อย

ผลการวิจัยพบว่าในด้านการปรับตัวทางภาษา ทายาทที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่มากในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนสามารถใช้ภาษาไทยได้ดีมาก เนื่องจากพื้นฐานภาษาเดิมเป็นตระกูลเดียวกับภาษาไทย ประกอบกับการเรียน การทำงานและการอยู่อาศัยจะไม่แยกจากชุมชนไทย ในขณะที่กรณีกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่เป็นผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร ตระกูลภาษาเดิมก็

เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษาไทยได้เร็ว แต่มีการแยกตัวออกจากชุมชนไทยมากกว่ากลุ่มไทใหญ่ สำหรับกลุ่มกะเหรี่ยงที่เป็นผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในอำเภอแม่สอดมีการปรับตัวในระดับปานกลาง เนื่องจากพื้นฐานภาษาเดิมที่แตกต่างจากภาษาไทยแต่เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับสังคมไทยมากกว่ากลุ่มพม่าซึ่งทั้งในอำเภอแม่สอดและจังหวัดระนองแยกตัวออกจากชุมชนไทยมากกว่า ทำให้ทายาทมีการปรับตัวทางภาษาในระดับที่น้อย

เช่นเดียวกับการปรับรับเอาวัฒนธรรมในสังคมไทย ในกรณีไทใหญ่จะมีระดับการปรับตัวที่ดี เนื่องจากการเรียน การทำงานและการอยู่อาศัยจะอยู่ร่วมกับเด็กและชุมชนไทยมากกว่ากลุ่มกะเหรี่ยงมอญและพม่า ซึ่งถือว่ามี การปรับตัวปานกลางเนื่องจากทายาทจำนวนมากไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนไทย และทำงานในภาคส่วนที่แยกตัวจากชุมชนไทยเช่นกรณีมอญที่ทำงานในโรงงานที่สมุทรสาคร พม่าที่ทำงานในโรงงานที่อำเภอแม่สอด และกะเหรี่ยงที่ทำงานในภาคการเกษตรที่แยกตัวออกจากชุมชนไทย

ในด้าน การปรับตัวทางสถานภาพเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทย ทายาทไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนปรับตัวได้ในระดับดีมาก เนื่องจากมีระดับการบูรณาการเข้ากับสังคมไทยค่อนข้างสูงเนื่องจากมีความตั้งใจที่จะอยู่ในสังคมไทยอย่างถาวรมากกว่าและเข้าเรียนในโรงเรียนไทยมากกว่า ในขณะที่ทายาทกะเหรี่ยงในอำเภอแม่สอดปรับตัวได้ในระดับดี ส่วนทายาทกลุ่มมอญและพม่าปรับตัวได้ในระดับปานกลางเนื่องจากระดับการบูรณาการเข้ากับสังคมไทยมีน้อยกว่ากลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยง

อย่างไรก็ดี การสรุปดังกล่าวเป็นการสรุปภาพรวมจากเฉพาะพื้นที่ที่ศึกษา บนปัจจัยเงื่อนไขที่คล้ายคลึงกันทั้งในเรื่องของระยะเวลาที่อยู่อาศัยในสังคม การได้เรียนในโรงเรียน ความสัมพันธ์ในครอบครัว ฯลฯ

4) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย

เพื่อให้การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทผู้ย้ายถิ่นเป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศและไม่ก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต ทางโครงการมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลด้านทายาทผู้ย้ายถิ่นทั้งระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและชาติ เพื่อทราบจำนวนสถานะบุคคล ลักษณะทางชาติพันธุ์ และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และแนวโน้มในอนาคต เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สามารถทำได้ในหลายระดับ

(2) ควรวางยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นได้เรียนรู้ภาษา และวัฒนธรรมไทย รวมถึงกฎหมายและระเบียบแบบแผนการปฏิบัติในสังคมไทย เพื่อทำให้เกิดการปรับตัวและอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างสรรค์ในสังคมไทย

(3) ควรส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ย้ายถิ่น และทายาทและชุมชนไทย ส่งเสริมด้านการศึกษา การพัฒนาท้องถิ่น และการแก้ไขปัญหาสังคม โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างที่ทำได้ดี (Best Practices) โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในท้องถิ่น

(4) ควรส่งเสริมให้สถาบันศาสนาทั้งพุทธ มุสลิม และคริสต์ศาสนา มีบทบาทมากยิ่งขึ้นทั้งในด้านศีลธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

(5) สร้างเวทีร่วมมือและผนึกกำลังกันระหว่างองค์กรเอกชน รัฐ และชุมชน ทั้งระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาผู้ย้ายถิ่นและทายาทในทิศทางที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่มนุษย์ และสังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

(6) ส่งเสริมการสร้างความเข้าใจในประเด็นการย้ายถิ่น การข้ามชาติ เพื่อให้สังคมในทุกระดับตระหนักถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่มีมากขึ้นในสังคมไทย และเพื่อให้ร่วมกันพัฒนาสังคมพหุวัฒนธรรม

(7) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรเด็กและเยาวชนให้มีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนที่รวมทั้งเด็กและเยาวชนทายาทผู้ย้ายถิ่น เพื่อให้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมที่ดีงาม โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม

(8) ควรวางยุทธศาสตร์ในด้านการจ้างงานและใช้ศักยภาพของทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เริ่มจบการศึกษา ระดับสูงในแขนงต่าง ๆ มากขึ้น

คำนำ

โครงการวิจัย "การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า" (สิงหาคม 2552 ถึงเดือนตุลาคม 2553) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย ทำให้สามารถดำเนินงานได้ในหลายจังหวัดตั้งแต่ภาคเหนือไปจนถึงภาคใต้ ได้แก่จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สมุทรสาคร และระนอง ที่มีความแตกต่างกันทั้งในทางภูมิประเทศ ภูมิหลังทางชาติพันธุ์ของผู้ย้ายถิ่น อาชีพหลัก และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับคนในท้องถิ่น การศึกษาที่ต้องเข้าถึงผู้ย้ายถิ่นและทายาทซึ่งมีภาษาของตนเอง อยู่กระจัดกระจาย และเข้าถึงได้ยาก จะเป็นไปไม่ได้เลยถ้าปราศจากงบประมาณสนับสนุน ผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบคุณทางกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ. ดร. ศิริพร วัชชวัลคุ ที่ให้ความเห็นที่มีคุณค่าและติดตามเอาใจใส่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ ที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี

โครงการวิจัยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่ง ในการให้ข้อมูล แลกเปลี่ยนความรู้ และให้ข้อเสนอแนะในเรื่องการวิจัย จากหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชนและชุมชน จำนวนมาก ขอขอบคุณ คุณสมพงษ์ สระแก้วและคุณปฎิมา ตั้งปรัชญากุล มูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน คุณบุญเลิศ จันทร์สุวรรณ ชมรมไทใหญ่ผางแม่ฮายไชยปราการ คุณแสงเมือง มังกร สมาคมการศึกษาและวัฒนธรรมไทใหญ่ โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ คุณวิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์ สโมสรผู้นำเยาวชนเพื่อการศึกษาและพัฒนาชุมชน คุณประวิทย์ เทิดวงษ์ มูลนิธิรักษ์เด็ก คุณมนิดา อติศัยสกุลและคุณอุบลรัตน์ บุญลือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 จังหวัดตาก โรงเรียนปาระมี คุณเมืองทอง แสงราช โรงเรียนอิสลามศึกษา โรงเรียนซาหุเหล่ องค์กร Youth Connect, Compassio มูลนิธิศุภนิมิต แม่สอด และระนอง คุณเพลินใจ เลิศลักษณ์วงศ์ ประชาคมแม่สอด สำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดสมุทรสาคร คุณปรีชา สิริแสงอรัมพี หอการค้าจังหวัดสมุทรสาคร มูลนิธิเยซุอิตเพื่อผู้ลี้ภัยและแรงงาน และขอบคุณผู้ย้ายถิ่นและทายาททุกคนที่เสียสละเวลามาให้สัมภาษณ์ พูดคุยแลกเปลี่ยนและให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่า

ผู้วิจัยหวังว่าความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะมีประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อการความเข้าใจที่ถูกต้องในสังคมไทยในเรื่องการย้ายถิ่น ต่อการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทผู้ย้ายถิ่น และการผลักดันนโยบายที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมที่มีผู้คนต่างวัฒนธรรมต่างชาติพันธุ์ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและสร้างสรรค์

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย "การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า" ดำเนินการเป็นเวลา 15 เดือนตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2552 ถึงเดือนตุลาคม 2553 ในพื้นที่ของ 5 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สมุทรสาครและระนอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าสามารถแบ่งทายาทผู้ย้ายถิ่นวัยเด็กและเยาวชนออกได้เป็น 3 กลุ่มตามลักษณะของการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทยและครอบครัวมีศักยภาพและความตั้งใจที่จะให้ลูกเรียนต่อในระดับสูงในประเทศไทย กลุ่มนี้จะใช้ภาษาไทยได้ดีและรับเอาแบบแผนการปฏิบัติทางวัฒนธรรมแบบไทยได้มาก กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ได้เรียนทั้งโรงเรียนในประเทศไทยหรือเรียนจากศูนย์การเรียนรู้ในเขตไทย และหรือเข้าเรียนต่อในโรงเรียนไทย ซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถปรับรับเอาภาษาและวัฒนธรรมของไทย ของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองและหรือพม่าและชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้ และกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่ต้องช่วยทำงานบ้านหรือเป็นแรงงานเด็กซึ่งอาจจะปรับรับเอาภาษาและวัฒนธรรมไทยได้น้อยกว่าสองกลุ่มแรก นอกจากการปรับตัวทางภาษาและวัฒนธรรมแล้วพบว่าการปรับตัวที่สำคัญอีกประการคือ การปรับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยพบว่าผู้ย้ายถิ่นและทายาทเลื่อนสถานภาพทางเศรษฐกิจขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น จากอาชีพแรงงานรับจ้างกลายเป็นผู้ประกอบการ เมื่อมีสถานะทางเศรษฐกิจมั่นคงขึ้น จะเริ่มสามารถปลีกเวลาไปร่วมงานเป็นหัวหน้ากลุ่มหรืออาสาสมัครให้กับกลุ่ม องค์กร และโครงการต่าง ๆ ทำให้มีความรู้และสถานภาพทางสังคมสูงขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างกันในเรื่องการปรับตัวของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์พบว่า กล่าวโดยรวมแล้ว ทายาทที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่มากในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน มีการปรับตัวในทุกด้านดีกว่ากลุ่มอื่น ในขณะที่ทายาทกลุ่มมอญในจังหวัดสมุทรสาครและกะเหรี่ยงในอำเภอแม่สอดสามารถปรับตัวได้ดีรองลงมา และทายาทกลุ่มพม่าปรับตัวได้น้อยที่สุด ด้วยเหตุผลของลักษณะพื้นฐานภาษาและวัฒนธรรมเดิม รวมทั้งระดับปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนไทย ซึ่งเห็นได้ชัดว่ากลุ่มพม่าซึ่งทั้งในอำเภอแม่สอดและจังหวัดระนองแยกตัวออกจากชุมชนไทยมากกว่าและไม่มีเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมาแต่ดั้งเดิมคอยเชื่อมโยงให้เข้ากับสังคมไทยดังเช่นกรณีของไทใหญ่ มอญ และกะเหรี่ยง ดังนั้น เครือข่ายความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ กลุ่มชาติพันธุ์ และหมู่บ้านเดียวกันจึงมีส่วนสำคัญในการช่วยในการปรับตัวทางภาษา วัฒนธรรม และสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้กลไกของรัฐ เอกชน และชุมชน ก็มีมีส่วนช่วยในการปรับตัว เช่น นโยบายของรัฐที่เปิดโอกาสให้เด็กไร้สัญชาติหรือสัญชาติพม่าเรียนในโรงเรียนไทยโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการจัดการศึกษาในระบบและนอกระบบ การสอนทักษะชีวิต ฯลฯ และกลไกชุมชน ที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรทางศาสนาที่ให้การช่วยเหลือสนับสนุนให้ทายาทปรับตัวในทิศทางที่สร้างสรรค์

เพื่อให้การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทผู้ย้ายถิ่นเป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาประเทศและไม่ก่อให้เกิดปัญหาในอนาคต ทางโครงการมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลด้านทายาทผู้ย้ายถิ่นทั้งระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและชาติ เพื่อทราบ จำนวนสถานะบุคคล ลักษณะทางชาติพันธุ์ และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ ที่เป็นอยู่ และแนวโน้มในอนาคต เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สามารถทำได้ ในหลายระดับ

(2) ควรวางยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นได้เรียนรู้ภาษา และวัฒนธรรมไทย รวมถึงกฎหมายและระเบียบแบบแผนการปฏิบัติในสังคมไทย เพื่อทำให้เกิดการปรับตัว และอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างสรรค์ในสังคมไทย

(3) ควรส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ย้ายถิ่น และทายาทและชุมชนไทย ส่งเสริมด้านการศึกษา การพัฒนาท้องถิ่น และการแก้ไขปัญหาสังคม โดยมีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างที่ทำได้ดี (Best Practices) โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนใน ท้องถิ่น

(4) ควรส่งเสริมให้สถาบันศาสนาทั้งพุทธ มุสลิม และคริสต์ศาสนา มีบทบาทมากยิ่งขึ้นทั้งในด้าน ศิลธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

(5) สร้างเวทีร่วมมือและผนึกกำลังกันระหว่างองค์กรเอกชน รัฐ และชุมชน ทั้งระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาผู้ย้ายถิ่นและทายาทในทิศทางที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ มนุษย์และสังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

(6) ส่งเสริมการสร้างความเข้าใจในประเด็นการย้ายถิ่น การข้ามชาติ เพื่อให้สังคมในทุกระดับ ตระหนักถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่มีมากขึ้นในสังคมไทย และเพื่อให้ร่วมกัน พัฒนาสังคมพหุวัฒนธรรม

(7) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรเด็กและเยาวชนให้มีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของเด็กและ เยาวชนที่รวมทั้งเด็กและเยาวชนทายาทผู้ย้ายถิ่น เพื่อให้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมที่ตั้งงาม โดยการมี ส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม

(8) ควรวางยุทธศาสตร์ในด้านการจ้างงานและใช้ศักยภาพของทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เริ่มจบการศึกษา ระดับสูงในแขนงต่าง ๆ มากขึ้น

Abstract

The research project on “Social and Cultural Reformation of Second Generation Migrants from Myanmar” has been carried out for 15 months during August 2009-October 2010. The qualitative research methods are used in the area of 5 Provinces: Chiang Mai, Mae Hong Son, Tak, Samutrasakorn and Ranong. It is found that three groups of second generation migrants can be divided according to their different nature of social and cultural reformation. The first group comprises of those who attend Thai schools with the intention of studying higher and staying permanently in Thailand. Second generation migrants of this group have been able to learn and adopt Thai language and culture to be used in their everyday life. In the second group, second generation migrants have studied in migrants’ schools, schools in Myanmar and/or Thai schools. They are able to adopt both Thai and their parents’ and sometimes Burmese and other ethnic neighbors’ language and culture. In the third group, second generation migrants comprises of those who do not have a chance to study in any type of school but work sometimes as child laborers. Their opportunities to learn Thai language and culture and to uplift their socio-economic status are less than those of the other two groups.

When compare the social and cultural reformation of second generation migrants among four ethnic groups: Shan, Karen, Mon and Burmese, the research finds that the Shan in Chiang Mai and Mae Hong Son study areas are able to adopt Thai language and culture and uplift their socio-economic status better than other groups. The Mon in Samutrasakorn and the Karen in Mae Sot can also adapt themselves well in Thai society although not in the same level as the Shan. The Burmese could adopt Thai language and culture less than other groups. Factors which contribute to the level of adaptation to Thai language and culture are the similarities between Thai and other ethnic language and cultural practices, the level of interaction with local Thai communities, the support from families, kinship and ethnic networks and from state, private and local mechanism. Reason is that Shan language is in the same language family as the Thai and their works and living places are intermingled with local Thai peoples, while the Burmese in Mae Sod and Ranong are more segregated. The Mon, Shan and Karen, not the Burmese, are also indigenous peoples in Thailand so they extend their support to the migrants and their children who are from the same ethnic group. The Thai state, especially Ministry of Education open opportunities for children regardless of nationalities to study in Thai schools. Many non-governmental organizations also support migrant children to better adapt themselves by opening migrants’ schools and conducting

other training activities. Religious organizations: Buddhism, Christianity and Islam all play important roles in supporting migrant children to learn necessary language and cultural practices to adapt themselves in the creative way in Thai society.

The research gives the following policy recommendations to facilitate the social and cultural reformation of the second generation migrants in the creative and positive way.

(1) Set up of data base on the migrant children in local, regional and national level to understand present situation and the future trend and to be used for planning.

(2) Design clear strategies and approaches to extend education on Thai language, culture and legal related matters to migrant children who have no chance to attend Thai schools.

(3) Support Local Administration Offices to launch policies and implementation in necessary sectors to promote the peaceful and creative co-existence between migrants and Thai communities in their responsible areas.

(4) Support religious institution: Buddhism, Christianity and Islam, to play active role in improving quality of life of migrants and their children and to promote the peaceful co-existence between Thai and transnational migrants.

(5) Create forum of cooperation between local, regional and national agencies whose works concern with migrant children, to solve problems faced by them, to increase their potentialities in the development of Thai society, and to develop multiculturalist policy.

(6) Promote understandings on causes of transnational migration and the necessity for peoples of different culture and ethnic background to co-exist peacefully.

(7) Support children and youth organizations to increase potentials of children and youth, including migrant children, in the development of Thai society.

(8) Set up guidelines on the types of work that migrant children, who do not have Thai citizenship but gain higher education degree from Thai colleges, can do.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ก
คำนำ	ข
บทคัดย่อ	ฅ
Abstract	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การทำวิจัย	3
1.4 ระเบียบวิธีวิจัย	4
1.5 สถานการณ์ของทนายทนายย้ายถิ่นจากประเทศพม่า	6
1.6 เนื้อหาของรายงาน	12
บทที่ 2 การปรับตัวของทนายทนายย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่	14
2.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทนายทนาย	14
2.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	16
2.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทนายทนาย	20
2.4 ทนายทนายของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา	23
2.5 ทนายทนายของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน	28
2.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม	29
บทที่ 3 การปรับตัวของทนายทนายย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน	32
3.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทนายทนาย	32
3.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	33
3.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทนายทนาย	34
3.4 ทนายทนายของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา	36
3.5 ทนายทนายของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน	37

3.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม	38
บทที่ 4 การปรับตัวของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดตาก	40
4.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	40
4.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	43
4.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	44
4.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา	45
4.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน	49
4.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม	50
บทที่ 5 การปรับตัวของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร	53
5.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	54
5.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	58
5.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	61
5.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา	65
5.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน	70
5.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม	71
บทที่ 6 การปรับตัวของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง	74
6.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	74
6.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม	79
6.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท	81
6.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา	83
6.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน	89
6.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม	91
บทที่ 7 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	94
7.1 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า	94
7.2 กลไกและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า	96
7.3 ลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของ ผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน	103

7.4. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย	110
---	-----

เอกสารอ้างอิง	113
---------------	-----

ภาคผนวก

- 1 แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กร ทายาทรุ่นที่ 2
และผู้ปกครองและแบบสังเกตการณ์กิจกรรม
- 2 ตัวอย่างใบทร. 38/1 .ใบอนุญาตทำงานและบัตรประกันสุขภาพของ
แรงงาน”ต่างด้าว”

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	พื้นที่ศึกษา	4
ตารางที่ 2	จำนวนผู้ติดตามผู้ย้ายถิ่นจากพม่าที่จดทะเบียนในพื้นที่จังหวัด ที่ศึกษา	7
ตารางที่ 3	สถานะบุคคลของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า	8
ตารางที่ 4	จำนวนโรงเรียนของรัฐที่รับเด็กไร้สัญชาติหรือสัญชาติพม่า	11
ตารางที่ 5	จำนวนผู้เรียนในศูนย์การเรียนรู้ในอำเภอแม่สอดปี 2541-2554	47
ตารางที่ 6	จำนวนครูและนักเรียนในศูนย์ภายใต้การสนับสนุนขององค์กรเยสุอิต	84
ตารางที่ 7	เปรียบเทียบการปรับตัวของทายาทแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์	109

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	แสดงตัวอย่างที่ตั้งชุมชนผู้ย้ายถิ่นพม่าในเขตเมือง	76
ภาพที่ 2	ภาพตัวอย่างลักษณะบ้านเช่าของผู้ย้ายถิ่น	77
ภาพที่ 3	แสดงที่ตั้งเกาะคนที่ติดตัวเมืองจังหวัดระนอง	78

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ปัญหาที่ทำวิจัยและความสำคัญของปัญหา

การย้ายถิ่นของผู้คนจากประเทศพม่า¹ เข้ามาในประเทศไทยมีมานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เห็นได้ชัดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สิ้นสุดลงในปี 2488 โดยมีการย้ายเข้ามาหลายระลอก โดยเป็นการหนีภัยความไม่สงบ การสู้รบ และการแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น² แต่การอพยพเข้ามาก่อนปี 2530 นั้นมีจำนวนไม่มากนัก เป็นการอพยพเข้ามาโดยจำกัดอยู่ในเขตพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า บางส่วนอพยพเข้ามาเพียงชั่วคราว และบางส่วนซึ่งเป็นระดับนำและลูกหลานของชนกลุ่มน้อยนั้นทางการไทยให้การสนับสนุนให้ตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศไทย³ และมีการออกบัตรให้สำหรับการอยู่อาศัยชั่วคราวในประเทศไทย⁴ อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังปี 2530 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลพม่าโจมตีกองกำลังชนกลุ่มน้อยในบริเวณชายแดน ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีความต้องการแรงงานจำนวนมากมาทำงานในภาคอุตสาหกรรมที่กำลังเติบโต การอพยพเข้ามามีจำนวนมากและหลังไหลเข้ามาอย่างไม่หยุด ส่วนที่หนีภัยจากการสู้รบจะอยู่ในค่ายอพยพหรือที่เรียกเป็นทางการว่าศูนย์พักพิงชั่วคราวของผู้หนีภัยจากการสู้รบ ซึ่งตามตัวเลขที่เป็นทางการในปี 2552 นั้นมีจำนวนรวม 140,000 คน ในจำนวน 10 ศูนย์⁵ ผู้ที่อยู่ในศูนย์พักพิงส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตอยู่ในศูนย์ โดยได้รับอาหารและสิ่งจำเป็นในชีวิตจากองค์กรต่าง ๆ แต่คนในวัยแรงงานจำนวนไม่น้อยก็ได้ออกจากศูนย์ไปทำงานเป็นแรงงานทั้งในบริเวณใกล้ศูนย์หรือในเขตอำเภอหรือจังหวัดที่อยู่ในเขตพื้นที่ห่างไกลออกไป สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาโดยไม่ได้อยู่ในศูนย์พักพิงนั้น ได้กระจายตัวเข้าไปทำงานใน

---

¹ ประเทศพม่ามีชื่อทางการตามรัฐธรรมนูญใหม่คือสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า (Republic of the Union of Myanmar) โดยคาดว่าจะประกาศใช้อย่างเป็นทางการเมื่อมีการเปิดประชุมรัฐสภาครั้งแรกหลังจากการเลือกตั้ง 7 พฤศจิกายน 2553 แต่ได้เปลี่ยนธงชาติและตราประจำชาติเมื่อ 21 ตุลาคม 2553 ในที่นี้เรียกอย่างย่อว่าประเทศพม่า

² การสู้รบระหว่างรัฐบาลกับกองกำลังชนกลุ่มน้อยได้แก่กองกำลังของไทใหญ่ กะเหรี่ยง มอญ และการสู้รบกันเองของกองกำลังชนกลุ่มน้อยมีขึ้นหลังจากประเทศพม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี พ.ศ. 2491 ทำให้ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ปะหล่อง ลานู อพยพเข้ามาในเขตไทย

³ ดูงานของ วันดี สันติวุฒิมะณี (2545) เรื่องนโยบายของรัฐไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่สนับสนุนให้กองกำลังไทใหญ่ตั้งฐานที่มั่นบริเวณหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

⁴ เช่น บัตรผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า (บัตรสีชมพู) ที่ถือกันมากโดยผู้อพยพชาวกะเหรี่ยงบริเวณชายแดนจังหวัดตากที่ได้ก่อนปี 2530

⁵ ส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยง รองลงมาคือ กะเหรี่ยง มอญ และชนกลุ่มน้อยกลุ่มเล็ก ๆ อีกจำนวนหนึ่ง สำหรับกลุ่มไทใหญ่มีจำนวนเข้ามามาก แต่มีศูนย์ที่เป็นทางการเพียงศูนย์เดียวที่อำเภอเวียงแหง โดยมีจำนวนคนเพียง 650 คนเท่านั้น

เกือบทุกจังหวัดในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ที่ต้องการแรงงานมากในการทำงาน ก่อสร้าง ภาคเกษตร และงานภาคบริการ

จากการวิจัยจดทะเบียนแรงงานจากประเทศพม่า กัมพูชา และลาวในปี 2547 โดยให้มีเลข 13 หลักในแบบฟอร์มท. 38/1 (ดูตัวอย่างแบบฟอร์มในภาคผนวก 2) พบว่าผู้มาขึ้นทะเบียนทั้งที่เป็นแรงงานและผู้ติดตามทั้งหมด 1,656,144 คน โดยคนส่วนใหญ่มาจากประเทศพม่า อย่างไรก็ตาม หลังจากปี 2547 เป็นต้นมา ประเทศไทยไม่ได้เปิดโอกาสให้มีการจดทะเบียนอีก (นอกจากในระยะเวลาสั้น ๆ ในปี 2552) ในขณะที่ยังมีแรงงานย้ายถิ่นจากประเทศพม่าเข้ามาในประเทศไทยเพื่อทำงานอย่างไม่ขาดสาย จนถึงปัจจุบัน ประเมินการว่าผู้ย้ายถิ่นที่มาเป็นแรงงานในประเทศไทยนั้นจำนวนที่มีอยู่จริงไม่ต่ำกว่า 3 ล้านคน⁶ แรงงานส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่ไม่ได้จดทะเบียน ทำให้ไม่สามารถขอใบอนุญาตทำงานและบัตรประกันสุขภาพ และมีความไม่มั่นคงในชีวิตเนื่องจากจะถูกจับ ปรับ และส่งตัวกลับประเทศพม่าได้ตลอดเวลาเมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจสอบ ในปี 2552 รัฐบาลไทยประกาศให้แรงงานเฉพาะที่ได้จดทะเบียนทุกคนเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์สัญชาติเพื่อให้ได้พาสปอร์ตพม่าที่จะทำให้ขออนุญาตทำงานในประเทศไทยได้คราวละ 2 ปี⁷

ในปี 2547 ผู้ย้ายถิ่นบางส่วนมาพร้อมทั้งผู้ติดตาม ทั้งที่เป็นลูกหลานและบิดามารดา ซึ่งมีจำนวน 334,405 คน⁸ เป็นทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากพม่าอายุไม่เกิน 14 ปีจำนวน 77,028 คน⁹ ทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่ารุ่น 1 อันเนื่องจากการเติบโตในสังคมและวัฒนธรรมไทย ทำให้สามารถใช้ภาษาไทยและการปรับตัวรับเอาวัฒนธรรมใหม่ได้ง่ายกว่ารุ่นแรก อีกทั้งสามารถสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยได้ กว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่า ซึ่งถ้าหากมีนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม จะสามารถใช้ศักยภาพของทายาทรุ่นที่ 2 เหล่านี้ไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยได้มาก ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากมีการปฏิบัติต่อที่ไม่เป็นธรรมหรือไม่เหมาะสมย่อมทำให้เกิดแรงต้านได้รุนแรงกว่า จึงมีความจำเป็นที่จะต้อง

⁶ อติศร เกิดมงคล, “แรงงานข้ามชาติจากพม่าในประเทศไทย : มองผ่านนโยบายรัฐไทยและประเด็นสิทธิมนุษยชน” เอกสารนำเสนอในเวทีประชุม the 4th Asia Human Rights Forum on February 17, 2009 at Korea University in Seoul, South Korea

⁷ ณ วันที่ 25 กรกฎาคม 2553 ข้อมูลจากสำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน แสดงให้เห็นว่าจำนวนแรงงานจากประเทศพม่าที่มีสิทธิยื่นแบบพิสูจน์สัญชาติ(เคยมีใบอนุญาตทำงาน) มีทั้งหมด 1,315,932 คน ผ่านการพิสูจน์สัญชาติ (ได้พาสปอร์ต) แล้วเพียง 142,338 คน ยื่นแบบพิสูจน์แล้วแต่อยู่ระหว่างการรอการพิสูจน์ 690,675 คน มีแรงงานที่ไม่ได้เข้าระบบพิสูจน์สัญชาติ 246,978 คน ซึ่งจำนวนนี้กลายเป็นผู้ที่อยู่อย่างผิดกฎหมาย แม้จะเคยจดทะเบียนไว้ (ข่าวแรงงานข้ามชาติ โดยแผนกแรงงานข้ามชาติ องค์กรระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน สำนักงานประเทศไทย)

⁸ ตัวเลขจากสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ณ วันที่ 28 เมษายน 2548

⁹ ตัวเลขจาก The Prevention of HIV/AIDS among Migrant Workers in Thailand Project (PHAMIT) อ้างใน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (2550)

ทำการศึกษาวิจัย ให้ทราบถึงถึงลักษณะของการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ซึ่งรวมถึงความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางสังคม และความผูกพันที่มีต่อบ้านเกิดเมืองนอนของบิดามารดา และต่อประเทศไทยซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่และเลี้ยงดูให้เติบโต ว่ามีลักษณะเช่นไร ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ยังไม่มีทำการศึกษาวิจัยมาก่อน

1.2 ข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัย (Research Assumption)

ข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัยมี 3 ประการได้แก่

ประการที่หนึ่ง การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าอาจจะมีหลายลักษณะได้แก่ การปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของบิดามารดาไม่ได้หรือได้น้อยแต่รับเอาวัฒนธรรมใหม่แทนวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเต็มที่ ลักษณะที่สอง การปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมใหม่ไม่ได้หรือได้น้อย โดยยังยึดถือวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างเต็มที่ ลักษณะที่สาม การไม่สามารถยอมรับหรือปฏิบัติวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่ได้อย่างเต็มที่ แต่อาจพัฒนาการปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง และลักษณะสุดท้าย ยอมรับและปฏิบัติทั้งสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของบิดามารดา และวัฒนธรรมใหม่ในสังคมไทยได้อย่างเต็มที่

ประการที่สอง การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในลักษณะใด ย่อมเป็นผลจากลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ และชุมชนต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการหล่อหลอมและเรียนรู้ทางสังคมในลักษณะที่แตกต่างกัน

ประการที่สาม การเปิดหรือปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ย่อมมีผลต่อการสร้างและแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ซึ่งมีผลต่อทิศทางการพัฒนาของสังคมไทย

1.3 วัตถุประสงค์การทำวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในลักษณะ "การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า" และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการปรับตัวในลักษณะที่แตกต่างกัน โครงการจึงมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่

1) เพื่อศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

2) เพื่อศึกษากลไกและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

3) เพื่อเปรียบเทียบลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

4) เพื่อพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของ ทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย

1.4 ระเบียบวิธีวิจัย

พื้นที่ศึกษาของโครงการนี้ ได้เลือกพื้นที่จังหวัด 5 จังหวัดเป็นพื้นที่ศึกษา ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สมุทรสาคร และระนอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณชายแดน ยกเว้นจังหวัด สมุทรสาครที่ไม่ได้มีพื้นที่ติดกับชายแดน แต่มีลักษณะพิเศษที่เลือกเป็นพื้นที่ศึกษาเพราะเป็นพื้นที่ที่มีผู้ย้าย ถิ่นอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำงานโรงงานเป็นหลักและเป็นพื้นที่ที่มีแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์มอญอาศัยอยู่ เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ที่เลือกทั้งหมดประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญหลายกลุ่ม เมื่อรวมกับ ลักษณะการประกอบอาชีพ และประวัติความเป็นมาของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนดั้งเดิมและแรงงานที่ เข้ามาใหม่ ที่แตกต่างกัน จะทำให้สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ทำให้เข้าใจในเรื่องลักษณะการปรับตัว ของทายาทรุ่นที่ 2 ได้ดีขึ้น แต่เนื่องจากในแต่ละจังหวัดมีพื้นที่ค่อนข้างกว้างขวาง จึงเจาะจงพื้นที่บาง อำเภอที่มีแรงงานข้ามชาติและทายาทอยู่ค่อนข้างมากตาม **ตารางที่ 1: พื้นที่ศึกษา**

จากตารางจะเห็นว่า ในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์จะมีชาติพันธุ์ที่หลากหลายได้แก่ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มอญ และพม่า นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์หลักเหล่านี้แล้ว จะมีกลุ่มชาติพันธุ์เล็ก ๆ อีกหลายกลุ่มที่อพยพเข้า มาเช่นกัน เช่น ปะหล่องและปะโอ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน หรือในกลุ่มพม่า จะมีกลุ่มคน ทะวายที่มาจากเมืองทะวาย โดยถือว่าไม่ได้เป็นคนกลุ่มเดียวกับพม่า ทั้ง ๆ ที่ภาษาพูดไม่ได้ต่างกันมากนัก

ในส่วนของอาชีพ สามารถแบ่งออกได้เป็น งานรับจ้างในภาคเกษตร แรงงานในร้านค้าหรือบ้าน งานก่อสร้าง โรงงานขนาดใหญ่และเล็ก และงานประมง ลักษณะของอาชีพที่ต่างกัน ส่งผลให้มีการตั้งที่อยู่ อาศัยที่แตกต่างกัน เช่น งานในภาคเกษตร แรงงานอาจจะอยู่ในชุมชนหรือในสวน งานก่อสร้าง แรงงานอยู่ ใกล้สถานที่ก่อสร้าง งานประมง แรงงานอาจจะอยู่ในเรือเป็นส่วนใหญ่ งานโรงงาน แรงงานจะอยู่ตาม บ้านพักหรือหอพักที่อยู่ใกล้โรงงาน

ตารางที่ 1: พื้นที่ศึกษา

จังหวัด	พื้นที่ศึกษา	กลุ่มชาติพันธุ์หลัก	อาชีพหลักของแรงงานข้ามชาติ
เชียงใหม่	อำเภอเมือง อำเภอฝาง	ไทยใหญ่	งานรับจ้างในภาคเกษตร เป็นแรงงานในร้านค้าหรือบ้าน และงานก่อสร้าง
แม่ฮ่องสอน	อำเภอเมือง อำเภอปางมะผ้า	ไทยใหญ่	งานรับจ้างในภาคเกษตร และเป็นแรงงานในร้านค้าหรือบ้าน
ตาก	อำเภอแม่สอด	กะเหรี่ยง พม่า	งานรับจ้างในภาคเกษตร เป็นแรงงานในร้านค้าหรือบ้าน และโรงงานขนาดเล็ก

จังหวัด	พื้นที่ศึกษา	กลุ่มชาติพันธุ์หลัก	อาชีพหลักของแรงงานข้ามชาติ
สมุทรสาคร	อำเภอมหาชัย	มอญ พม่า	โรงงานขนาดใหญ่และเล็ก
ระนอง	อำเภอเมือง อำเภอ กระบุรี	พม่า มอญ	ประมง โรงงาน และเป็นแรงงานใน ร้านค้าหรือบ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ดำเนินการโดยใช้เครื่องมือในการวิจัยที่สำคัญ 4 แบบ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การเก็บข้อมูลเอกสาร ที่ได้จากการติดตามข่าวและบทความที่เกี่ยวข้องจากสื่อต่าง ๆ รวมทั้งสื่อออนไลน์ และจากการเก็บรวบรวมสิ่งตีพิมพ์จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งเอกสารนำเสนอในที่ประชุมสัมมนาในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยสัมภาษณ์บุคคลสองกลุ่ม กลุ่มแรกได้แก่ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานและองค์กรที่ทำงานกับแรงงานข้ามชาติและทายาทรุ่นที่ 2 เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์การทำงานของหน่วยงานและองค์กร รับผิดชอบต่อข้อมูลลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม และการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 รับผิดชอบต่อความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการพัฒนาทายาทรุ่นที่ 2 จากการสำรวจและสัมภาษณ์ พบว่า ในแต่ละพื้นที่ศึกษา จะมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ดำเนินงานเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติอยู่แล้วทุกพื้นที่ บางพื้นที่มีจำนวนองค์กรมากเป็นพิเศษ ดังกรณีของอำเภอแม่สอด บางหน่วยงานดำเนินงานมาแล้วหลายสิบปี บางหน่วยงานเพิ่งก่อตั้ง หน่วยงานราชการในบางพื้นที่จะจัดให้มีแผนงานหรือโครงการทำงานเรื่องแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะ เช่นกรณีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 2 อำเภอแม่สอด ที่มีแผนงานการศึกษาของเด็กต่างด้าวโดยเฉพาะ ในขณะที่จังหวัดอื่นไม่มีแผนงานนี้ ทำให้ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบทำงานด้านนี้โดยตรง หลายหน่วยงานไม่ได้สนใจทำงานในประเด็นทายาทรุ่นที่สองเป็นเฉพาะ หน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับทายาทรุ่นที่ 2 จะเป็นหน่วยงานด้านการศึกษาที่ทำกับเด็ก หน่วยงานที่ทำงานเรื่องเด็กเร่ร่อน และหน่วยงานที่ทำงานส่งเสริมเยาวชน

กลุ่มที่สองที่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ได้แก่ ทายาทรุ่นที่ 1.5 และ 2 และผู้ปกครอง โดยเน้นการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต เครือข่ายทางสังคม การแสดงออกด้านอัตลักษณ์ ปัญหาทางสังคม และความคิดเห็นต่ออนาคตของทายาทรุ่นที่ 2 โดยการเริ่มต้นสัมภาษณ์อาสาสมัครที่ทำงานให้หน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทายาทรุ่นที่ 2 และ 3 ที่พูดภาษาไทยได้ดี หลังจากนั้นจึงขอให้อาสาสมัครพาไปสัมภาษณ์กรณีศึกษาอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ

3) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) เข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมที่ผู้ย้ายถิ่นและทายาทเข้าร่วม เพื่อทำความเข้าใจเครือข่ายทางสังคมและการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้กิจกรรมที่เข้าร่วมสังเกตการณ์มีทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งหน่วยงานของรัฐ

จากส่วนกลาง หรือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดโดยองค์กรต่าง ๆ และจัดโดยสถาบันทางศาสนา โดยแบ่งประเภทกิจกรรมที่จัดออกเป็น 5 ประเภท ประเภทแรกเป็นการรณรงค์หรือเฉลิมฉลองตามวันสำคัญได้แก่ วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ วันเด็ก วันยุติความรุนแรงในครอบครัว วันแรงงานข้ามชาติสากล งานอาสาสมัครและจิตอาสาในการทำงาน ประเภทที่สอง เป็นกิจกรรมตามเทศกาล ได้แก่ งานลอยกระทง งานสงกรานต์ ประเภทที่สาม เป็นกิจกรรมทางศาสนาซึ่งเป็นการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา งานกฐิน งานปอยเทียน และงานปอยสง่าลอง(ของไทยใหญ่) หรืองานถือศีลของกลุ่มมุสลิม ประเภทที่สี่ เป็นการจัดกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนให้สำหรับ ทายาทผู้ย้ายถิ่นโดยเฉพาะ เช่น ค่าเย็บเย็บ การอบรมให้ความรู้เย็บเย็บ ฯลฯ และประเภทสุดท้าย เป็นการจัดงานประเพณีของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเช่น การแต่งงาน งานศพ ฯลฯ ทั้งนี้การเก็บข้อมูลใช้แนวคำถามแบบ กึ่งโครงสร้างในการสัมภาษณ์และแบบบันทึกการสังเกตการณ์ ดังในภาคผนวกที่ 1: **แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กร ทายาทรุ่นที่ 2 และผู้ปกครองและแบบสังเกตการณ์กิจกรรม**

4) การประชุมกลุ่มย่อย (focus group) การประชุมกลุ่มย่อยทำในตอนท้ายของการวิจัย เพื่อรวบรวม ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มีทั้งกลุ่มย่อยที่มีจำนวนน้อย 3-5 คน และที่มีถึง 10 คน มีทั้งผู้เข้าร่วมที่เป็นกลุ่มเดียวกันอยู่แล้ว (เช่นเย็บเย็บที่อยู่ในเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชน) ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ลึกและรอบด้าน และอาจจะเป็นการประชุมที่ผู้เข้าร่วมมาจากหลากหลายหน่วยงาน ซึ่งมักจะมีความคิดเห็นและข้อมูลไม่ตรงกัน เช่น การประชุมที่มีตัวแทนจากองค์กรพัฒนาเอกชน จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครู และเจ้าของสถานประกอบการ ซึ่งในกรณีหลังนี้ นอกจากผู้วิจัยจะได้ทราบข้อมูลและความคิดเห็นแล้ว ทางผู้เข้าร่วมประชุมก็ได้รู้จักกัน และแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันด้วย

1.5 สถานการณ์ของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

1.5.1 นิยามและจำนวนของทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

โครงการนี้เน้นศึกษาทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า โดยหมายถึงผู้ที่เป็นลูกผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ซึ่งพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ยังอยู่ในประเทศไทย หรืออาจจะกลับไปประเทศพม่าแล้ว หรือเดินทางกลับไปมาระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า ลูกของผู้ย้ายถิ่นอาจจะอาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่หรือทั้งพ่อและแม่ หรืออาจจะอาศัยอยู่กับญาติก็ได้

ทายาทรุ่นที่ 2 ใช้เรียกลูกของผู้ย้ายถิ่น ที่เกิดและเติบโตในประเทศไทย บางกรณีอาจจะกลับไปอยู่กับญาติในประเทศพม่าในช่วงเวลาหนึ่ง และกลับมาอยู่อาศัยในประเทศไทย ส่วนทายาทรุ่นที่ 1.5 เป็นผู้ที่เกิดในพม่า และเดินทางติดตามพ่อแม่เข้ามาในประเทศไทยก่อนอายุ 15 ปี ในบางกรณี พ่อแม่อาจจะเดินทางเข้ามาก่อน แล้วลูกเดินทางตามเข้ามาในประเทศไทยก่อนอายุ 15 ปี โดยหลังจากเด็กเดินทางเข้ามาแล้วอาจจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ หรือบุคคลอื่นก็ได้

อย่างไรก็ดี ในรายงานฉบับนี้เพื่อให้การเรียกไม่ยาวเกินไปบางครั้งใช้คำว่า "ทายาท" คำเดียวแต่ให้หมายรวมถึง "ทายาทรุ่นที่ 2" และ"ทายาทรุ่นที่ 1.5" ซึ่งเป็นเป้าหมายของการศึกษา นอกจากนี้จะเน้นเฉพาะกลุ่มจึงจะเรียกเต็มว่าเป็นทายาทรุ่นที่ 2 หรือ รุ่นที่ 1.5

จำนวนทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 ทั้งประเทศมีเท่าไร ไม่มีการสำรวจ แต่ประมาณการว่าไม่ต่ำกว่า 200,000 คน โดยถ้าหากดูจำนวนผู้ติดตามผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่จดทะเบียนในปี 2547 ตามตารางที่ 2 แล้วจะพบว่าจำนวนทั้งประเทศมีเด็กที่อยู่ในช่วงอายุต่ำกว่า 12 ปี มี 58,754 คน ช่วงอายุระหว่าง 12-14 ปี มีจำนวน 12,536 คน ในช่วง 15 ปีขึ้นไปมีจำนวนถึง 264,115 คน ถ้าในจำนวนนี้ครึ่งหนึ่งเป็นผู้ติดตามที่เป็นทายาท และอีกครึ่งหนึ่งเป็นผู้สูงอายุ ก็หมายความว่าจำนวนผู้ติดตามที่เป็นเด็กในปี 2547 มีจำนวนรวมกันแล้วไม่ต่ำกว่า 200,000 คน ในความเป็นจริงจำนวนของทายาทจะมีมากกว่านั้นมาก เพราะ 1) แม้ในปี 2547 ก็มีแรงงานจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้ไปจดทะเบียน เช่น แรงงานประมงที่ต้องออกเรือในช่วงที่มีการจดทะเบียน ประกอบกับการทยอยเข้ามาที่หลังที่ทางการไม่เปิดให้จดทะเบียน หรือเปิดให้จดในระยะเวลาดสั้น ๆ โดยไม่ได้บอกล่วงหน้า ทำให้แรงงานและทายาทจำนวนไม่น้อยไม่มีชื่อในทร. 38/1 และ 2) ยังมีผู้ย้ายถิ่นอีกจำนวนไม่น้อยที่ย้ายเข้ามาอยู่บริเวณชายแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่สูงในช่วงหลังปี 2530 และได้สถานภาพบุคคลบนพื้นที่สูง จากการสำรวจบุคคลและชุมชนบนพื้นที่สูงในปี 2533-34 และ 2542 ผู้ย้ายถิ่นและทายาทกลุ่มนี้จะได้บัตรบุคคลบนพื้นที่สูง ที่ได้รับการผ่อนผันให้อยู่ในเขตประเทศไทยได้อย่างถาวร

ตารางที่ 2 จำนวนผู้ติดตามผู้ย้ายถิ่นจากพม่าที่จดทะเบียน ในพื้นที่จังหวัดที่ศึกษา

จังหวัด	ช่วงอายุ			รวม ปี 2547	จดเพิ่มปี 2552*
	แรกเกิด-11 ปี	12-14 ปี	15 ปีขึ้นไป		
เชียงใหม่	10,967	2,326	26,242	39,535	5
แม่ฮ่องสอน	1,473	992	4,844	7,309	0
ตาก	9,476	2,670	63,096	75,242	2,044
สมุทรสาคร	2,650	445	33,163	36,258	1,625
ระนอง	7,327	1,389	18,301	27,017	0
ทั่วประเทศ	58,754	12,536	264,115	335,405	4,382

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

* ตัวเลขจดทะเบียนเพิ่ม ประมวลผลเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2552

1.5.2 สถานะบุคคลของทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 ของผู้ย้ายถิ่น

สถานะบุคคลของทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 มีหลายประเภท ดังนี้

- 1) กลุ่มที่มีสิทธิได้สัญชาติไทย (บางคนได้แล้ว บางคนอยู่ระหว่างการขอ) เนื่องจากเกิดในประเทศไทยก่อนปี 2535 โดยที่บิดาหรือมารดามีบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง หรือบัตรสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูง ตามพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2551 หรือกรณีที่เกิดในประเทศไทยแล้วบิดาหรือมารดาเข้าเมืองก่อน 2 ต.ค. 2528 ก็มีสิทธิยื่นขอสัญชาติไทยตามมติ ค.ร.ม. 29 สิงหาคม 2543
- 2) กลุ่มที่มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูงหรือบัตรสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นบัตรผู้ไม่มีสถานะบุคคล ตามบิดามารดาซึ่งได้บัตรดังกล่าว
- 3) ไม่มีสถานะบุคคลใด ๆ เพราะบิดามารดาเป็นแรงงาน”ต่างด้าว” แต่เด็กที่เรียนหนังสืออาจจะได้รับบัตรประจำตัวบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน

สถานที่เกิด ช่วงเวลาที่เกิด และสถานภาพของบิดามารดาส่งผลต่อสถานะทางบุคคลของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าดังสรุปในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 สถานะบุคคลของทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

สถานที่เกิด	ปีที่เกิด	สถานะของบิดามารดา	สถานะบุคคลของทายาท
เกิดในประเทศไทย	เกิดช่วง 2456-2515	บุคคลบนพื้นที่สูง	ได้รับสัญชาติไทยตาม ม. 7 ทวิ(มติค.ร.ม. 29 ส.ค. 2543)
	14 ธันวาคม 2515-ปัจจุบัน	บุคคลบนพื้นที่สูงที่เข้ามาในไทยก่อน 3 ต.ค. 2528	ได้รับสัญชาติไทยตาม ม. 7 ทวิ(มติค.ร.ม. 29 ส.ค. 2543)
	ก่อน 25 กุมภาพันธ์ 2535	บุคคลบนพื้นที่สูงและผู้ที่ไม่เป็นคนไทยอื่น ๆ	ได้รับสัญชาติไทยตามพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2551
	หลัง 25 กุมภาพันธ์ 2535	บุคคลบนพื้นที่สูง	บุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน ¹⁰ (บัตร 10 ปี)
		แรงงานต่างด้าว	หนังสือรับรองการเกิด (ท.ร. 1/1)ออกให้โดยสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ¹¹

¹⁰ มีเลขประจำตัว 3 หลักขึ้นต้นด้วย 0 ถ้าเรียนจบระดับปริญญาตรีแล้ว สามารถยื่นขอสัญชาติไทยได้

¹¹ พรบ.ทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2551 ซึ่งมีผลตั้งแต่ 23 สิงหาคม 2551 กำหนดว่าเด็กทุกคนไม่ว่าจะเป็นลูกใครก็ตาม มีสัญชาติหรือไม่มี ถ้าเกิดในประเทศไทย แจ้งเกิดได้ และได้สูติบัตรแน่นอน

สถานที่เกิด	ปีที่เกิด	สถานะของบิดามารดา	สถานะบุคคลของทายาท
			ผู้ติดตามแรงงาน(หมายเลขประจำตัวขึ้นต้นด้วย 00)
			บัตรประจำตัวบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน แต่เป็นเด็กในสถานศึกษา ¹²
			หรือไม่มีสถานภาพใด ๆ
เกิดนอกประเทศไทย	เข้ามาก่อน 3 สิงหาคม 2528	บุคคลบนพื้นที่สูงและไม่ใช่พื้นที่สูง	บุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน(บัตร 10 ปี)
		แรงงานต่างด้าว	บัตรประจำตัวออกให้โดยสถานศึกษาหรือไม่มีสถานภาพใด ๆ

1.5.3 การเรียน

การที่ผู้ย้ายถิ่นมีทายาทติดตามมาด้วย หรือเริ่มมีครอบครัวและมีทายาทในประเทศไทยจำนวนมากขึ้น ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ เห็นความจำเป็นของการจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือศูนย์การเรียนรู้แบบต่าง ๆ บางองค์กรที่จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ให้กับทายาทผู้ย้ายถิ่น เป็นองค์กรของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่า บางกลุ่มเคยจัดการศึกษาให้กับประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ของตนในเขตฐานที่มั่น หรือจัดให้ผู้หนีภัยในพื้นที่พักพิงมาก่อน บางองค์กรตั้งขึ้นมาใหม่โดยผู้ย้ายถิ่นเอง โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ให้ทุนต่างประเทศ บางองค์กรเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนของไทย และบางศูนย์ฯ จัดตั้งโดยคนไทยในพื้นที่

ก่อนปี 2548 โรงเรียนของรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่ไม่รับเด็กที่ไร้สัญชาติหรือสัญชาติพม่าเข้าเรียน จนกระทั่งเมื่อมีมติคณะรัฐมนตรี 5 กรกฎาคม 2548 โรงเรียนของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ในเขตพรมแดนที่มีทายาทผู้ย้ายถิ่นอยู่อาศัยจำนวนมากจึงได้เริ่มรับเด็ก โดยมติคณะรัฐมนตรีมีเนื้อหาสำคัญ 4 ประการได้แก่

1. ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย
2. จัดสรรงบประมาณอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัว ให้แก่สถานศึกษาที่จัดการศึกษาแก่กลุ่มบุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย

¹² ท.ร. 38 ก. ออกภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิบุคคล (ตามมติค.ร.ม. 18 มกราคม 2548)

3. กระทรวงมหาดไทยจัดทำฐานข้อมูล (เลขประจำตัว 13 หลัก) เกี่ยวกับบุคคลที่ไม่มีหลักฐานหรือไม่มีสัญชาติไทย เพื่อประโยชน์ต่อการจำแนกสถานะ และการอนุญาตและอำนวยความสะดวกให้เด็กและเยาวชนยกเว้นผู้หนีภัยจากการสู้รบและบุคคลในความห่วงใย

4. กระทรวงศึกษาธิการจัดการศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสม

ในแต่ละพื้นที่ศึกษา จึงพบว่าปัจจุบันทายาทของผู้ย้ายถิ่นซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนอยู่ในระบบการศึกษาที่หลากหลาย ในโรงเรียนอย่างน้อย 4 ประเภท ได้แก่

1) โรงเรียนที่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชน ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศลทั้งในประเทศและนานาชาติและองค์กรทางศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม องค์กรเหล่านี้โดยทั่วไปจะเป็นองค์กรที่ดำเนินการพัฒนาหรือช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่นในด้านอื่น ๆ อยู่แล้ว มีการสอนหลายระดับ ทั้งระดับก่อนวัยเรียน ระดับประถมศึกษา มัธยมต้น และ มัธยมปลาย โดยใช้หลักสูตรที่เคยดำเนินการในขณะที่อยู่ในประเทศพม่า นั่นก็คือ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยมีเขตปกครองที่เป็นอิสระจากประเทศพม่าเช่น กะเหรี่ยง มอญ ไทใหญ่เคยพัฒนาระบบการศึกษาและหลักสูตรของตนเองในขณะที่อยู่ในประเทศพม่า เมื่อโยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ก็พยายามดำเนินการด้านการศึกษาอย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องจากอยู่ในเขตประเทศไทย และได้รับทุนสนับสนุนจากหลายองค์กรที่มีนโยบายที่แตกต่างกัน จึงทำให้ต้องมีการปรับหลักสูตรบ้างตามแรงผลักดันของรัฐบาลและองค์กรที่ให้ทุน

โรงเรียนประเภทนี้ ในบางพื้นที่เรียกว่า ศูนย์การเรียนรู้ เช่น พื้นที่จังหวัดตาก บางพื้นที่เรียกว่า ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า เช่นพื้นที่จังหวัดระนอง ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 5 พื้นที่พบว่าจังหวัดตากมีศูนย์การเรียนรู้มากที่สุด จำนวน 61 ศูนย์ อยู่ใน 4 อำเภอชายแดนได้แก่ อำเภอแม่สอด (46 ศูนย์) อำเภอพบพระ(11 ศูนย์) อำเภอแม่ระมาด (3 ศูนย์) และอำเภอท่าสองยาง (1 ศูนย์) โดยในปี 2552 เปิดสอนถึงชั้นมัธยมปลายถึง 12 ศูนย์ รวมกันแล้วมีนักเรียน 10,812 คน โดยมีจำนวนนักเรียนชายและหญิงในอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน (ชาย 5,512 คน หญิง 5,300 คน) รองลงมาได้แก่ ระนอง (10 ศูนย์) สมุทรสาคร (10 ศูนย์) และเชียงใหม่(10 ศูนย์) โดยศูนย์การเรียนรู้ของจังหวัดเชียงใหม่เกือบทั้งหมดตั้งกระจายอยู่ในเขตอำเภอชายแดน มีเพียงศูนย์เดียวที่สอนระดับเด็กเล็กอยู่ในบริเวณวัดป่าเป้าในตัวอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่มีศูนย์การเรียนรู้ประเภทนี้ ทายาทผู้อพยพส่วนใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน เข้าโรงเรียนของรัฐและเอกชนในระบบปกติ

2) โรงเรียนของรัฐ ได้แก่ โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) ซึ่งรับผิดชอบจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนสังกัดเทศบาล หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การที่ทางรัฐบาลอนุญาตให้ผู้ไร้สัญชาติสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐได้ตั้งแต่ปี 2548¹³ ประกอบกับ การที่ผู้ย้ายถิ่นจากประเทศ

¹³ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐานวัน เดือน ปีเกิดในการรับนักเรียนนักศึกษาเรียนในสถานศึกษา

พม่าปัจจุบันทำงานกระจายไปในทุกจังหวัด ทำให้โรงเรียนของรัฐในทุกจังหวัดจะมีเด็กที่ไร้สัญชาติเรียนด้วยอยู่จำนวนหนึ่ง เช่นในพื้นที่จังหวัดที่ศึกษาที่ปรากฏในตารางที่ 3 จำนวนนักเรียนไร้สัญชาติในแต่ละโรงเรียนมีจำนวนที่แตกต่างกันออกไป จากไม่กี่คนหรือไม่กี่สิบคน อาจจะมีมากกว่าหนึ่งร้อยคน เช่นในกรณี โรงเรียนวัดศิริมงคล จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งมีนักเรียนไร้สัญชาติเกือบร้อยละ 100 ในบางโรงเรียน จะมีศูนย์การเรียนของเอกชนเข้าไปจัดการศึกษาในโรงเรียนเพื่อเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้พร้อมก่อนจะเข้าเรียนในโรงเรียนนั้น ๆ ร่วมกับเด็กไทย

ตารางที่ 4: จำนวนโรงเรียนของรัฐที่รับเด็กไร้สัญชาติหรือสัญชาติพม่า

จังหวัด	เขตพื้นที่สพท.	จำนวนโรงเรียนทั้งหมด	จำนวนโรงเรียนที่มีเด็กไร้สัญชาติ	ร้อยละของโรงเรียนที่มีเด็กไร้สัญชาติ
เชียงใหม่	สพท.เขต 1	131	76	58%
แม่ฮ่องสอน	สพท.เขต 1	145	94	65%
ตาก	สพท.เขต 2	133	117	88%
สมุทรสาคร	ทุกเขต	156	56	36%
ระนอง	ทุกเขต	95	54	57%

3) โรงเรียนเอกชน ได้แก่โรงเรียนที่จัดตั้งโดยเอกชน ซึ่งปัจจุบัน ผู้ย้ายถิ่นที่ทำงานประจำและมีรายได้พอที่จะเสียค่าใช้จ่ายได้ เลือกที่จะส่งลูกเรียนโรงเรียนเอกชน ศูนย์การเรียนรู้อาเซียนที่มีขนาดใหญ่ มีงบประมาณสนับสนุนที่ค่อนข้างสม่ำเสมอ ก็เลือกที่จะเปลี่ยนสถานภาพจากศูนย์การเรียนรู้อาเซียน ให้เป็นโรงเรียนเอกชน โดยมีการจดทะเบียน การปรับสถานภาพเป็นโรงเรียนเอกชน ทำให้โรงเรียนมีความมั่นคงขึ้น เนื่องจากปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้อาเซียนในทางกฎหมายแล้วยังถือว่าการตั้งอย่างไม่มีการจดทะเบียนมารองรับ แต่การจดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชน อาจจะต้องมีการปรับเปลี่ยนหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนตามแนวทางของรัฐไทย

4) โรงเรียนหรือสถานศึกษานอกระบบ เป็นการจัดการศึกษาเฉพาะเรื่องโดยวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่น เช่น ในกรณีจังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดการสอนเด็กตามที่อยู่อาศัยของคณงานก่อสร้าง (ไซต์ก่อสร้าง) ตอนเย็น โดยเน้นการสอนภาษาไทยใหญ่ หรือโรงเรียนสอนภาษาและคอมพิวเตอร์ที่เปิดให้แก่ผู้ย้ายถิ่นและเยาวชน หรือกรณีจังหวัดระนองที่มี MMR (Marist Mission Ranong) ที่จัดการศึกษาให้เด็กและเยาวชนในตอนเย็นหรือวันเสาร์-อาทิตย์

การไปโรงเรียน ไม่ได้หมายความว่าเด็กจะได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องทุกคน เพราะพบว่าเด็กจะย้ายเข้าออกบ่อยครั้ง เพราะพ่อแม่อาจเปลี่ยนสถานที่ทำงาน หรือพ่อแม่อาจส่งกลับไปพม่า หรือรับกลับมาจากพม่า ทำให้เด็กมีอายุมากแต่เรียนชั้นต่ำ มีผลทำให้เด็กมักจะเรียนไม่จบชั้น เมื่ออายุ 13 ปีหรือมากกว่า ที่พ่อแม่ทำงานได้ก็จะออกไปทำงานช่วยพ่อแม่ หรือเพื่อส่งเงินให้พ่อแม่และญาติพี่น้อง

1.5.4 การทำงาน

สำหรับเด็กที่ไม่เรียน ถ้าเป็นเด็กเล็กก็จะมีคนเลี้ยงดูอยู่ที่บ้าน ซึ่งอาจจะเป็นปู่ตายาย ซึ่งเลี้ยงเด็กที่เป็นลูกหลานหลายคนด้วยกัน หรืออาจจะมีจ้างคนเลี้ยง ทั้งนี้เพราะการส่งไปยังศูนย์การเรียนรู้ อาจจะไม่สะดวกเพราะอยู่ไกล และอาจจะมีเงินหรือไม่อยากเสียค่าใช้จ่าย เช่น ค่ารถประจำเดือน ค่าอาหารประจำวัน (กรณีที่โรงเรียนของรัฐเรียกจ่ายเพิ่ม) สำหรับเด็กโตหรือเยาวชนก็จะทำงานในภาคการเกษตร โรงงาน หรือภาคบริการต่าง ๆ จากที่สังเกตพบว่าเด็กบางคนอายุไม่ถึง 18 ปี แต่ทำงานเหมือนกับผู้ใหญ่เช่นในภาคประมง¹⁴ หรือทำงานโรงงาน โดยมีการแจ้งว่าอายุ 18 ปี หรือมากกว่า¹⁵ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาแรงงานเด็ก ที่นายจ้างอาจไม่จ้าง หรือนายจ้างกลัวถูกตรวจสอบว่าจ้างแรงงานเด็ก นอกจากนี้ยังมีเด็กที่ทำงานเก็บขยะบนท้องถนนที่เห็นเด่นชัดในตัวอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

เนื่องจากปัญหาการจ้างแรงงานเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีมีอยู่ทั่วไป ทางองค์การแรงงานนานาชาติ (International Labor Organization –ILO) ในบางพื้นที่จังหวัดที่ศึกษา ได้เข้ามาสนับสนุนโครงการเพื่อหาทางแก้ไขปัญหานี้ โดยวิธีการทำงานในแต่ละพื้นที่อาจจะแตกต่างกัน เช่น ในพื้นที่อำเภอแม่สอด ILO สนับสนุนให้ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาดูแลโครงการ โดยเน้นเก็บข้อมูลเด็กนักเรียนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง และให้การสนับสนุนเด็กที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยง เพื่อให้สามารถเรียนต่อไปได้ ไม่ต้องออกไปทำงานขณะที่อายุยังไม่ถึง ในขณะที่เดียวกันก็สนับสนุนให้ทางประชาคมแม่สอดทำงานกับเจ้าของกิจการ เพื่อแก้ปัญหาแรงงานเด็กที่อยู่ตามไร่ ส่วนพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร ทาง ILO สนับสนุนทางแรงงานจังหวัดให้ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหานี้

1.6 เนื้อหาของรายงาน

เนื้อหาของรายงานแยกตามพื้นที่จังหวัดที่ศึกษา เพื่อให้เข้าใจรายละเอียดสถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาทซึ่งต่างกันในแต่ละจังหวัดในเรื่ององค์ประกอบทางชาติพันธุ์ อาชีพ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของทายาทผู้ย้ายถิ่น ซึ่งในที่นี่ให้ความสำคัญกับเครือข่ายครอบครัวและเครือญาติ และเครือข่าย

¹⁴ การสังเกตการณ์ทำงานของแรงงานข้ามชาติที่ทำเรือหน้าวัดบางหญ้าแพรก และในชุมชนแรงงานที่มหาชัย สมุทรสาคร วันที่ 4 ธันวาคม 2552

¹⁵ เจ้าหน้าที่ LPN เปิดเผยว่าแรงงานเด็กในพื้นที่มหาชัยที่อายุระหว่าง 15-18 ปี มีประมาณ 30,000 คน ที่"โก่งอายุ"หรือบอกอายุ 18 หรือมากกว่า 18 ปี มีหลายพันคน(สัมภาษณ์คุณปวีณา 15 สิงหาคม 2552)

กลุ่มชาติพันธุ์ และพื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทผู้ย้ายถิ่น ซึ่งแยกได้เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในระบบการศึกษาและที่เป็นแรงงาน โดยในบทที่ 2 ถึงบทที่ 6 เป็นการบรรยายเนื้อหาดังกล่าว ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดตาก จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดระนอง และในบทสุดท้าย เป็นบทสรุปที่สรุปข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ 1) ลักษณะของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า 2) กลไกและพื้นที่ทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า 3) ลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นที่เปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกัน และ 4) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ส่งเสริมการปรับตัวทางสังคม และวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย

บทที่ 2

การปรับตัวของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ 4 อำเภอที่ติดชายแดนพม่าได้แก่ อำเภอเวียงแหง แม่สาย ฝาง และไชยปราการ ในส่วนของประเทศพม่าเป็นพื้นที่ของรัฐฉาน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทใหญ่ โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มีจำนวนน้อยกว่าอาศัยอยู่ด้วย เช่น กลุ่มปะโอ ปะหล่อง ลานู ลีซู ฯลฯ เส้นเขตแดนบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะเป็นแนวสันเขา และไม่มีจุดผ่านแดนถาวร แต่การโยกย้ายเข้ามาในเขตประเทศไทย มีมาอย่างต่อเนื่อง ในอดีตการโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จะกระจุกตัวอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนของประเทศไทย แต่ต่อมา เมื่อเศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา จังหวัดเชียงใหม่ได้กลายเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมด้านการบริการและการท่องเที่ยว มีความต้องการแรงงานเป็นจำนวนมาก ทำให้แรงงานจากรัฐฉานได้เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ทดแทนแรงงานไทยที่เริ่มขาดแคลน เนื่องจากย้ายไปอยู่ในส่วนของแรงงานที่มีฝีมือหรือทำงานในภาคส่วนอื่น ๆ อันเป็นผลจากการศึกษาที่สูงขึ้น รวมทั้งเหตุผลของการวางแผนครอบครัวทำให้มีทายาทน้อยลง

2.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

การย้ายถิ่นของชาวไทใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในรัฐฉานของประเทศพม่า เข้ามาอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่มีมาหลายชั่วอายุคนแล้ว เนื่องจากความไม่สงบในประเทศพม่า มีสถานการณ์การสู้รบระหว่างฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นการสู้รบระหว่างกองกำลังอังกฤษและญี่ปุ่น จนถึงเมื่อประเทศพม่าได้รับเอกราชในปี 2491 และไม่กี่ปีต่อมาก็มีกองกำลังก๊กมินตั๋งเข้ามาในพื้นที่ เกิดการสู้รบกับกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ และจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญก็คือช่วงที่นายพลเนวินทำรัฐประหารในปี 2505 ก็มีการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยในบริเวณเขตชายแดนไทยพม่าตั้งแต่ทางเหนือลงไปทางทิศใต้¹⁶ การย้ายถิ่นในยุคก่อนปี 2530 ชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่จะทยอยเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยเริ่มต้นทำงานเป็นแรงงานในภาคเกษตร ต่อมาก็เริ่มมีที่ดินเป็นของตนเอง และยึดอาชีพเกษตรกรรม หลังปี 2530 การสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังไทใหญ่และชนกลุ่มน้อยอื่นที่อยู่ในบริเวณชายแดนไทย-พม่ารุนแรงมากขึ้น ทำให้มีการทะลักเข้ามาในเขตแดนไทยของผู้ย้ายถิ่น ส่วนหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นมีจุดมุ่งหมายในการเข้ามาทำงานหารายได้ด้วย เพราะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการคมนาคม การท่องเที่ยวและธุรกิจ มีความต้องการแรงงานในภาคส่วนต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แม้จะมีปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ (ที่เรียกว่า

¹⁶ ชาวปะหล่องหนีเข้ามาในปี 2527 เนื่องจากได้รับผลกระทบจากการสู้รบระหว่างกองกำลังขุนซ่าและกองกำลังของพม่า (ดูรายละเอียดใน Howard, Michael C. and Wattana Wattanapun (2001))

ภาวะ “ต้มยำกุ้ง”)ในปี 2540 แต่ก็มีการค้าขายฟื้นตัว ทำให้แรงงานจากประเทศพม่าหลังไหลเข้ามาไม่ขาดสาย

ในเขตชายแดนจังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่สูง ด้วยเหตุนี้ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาก่อนปี 2530 มีโอกาสได้บัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า) จากการสำรวจบุคคลบนพื้นที่สูงในช่วงปี 2533-2534 และต่อมาบางคนก็ได้บัตรสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูง (บัตรสีเขียวขอบแดง) จากสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูงในปี 2542 บาง ซึ่งต่อมาบัตรทั้งสองประเภทก็เปลี่ยนเป็นบัตรผู้ไม่มีสถานะบุคคล (สีขาว+ชมพู) การได้บัตรประเภทนี้ถึงแม้จะถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพหลายประการ เช่นเรื่องของการเดินทาง และการเข้าถึงการบริการสุขภาพของรัฐ แต่จะเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ภายในประเทศไทยได้อย่างถาวร ต่างกับผู้ที่มีสถานภาพเป็นแรงงาน”ต่างด้าว”ที่อยู่ในฐานะผู้เข้าเมืองผิดกฎหมาย และผู้ที่ไม่ใช่ทะเบียนหรือไม่มีบัตรอนุญาตทำงาน ก็อาจถูกจับกุม และส่งกลับได้ตลอดเวลา จำนวนผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่ามีจำนวนเท่าไรไม่มีการสำรวจ เพราะส่วนหนึ่งที่เป็นผู้ที่มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง และส่วนหนึ่งไม่ได้จดทะเบียนโดยทั่วไปประมาณการว่าแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงใหม่ มีไม่ต่ำกว่า 200,000 คน โดยเป็นแรงงานที่จดทะเบียนกับกรมการจัดหางานเพียง 52,519 คน(ตัวเลขเมื่อมีนาคม 2553)¹⁷

ผู้ย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยในบริเวณอำเภอชายแดนได้แก่ อำเภอฝาง แม่สาย ไชยปราการ เชียงดาว เวียงแหงและอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ที่อยู่ห่างไกลเมือง ส่วนใหญ่จะรับจ้างในงานภาคเกษตรได้แก่งานรับจ้างในสวนส้มและผลไม้อื่น ทั้งที่เป็นสวนขนาดใหญ่จ้างคนหลายพันคน ขนาดกลาง และขนาดเล็กที่จ้างไม่กี่ครอบครัว สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในเมืองและบริเวณชานเมืองจะทำงานในภาคการก่อสร้างซึ่งมีทั้งเป็นลูกจ้างของผู้รับเหมาคนไทย(คนเมือง) หรือเริ่มก้าวไปสู่การรับเหมางานไปทำเอง¹⁸ งานรับจ้างใช้แรงงานทั่วไป เช่น ส่งของในตลาดหรือร้านค้า เป็นแรงงานในร้านอาหาร ฯลฯ งานแม่บ้าน ทำความสะอาดสถานที่ราชการ สถานที่ทำงาน ห้างร้าน ฯลฯ ทำงานบ้านและอาจจะช่วยงานอื่น ๆ ด้วยแล้วแต่ทางผู้จ้างจะใช้ งานบริการในสถานบันเทิง และบางส่วนเริ่มทำธุรกิจส่วนตัวเช่น ค้าขาย ฯลฯ¹⁹

¹⁷ www.doe.go.th/workpermit คูตารางที่ 1 จำนวนคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ณ เดือนมีนาคม 2553

¹⁸ รายได้ของคณงานก่อสร้างในจังหวัดเชียงใหม่ยังอยู่ในระดับต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ คือได้รายวัน วันละ 120-150 บาท คนงานที่มีฝีมือเช่น ช่างไม้ ช่างสี บางส่วนทำงานแบบเหมา แต่การรับเหมางานเอง จะมีความเสี่ยงต่อการถูกโกง เพราะไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากแรงงานบางส่วนไม่มีบัตรแรงงานที่ถูกต้อง จึงไม่กล้าจะร้องเรียน

¹⁹ การค้าขายเป็นประเภทงานที่มีผู้ทำกันมากพอสมควร เพื่อตอบสนองแรงงานที่เข้ามาทำงานจำนวนมากที่ต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีลักษณะเฉพาะที่เคยใช้ในรัฐฐาน การค้าขายอาจจะเป็นรูปแบบของการตั้งร้านค้าเล็ก ๆ ในย่านชุมชนคนงาน การเร่ขาย ซึ่งมีทั้งการใช้รถถีบคอป หรือรถพ่วงขนาดเล็ก

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นอยู่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่บิดามารดาทำงาน ได้แก่ อยู่อาศัยในสวนส้ม และแปลงเกษตรขนาดใหญ่ กลาง เล็ก อยู่ในสถานที่ทำการก่อสร้าง (ไซต์ก่อสร้าง) ซึ่งในหลายกรณีเป็นงานก่อสร้างตึกขนาดใหญ่ หรือหมู่บ้านจัดสรรที่สร้างติดต่อกันหลายโครงการ ซึ่งต้องใช้คนงานจำนวนมาก ทำให้ไซต์ก่อสร้างจะมีบริเวณกว้างขวาง และอยู่ค่อนข้างถาวร หรือในกรณีที่ได้รับจ้างทั่วไป แรงงานแต่ละคน หรือแต่ละครอบครัวอาจจะอยู่แยกกันแล้วเพราะสถานที่ทำงานอาจไม่ได้อยู่บริเวณเดียวกัน แต่ในระยะหลังก็มีแนวโน้มที่ผู้ย้ายถิ่นที่มาจากบ้านเดิมในประเทศพม่าเหมือนกัน จะหาหอพักหรือบ้านเช่าในบริเวณใกล้เคียงกัน

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่จึงเป็นคนไทใหญ่²⁰ ส่วนน้อยเป็นชนกลุ่มอื่น ๆ ทั้งที่เป็นกลุ่มในตระกูลภาษาไท/ไต เช่น ไทเขิน ไทลื้อ กลุ่มพม่า และกลุ่มย่อยอื่น ๆ ได้แก่ ปะหล่อง ลานู ฯลฯ ในด้านอายุ ถ้าเป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นรุ่น 2 หรือ 1.5 พบว่าทายาทผู้ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งเริ่มเข้าสู่วัยกลางคน และเริ่มมีครอบครัวและมีทายาทรุ่น 3-4 แล้ว แต่ส่วนใหญ่จะเป็นวัยเยาวชนและเด็กในส่วนของจำนวน เช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นที่ไม่มีการจดทะเบียนทั้งหมด จึงไม่สามารถทราบจำนวนที่แท้จริงได้ แต่ถ้าดูเฉพาะตัวเลขจดทะเบียนผู้ติดตามในปี 2547 พบว่าจังหวัดเชียงใหม่มีผู้ติดตาม 39,535 คน โดยแบ่งเป็นผู้ติดตามอายุต่ำกว่า 15 ปี 13,293 คนและที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป 26,242 คน แม้จะหักจำนวนผู้อาวุโสที่เป็นบิดามารดาผู้ย้ายถิ่นออกไป ตัวเลขทายาทที่เหลือก็มีจำนวนไม่น้อย และแน่นอนว่าในปัจจุบันมีจำนวนมากขึ้นมาก ถ้ารวมจำนวนที่เพิ่มขึ้นมาอีกในแต่ละปีนับตั้งแต่มีการจดทะเบียนในปี 2547 เป็นต้นมาทั้งจากทายาทที่คลอดในประเทศไทยและการที่ทายาทบางคนติดตามบิดามารดามาภายหลัง²¹

2.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะเป็นส่วนที่หนุนช่วยในด้านเศรษฐกิจและการให้ข้อมูลข่าวสาร ในที่นี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและระหว่างชุมชนผู้ย้ายถิ่นเอง กับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนผู้ย้ายถิ่นกับชุมชนคนไทย

²⁰ จากการประมาณการขององค์กรพัฒนาเอกชนและการสัมภาษณ์กรณีศึกษา คาดว่าแรงงานไทใหญ่จะมีสัดส่วน ร้อยละ 70-80

²¹ จากการตรวจสุขภาพของแรงงานเฉพาะที่ขอใบอนุญาตทำงาน (ซึ่งมีจำนวนไม่ถึงหนึ่งล้านคน) ตั้งแต่ปี 2547 จนถึง 2552 พบว่ามีผู้ที่ตั้งครอบครัวเฉลี่ยประมาณปีละ 9,000 คน (ตัวเลขจากสำนักบริหารการสาธารณสุข ณ วันที่ 12 เมษายน 2553)

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

ผู้ที่ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่ในวัยแรงงาน บางคนแต่งงานก่อนที่จะย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย แต่จำนวนไม่น้อยมาพบคู่สมรสในประเทศไทยและตัดสินใจแต่งงาน มีกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นแต่งงานกับผู้ที่มีสัญชาติไทยหรือผู้ที่มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง ในกรณีนี้ทายาทที่เกิดมาจะได้สัญชาติไทยหรือได้สถานภาพบุคคลบนพื้นที่สูง การที่สามีภรรยาอาจจะต้องแยกกันอยู่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงงานและนายจ้างทำให้สถานที่ทำงานอยู่ห่างไกลกัน ทำให้โอกาสการหย่าร้างและแต่งงานใหม่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง สภาพความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับเครือญาติและฐานะทางเศรษฐกิจ ส่งผลถึงลักษณะการเลี้ยงดูทายาทที่ยังมีอายุน้อย ซึ่งพบว่ามีหลายแบบได้แก่

- 1) ทายาทอยู่กับปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้องในประเทศพม่า เนื่องจากผู้ย้ายถิ่นย้ายเข้ามาหางานทำในประเทศไทยโดยไม่ได้เอาทายาทมาด้วย แต่ส่งเงินไปเลี้ยงดู บางกรณี ทายาทอาจเกิดในประเทศไทย แต่ถูกส่งไปให้ปู่ย่าตายายหรือญาติเลี้ยงดูตั้งแต่เล็ก ๆ (อายุ 1-5 ปี) เมื่อทายาทโตขึ้นก็อาจจะตามบิดามารดาทำงานในประเทศไทยภายหลัง
- 2) ทายาทอยู่กับปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้องซึ่งตั้งหลักปักฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนในประเทศไทย เพราะบิดามารดาต้องย้ายไปทำงานในเขตพื้นที่หรือจังหวัดอื่นหรือลักษณะของงานไม่สะดวกที่จะดูแลเด็ก
- 3) ทายาทบวชอยู่กับวัดทั้งในรัฐฉาน ประเทศพม่า และในประเทศไทย วัดในจังหวัดเชียงใหม่หลายวัดจะมีทั้งเณร พระ และลูกวัด ที่มีสัญชาติพม่าหรือไร้สัญชาติทั้งที่เป็นผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 2 หรือรุ่นที่ 1.5 เช่นกรณีของวัดท่ากระดาศ ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง เดือนเมษายน 2553 พบว่ามีเณรประมาณ 10 กว่ารูป (จากเณรทั้งหมด 20 รูป) ไม่มีสัญชาติไทย
- 4) ทายาทอยู่กับบิดาหรือมารดาหรือพร้อมกันทั้งบิดาและมารดา ซึ่งในกรณีที่บิดามารดาแยกกันอยู่และแต่งงานใหม่ก็อาจอยู่กับมารดากับพ่อเลี้ยงหรือบิดากับแม่เลี้ยง

ส่วนทายาทที่เป็นแรงงานหนุ่มสาว มักจะแยกตัวออกไปทำงานที่อื่น โดย บางส่วนมีบิดามารดาตั้งหลักปักฐานอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดน ทำการเกษตรทั้งของตนเองและรับจ้างในไร่นาหรือสวนของผู้อื่น แต่การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์มือถือระหว่างพี่น้องและทายาทกับบิดามารดาที่อยู่กันคนละแห่งก็เป็นไปอย่างสะดวก และจะทราบความเคลื่อนไหวกันอยู่เสมอ แม้จะไม่ได้อยู่ด้วยกันหรือกลับไปเยี่ยมกันบ่อยนัก

สำหรับการเลี้ยงดู จากการสังเกตและสัมภาษณ์พบว่าเด็กจะได้รับการเอาใจใส่เป็นอย่างดีจากผู้ปกครองซึ่งอาจจะเป็นพ่อแม่ พ่อเลี้ยงหรือแม่เลี้ยง ปู่ย่าตายาย ครูโรงเรียนวัดชะจาว อำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่ที่รับเด็กไร้สัญชาติมาเรียนในโรงเรียนมากกว่าสิบปี²² เล่าเรื่องสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดูเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งปัจจุบันมีจำนวน 30 กว่าคนจากนักเรียนซึ่งอยู่ในระดับประถมศึกษาทั้งหมด 203 คนว่า ...ส่วนใหญ่เด็กอยู่กับพ่อแม่ พ่อแม่ให้เงินลูกมาโรงเรียนมากพอสมควร แต่มีข้อที่ตีที่แตกต่างจากเด็กไทยคือสอนให้ลูกรู้จักการทำงาน เลี้ยงควาย ปิดเทอมไปรับจ้าง ขนของ ล้างจาน ร้านอาหาร พ่อแม่ให้ความสนใจลูก เวลาประชุมผู้ปกครองจะมีแต่”พม่า”ทั้งนั้น “คนเมือง” ไม่มาประชุม...

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในเขตประเทศไทยและรัฐฉาน

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในเขตประเทศไทยกับรัฐฉานมีอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านเครื่องมือที่สำคัญ 3 ประการคือ การเดินทางกลับไปเยี่ยมญาติ การส่งเงินกลับไปให้ญาติที่อยู่ในรัฐฉาน และการสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ การที่ทนายทรุ่นที่ 2 หรือ รุ่นที่ 1.5 ยังมีปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้องอยู่ในรัฐฉาน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทนายทรุ่นที่ 2 หรือรุ่นที่ 1.5 กับแผ่นดินเกิด กับเครือญาติและองค์กรทางสังคมในรัฐฉาน และกับวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่จะแน่นแฟ้นแค่ไหนขึ้นอยู่กับจำนวนญาติที่ใกล้ชิดที่ยังอยู่ในรัฐฉาน เช่น ในกรณีประวัติชีวิตของชายช่องที่เป็นทนายทรุ่นที่ 1.5

ในปี 2553 ชายช่อง อายุได้ 33 ปี เข้ามาในเขตประเทศไทยบริเวณอำเภอฝางกับพ่อแม่ ตั้งแต่อายุ 12 ปี พ่อแม่เป็นคนไทใหญ่อยู่เมืองซอน และเมืองใต้คง เขตชายแดนบริเวณมณฑลยูนนานของประเทศจีน โดยพ่อเป็นพ่อค้า ค้าวัวควาย ผ้า และสิ่งของอื่น ๆ จึงโยกย้ายไปอยู่ที่ใหม่ที่เอื้อต่อการทำธุรกิจ ต่อมาย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉานของประเทศพม่า ได้แก่ ลางเคอ เชียงตุง และสุดท้ายอยู่เมืองโตตัน ก่อนที่จะข้ามเขตชายแดนไทยเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอฝางในปี 2532 ในขณะที่อยู่ที่เขตประเทศพม่า ชายช่องได้เรียนจบชั้น ป. 2 เมื่อมาอยู่ในประเทศไทยก็เริ่มเรียนชั้นป. 1 เมื่ออายุได้ 12 ปี แต่เรียนจบชั้น ป. 3 ก็ลาออกเนื่องจาก ครอบครัวมีปัญหาเดือดร้อนพ่อไปมีภรรยาใหม่ แม่ไม่สบาย ทำให้ต้องออกมาช่วยทำงาน ในปี 2536 ชายช่องซึ่งตอนนั้นอายุได้ 15 ปี ก็กลับไปเยี่ยมญาติในเขตรัฐฉานกับแม่ ไปอยู่ในประมาณเดือนเศษ خاکลับก็ได้เอาลูกสาวของน้ำเข้ามาอยู่ด้วย (ตอนหลังพี่และน้องของลูกสาวของน้ำก็ตามมาทำงานในเมืองไทยด้วย) ช่องเทกลับไปเขตรัฐฉานอีกครั้งเมื่อประมาณปี 2548 และเมื่อมีลูกในปี 2552 ก็พาภรรยากับลูกไปเยี่ยมแม่ของภรรยาที่อาศัยอยู่ในเขตรัฐฉาน โดยการเดินทางจากฝั่งไทยไปยังรัฐฉานมีทั้งเดินและนั่งรถโดยสาร ชายช่องบอกว่าการเดินทางแม้จะใช้เวลาหลายวันทำให้เหนื่อยและเสียค่าใช้จ่าย แต่ไม่มีอุปสรรคในเรื่องการถูกจับกุมจากการพม่าแต่อย่างใด ปัจจุบันชายช่องทำขนมและอาหารสำเร็จรูปเร่ขายตามที่อยู่อาศัยของแรงงานย้ายถิ่นในตัวเมืองเชียงใหม่และรอบนอก โดยใช้เวลาที่เหลือในการเข้าร่วมกับองค์กรเอกชน จัดรายการวิทยุชุมชน และกิจกรรมสาธารณะอื่น ๆ เพื่อให้ความรู้แก่แรงงาน

²² สัมภาษณ์อ.สุกัญญา ลีละพันธุ์ ณ โรงเรียนวัดชะจาว ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 มีนาคม

ความสัมพันธ์กับชุมชนคนไทย

ความสัมพันธ์กับชุมชนคนไทยมีสองลักษณะ ลักษณะแรกคือการอยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่ร่วมกันหรือใกล้ชิดกัน ลักษณะที่สองคือการอยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่แยกกัน โดยในลักษณะแรกพบได้ในพื้นที่ชานเมือง หรือชนบท เป็นพื้นที่การเกษตร เช่นในพื้นที่อำเภอฝาง แม่อาวไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ย้ายถิ่นจะอยู่ปะปนกับชุมชนไทย ทั้งในลักษณะของการเป็นลูกจ้างของเกษตรกรรายย่อยในเรือกสวนไร่ นา หรือผู้ย้ายถิ่นที่สามารถสะสมเงินซื้อที่ดินของตนเองและทำการเกษตรในหมู่บ้านคนไทย ในพื้นที่เขตเมืองเชียงใหม่ จะพบว่าผู้ที่ทำงานรับจ้างทั่วไป งานค้าขาย งานแม่บ้าน และพนักงานร้านค้า ร้านอาหารและองค์กรต่าง ๆ จะหาเช่าหอพักหรือบ้านพักด้วยตนเอง โดยอยู่อาศัยใกล้กับที่ทำงาน ซึ่งที่อยู่อาศัยและการใช้ชีวิตก็จะไม่แยกออกจากชุมชนคนไทย ในบางพื้นที่ผู้ย้ายถิ่นเองก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมช่วยในกิจกรรมด้านการพัฒนา หรือเทศกาลต่าง ๆ ทำให้ผู้นำท้องถิ่นคุ้นเคยและยอมรับ

ถ้าเป็นแรงงานที่ทำงานให้กับสถานประกอบการขนาดใหญ่ เช่นสวนส้มขนาดใหญ่ในบริเวณพื้นที่อำเภอฝาง และแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่ แรงงานไทใหญ่จะอยู่อาศัยภายในสวนส้มขนาดใหญ่ ทำให้มีความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นมีไม่มากนัก (นอกจากผู้นำที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายหรือเป็นสมาชิกองค์กรที่จัดตั้งโดยคนไทยใหญ่ท้องถิ่น) เด็กลูกแรงงานในสวนส้มจะได้รับการบริการรับ-ส่งให้ไปเรียนในโรงเรียนที่จัดตั้งโดยองค์กรของผู้ย้ายถิ่นเอง เช่น โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง หรือแรงงานในเมือง ในส่วนที่เป็นคนงานก่อสร้างที่ทางผู้ประกอบการจัดให้อยู่ในบริเวณใกล้พื้นที่ก่อสร้าง หรือที่เรียกว่าแคมป์ก่อสร้าง ส่วนนี้จะอยู่ในบริเวณพื้นที่ก่อสร้าง แยกจากชุมชนคนไทย แคมป์ก่อสร้างบางแห่งเป็นแคมป์เฉพาะกิจที่อยู่อาศัยตามเวลาของการก่อสร้าง เมื่อก่อสร้างเสร็จก็ย้ายไปอยู่บริเวณอื่น แต่แคมป์บางแห่งค่อนข้างถาวร เนื่องจากการก่อสร้างมีขนาดใหญ่และมีหลายโครงการ เช่น การก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรบริเวณอำเภอสันกำแพงที่ติดต่อกับอำเภอดอยสะเก็ดของบริษัทหนึ่งซึ่งเริ่มสร้างโครงการ 1 เมื่อปี 2546 ในพื้นที่ 80 ไร่ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการ 1 ในปี 2549 ก็เริ่มโครงการ 2 ในพื้นที่ 168 ไร่ และสร้างโครงการ 3 เป็นคอนโดมีเนียมในตัวเมือง จากนั้นในปี 2550 ก็เริ่มก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรรโครงการที่ 4 แคมป์คนงานจึงตั้งอยู่บริเวณใกล้โครงการ 1 เป็นเวลา 3 ปี แล้วย้ายมาอยู่ใกล้โครงการ 2 เป็นเวลา 4 ปี ลักษณะของแคมป์ที่ผู้วิจัยเข้าไปสำรวจ แม้จะเป็นการใช้เศษซากวัสดุมาต่อเติมแบบชั่วคราวที่อยู่ติดกัน แต่ก็มีลักษณะที่เป็นห้องมากขึ้นมิดชิด เนื่องจากส่วนใหญ่อยู่กันเป็นครอบครัวทั้งหมดร่อยกว่าครัวเรือน ซึ่งนอกจากสมาชิกในครอบครัวก็อาจจะมีญาติพี่น้องมาอาศัยอยู่ด้วย มีการปรับปรุงสาธารณูปโภค โดยมีไฟฟ้าทุกหลัง (เก็บเงินหลังละ 60 บาทต่อเดือน) ทำให้ได้ดูโทรทัศน์หรือมีเครื่องเล่นแผ่นเสียงเปิดเพลงเสียงดัง ถนนและทางเดินบางช่วงมีการเทปูนเพื่อให้มันคง (แต่ก็มีพื้นที่แฉะน้ำขังหลายจุด) มีน้ำประปาเปิดบางจุด (แต่มีกลิ่นคลอรีนแรงมาก) โดยจะมีบริเวณที่อาบน้ำและห้องส้วมใช้ร่วมกัน

แต่แม้แคมป์คนงานหรือที่อยู่อาศัยของผู้ย้ายถิ่นจะแยกออกจากชุมชนคนไทย แต่การที่อยู่หลายปีทำให้เริ่มมีการเชื่อมโยงกับชุมชนคนไทย ที่สำคัญได้แก่ การเข้าไปร่วมทำบุญในวัดไทย เช่นกรณีแคมป์

ก่อสร้างที่กล่าวถึงข้างต้นซึ่งแรงงานอยู่อาศัยมาตั้งแต่เริ่มโครงการปี 2546 การทำบุญที่ผ่านมา แรงงานพากันไปทำบุญตามวัดต่าง ๆ ในเมือง หรือที่อื่น ๆ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากแคมป์ก่อสร้าง ในปี 2553 เป็นปีแรกที่แรงงานหลายร้อยคนในแคมป์ร่วมกันบริจาคเงินเพื่อไปร่วมทำบุญงานปอยหลวงที่วัดไม่ไกลจากแคมป์ โดยจัดขบวนแห่เดินไปวัด โดยทุกคนใส่ชุดไทใหญ่ ถือป้ายผ้าแสดงตัวตนว่าเป็นคนงานของโครงการบ้านจัดสรรซึ่งทางบ้านน้อยซึ่งถือเป็นหัวหน้าแคมป์แล้วว่า “เราเอานกโตไปแสดงด้วยค่ะ ต้นสังฆทานของเรานี้หามกันไปตั้ง 4 คนนะค่ะ พี่น้องคนเมืองคนไทยเค้าก็ชื่นชมเรามากค่ะ” เมื่อถามว่าทำไมจึงไปร่วมงานปีนี้เป็นปีแรก บ้านน้อยบอกว่า “เพราะว่าเมื่อก่อน ๆ นั้น งานก็ยุ่งไม่ค่อยมีเวลาค่ะ แต่ตอนนี้คนงานก็เริ่มเยอะ มาจากหลายบ้านหลายเมืองในรัฐฉาน มีความสามัคคีกัน จึงจัดงานบุญขึ้นมาได้”

นอกจากนั้นการเชื่อมโยงกับชุมชนคนไทยก็ผ่านการส่งลูกไปโรงเรียนไทย เมื่อลูกไปเรียนที่โรงเรียนหลายปีต่อเนื่องกัน ก็เริ่มมีเพื่อนเป็นคนไทย ซึ่งไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ในกรณีแคมป์ก่อสร้างนี้ มีนักเรียนทั้งชั้นอนุบาล ประถมและมัธยม (มีไม่กี่คน) นั่งรถรับส่งประจำ(รถของ”คนเมือง”) 2 คันไปโรงเรียนทุกวัน เมื่อโรงเรียนเรียกประชุม ผู้ปกครองเด็กจะมีโอกาสเข้าร่วมประชุมพบปะกับผู้บริหารโรงเรียนและคณะครู และได้พบปะกับผู้ปกครองเด็กไทย

2.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

สถาบันทางศาสนา เปิดพื้นที่ให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทได้มาทำกิจกรรมทางศาสนา ทำให้ได้พบปะและขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นคนไทใหญ่ที่แต่เดิมเมื่ออยู่ในรัฐฉานก็นับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ โดยนิยมไปทำบุญที่วัดในวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา เช่น งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา งานปอยเทียน ฯลฯ นอกจากนี้ประเพณีที่สำคัญที่นิยมทำก็คือการบวชเณรหรือที่เรียกว่าปอยส่งลง

ในจังหวัดเชียงใหม่ วัดที่ผู้ย้ายถิ่นและทายาทโดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่นิยมไปได้แก่ วัดป่าเป้า และวัดกุ้เต้า ผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่อยู่ในอำเภอรอบนอก ก็จะไปวัดที่อยู่ใกล้ชุมชน ส่วนใหญ่วัดที่นิยมไปจะเป็นวัดที่มีประเพณีความสัมพันธ์กับคนไทใหญ่ หรือเรียกว่าเป็นวัดไทใหญ่ เช่น วัดแม่ก๊ะที่อำเภอดอยสะเก็ด วัดติยสถานที่อำเภอแมริม

วัดกุ้เต้า จากการสังเกตการณ์การทำบุญในวันเข้าพรรษา และออกพรรษา พบว่าจะมีแรงงานและทายาทจำนวนมากเข้ามาร่วมงาน โดยจะเหมารถสองแถวมาในกรณีที่มาจากอำเภอรอบนอก หรือนั่งรถสองแถวมาจากพื้นที่ในอำเภอเมือง ทำให้ถนนที่แคบที่ผ่านหน้าวัดแออัด ติดขัดเป็นอย่างมาก เพราะสองแถวจะรอรับคนที่ทยอยมาและทยอยกลับ บริเวณตึกแถวหรือบ้านข้างถนนที่อยู่ตรงกันข้ามกับวัด ล้วนเปิดเป็นร้านอาหาร หรือร้านขายของประเภทสังฆทาน ที่พลุกพล่านไปด้วยผู้คนที่เข้าไปกินอาหารและซื้อของ

ในงานออกพรรษาวันที่ 23 ตุลาคม 2553 จำนวนคนมากขึ้น สังเกตเห็นการมาซื้อของที่เป็นครอบครัวพ่อแม่วัยหนุ่มสาวและเด็กเล็กตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 1 ขวบจนเป็นวัยรุ่น สำหรับวัยรุ่นเมื่อเปรียบเทียบกับงานออกพรรษาปี 2551 มีการแต่งตัวที่เป็นแบบทันสมัยมากขึ้น ใส่กางเกงยีนส์ ทำทรงผมแบบดารา มีไฮไลต์สีแดงสีเหลือง เจาะหู วัยรุ่นหญิง ใส่เสื้อผ้าบุติก บางคนใส่กระโปรงสั้น พร้อมทั้งรองเท้าส้นสูง เด็กเล็ก ๆ แต่งตัวกันอย่างสวยงาม ทั้งในชุดไทใหญ่และชุดทั่วไป โดยทั่วไปชุดไทใหญ่จะใส่น้อยลง

ตรงประตูเข้าวัด มีการตั้งโต๊ะทั้งสองฝั่ง วางชุดสังฆทาน(บรรจุในถังสีเหลือง)ขาย ในปี 2551 มีแต่กรรมการและศรัทธาวัตรซึ่งเป็นคนเมืองในวัยกลางคนและสูงอายุ เป็นผู้เอามาวางจำหน่าย โดยเอาจากที่ถวายพระแล้วมาขายอีกเพื่อหาเงินเข้าวัด แต่ในปี 2553 มีพ่อค้าแม่ค้าไทใหญ่มาวางขายเองเพิ่มมากขึ้น ปี 2553 นี้ บริเวณส่วนข้างหน้าของวัดเปิดให้มีการออกร้านยิงลูกโป่ง จับฉลากชิงรางวัล และวางปราสาทพลาสติกพองลมให้เด็กเข้าไปกระโดดเล่น เดินเข้าไปในวัด สองข้างทางเดินจะมีร้านค้าเอาของมาขาย มีทั้งวัสดุสำหรับประกอบอาหารแบบเฉพาะของพม่าและไทใหญ่ (เช่น ถั่วเน่า ผักดอง ซา กาแฟสำเร็จรูป ฯลฯ) มีร้านขายเสื้อผ้าไทใหญ่สำเร็จรูป และเสื้อผ้าทั่วไปมาขายมากกว่าปีก่อน ร้านซีดีเพลงและการแสดงไทใหญ่ยังเป็นร้านที่คนมารุมและซื้อกันมากเหมือนเดิม ทางองค์กรพัฒนาเอกชนและโครงการต่าง ๆ ใช้โอกาสที่มีผู้ย้ายถิ่นมาร่วมงานหลายพันคน ตั้งเวทีการแสดงทั้งร้องเพลง ฟ้อนรำ และการแสดงละครไทใหญ่ การเล่นเกมสันทนาการ มีการจัดมุนนิทรรศการ แจกสื่อสิ่งพิมพ์พร้อมทั้งเผยแพร่ความรู้เรื่องกฎหมาย สิทธิแรงงาน เรื่องสุขภาพ ฯลฯ ในปี 2553 มีองค์กรที่ทำการรณรงค์เรื่องสิ่งแวดล้อมของไทใหญ่เพิ่ม จัดนิทรรศการเรื่องแผนการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสาละวินและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น องค์กรแรงงานไทใหญ่ ให้ความรู้เรื่องการพิสูจน์สัญชาติเป็นภาษาไทย โดยมีแรงงานให้ความสนใจเยี่ยมล้นมั่งเป็นบริเวณกว้าง โดยกรทำให้ความรู้ทำโดยผู้จัดการรายการวิทยุชุมชน โดยมีการถ่ายทอดเสียงออกอากาศสดผ่านวิทยุชุมชน นอกจากนี้ในบริเวณวัดยังมีซุ้มอาหารไทใหญ่ พม่า ให้ผู้มาร่วมงานบุญแวะรับประทานก่อนกลับ

แรงงานที่มาร่วมทำบุญ อันดับแรก ก็จะนำสังฆทานไปที่วิหารเพื่อถวายแก่พระสงฆ์ในวิหารใหญ่ ที่คอยรับสังฆทาน ปะพรมน้ำมนต์ และให้พร ก็ถือเป็นการเสร็จภาระกิจการทำบุญ ข้างนอกวิหารที่เป็นศาลา มีแรงงานและทายาทอีกกลุ่ม ร่วมทำบุญกับพระไทใหญ่ ซึ่งพระสงฆ์จะจดชื่อและหมู่บ้านของผู้บริจาคเงินทำบุญแต่ละคน รวมทั้งจำนวนเงินที่บริจาค ได้จำนวนพอสมควรก็จะประกาศออกลำโพงว่าใครทำบุญบ้างมาจากหมู่บ้านใด ซึ่งพบว่าจำนวนบริจาคมมีตั้งแต่ 20-100 บาท แต่มีผู้มาบริจาคจำนวนมาก เมื่อทำบุญเสร็จ แรงงานก็จะแวะดูการแสดง นิทรรศการ ซื้อของ รับประทานอาหารและก็กลับ โดยแรงงานและทายาทจำนวนหนึ่งก็จะชวนกันไปเที่ยวที่วัดพระธาตุดอยสุเทพ และที่อื่น ๆ กันต่อ

การเข้ามาร่วมงานในพิธีสำคัญที่วัดกุเต้า มีมาหลายปีแล้ว และดูเหมือนจำนวนคนและเด็กจะมากขึ้นทุกปี วัดกุเต้าไม่ได้เป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์การก่อตั้งโดยคนไทยใหญ่เหมือนกับวัดป่าเป้า แต่เจ้าอาวาสคนเมือง ซึ่งเป็นเจ้าคณะตำบล ให้ความเมตตาใส่ใจและเปิดโอกาสให้แรงงานเข้ามาใช้พื้นที่วัด รวมทั้งใน

วัดมีพระจากประเทศพม่าหลายกลุ่มชาติพันธุ์จำพรรษาอยู่ เพราะฉะนั้นองค์กรด้านวัฒนธรรมไทใหญ่ จึงเข้ามาใช้พื้นที่วัดจัดงานหลายอย่าง เช่น การจัดคุยกันและฉายวิดีโอปัญหาวาทภัยนาร์กิสที่เกิดขึ้นเมื่อต้นเดือนพฤษภาคมปี 2551 และระดมเงินร่วมกันช่วยผู้ประสบเคราะห์ภัย การจัดแสดงดนตรีไทใหญ่สมัยใหม่

ในวันที่ 9 มกราคม 2553 แรงงานไทใหญ่ที่เป็นศรัทธาวัดกุ้เต้าก็ได้ร่วมกันจัดงานวันเด็กให้กับเด็ก ทายาทของแรงงาน โดยจัดหาของขวัญจากทางวัดและการบริจาคจากชุมชนรอบวัด มีทายาทของ แรงงานเข้าร่วมประมาณ 100 คน โดยจัดในช่วง 7.00-10.00 น. โดยมีการแสดง การเล่นเกมส์ หลังจากนั้น ผู้ปกครองเด็กก็จะพาเด็กไปเที่ยวที่อื่นต่อ เช่น สวนสัตว์ สนามบิน ฯลฯ เช่นเดียวกับเด็กลูกหลานคนไทย

เช่นเดียวกับวัดกุ้เต้า วัดป่าเป้าซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่กี่กิโลเมตรในตัวเมืองเชียงใหม่ ก็เป็นพื้นที่ที่ทราบ กันดีว่า เป็นที่ที่ชาวไทใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่นมาทำบุญในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา วัดนี้ มีประวัติการก่อตั้งโดยคนไทใหญ่ และเจ้าอาวาสก็เป็นคนไทใหญ่สืบต่อกันมา

ในเดือนเมษายนทุกปี วัดป่าเป้าจะจัดพิธีปอยสง่างลอง คือการบวชเณรหรือสง่างลอง กิจกรรมนี้จะมี การประชาสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวจะมาชม การบวชเณร เป็นสิ่งที่คนไทใหญ่ เช่นเดียวกับคนเมือง ให้ความสำคัญ เพราะถือเป็นการทดแทนน้ำนมของแม่ไปแล้วครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งคือ การบวชเป็นพระ ถ้าครอบครัวใดไม่มีบุตรชายที่จะมาบวชเป็นสง่างลองก็จะสามารถสร้างบุญได้ด้วยการเป็น ผู้อุปถัมภ์หรือสนับสนุนวัดอุปัชฌาย์ที่ใช้ในการบวชหรือเรียกว่าเป็นพ่อออกแม่ออก เด็กผู้ชายเมื่ออายุอยู่ ในช่วง 10-12 ปี พ่อแม่จะเตรียมให้บวช สำหรับในปี 2553 มีเด็กที่เข้ามาบวชประมาณ 20 คน พิธีมี ต่อเนื่องกัน 3 วัน แต่พ่อแม่ และผู้อุปถัมภ์ ต้องมาเตรียมงานหลายวัน รวมทั้งเด็กที่ต้องมาเตรียมทองคำ สวดเป็นภาษาบาลี มีการตกแต่งบริเวณวัดด้วยผ้าสีอย่างสวยงาม มีป้ายชื่อและรูปขนาดใหญ่ของสง่างลอง ติดอยู่ที่ศาลา พิธีกรรมมีหลายขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การโกนผมเด็กชาย อาบน้ำด้วยขมิ้นส้มป่อย และแต่งตัว เปรียบประดุจเจ้าชายด้วยเสื้อผ้าสีสด ประดับหัวด้วยขงา แต่งหน้าเข้ม สวนสร้อยคอและประทับทรวง ระยิบระยับ จากนั้นจะมีการแห่สง่างลอง โดยให้ขี่คอฟอนรำตามเสียงฆ้องเสียงกลองและฉาบที่ครึกครื้น เวียนรอบเจดีย์ใหญ่สามรอบก่อนจะไปรับศีลรับพรและฟังโอวาทจากเจ้าอาวาส เมื่อเสร็จสิ้นพิธีในวัดแล้ว ในวันต่อมา ขบวนแห่ยังต้องเคลื่อนออกจากวัดเพื่อไปขอขมาเจ้าคณะจังหวัดและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ใน จังหวัดเชียงใหม่ ที่วัดศรีโสดา วัดสวนดอก วัดพระสิงห์และวัดกุ้เต้าก่อนจะกลับมายังวัดป่าเป้า แต่งานยังไม่เสร็จสิ้น เพราะในอีกวันต่อมา ขบวนแห่จะต้องไปแห่ในเมืองเพื่อแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ตามที่ทาง เทศบาลนครเชียงใหม่เป็นผู้จัด ในวันสุดท้ายสง่างลองจึงจะได้บวชเป็นเณรโดยเปลี่ยนจากชุดเจ้าชายเป็น ผ้าเหลือง

การจัดพิธีปอยสง่างลองให้กับทายาทของแรงงาน ดูเหมือนจะทำมากขึ้นในหลายวัดในจังหวัด เชียงใหม่ เนื่องจากจำนวนทายาทมีมากขึ้น และจำนวนผู้สนับสนุนซึ่งเป็นแรงงานที่เริ่มมีฐานะดีขึ้นก็มี มากขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้มีชมรมวัฒนธรรมไทใหญ่ (ตั้งสำนักงานอยู่ที่วัดกุ้เต้า) เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่จัดการงานปอย

สา่งลงในบางวัด เช่น วัดกุ้เต้าและวัดเกาะกลาง ในปีนี้วัดเกาะกลางมีทายาทหลายสิบคนบวชเป็นสา่งลงในวัดนี้เจ้าอาวาสเป็นคนเมืองไม่มีประวัติเกี่ยวพันกับคนไทยใหญ่ แต่มีพระที่เป็นไทใหญ่จำพรรษาอยู่ จึงได้มีการจัดพิธีบอยสา่งลงในวัดท่ากระดาศ ซึ่งเจ้าอาวาสเป็นไทจีน แต่ก็มีแรงงานย้ายถิ่นไทใหญ่ไปร่วมทำบุญ และจัดให้มีบอยสา่งลงให้เด็กไทใหญ่ในปี 2553 นี้เช่นกัน โดยแต่ละวัดจะจัดงานไม่ตรงกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ไปร่วมงานได้หลายวัด

นอกจากปัจจัยเรื่องการท่องเที่ยวแล้ว กระแสการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมและวัฒนธรรมพื้นบ้านในสังคมไทย เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่เปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กับผู้ย้ายถิ่นและทายาทหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในจังหวัดเชียงใหม่หลายหน่วยงานจัดงานแสดงศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์เป็นประจำ เช่น มูลนิธิเพื่อนไร่พรมแดนจัดให้มีการแสดงดนตรีและฉายหนังชาติพันธุ์ที่เน้นสะท้อนภาพชีวิตและปัญหาของกลุ่มผู้ลี้ภัยและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ย้ายถิ่นเป็นประจำทุกปี โรงเรียนสืบสานล้านนาจัดงานแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่รวมถึงกลุ่มไทใหญ่ซึ่งถือเป็นชนล้านนาดั้งเดิมเครือข่ายชนเผ่าพื้นเมืองแห่งประเทศไทยจัดเวทีวิชาการและนิทรรศการของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นต้น

ตัวอย่างการจัดงาน“ช่วงพญาล้านนา” ที่จัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยเขตจังหวัดเชียงใหม่ ที่วัดสวนดอกเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2552 ภายในงานมีการจัดหุ้มแสดงผลภัณฑ์ภูมิปัญญาและด้านการดูแลสุขภาพ การจัดนิทรรศการที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาล้านนา มีการสาธิตการปรุงอาหารแบบไทใหญ่ และในช่วงเย็น มีกิจกรรมเทศนาธรรมไทใหญ่ จากพระนักเทศน์รูปแบบธรรมะบันเทิงชื่อดังของไทใหญ่ที่มีดวงตาบอดสนิททั้งสองข้าง โดยจากรายงานข่าวมีกลุ่มผู้ใช้แรงงานไทใหญ่จากหลายที่เข้ารับฟังกว่า 1,000 คน (<http://www.khonkhurtai.com>)

2.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา

ในจังหวัดเชียงใหม่ ทายาทของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นเด็กและเยาวชนในจังหวัดเชียงใหม่ได้รับการศึกษาจากสถานศึกษาหรือโรงเรียน 3 ประเภท ประเภทที่ 1 ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ ที่เรียกได้ว่าเป็นการศึกษาในกระแสหลัก โดยมีโรงเรียนรัฐในระบบปกติ ซึ่งในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 1 มีโรงเรียน 76 โรงเรียน จาก 131 โรงเรียนที่มีนักเรียนไร้สัญชาติเข้ามาไปเรียน นอกจากนี้มีโรงเรียนรัฐขยายทางเลือก ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้วัดป่าเป้า ที่ทางสพท.เขต 1 ตั้งเป็นศูนย์ให้กับลูกหลานผู้ย้ายถิ่นในตัวเมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะ โรงเรียนประเภทที่ 2 เป็นโรงเรียนทางเลือก ก็คือศูนย์การเรียนรู้ที่จัดโดยองค์กรเอกชนโดยเน้นลูกหลานของแรงงานที่อยู่ไร้สัญชาติ จึงเรียกกันว่าเป็นการจัดศูนย์การเรียนรู้ในลักษณะของ “ไร้สัญชาติโมเดล” ภายใต้การดูแลของสพท.เขต 3 โดยพบว่ามี 9 ศูนย์ได้แก่ ศูนย์เด่นเวียงไชย ศูนย์แม่สุ่นน้อย ศูนย์หัวฝาย ศูนย์แม่มาว ศูนย์แม่สุ่นหลวง 1 ศูนย์แม่สุ่นหลวง 2 ศูนย์สวนส้มเวียงคำ ศูนย์หนองยาว และศูนย์เด่นเวียงไชย 2

ประเภทที่ 3 เรียกว่า โรงเรียนทางเลือกอิงระบบรัฐ ซึ่งแบ่งเป็นประเภทศูนย์พึ่งพิงโรงเรียนหรือ School within School เป็นการเชื่อมโยงศูนย์การเรียนรู้ตามประเภทที่ 2 เข้ากับโรงเรียนของรัฐที่มีอยู่

ใกล้เคียง ในลักษณะที่เป็นข้อตกลงความร่วมมือในการพัฒนาความพร้อม และระบบการเรียนการสอนให้เด็กไร้สัญชาติก่อนที่เด็กจะเข้าไปเรียนในโรงเรียนของรัฐ โดยมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการ 6 โรงเรียนในพื้นที่ชายแดน ได้แก่ โรงเรียนบ้านหลายฝาง โรงเรียนแม่สุรน้อย โรงเรียนแม่สุนหลวง โรงเรียนบ้านหนองยาว โรงเรียนบ้านเวียงหวาย(รับเด็กจากโรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ) และโรงเรียนบ้านลาน นอกจากนี้ยังมีศูนย์การเรียนที่อิงการศึกษานอกระบบ เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชนปัญญาอิสระ

1) โรงเรียนของรัฐ

จากตัวเลขของสำนักคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงวันที่ 10 ตุลาคม 2552 พบว่าในเขตจังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนนักเรียนที่เป็นสัญชาติพม่า และที่ไม่ปรากฏสัญชาติ รวมแล้ว 16,481 คน ในโรงเรียนซึ่งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั้ง 6 เขต การที่เชียงใหม่มีจำนวนนักเรียนที่ไม่ใช่สัญชาติไทยเรียนมากที่สุด ไม่ใช่เป็นเพราะเชียงใหม่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นหรือทนายมากกว่าที่อื่น แต่เป็นเพราะปัจจัยหลายประการ ประการแรก การที่คนไทยใหญ่ส่วนหนึ่งเป็นคนดั้งเดิมในภาคเหนือของประเทศไทย และภาษาพูดเป็นตระกูลภาษาไท ผู้ย้ายถิ่นใช้เวลาไม่นานนักในการปรับตัวในด้านภาษา ทำให้ทนายผู้ย้ายถิ่นจึงเข้าไปเรียนในโรงเรียนของรัฐที่อยู่ใกล้บ้านได้โดยตรงโดยไม่รู้สึกรู้ว่า มีอุปสรรคมากนัก ประการต่อมา พบว่าโรงเรียนของรัฐที่อยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากเมือง เริ่มเป็นที่นิยมของคนไทยที่อยู่รอบ ๆ โรงเรียนน้อยลง คนไทยที่เริ่มมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีรายได้ นิยมส่งลูกไปเรียนในเมืองในโรงเรียนเอกชนหรือโรงเรียนของรัฐที่มีชื่อเสียง ประกอบกับการที่มีลูกน้อยลง ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมากมีเด็กนักเรียนน้อยลง และถ้าไม่มีทนายผู้ย้ายถิ่นเข้ามาเรียนก็อาจจะทำให้โรงเรียนต้องปิดตัวเองลง

ประการที่สำคัญ ในส่วนของโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีประสบการณ์การรับเอาเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งเป็นเด็กลูกหลานของบุคคลบนพื้นที่สูงซึ่งไม่มีบัตรประชาชนมานานก่อนที่จะมีทนายผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่เกิด เด็บโต หรือย้ายเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น กรณีโรงเรียนวัดชะจาว ที่มีศูนย์ชีวิตใหม่ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดูแลเด็กบนพื้นที่สูงที่ไร้สัญชาติ เจาะให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนมาตั้งแต่ก่อนปี 2548 ที่มีประกาศของกระทรวงศึกษาธิการให้โรงเรียนรับเด็กไร้สัญชาติเข้าเรียนได้ ครูโรงเรียนวัดชะจาว เล่าว่าเคยรับเด็กจากศูนย์ชีวิตใหม่ 70 คนเข้ามาเรียน แต่ปัจจุบันเนื่องจากศูนย์ชีวิตใหม่ย้ายที่ทำการและบ้านพักออกไป จึงไม่มีเด็กจากศูนย์ชีวิตใหม่เรียนอยู่แล้ว แต่มีเด็กไร้สัญชาติที่ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานแรงงานที่ทำงานและอยู่อาศัยในบริเวณตำบลฟ้าฮ่ามมาเรียน

จากการสำรวจพบว่าเด็กส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนใด ผู้ปกครองก็ให้เข้าโรงเรียนเทศบาลที่อยู่ใกล้ชุมชนนั้น แต่บางครั้งผู้ปกครองย้ายที่พัก เนื่องจากย้ายงาน แต่ก็ยังให้ลูกเรียนที่โรงเรียนเดิม เพราะลูกมีความคุ้นเคยกับโรงเรียนนั้นแล้ว การส่งลูกไปเรียนใช้วิธีการจ้างเหมารถรับส่ง

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่าครูมีทัศนคติที่ดีกับเด็ก รักเด็ก ไม่มีอคติว่าเป็นเด็กต่างชาติ คุณครูโรงเรียนวัดชะจาวที่สอนในโรงเรียนบอกนักวิจัยว่า เด็กบางคนนิสัยดี เรียนดี มีเกเรบ้างแต่ไม่มี

เลวร้าย ไม่มีการใช้ยาเสพติด สำหรับบรรยากาศในโรงเรียน คุณครูยืนยันว่าไม่มีปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนไทยกับนักเรียนที่ไร้สัญชาติ ไม่มีการกีดกัน เด็กทั้งหมดล้วนแต่พูดภาษากลาง ไม่มีการแบ่งแยกหมู่เหล่าว่าเป็นคนไทยหรือไม่ใช่คนไทย ในช่วงที่ผ่านมา บางครั้งเด็กจีนหรือเด็กพม่าได้รับเลือกเป็นประธานนักเรียน

กรณีของด.ช.หม่อง ทองดี ที่เป็นชาวดังทั่วประเทศในช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน 2552 ก็สะท้อนให้เห็นภาพว่า มีเด็กที่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ที่ไม่มีสัญชาติไทย เข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดีเท่าเทียมกับเด็กที่มีสัญชาติไทย ด.ช. หม่อง ทองดี เกิดเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2540 อาศัยอยู่กับพ่อและแม่ซึ่งทำงานรับเหมาทาสี บริเวณอำเภอเมือง ได้เข้าเรียนในโรงเรียนบ้านห้วยทราย ต. สุเทพ อ. เมือง จ.เชียงใหม่ แม่ด.ช.หม่อง ยังไม่มีสัญชาติไทย แต่คุณครูก็ส่งเสริมให้ด.ช. หม่องซึ่งสนใจในเรื่องการพับและร่อนเครื่องบินกระดาษ เข้าแข่งขันในระดับประเทศในรุ่นอายุไม่เกิน 12 ปี ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2551 จนสามารถแข่งขันชนะเลิศได้ ไม่เพียงแค่นั้น ทางผู้อำนวยการและครูก็พยายามดำเนินการให้ด.ช. หม่อง สามารถเดินทางเป็นตัวแทนเดินทางไปแข่งขันที่ประเทศญี่ปุ่น โดยทำเรื่องตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2552 ขอให้กระทรวงมหาดไทยอนุญาตให้ด.ช.หม่องเดินทางออกนอกประเทศและกลับเข้ามาได้ เพื่อไปแข่งขันในงานที่ทาง Japan Origami-Airplane Association (JOAA) จะจัดขึ้นระหว่างวันที่18-20 กันยายน 2552 ซึ่งก็ปรากฏว่าทางกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นผู้ดูแลทะเบียนแรงงาน ไม่ยอมทำเรื่องให้ อ้างว่าด.ช.หม่อง ไม่ใช่คนไทย ไม่ควรจะเป็นตัวแทนประเทศไทย แต่ด้วยการวิ่งเต้นของผู้ผู้อำนวยการและครูวิทยาศาสตร์ ประกอบกับการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงองค์กรด้านสิทธิมนุษยชน และสิทธิเด็ก²³ สุดท้ายทางอธิบดีกรมการปกครองทำหนังสือด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศ ยืนยันว่าไม่ขัดข้องกรณีด.ช.หม่อง ทองดี จะเดินทางออกนอกประเทศ ด.ช.หม่อง ทองดี จึงสามารถเดินทางไปประเทศญี่ปุ่นได้ ด้วยความดีใจของผู้ผู้อำนวยการดังกล่าว

---

²³ ก่อนที่ทางรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจะยอมทำเรื่องให้ด.ช.หม่องไปได้ นั้น มีรายงานข่าวว่านายนิติธร ล้ำเหลือ ทนายความด้านสิทธิมนุษยชน สภาทนายความเดินทางไปศาลปกครอง พร้อมด.ช.หม่อง ทองดี เพื่อยื่นฟ้องนายชวรัตน์ ชาญวีรกูลรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พร้อมขอให้มีการไต่สวนฉุกเฉินกรณีที่กระทรวงมหาดไทยไม่อนุญาตให้ด.ช.หม่องเดินทางออกนอกประเทศ โดยยืนยันว่า การยื่นฟ้องต่อศาลปกครองในครั้งนี้ไม่ใช่ต้องการยื่นขอสัญชาติให้ด.ช.หม่อง แต่เป็นการรักษาสิทธิของด.ช.หม่องตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก โดยย้ำว่า โอกาสที่จะได้เดินทางไปแข่งขันเครื่องบินกระดาษพับนั้น หมายถึงโอกาสของการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของบุคคลเพื่อการพัฒนาไปสู่การมีชีวิตที่มีคุณภาพ การมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเสมอภาค อันเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองและผูกพันรัฐภาคีเช่นประเทศไทยตามข้อ 24 แห่งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่งและสิทธิทางการเมืองและอนุสัญญาสิทธิเด็กทั้งฉบับ

นายดวงฤทธิ เกติมา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยทราย ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม กรณีกระทรวงมหาดไทย จะทำหนังสือรับรองให้ ด.ช.ม่ง ทองดี นักเรียนชั้น ป.4 โรงเรียนบ้านห้วยทรายไปแข่งขันเครื่องบินกระดาษพับ ที่เมืองชิบะ ประเทศญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ 19-20 กันยายนนี้ ภายหลังจากมีปัญหาไม่ได้รับอนุมัติให้เดินทางออกนอกประเทศ เนื่องจากเป็นบุตรแรงงานต่างด้าวสัญชาติพม่า ไม่มีสัญชาติไทยว่า ดีใจที่กระทรวงมหาดไทย เห็นความสำคัญ แม้ ด.ช.ม่ง เป็นเด็กไร้สัญชาติ แต่มีโอกาสแสดงความสามารถและสร้างชื่อเสียงประเทศ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) แจ้งโรงเรียนให้เตรียมเอกสารหลักฐานและไปรับรองการเกิดในประเทศ เพื่อทำหนังสือเดินทางไปญี่ปุ่น หากไม่มีเหตุขัดข้อง ด.ช.ม่ง จะเข้าพบนายชวรัตน์ ชาญวีรกูล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในวันที่ 1 กันยายน ก่อนเดินทางไปทำหนังสือเดินทางที่สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ที่กรุงเทพมหานคร

“สวทช.แจ้งว่าจะอนุญาตให้ ด.ช.ม่ง เดินทางไปกับคณะเพียงคนเดียว ไม่ให้ครูหรือผู้ปกครองติดตามไปด้วย แต่โรงเรียนเป็นห่วงเพราะเป็นครั้งแรกที่เด็กขึ้นเครื่องบินไปต่างประเทศ ดังนั้นขออนุญาตสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 ให้ครูติดตามไปดูแลเด็ก 1 คน โดยออกค่าใช้จ่ายเอง ถ้า ด.ช.ม่ง ได้รับรางวัลหรือทำชื่อเสียงแก่ประเทศ จะเสนอกระทรวงศึกษาธิการ เสนอขอสัญชาติกระทรวงมหาดไทยให้ ด.ช.ม่ง” นายดวงฤทธิกล่าว (มติชนออนไลน์ 30 สิงหาคม 2552)

นอกจากผู้อำนวยการโรงเรียนแล้ว พบว่ากรณีของด.ช.ม่ง ที่จะสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศ ก็ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งไม่ได้รังเกียจว่าด.ช.ม่ง ไม่ใช่คนไทย ดังข่าวที่เขียนต่อไปว่า

ขณะที่นายอภิชาติ รัตนยรรยง รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 1 กล่าวว่า ทุกฝ่ายประสานและช่วยเหลือ ด.ช.ม่ง เป็นอย่างดี เชื่อว่าไม่มีปัญหาทุกอย่างราบรื่น หากไม่มีอะไรผิดพลาด ด.ช.ม่ง จะได้รับหนังสือเดินทางในสัปดาห์หน้า ถ้า ด.ช.ม่ง สามารถคว้ารางวัลหรือทำชื่อเสียงแก่ประเทศจะมอบโล่รางวัล ประกาศนียบัตรและทุนการศึกษาต่อไป(มติชนออนไลน์ 30 สิงหาคม 2552)

2) ศูนย์การเรียนรู้หรือโรงเรียนที่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชน ศูนย์ประเภทนี้จะมีอยู่มากในบริเวณชายแดน โดยได้รับการสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นโดยองค์กรเอกชนที่เป็นของคนไทใหญ่เอง เช่น เครือข่ายปฏิบัติการสตรีไทใหญ่(Shan Women Action Network-SWAN) ที่ตั้งโรงเรียนและระดมเงินทุนมาจ้างครูและดำเนินงานการเรียนการสอน ทั้งหมดจำนวน 16 โรงเรียนในเขตชายแดนจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ศูนย์หรือโรงเรียนที่ทาง SWAN ตั้งขึ้นปัจจุบันบางศูนย์จะเชื่อมโยงกับโรงเรียนของรัฐในท้องถิ่น ในลักษณะของโรงเรียนสาขา โดยเป็นการเตรียมเด็กให้มีความพร้อมที่จะเข้าโรงเรียนของรัฐ เช่น โรงเรียนวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติ ที่เป็นสาขาโรงเรียนบ้านเวียงหวาย ต. ม่อนปิ่น อ. ผาง ที่ปัจจุบันมีนักเรียนกว่า 200 คน และครู 12 คน เมื่อสอนเด็กถึงชั้น ป. 2 แล้ว เด็กก็จะย้ายไปเรียนที่โรงเรียนบ้านเวียงหวาย นอกจากนี้ทาง SWAN ยังได้จัดตั้งโรงเรียน School of Shan State Youth Nationalities ขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นโรงเรียนในระดับประกาศนียบัตรที่จัดให้แก่เยาวชนไทใหญ่ที่จบมัธยมปลายแล้ว มา

ฝึกฝนวิชาชีพที่เน้นการฝึกงานกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เป็นเวลาหนึ่งปี โดยสอนปีละประมาณ 30 คน

ในอำเภอฝาง ยังมีศูนย์ขนาดเล็กอยู่กระจายในสวนส้มในเขตหลายหมู่บ้าน โดยได้รับการสนับสนุนจากหลายองค์กร รวมทั้งองค์กรทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ได้แก่ ศูนย์เด่นเวียงไชย ศูนย์แม่สุนน้อย ศูนย์หัวฝาย ศูนย์แม่มาว ศูนย์แม่สุนหลวง 1 ศูนย์แม่สุนหลวง 2 ศูนย์สวนส้มเวียงคำ ศูนย์หนองยาว และศูนย์เด่นเวียงไชย 2 โดยบางศูนย์ก็เชื่อมโยงเข้ากับโรงเรียนของรัฐ เช่น โรงเรียนแม่สุนน้อย โรงเรียนแม่สุนหลวง โรงเรียนบ้านหนองยาว ฯลฯ เป็นการเตรียมเด็กเพื่อให้เข้าเรียนร่วมกับเด็กที่มีสัญชาติไทย

ในตัวเมืองเชียงใหม่ มีการจัดศูนย์การเรียนรู้ในวัดป่าเป้า โดยสพท. เขต 1 เชียงใหม่ได้รับการสนับสนุนจาก UNICEF เพราะเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่โรงเรียนไทย และแบ่งเบาภาระบิดามารดาที่ต้องไปทำงาน

3) โรงเรียนเอกชน ปัจจุบันมีทายาทผู้ย้ายถิ่นที่มีรายได้มากและค่อนข้างสม่ำเสมอ ส่งลูกให้ไปเรียนโรงเรียนเอกชนในเชียงใหม่ที่มีคุณภาพดี นอกจากนี้ ยังมีสถานรับเลี้ยงเด็กเล็กเอกชนที่เปิดรับลูกแรงงานอีกหลายแห่ง

4) ศูนย์การศึกษาอนุรักษนิยมสำหรับเด็กและผู้หญิง

ในจังหวัดเชียงใหม่ มีบางองค์กรที่จัดให้มีโรงเรียนสอนภาษา และคอมพิวเตอร์ เปิดให้บริการเยาวชน

อย่างไรก็ดี ยังมีทายาทผู้ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้เข้าเรียนหนังสือไม่ว่าจะกับโรงเรียนประเภทใด ด้วยสาเหตุที่ผู้ย้ายถิ่นไม่ทราบว่าแม้นตนเองไม่มีสัญชาติไทยแต่ทายาทก็มีสิทธิที่จะเข้าเรียนได้ หรืออาจจะด้วยความไม่สะดวกในการจัดการ เช่น การไปรับไปส่ง หรือไม่มีเงินสำหรับค่าใช้จ่ายที่อาจจะมีในการส่งลูกไปเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีครอบครัวพักอาศัยกระจายอยู่ในสวนส้มขนาดเล็กที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียน (กรณีสวนส้มขนาดใหญ่ที่มีเด็กนักเรียนหลายคน ทางสวนจัดการไปรับไปส่งเด็กที่โรงเรียน) หรือกรณีที่ต้องย้ายงานบ่อย ทำให้ลูกต้องย้ายตามไปด้วย ไม่สะดวกที่จะเรียนที่โรงเรียนแห่งใดแห่งหนึ่งประจำ หรือบางคนที่ไม่คิดว่าการไปเรียนจะมีประโยชน์อะไร เพราะถึงจะจบสูงก็ไม่มียุทธศาสตร์คนไทยที่จะไปหาทำงานที่ดีได้

2.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน

ตามระเบียบที่ออกใหม่ในปี 2552 กิจการที่อนุญาตให้ผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ลาว และ กัมพูชาทำได้มี 6 ประเภท ได้แก่ ประมง ต่อเนื่องจากประมง เกษตรกรรม-ปศุสัตว์ ก่อสร้าง การทำงานตาม บ้าน และกิจการอื่นๆ ซึ่งมีทั้งหมด 19 สาขาอาชีพ ดังนี้

1. เกษตรอื่นๆ เช่น การแปรรูปพืชผลทางการเกษตร การรับซื้อพืชไร่พืชสวน
2. กิจการต่อเนื่องปศุสัตว์ เช่น โรงฆ่าสัตว์
3. กิจการรีไซเคิล รับซื้อของเก่า
4. กิจการทำเหมืองแร่และเหมืองหิน
5. กิจการผลิต จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับโลหะ เช่น โรงกลึง โรงหล่อ โรงชุบ
6. กิจการผลิตจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม
7. กิจการผลิตจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากดิน เช่น การทำอิฐ ผลิตเครื่องปั้นดินเผา
8. กิจการผลิต จำหน่ายวัสดุก่อสร้าง
9. กิจการแปรรูปหิน
10. กิจการผลิตจำหน่ายเสื้อผ้าสำเร็จรูปและเครื่องแต่งกาย สิ่งทอ เครื่องประดับ ชิ้นส่วนรองเท้า
11. กิจการผลิต จำหน่ายผลิตภัณฑ์พลาสติก เคมีภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ ของเด็กเล่น
12. กิจการผลิต จำหน่ายผลิตภัณฑ์กระดาษ
13. กิจการผลิตจำหน่ายสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ ไฟฟ้า แบตเตอรี่และยานยนต์
14. กิจการขนถ่ายสินค้าทางบก ทางน้ำและคลังสินค้า
15. กิจการค้าส่งค้าปลีก แผงลอยในตลาดและร้านค้าทั่วไป
16. กิจการซ่อมรถ
17. กิจการปั้มน้ำมันและแก๊ส
18. กิจการสถานศึกษา มูลนิธิ สมาคมและสถานพยาบาล
19. กิจการให้บริการต่างๆ เช่น ซักอบรีด การบริการที่พัก

ซึ่งจะเห็นว่ามีโอกาสให้ทำได้หลายกิจการมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า ทายาทของผู้ย้ายถิ่นรุ่นที่ทำงานอาชีพได้แล้ว นอกจากจะทำงานตามรอยของพ่อแม่ ซึ่งได้แก่งานรับจ้างในภาคเกษตร งาน ก่อสร้าง ทำงานบ้านหรือรับจ้างทั่วไปแล้ว พบว่ามีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น เป็นอาสาสมัครหรือ ล่ามให้กับองค์กรของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน คำชาย เนื่องจากพูดภาษาไทยได้ชัดเจนและกล้าที่จะ ต่อรองกับตำรวจทหารในเรื่องการไม่มีบัตร จากแรงงานทั่วไป ก็ขึ้นมาเป็นคนคุมงาน เพราะสามารถสื่อสาร กับนายจ้างได้

ยกตัวอย่างกรณีศึกษาของชายอ่อง แต่ก็เรียนในระบบการศึกษาจนจบชั้นป. 6 นอกจากช่วยทำงานรับจ้างหลายอย่างที่หมู่บ้านแล้ว ภายหลังก็ได้งานทำเป็นผู้ตรวจสอบการลักลอบก๊อปปี้ภาพยนตร์ ได้เงินเดือนประจำ แต่ต้องเดินทางไปอยู่หลายจังหวัดเช่นนครสวรรค์ กรุงเทพฯ หลังจากงานนั้นแล้วก็เปลี่ยนงานอื่นอีกหลายอย่างจนตัดสินใจที่จะกลับมาแต่งงานสร้างครอบครัวที่เชียงใหม่ ที่เชียงใหม่เคยทำงานเป็นยาม ต่อมาขายอาหารแผงลอย และปัจจุบันเร่ขายอาหารและขนมหวานตามชุมชนแรงงานในอำเภอเมืองและรอบเมืองของจังหวัดเชียงใหม่

กรณีศึกษานางสาวสุกัญญา อายุ 18 ปี ปัจจุบันเป็นพนักงานเสิร์ฟอาหารในสถานบันเทิงที่มีทั้งร้านอาหาร ดนตรีและคาราโอเกะ ในอำเภอฝาง แสงเกิดในเขตประเทศไทย โดยคลอดในสวนส้มจึงไม่มีใบเกิด สถานะบุคคลเป็นแรงงานต่างด้าว (มีใบ ท.ร. 38/1) อาศัยอยู่กับครอบครัวที่มีทั้งพ่อแม่ และลูก 5 คน รวมทั้งแสงซึ่งเป็นคนโตสุด น้องทั้ง 4 คนกำลังเรียน เมื่อจบชั้นม. 3 แสงก็ออกมาทำงานเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ งานแรกที่เพิ่งทำได้ 6 เดือน (จนถึงเวลาที่สัมภาษณ์ 2 พฤษภาคม 2553) คืองานเสิร์ฟอาหาร โดยทำงานช่วง 17.00-24.00 น. ได้เงินเดือน ๆ ละ 3,000 บาท ไม่รวมค่าทิป แสงบอกว่า นายจ้างดีมาก สวัสดิการเท่าเทียมกันกับพนักงานคนไทยทั้งเรื่องอาหารและมีบัตรประกันสุขภาพให้ เวลาเจ็บป่วยลาได้ ขณะที่ทำงานแสงก็เรียนในระบบการศึกษาออกโรงเรียนไปด้วย และมีความใฝ่ฝันที่จะเป็นผู้ช่วยพยาบาล เพราะเห็นว่าคนไข้ที่เป็นไทใหญ่ไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยกับคุณหมอได้ จึงอยากเข้าไปช่วยคุณหมอ

กรณีศึกษานายครรชิต อายุ 22 ปี ปัจจุบันเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านต้นสูง อ. ฝาง วรรชิตเข้ามาในประเทศไทยเมื่ออายุ 12 ปี กับพ่อแม่และพี่สาว มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง เคยบวช และศึกษาจนจบมัธยมศึกษา จากนั้นจึงออกมาทำงาน เคยทำงานดูแลต้นกฤษณา ที่ปลูกเพื่อทำน้ำหอม จากนั้นไปทำงานก่อสร้าง ลูกจ้างในสวนส้ม และสุดท้ายก็เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขได้เงินเดือน ๆ ละ 3,000 บาท โดยทำธุรกิจขายตรงควบคู่ไปด้วย และงานสอนหนังสือภาษาไทยที่เป็นงานอาสาสมัครไม่ได้รายได้

2.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

ทายาทผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในจังหวัดเชียงใหม่ มีการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับและลักษณะที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์การเรียน การทำงาน และความสัมพันธ์กับคนไทยและสังคมไทย โดยอาจแยกพิจารณาการปรับตัวในแต่ละด้านดังนี้

ด้านภาษา ทายาทรุ่นที่ 1.5 ที่เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่อายุไม่ถึง 15 ปี กับทายาทรุ่นที่ 2 ที่เกิดในไทย จะมีความสามารถในการฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาไทย ได้ไม่ต่างกันมากนัก ถ้าหากได้เรียนในระบบโรงเรียนไทยหรือในระบบวัดในไทยในระยะเวลาที่ไม่แตกต่างกัน การที่ภาษาไทยใหญ่เป็นตระกูลภาษาเดียวกันกับภาษาไทย ทำให้ระยะเวลาของการเรียนรู้การใช้ภาษาไทยไม่นานนัก ประกอบกับการรับสื่อวิทยุ

โทรทัศน์ไทยที่มีอยู่ตลอดเวลา เป็นการฝึกฝนการใช้ภาษาไทยไปในตัว สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างทายาทรุ่นที่ 1.5 กับรุ่นที่ 2 จะอยู่ที่ว่าทายาทรุ่นที่ 1.5 จะเคยอยู่ในรัฐฉาน และได้เรียนหนังสือมาบ้าง ทำให้ได้ภาษาเขียนไทใหญ่หรืออาจจะพูดและเขียนภาษาพม่าได้ด้วย เช่น กรณีของชายอ่อง ในขณะที่ทายาทรุ่นที่ 2 หรือทายาทที่เข้ามาตั้งแต่อายุ 2-3 ขวบ ที่เข้าโรงเรียนไทยหลายปีมีแนวโน้มจะใช้ภาษาไทยในการสื่อสารระหว่างเพื่อนรุ่นเดียวกัน และเริ่มจะขาดความสามารถสื่อสารภาษาไทใหญ่กับพ่อแม่ เช่น กรณีลูกชายของบ้านน้อย เจ้าของร้านค้า บริเวณไซด์ก่อสร้างในอำเภอสันกำแพงที่เป็นที่อยู่อาศัยของแรงงานจำนวนหลายร้อยคน

บ้านน้อยกับสามีเข้ามาทำงานในประเทศไทยและกลับไปหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายเอาลูกชายสองคนที่อายุได้ 2 กับ 3 ขวบมาด้วย ปัจจุบันลูกชายอายุ 10 และ 11 ขวบ เรียนอยู่ชั้นป. 3 และป.4 ในโรงเรียนของรัฐที่ส่วนใหญ่เป็นเด็กไทย โดยลูกชายพร้อมทั้งเพื่อนชายและหญิงที่อยู่ในไซด์ก่อสร้างอีกประมาณ 30 คน จะนั่งรถสองแถวสองคันที่มารับเป็นประจำไปโรงเรียน²⁴ ในวันหยุดเพื่อนที่เป็นเด็กไทยบางทีก็มาเที่ยวและเล่นกับลูกบ้านน้อย วันทีนักวิจัยไปหาบ้านน้อยนั้น เห็นเด็ก ๆ ชายหญิง 10 คนเล่นกันตรงลานแคบ ๆ หน้าปากทางเข้าที่พักคนงาน เด็กพูดภาษาไทยกัน บ้านน้อยและแรงงานคนอื่นบอก เด็กพูดไทใหญ่ไม่ได้แล้วแต่ฟังได้ด้วยเหตุนี้ ทางองค์กรของไทใหญ่เช่น กลุ่มพลังเยาวชนไทใหญ่ (Shan Youth Power) จึงจัดให้มีโครงการสอนภาษาไทใหญ่ให้เด็ก ๆ ตามไซด์ก่อสร้างในเวลาเย็น

สำหรับเด็กที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนอยู่ในสวนส้ม หรือในที่ทำงานกับพ่อแม่เป็นส่วนใหญ่ จะไม่สามารถใช้ภาษาไทยได้คล่อง แต่การรับสื่อสารมวลชนเช่น ละคร วิทยุ โทรทัศน์ ก็จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้

ด้านประเพณีวัฒนธรรม สิ่งที่เห็นได้ชัดในเรื่องของการที่ผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่พยายามให้มีการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่เด็กในรัฐฉานต้องทำ ได้แก่ การให้มีการบวชเณร หรือที่เรียกว่าปอยสง่าลง ลูกชายบ้านน้อยและเพื่อนวัยคราวเดียวกันที่อยู่ชั้นป. 4 ป. 5 ที่นักวิจัยพบที่ไซด์ก่อสร้างต่างก็บวชไปแล้ว ในช่วงเดือนเมษายนปี 2552 ในช่วงเดือนเมษายนปี 2553 มีหลายวัดในตัวอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ที่จัดพิธีบวชให้ทายาทผู้ย้ายถิ่น บางวัดมีไม่กี่คนเช่นวัดท่ากระดาศ ตำบลฟ้าฮ่าม มีเพียง 5 คน แต่บางวัดก็จัดใหญ่มากเช่น วัดเกาะกลาง วัดป่าเป้า และวัดกู่เต้ารวมกันแล้วกว่าร้อยคน

และการบวชของด.ช.หม่อง ทองดี ที่วัดเกาะกลาง ก็เป็นข่าวรายงานในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ดังที่นำมาจากเว็บไซต์ของหนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ (www.posttoday.com) วันที่ 4 เมษายน 2553

ด.ช.หม่อง ทองดี” แชมป์เครื่องบินพับกระดาษประเทศญี่ปุ่น บวชปอยสง่าลง (ลูกแก้ว) ตามวัฒนธรรมประเพณีไทยใหญ่

²⁴ เจ้าของรถเป็น"คนเมือง"(ไทยภาคเหนือ) เสียค่ารถเดือนละ 300 บาทต่อคน

ด.ช.หม่อม ทองดี เยาวชนซึ่งเป็น แชมป์เครื่องบินกระดาษพับจากประเทศญี่ปุ่น และได้สร้างชื่อเสียงให้กับเยาวชนและเด็กๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้เข้าพิธีบวช แบบ “ปอยสังฆอลง”หรือ “บวชลูกแก้ว” ตามที่คณะกรรมการชมรมศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่ จากพื้นที่ต่างๆ ตามแนวชายแดนไทย-พม่า ทางภาคเหนือ เช่น ชาวไทยแม่สอด-เชียงใหม่ ได้ร่วมกับคณะศรัทธาวัดเกาะกลาง ต.ป่าแดด อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ได้จัดให้มีงานประเพณีปอยสังฆอลงหรือการบวชลูกแก้ว ซึ่งเป็นการบวชสำคัญตามประเพณีชาวไทยใหญ่ โดยมีชาวไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดต่างๆ เดินทางไปร่วมงานจำนวนมาก และในปี 2553 มีสังฆอลง หรือเด็กๆเยาวชน ได้บวชลูกแก้ว จำนวน 73 รูป ซึ่งในจำนวนนี้ มีเด็กชายหม่อม ทองดี ได้เข้าร่วมพิธีบวชด้วย

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการจัดงานคือ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ สืบสาน ขนบธรรมเนียม-วัฒนธรรม –ประเพณี อันดีงาม รวมทั้งเพื่อให้ประเพณี ที่ดีงามนี้ได้มีการสืบทอดต่อไปตามหลักพระพุทธศาสนาและของพี่น้องชาวไทยใหญ่ รวมทั้งการจัดประเพณีบวชลูกแก้ว ของชาวไทยใหญ่ในปีนี่ยังเป็นการจัดเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ฯ อีกด้วย โดยเมื่อวานที่ผ่านมานั้นเป็นวันรับสังฆอลงและวันด่อนแขก หรือ วันขามแขก และวันที่ 4 เม.ย. เป็นวันพิธีบรรพชา ซึ่งได้มีพิธีแห่ “ลูกแก้ว”หรือ “ปอยสังฆอลง” ก่อนที่จะเข้าโบสถ์เพื่อบวชเป็นพระ-เณร

นอกจากการบวชที่เป็นความพยายามสืบทอดวัฒนธรรมแบบไทใหญ่แล้ว ยังมีเรื่องของการปลูกฝังการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยการไปทำบุญที่วัดเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานบุญสำคัญเช่นการเข้าพรรษา ออกพรรษา อีกทั้งเรื่องของการสืบทอดศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของงานบุญได้แก่การแต่งตัวแบบไทใหญ่ และการเรียนรู้การฟ้อนรำและการละเล่นที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การฟ้อนกิ่งกะหล่ำ ฟ้อนโต ฟ้อนเจิง จ้าตไต (ลิเกไทใหญ่) เป็นต้น ในซัดก๋อสร้างที่มีคนงานอยู่กันอย่างค่อนข้างถาวรจำนวนมาก ทางผู้นำในซัด ก็จะได้ให้มีการสอนเด็กหญิงฟ้อนรำ ในช่วงเย็นหรือวันหยุดเสาร์อาทิตย์

บทที่ 3

การปรับตัวของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับรัฐคะยาห์และรัฐฉานตะวันออกของประเทศพม่า สำหรับโครงการนี้ได้เน้นศึกษาเขตอำเภอปางมะผ้า ซึ่งมีคนไทใหญ่ ปะโอ ลานู ลีซู และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ย้ายเข้ามาอาศัยในพื้นที่ต่างช่วงเวลา หมู่บ้านของคนไทใหญ่หลายหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ตั้งขึ้นเมื่อกว่าศตวรรษที่ผ่านมา เช่น บ้านแม่ละนา แต่หลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านลานูซึ่งมีหลายสิบหมู่บ้านในเขตอำเภอปางมะผ้า ตั้งขึ้นในระยะไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ในระยะหลังผู้ย้ายถิ่นไม่สามารถตั้งหมู่บ้านใหม่ได้ แต่เข้าไปอาศัยในหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้เคียงของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน การยกสถานภาพจากตำบลเป็นกิ่งอำเภอในปี 2529 และภายหลังยกระดับเป็นอำเภอปางมะผ้า เป็นปัจจัยสำคัญของการขยายตัวของอำเภอปางมะผ้า และความต้องการแรงงาน เนื่องจากการปรับปรุงการคมนาคมจากจังหวัดเชียงใหม่ไปจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยตัดผ่านอำเภอปางมะผ้า ทำให้ผู้คนที่เดินทางจากจังหวัดเชียงใหม่ไปจังหวัดแม่ฮ่องสอน ใช้เส้นทางที่สั้นกว่าเส้นทางเดิมนี้ อำเภอปางและปางมะผ้าจึงเป็นสถานที่ผ่านทางที่ผู้เดินทางสัญจรทั่วไปแวะพัก และต่อมาเริ่มเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว เนื่องจากมีวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม มีการก่อสร้างโรงแรมและบ้านพักรับรองขนาดเล็กทั้งที่อำเภอปาง และปางมะผ้า ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาแต่แรกเป็นแรงงานรับจ้างกรรมป่าไม้ในการปลูกป่าหยุดตัดแนวชายแดน ต่อมาจึงเริ่มขยับขยายเข้ามาใกล้ตัวอำเภอ บางส่วนเริ่มหาที่ทำกินของตนเอง บางส่วนรับจ้างในแปลงเกษตรกรรม และเมื่อการท่องเที่ยวและการเดินทางผ่านมีปริมาณมาก มีการสร้างบ้านและร้านค้า ผู้ย้ายถิ่นจึงหันมาทำอาชีพก่อสร้าง เป็นลูกจ้างร้านค้า และร้านอาหาร และผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อขายให้นักท่องเที่ยวมากขึ้น

3.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

จังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ติดกับเขตแดนของประเทศพม่าโดยมีสันเขาเป็นเส้นแบ่งเขตแดน การย้ายถิ่นจึงทำได้ไม่ยากนัก โดยผู้ย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทใหญ่จะข้ามเข้ามาในบริเวณอำเภอเมือง และอำเภอปางมะผ้าของจังหวัดแม่ฮ่องสอน บางส่วนเข้ามาในเขตอำเภอเวียงแหงของจังหวัดเชียงใหม่ที่อยู่ติดกัน แล้วจึงย้ายเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า นอกจากคนไทใหญ่แล้ว ยังมีคนปะโอ ปะหล่อง ลานู ลีซู และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ย้ายถิ่นเข้ามา แต่มีจำนวนน้อยกว่าคนไทใหญ่ การสู้รบระหว่างกองกำลังไทใหญ่กับรัฐบาลพม่าที่มีมานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่นายพลเนวินยึดอำนาจและปกครองโดยระบอบเผด็จการภายใต้”ระบอบสังคมนิยมวิถีพม่า”ในปี 2505 ทำให้มีผู้คนทยอยอพยพข้ามแดนเข้ามาจนถึงหลังปี 2530 ที่รัฐบาลพม่าเริ่มกวาดล้างกองกำลังอาวุธของชนกลุ่มน้อยอย่างเต็มที่ และยึดฐานที่มั่นของกองกำลังไทใหญ่ที่อยู่บริเวณชายแดนได้เป็นส่วนใหญ่ ทำให้จำนวนคนอพยพเข้ามาในเขตประเทศไทย

มีมากขึ้น จำนวนไม่น้อยที่ได้บัตรบุคคลบนพื้นที่สูงหรือบัตรสำรวจชุมชนบนพื้นที่สูงเมื่อมีการสำรวจทั้งสอง ครั้งคือตั้งแต่ปี 2533-34 และ ปี 2542

ผู้ย้ายถิ่นที่อาศัยอยู่ในอำเภอปางมะผ้า และบริเวณรอบนอกของตัวอำเภอเมือง แม่ฮ่องสอนแต่ จะทำงานรับจ้างในแปลงเกษตร ซึ่งเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ และสวนผลไม้ ในตอนหลังเมื่อการท่องเที่ยว ที่อำเภอเมือง และอำเภอปายเริ่มเป็นที่นิยม ก็จะมีงานบริการร้านค้า โรงแรม ตลาด หรือสถานบันเทิงเพิ่ม มากขึ้น ทายาทผู้ย้ายถิ่นบางส่วนทำงานภาคเกษตร งานก่อสร้างและงานอื่น ๆ ในพื้นที่ แต่จำนวนไม่น้อย ออกไปทำงานบริการและงานอื่น ๆ มากขึ้นทั้งที่อำเภอเมืองและอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และส่วน หนึ่งไปทำงานในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอื่น ๆ

สำหรับแรงงานไทใหญ่ การทยอยเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านที่มีญาติคนไทยใหญ่อยู่ดั้งเดิมมีมานาน จน เหมือนกับเป็นสมาชิกในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามการโยกย้ายเข้ามาโดยเฉพาะหลังปี 2542 ทำให้ไม่ได้สถานะ บุคคลประเภทใด หรือบางส่วนอาจได้บัตรแรงงาน ประกอบกับผู้นำหมู่บ้านถูกสั่งให้เข้มงวดมากขึ้น ไม่ให้ผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้ผู้ย้ายถิ่นบางส่วนอาจจะต้องอยู่ตามหัวไร่ปลายนาน แต่งานกับ กลุ่มชาติพันธุ์อื่น(เช่นลีซู) และเข้าไปเป็นสมาชิกของหมู่บ้านนั้น หรือย้ายถิ่นต่อไปที่อื่น ๆ หมู่บ้านคนไทย ใหญ่ที่แต่เดิมก่อนที่ปางมะผ้าจะกลายเป็นกิ่งอำเภอจะเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดเล็ก เช่น หมู่บ้านแม่หมูไท ใหญ่ที่ในช่วงปี 2520 มีเพียง 6 หลัง ที่มาตั้งหมู่บ้านเล็ก ๆ ติดกับที่ทำกิน ปัจจุบันขยายตัวมากขึ้นกว่า 100 หลัง เนื่องจากจำนวนผู้ย้ายถิ่นเพิ่มขึ้นมาก ผู้ที่เข้ามารุ่นแรก ๆ ก็สามารถซื้อที่ดินหรือบุกเบิกใหม่ ทำให้มี ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ลูกได้เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้บ้าน และเรียนต่อโรงเรียนในอำเภอปางมะ ผ้าจนจบมัธยมปลาย ทั้งนี้โรงเรียนรับเด็กนักเรียนที่ไม่มีสัญชาติไทยเข้าเรียนตั้งแต่ก่อนที่จะมีมติกรม. ปี 2548 ทายาทที่จบมัธยมปลาย แม้ในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัยที่อยู่ในจังหวัด อื่น ๆ ได้ เพราะกฎระเบียบเรื่องการรับเด็กไร้สัญชาติยังไม่ชัดเจน ทายาทที่เรียนเก่งและชอบเรียน จึงไป เรียนต่อระดับอนุปริญญาที่วิทยาลัยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ที่เปิด วิทยาเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่วนผู้ที่เรียนไม่จบ หรือจบแค่ระดับประถมศึกษาก็อาจจะทำงานต่อในพื้นที่ หรือโยกย้ายเข้าไปเป็นแรงงานที่อื่น เมื่อมีครอบครัวหรือมีลูกเล็ก ก็มักจะส่งลูกให้มาอยู่กับปู่ย่าตายายซึ่งมี บ้านอยู่ในอำเภอปางมะผ้า

3.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ผู้ย้ายถิ่นจำนวนไม่น้อยมีประสบการณ์การถูกบังคับไปเป็นลูกหาบให้ทหารพม่า อีกทั้งเคยเป็น ทหารให้กับกองกำลังไทใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยการตัดสินใจย้ายถิ่น นอกเหนือจากความต้องการยกระดับด้าน เศรษฐกิจ บางส่วนยังมีญาติพี่น้องอยู่ในเขตรัฐฉาน และยังมีการเดินทางข้ามไปเยี่ยมอยู่บ้างแม้จะไม่บ่อย นัก รวมทั้งการโทรศัพท์ถึงและส่งเงินให้ญาติที่อยู่ในรัฐฉาน แต่ผู้ย้ายถิ่นอีกจำนวนหนึ่ง แทบจะไม่มีญาติที่

น้องที่ใกล้ชิดอยู่ภูฐาน เกือบทั้งหมดที่อยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้า จะมีความตั้งใจที่จะตั้งหลักภูฐานอยู่ในเขตประเทศไทย แทนไม่มีใครที่ตั้งใจจะกลับไปภูฐาน

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้มาใหม่ กับผู้ที่อยู่เก่า หรือผู้ที่มีบัตรประชาชนกับผู้ไม่มี ที่อยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้าก็มีทั้งที่เกื้อกูลกันและขัดแย้งกันแม้จะเป็นญาติพี่น้องกัน เช่น ในเรื่องของการแย่งที่ดินทำกิน แย่งน้ำ ผู้ที่ไม่มีบัตรประชาชนก็ถูกคาดหวังให้เข้าร่วมในงานการพัฒนาของหมู่บ้าน หรือร่วมในการประชุมประชาคมหมู่บ้านที่มีบ่อยขึ้น แต่ผู้ที่มาใหม่หรือไม่มีบัตรประชาชนไทยรู้สึกว่าจะไม่ค่อยได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกับผู้ที่อยู่มาก่อน เช่น การที่ผู้ย้ายถิ่นแล้วว่าทางหมู่บ้านให้ทุกคนไปร่วมประชุมเพื่อไป"ยกมือ"แสดงว่าพร้อมใจรับเอาโครงการที่รัฐจะเข้ามาทำ แต่เมื่อได้โครงการ เช่น การสร้างแท็งค์น้ำ กลับไม่ได้เอามาลงในบริเวณที่ชุมชนผู้ย้ายถิ่นจะได้ประโยชน์ หรือกรณีการที่มีผู้มาสงเคราะห์แจกผ้าห่มทางผู้ย้ายถิ่นในหมู่บ้านกลับไม่ได้รับ²⁵

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ และลีซู มีอยู่บ้าง โดยทางกลุ่มไทใหญ่รู้สึกว่าจะเจ้าหน้าที่มีการเลือกปฏิบัติ เช่น คนไทใหญ่บอกว่า ลีซูบุกเบิกที่ใหม่ เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยจัดการ กลัวอิทธิพล แต่ถ้าเป็นคนไทใหญ่ทำแบบเดียวกันจะถูกจับ หรือ การที่คนไทใหญ่ได้บัตรประชาชนช้ากว่าคนลีซู เนื่องจากคนไทใหญ่ไม่ได้อยู่ในประเภท"ชาวเขา" คนไทใหญ่อธิบายลักษณะทางชาติพันธุ์ของตนว่า "คนไตซึกัดัว ไม่ค่อยยอมยกมือเรื่องกับใคร" ทำให้ไม่ค่อยไปเรียกร้องอะไรมากนัก และมักจะไม่ได้ตามที่ต้องการได้ นอกจากนี้เป็นความขัดแย้งส่วนตัวเช่น ในงานฤดูหนาวประจำปี เด็กไทใหญ่ กับลีซู มักจะทะเลาะวิวาทกัน

3.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

ทายาทผู้ย้ายถิ่นสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนไทยอย่างไม่มีอุปสรรคมากนัก เมื่อเทียบกับเขตพื้นที่อื่นที่มีเงื่อนไขเรื่องของการเตรียมภาษาและความพร้อมเรื่องอื่น ๆ แต่ในระดับเด็กเล็กก่อนเรียน ซึ่งเป็นส่วนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องงบประมาณนั้น ยังมีจำนวนน้อย ไม่สามารถตั้งขึ้นได้ครอบคลุมกลุ่มเด็กเล็กทายาทผู้ย้ายถิ่นที่มีจำนวนมากขึ้น แต่ก็มืองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาสนับสนุน เช่น กรณีขององค์กรพัฒนาชนชาติปะโอ (Pa-O National Development Organization) ที่ให้ทุนสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดำเนินการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในหมู่บ้านที่มีทายาทผู้ย้ายถิ่นชาวปะโอจำนวนมาก เช่น บ้านไม้ล้าน²⁶ หรือมูลนิธิรักษ์เด็กที่มีโครงการช่วยเหลือโรงเรียนต่าง ๆ ในหลายเรื่อง เช่น การสร้างสนามเด็กเล่น ฯลฯ และมีสโมสรผู้นำเยาวชนเพื่อการศึกษาและพัฒนาชุมชน ที่มีความพยายามส่งเสริมศักยภาพของเยาวชนไร้สัญชาติ โดยการจัดให้มีการฝึกอบรมทักษะชีวิตและความรู้ด้าน

²⁵ ประชุมกลุ่มที่ปางมะผ้า 30 กรกฎาคม 2553

²⁶ บ้านไม้ล้านอยู่ติดชายแดน เด็กในศูนย์เด็กเล็กส่วนใหญ่เป็นเด็กปะโอ เพราะผู้ย้ายถิ่นบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นคนปะโอ

ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการสื่อสาร มีการจัดตั้งวิทยุชุมชนที่ให้เด็กและเยาวชนไทใหญ่เวียนมาจัดรายการในวันหยุด ที่ทั้งให้ความรู้และความบันเทิงโดยการเปิดเพลงไทใหญ่

ในเรื่องการเดินทางของผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่ไม่มีบัตรประชาชนไทยภายในอำเภอปางมะผ้า หรือในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไม่มีปัญหามากนัก การจับกุมผู้ไม่มีบัตรหรือมีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูงไม่ค่อยกระทำกัน เนื่องจากจำนวนคนดังกล่าวมีกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรของอำเภอปางมะผ้า และเจ้าหน้าที่ก็เข้าใจสถานการณ์ดีว่าการจับกุมไม่ได้ช่วยแก้ไขสถานการณ์การมีผู้ย้ายถิ่นผิดกฎหมาย ถ้าหากมีการจับกุมจะมีตั้งแต่ตอนเข้ามาใหม่ เช่น ตัวอย่างของนายตาที่พี่ชายเข้ามาก่อน เมื่อพี่ชายกลับไปบ้านที่เมืองนาย รัฐฉานก็ชวนตนเข้ามาด้วยในปี 2544 ขณะที่นั่งรถเมล์ผ่านด่านน้ำของ ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า ก็ถูกตำรวจจับฐานเข้าเมืองผิดกฎหมาย ถูกขัง 4 วัน พอครบตำรวจก็เอาไปปล่อยที่ชายแดนที่บ้านนามน ประเทศพม่า แต่นายตาที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยอีก สรุปลแล้วโดนตำรวจจับเข้าห้องขังจำนวน 4 ครั้ง พอปล่อยก็กลับมาอีก ปัจจุบันนายตาทำงานร้านขายของที่อำเภอปางมะผ้า มีลูกสองคน คนแรกเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอ อีกคนเรียนชั้นอนุบาล 1 โรงเรียนอนุบาลใกล้บ้าน

อย่างไรก็ดี การเดินทางไปจังหวัดอื่นเช่นจังหวัดเชียงใหม่ ตามหลักการต้องมีการขออนุญาตเดินทางข้ามเขตสำหรับผู้ที่ไม่มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง แต่หลายคนก็เดินทางโดยไม่ขออนุญาตและบางคนก็ไปทำงานไกล เช่น กรณีนางแสงที่ปัจจุบันอายุ 24 ปี มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง นางแสงเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพตั้งแต่อายุได้ 15 ปี ระหว่างทางที่กลับมาเยี่ยมบ้านที่อำเภอปางมะผ้า ถูกตำรวจจับข้อหาออกนอกพื้นที่โดยไม่ได้รับอนุญาต ภายหลังก็เลยทำงานรับจ้างร้านอาหาร ร้านขายของชำบริเวณอำเภอปางมะผ้า และอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่ออายุ 18 ปี ก็ไปทำงานที่จังหวัดเชียงใหม่ ภายหลังเมื่อแต่งงานกับคนไทยอีสาน ก็พากันไปทำงานขายผลไม้ที่พัทยา จังหวัดชลบุรี

สำหรับการจัดงานสาธารณะต่าง ๆ ในเขตอำเภอปางมะผ้า ผู้ย้ายถิ่นสามารถจัดงานและร่วมงานได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดงานทางศาสนาและพิธีกรรม ที่ผู้ย้ายถิ่นจะมีบทบาทอย่างมาก เช่น แม่บ้านจะถูกขอให้ไปช่วยทำอาหารเลี้ยงพระและผู้เฒ่าผู้แก่ที่มานอนวัดในวันเข้าพรรษา และวันสำคัญอื่น ๆ เป็นประจำ หรือมีการเปลี่ยนเวรการทำอาหารเลี้ยงเณรหลายรูปที่มาสอมนักธรรมที่วัดในพื้นที่เป็นเวลา 4 วัน หรือการให้ผู้เชี่ยวชาญทางศาสนาที่เป็นผู้ย้ายถิ่นดำเนินพิธีกรรมบางอย่างที่คนดั้งเดิมในพื้นที่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากคนรุ่นเก่าเสียชีวิตไป คนรุ่นใหม่เข้าสู่ความทันสมัย ยกตัวอย่าง เช่น การจัดงานศพ ที่มีการรื้อฟื้นพิธี"ถ่อมลึก"หรือ"อ่านธรรม"เป็นภาษาไทย ที่ให้ผู้ย้ายถิ่นที่เป็นผู้นำทางศาสนาเป็นคนทำพิธี ในขณะที่หากคนท้องถิ่นทำไม่ได้ แม้แต่ตำราการอ่านก็ต้องส่งมาจากรัฐฉาน และปัจจุบันขายกันมากในจังหวัดเชียงใหม่

3.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะเข้าโรงเรียนของรัฐ บางส่วนจะได้รับการสนับสนุนพิเศษจากองค์กรเอกชน เช่น องค์กรของปะโอ ให้การสนับสนุน ในเรื่องงบประมาณที่ให้แก่เด็กก่อนวัยเรียนที่เป็นทายาทของผู้ย้ายถิ่นปะโอ เข้าไปเรียนในศูนย์เด็กเล็กที่ดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือมูลนิธิริษัทเด็กที่ร่วมกับโรงเรียนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และด้านทักษะชีวิตที่จำเป็นให้กับเด็กไร้สัญชาติ เช่นโรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า โรงเรียนบ้านห้วยเฮี้ยะ เป็นต้น หรือ สโมสรผู้นำเยาวชนเพื่อการศึกษาและพัฒนาชุมชน ที่ดำเนินโครงการพัฒนาความสามารถของเยาวชนไร้สัญชาติในเรื่องการผลิตสื่อและดำเนินการสื่อสารด้านความรู้และวัฒนธรรมผ่านวิทยุชุมชน

ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในบริเวณอำเภอชายแดน จะไม่มีปัญหาในการเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ตั้งแต่ก่อนที่จะมีมติปี 2548 ที่ให้รับเด็กไร้สัญชาติเข้าเรียนด้วย เพราะพื้นที่เดิมก็เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งจำนวนหนึ่งไม่มีบัตรประชาชน ทำให้โรงเรียนเปิดรับเด็กไม่มีสัญชาติมานานแล้ว มติปี 2548 ทำให้การรับเด็กไร้สัญชาติเข้าเรียนทำอย่างเต็มที่มากยิ่งขึ้น และมีงบประมาณสนับสนุนรายหัวให้ตัวเลขจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่าเด็กที่มีสัญชาติพม่าและไม่ปรากฏสัญชาติมีจำนวนทั้งหมด 3,197 คน

แม้จะไม่มีข้อจำกัดในการเข้าศึกษาในโรงเรียนไทย แต่ในเรื่องการจัดการมีปัญหาบางอย่าง เช่น การมีภาษาชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทำให้โรงเรียนเองต้องมีการปรับหลักสูตรบางอย่างให้เข้ากับนักเรียน เพื่อไม่ให้มีปัญหาเรื่องการสื่อสารระหว่างครูกับนักเรียน นอกจากนี้ บางครั้ง ทายาทผู้ย้ายถิ่นไทใหญ่เองก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับอคติทางชาติพันธุ์และการไม่ได้สิทธิเท่าเทียมกับเด็กนักเรียนไทย เช่นเรื่องเล่าของเด็กที่บอกว่า จะโดนเรียกว่า “ไตนอก” หมายถึงผู้ที่ย้ายมาจากประเทศพม่า ซึ่งเป็นชื่อเรียกที่มีนัยกีดกันว่าไม่ใช่ผู้ที่มีสิทธิเท่าเทียมกับ “ไตใน” เด็กไทใหญ่บอกว่า เด็กลีซูดูถูกว่า “ไม่มีปัญญาทำอะไรหรอก” มีปัญหาการขาดโอกาสเมื่อเทียบกับเด็กไทย เช่น ไม่สามารถไปประกวดหรือแข่งขันรับทุนสนับสนุนได้ แม้จะเรียนเก่งหรือมีความสามารถพิเศษ เนื่องจากไม่มีสัญชาติ ดังตัวอย่างเด็กไทใหญ่ที่เขียนเรียงความขอทุน เพื่อแข่งขันให้ได้จักรยาน ซึ่งปรากฏว่าเด็กไทใหญ่ได้ที่หนึ่ง แต่สุดท้ายไม่ได้เพราะครูอธิบายว่า เป็น “ไตนอกไม่ให้”²⁷

อย่างไรก็ดี โรงเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติต่อนักเรียนอย่างเท่าเทียมกัน ครูก็ทุ่มเทในการสอนและเอาใจใส่ดูแลเด็ก ทำให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตน เช่น กรณีบ้านใหม่ในสอย ที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เด็กนักเรียนประมาณครึ่งหนึ่งเป็นเด็กไร้สัญชาติชาวคะยา คุณครูสังเกตว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กไทยและเด็กไร้สัญชาติ เด็กไร้สัญชาติมีความมานะพยายามมากกว่า อาจจะเพราะเข้ามา

²⁷ จากการประชุมกลุ่มที่อำเภอปางมะผ้าวันที่ 30 กรกฎาคม 2553

เรียนตอนอายุมากเช่นเข้าป. 1 เมื่ออายุ 9-10 ขวบ สังเกตเห็นว่า “การจับดินสอ เด็ก(ไร้สัญชาติ)จับดินสอแน่นกว่า” เด็กไม่มีสัญชาติ แต่เขียนเรียงความเรื่อง “รักชาติ รักแผ่นดิน” ได้เป็นอย่างดี“ คุณครูเคยไปวิ่งเต้นเพื่อให้เด็กที่เกิดในไทยได้สัญชาติเพื่อจะได้ไปเรียนต่อได้ แต่ก็ไม่ได้”²⁸

แม่เด็กทนายทแรงงานในพื้นที่นี้จะดีกว่าพื้นที่อื่นในเรื่องการเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ในการเรียนระดับที่สูงขึ้นก็ยังมีปัญหา สถานศึกษาในพื้นที่มีแต่สายสามัญ หากต้องการเรียนสายอาชีพต้องเข้าไปเรียนในตัวเมืองไกลๆ ซึ่งพ่อแม่โดยมากมีฐานะยากจนไม่สามารถส่งเสียในชั้นสูงๆ ได้ อีกทั้งมีข้อจำกัดในเรื่องการขาดเอกสารสถานะบุคคลที่จะสามารถเดินทางออกจากพื้นที่ไปในจังหวัดอื่น

ทนายทแรงงานในแม่ฮ่องสอนที่ไม่เรียน ทั้ง ๆ ที่สามารถเข้าเรียนในระบบของโรงเรียนรัฐไทยได้นั้น เป็นเพราะพ่อแม่ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการศึกษา และเข้าสู่ระบบการทำงานเร็วเกินควร เช่นเด็กที่อยู่ในพื้นที่เกษตรห่างไกล มาเรียนไม่ค่อยได้ นอกจากนี้ยังพบปัญหาการที่เด็กย้ายโรงเรียนหรือเลิกเรียนกะทันหันเนื่องจากต้องย้ายตามพ่อแม่ผู้ปกครองไปทำงานที่อื่น

3.5 ทนายทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน

งานของทนายทผู้ย้ายถิ่นที่อำเภอปางมะผ้า และอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนค่อนข้างหลากหลาย ในพื้นที่อำเภอปางมะผ้าบางส่วนเลือกที่จะทำการเกษตรในพื้นที่ ทั้งทำไร่นาของตนเองและรับจ้างผู้อื่น และทำงานเป็นพนักงานตามเกสต์เฮ้าส์ ร้านอาหาร หรือทำงานบ้าน งานก่อสร้าง และกลุ่มที่ทำงานบริการช่วงกลางคืน

รายได้สำหรับในแม่ฮ่องสอน ค่อนข้างต่ำ กล่าวคือวันละ 50-120 บาท หรือ 1,000 – 4,000 บาทต่อเดือน งานในภาคเกษตรจึงจะมีรายได้้น้อยกว่าและไม่แน่นอน บางรายเมื่อคิดเป็นรายปีอาจจะเพียงปีละ 5,000 บาทแล้วแต่ผลผลิต

ในด้านอาชีพนั้นทนายทรุ่นที่สองจะมีความหลากหลายมากกว่ารุ่นพ่อแม่ เนื่องจากหลายคนเข้ามาอยู่ในเมืองไทยนานแล้ว มีโอกาสได้รับการศึกษาแบบไทย ก็จะทำให้อาชีพขยายไปสู่งานอื่นๆ เช่นทำงานในห้างร้านต่างๆ หรือมีอาชีพอิสระอย่างค้าขาย หรือก่อสร้าง เป็นต้น คนที่มีเครือข่ายในเมืองชั้นในก็จะขยับเข้าไปหางานทำในเมือง ซึ่งจะได้ค่าแรงมากกว่า โดยมักจะเข้าไปทำงานที่อำเภอปาย หรือจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งมีความต้องการแรงงานและได้ค่าแรงมากกว่า

²⁸ สัมภาษณ์ครูวันที่ 31 กรกฎาคม 2553 ที่อำเภอปางมะผ้า

3.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

ทายาทรุ่นที่สองในพื้นที่แม่ฮ่องสอนนั้นมีความหลากหลายในเรื่องของภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้มีปัญหาในการสื่อสารกับครู อย่างไรก็ตามการเรียนในระบบโรงเรียนไทยก็ส่งผลทำให้มีการปรับตัวด้านภาษามากขึ้น อันจะทำให้สามารถเรียนในวิชาอื่นๆ ได้ดีขึ้นด้วย

ทายาทที่เป็นคนไทยใหญ่เกิดในไทยหรือเข้ามาตั้งแต่อายุน้อยๆ จะพูดภาษาไทยและมีการปฏิบัติตัวแทบจะไม่ต่างจากเด็กไทยทั่วไป การรับสื่อสารผ่านโทรทัศน์ หรือวิทยุไทยเป็นไปอย่างสะดวก ประกอบกับการข้ามกลับไปเยี่ยมญาติ หรือถูกส่งให้ไปอยู่กับญาติฝั่งพม่าแบบที่พบที่เขตจังหวัดระนอง หรือสมุทรสาครนั้นมีน้อย เด็กและเยาวชนลูกหลานผู้ย้ายถิ่นที่เป็นไทยใหญ่จึงมีแนวโน้มที่จะกลืนกลายเป็นคนไทยได้มากกว่า

อย่างไรก็ดี ทายาทผู้ย้ายถิ่น ยังไม่ทิ้งวัฒนธรรมของพ่อแม่เสียทีเดียว เนื่องจากยังอยู่ด้วยกันกับพ่อแม่ หรือในกรณีที่ไปทำงานที่อื่น ยังกลับมาเยี่ยมเยียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญทางศาสนา เช่น งานสงกรานต์ ออกพรรษา เป็นต้น รวมทั้งการที่ผู้ย้ายถิ่นยังติดอยู่กับวัฒนธรรมเดิม จึงมีการหาแผนซีดีที่บันทึกการแสดงหรือร้องเพลงไทยใหญ่หรือเทพเพลงมาดูและฟังอยู่ ทำให้ทายาทได้รับรู้และคุ้นเคย ในขณะเดียวกันทายาทก็รับเอาวัฒนธรรมไทยที่เป็นเรื่องความทันสมัยเป็นแนวทางการปฏิบัติอย่างเต็มที่ผ่านสื่อและผ่านการเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับเด็กไทยทั้งในโรงเรียนและในสังคมอื่น ๆ จึงเห็นได้ว่าเยาวชนไทยใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มที่มาทำงานในเมืองก็จะแต่งตัวตามสมัยนิยม จะแต่งแบบไทยใหญ่เฉพาะเมื่อมีงานเทศกาล ปัจจุบันการใช้โทรศัพท์มือถือก็นั้นแพร่หลายในกลุ่มแรงงานข้ามชาติทั้งรุ่นที่ 1 และทายาทแรงงาน แต่ในกลุ่มทายาทที่เป็นวัยรุ่นจะมีความชำนาญและมีความถี่ในการใช้งานมากกว่ารุ่นพ่อแม่ เพื่อติดต่อกับเพื่อนคล้ายกับวัยรุ่นไทยทั่วไป แต่ก็มักจะเป็นวัยรุ่นหรือที่ทำงานแล้วถึงจะมีเงินพอซื้อได้ ในแง่ลบการใช้โทรศัพท์ในวัยรุ่นวัยเรียนก็เป็นปัญหาเช่นกัน เนื่องจากทำให้เกิดการติดเพื่อน ติดโทรศัพท์ พากันหนีเที่ยว เป็นปัญหากับการเรียน และอาจพากันไปในทางเสียหาย หากผู้ปกครองไม่ได้ระวังดูแล การตามสมัยนิยมจนเกินเลย ทำให้มีปัญหาขัดแย้งกับผู้ปกครอง

ความประพฤติกของทายาทที่มีปัญหา หรือที่เรียกว่าเป็นปัญหาสังคมนั้นพบได้อยู่ทั่วไป ซึ่งอาจไม่แตกต่างจากเยาวชนไทยที่มีปัญหาไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่ไม่ค่อยได้ดูแลลูก เนื่องจากพ่อแม่ไม่ค่อยมีเวลาอยู่บ้าน แยกกันไปทำงาน การหย่าร้างเกิดขึ้นบ่อย แต่งงานใหม่ ไม่ได้ดูแลลูก เช่นกรณีของนายคำ ขณะสัมภาษณ์ อายุ 18 ปี (28 มกราคม 2553) อยู่อำเภอปางมะผ้า แต่ตอนเด็กเรียนถึงชั้นป. 2 ที่อำเภอเมือง แม่ฮ่องสอน แต่ต้องออกเพราะพ่อแม่ไม่มีเงินให้เรียน ได้บวชเรียนเป็นเณร พออายุ 14 ปี ก็เลิกไปทำงานเป็นคนทำงานบ้าน ที่กรุงเทพฯ แล้วก็ย้ายกลับมาอยู่เชียงใหม่ นายคำบอกว่า “พ่อก็ไม่ค่อยได้เลี้ยงดูเท่าไร (พ่อแต่งงานใหม่ย้ายไปอยู่จังหวัดอื่น) พ่อประกอบอาชีพเฝ้าสวน แม่เสียชีวิต (ปี 2548) ฐานะยากจน” ตอนอายุ 16 ปี เคยลักทรัพย์ในตลาดแล้วโดนจับ ทางศาลส่งให้ไปอยู่สถานพินิจและ

คุ้มครองเด็ก จังหวัดแม่ฮ่องสอน 3 เดือนจากนั้นก็ส่งไปฝึกที่ศูนย์พัฒนาอาชีพเป็นเวลา 7 เดือน เมื่อจบออกมาก็กลับมาทำงานอยู่ซ่อมรถที่อำเภอปางมะผ้า

นอกจากนี้ ปัญหาวัยรุ่นที่พบเห็นได้ทั่วไปคือเรื่องการทะเลาะเบาะแว้ง เช่น ตามงานเทศกาลต่างๆ จากนั้นยังพบว่ามีปัญหาในเรื่องยาเสพติดพอสมควร เนื่องจากพื้นที่เป็นเส้นทางผ่านของการขนยาเสพติด ที่พบมากอีกอย่างคือเรื่องการมีเพศสัมพันธ์และแต่งงานก่อนวัยอันควร ที่ทำให้เด็กไม่สามารถเรียนต่อจนจบได้ เป็นปัญหาการหย่าร้างตามมา เช่น ตัวอย่างประวัติชีวิตของนางสาวจัน

นางสาวจันอายุ 19 ปี เกิดที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูง พ่อและแม่เป็นผู้ย้ายถิ่นคนไทใหญ่ที่ย้ายเข้ามาจากรัฐฉาน (พ่อคนเมืองนาย แม่คนเมืองสาด) ทุกวันนี้จันอยู่กับแม่ เพราะพ่อไปมีภรรยาใหม่อยู่ที่อื่น ทั้งพ่อและแม่ไม่มีญาติพี่น้องอยู่ที่ประเทศพม่าแล้ว พี่ชายจันอยู่ต่างอำเภอแต่ก็โทรศัพท์คุยกันอยู่เสมอ อย่างน้อยอาทิตย์ละ 1 ครั้ง

จันเรียนโรงเรียนของรัฐในอำเภอปางมะผ้ามาตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นม.4 แต่ต้องออกกลางคัน เพราะตั้งครรภ์ สามีเป็นวัยรุ่นที่มีบัตรประชาชนไทย โดยตอนหลังไปทำงานที่เชียงใหม่แล้วไม่ติดต่อมา ปัจจุบันจึงแยกทางกัน จันบอกว่า “แยกทางกันเพราะสามีเป็นวัยรุ่น ชอบเที่ยวเตร่ ไม่สามารถดูแลครอบครัวได้” จันมีลูกสาว 1 คน ปัจจุบันอายุ 2 ขวบ แต่พิการตาบอด มีพัฒนาการช้า คิดว่าเนื่องจากได้รับความกระทบกระเทือนเพราะจันพยายามทำแท้งในช่วงท้อง

จันฟัง พูด อ่าน เขียนภาษาไทยได้เป็นอย่างดี ในขณะที่สามารถฟังและพูดภาษาไทยใหญ่ได้แต่อ่านและเขียนไม่ค่อยได้ ปัจจุบันเรียนมัธยมปลายแบบ การศึกษานอกระบบ และทำงานเป็นผู้ประสานงานภายในท้องถิ่นให้กับ สโมสรผู้นำเยาวชนเพื่อการศึกษาและพัฒนาชุมชน โดยทำหน้าที่เป็นแกนนำเด็ก ชวนเด็กเข้าร่วมกิจกรรมกับสโมสร และประชุมกับเครือข่ายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้านและอาสาสมัครจัดรายการวิทยุชุมชนที่อำเภอปางมะผ้า เป็นประจำ

บทที่ 4

การปรับตัวของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดตาก

จังหวัดตากเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดกับชายแดนไทย-พม่าเป็นระยะทางยาวประมาณ 540 กม. (แม่น้ำเมย 170 กม. เทือกเขาตะนาวศรี 370 กม.) โดยมีอำเภอที่ติดชายแดน 5 อำเภอจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ได้แก่ อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาด อำเภอแม่สอด อำเภอพบพระ และอำเภออุ้มผาง โดยพื้นที่ตั้งแต่อำเภอท่าสองยางลงมาจนถึงบางส่วนของอำเภอพบพระมีแม่น้ำเมย ซึ่งเป็นแม่น้ำสายไม่ใหญ่มากนักกั้นเป็นเขตแดนระหว่างประเทศ ต่อจากนั้นเส้นกั้นเขตแดนจึงเป็นสันเขา การศึกษาโครงการนี้ เน้นเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่สอด²⁹ ที่มีผู้ย้ายถิ่นและทายาทจากประเทศพม่าเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานจำนวนมาก ทั้งในลักษณะที่ข้ามไปมาอยู่ตลอดเวลา อยู่ชั่วคราวและอยู่อย่างถาวร

4.1 ลักษณะของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

ในอดีต การย้ายถิ่นของคนกะเหรี่ยงและ”คนเมือง”หรือคนไทยภาคเหนือ กลับไปมาระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า มีมาตลอด เพื่อทำการค้าหรือหาพื้นที่ตั้งหลักปักฐานทำการเกษตร แม่น้ำและสันเขาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางข้ามแดนแต่อย่างใด การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนอย่างสำคัญเกิดขึ้นหลังจากที่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ เริ่มมีการสู้รบกับกองกำลังกะเหรี่ยง ซึ่งได้ตั้งฐานที่มั่น มีรัฐบาลและกองทัพ ตั้งค่ายเรียงรายอยู่ตามชายแดนตั้งแต่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มาจนถึงเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ตั้งแต่ปี 2500 โดยประมาณเป็นต้นมา จนกระทั่งปี 2531 ที่สถานการณ์การเมืองในประเทศพม่าเริ่มเปลี่ยนแปลงหลังการประท้วงใหญ่วันที่ 8 สิงหาคม 2531 มีการปราบปรามจับกุมผู้ชุมนุม และการเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก “ระบบสังคมนิยมวิถีพม่า” ที่นำโดยนายพลเนวิน เป็นการปกครองที่เปิดสู่โลกภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเศรษฐกิจการค้าที่ทำกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งประเทศไทย จีน สิงคโปร์ ฯลฯ ส่งผลให้รัฐบาลพม่ามีสถานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น สามารถเพิ่มกำลังทหารและขีดความสามารถในการกวาดล้างกองกำลังของชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามบริเวณพรมแดนที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน

ในช่วงหลังปี 2530 เป็นต้นมา รัฐบาลพม่าเพิ่มกำลังการกวาดล้างชนกลุ่มน้อย และเปลี่ยนยุทธวิธีจากเดิมที่กวาดล้างเฉพาะฤดูแล้งและถอยกลับ มาเป็นการกวาดล้างแล้วยึดพื้นที่ รวมทั้งโยกย้ายผู้คนออกจากพื้นที่เดิมเพื่อตัดกำลังสนับสนุนกองกำลัง ในอีกด้านหนึ่งมีการเจรจาหยุดยิงกับกองกำลัง

²⁹ อำเภอแม่สอดมีขนาดพื้นที่ 1,986 ตารางกิโลเมตร ทางทิศเหนือติดกับอำเภอแม่ระมาด ทิศใต้ติดอำเภอพบพระ ตะวันตกติดประเทศพม่า

ต่างๆ กว่า 20 กลุ่ม³⁰ การสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union (KNU)-เคเอ็นยู) ซึ่งตั้งฐานที่มั่นและค่ายทหารเรียงรายตามแนวชายแดนมากกว่าครึ่ง ศตวรรษ มีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลพม่าสามารถควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่บริเวณชายแดนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดฐานที่มั่นมาเนอ์ปโลวได้ในปี 2538 ทำให้เคเอ็นยู ไม่สามารถยึดครองพื้นที่ชายแดนได้อย่าง เบ็ดเสร็จเหมือนก่อนหน้านั้น ผู้นำระดับสูงโยกย้ายเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน อำเภอแม่สอด³¹ การสู้รบทำให้มีผู้หนีภัยส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงอพยพเข้ามาอยู่ฝั่งประเทศไทย เกิด ศูนย์พักพิงผู้หนีภัยขนาดใหญ่ที่ได้รับการดูแลจากสหประชาชาติและองค์กรสากล 10 ศูนย์ โดยมีจำนวนผู้ หนีภัยกว่าหนึ่งแสนคน

ผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในอำเภอแม่สอด ส่วนหนึ่งก็เป็นผู้ที่ข้ามแดนมานานแล้วตั้งแต่ก่อนที่การสู้รบ ระหว่างกองกำลังของเคเอ็นยูและกองกำลังของรัฐบาลพม่าจะมีความเข้มข้นและครอบคลุมพื้นที่ที่กว้าง ในช่วงก่อนและหลังปี 2530 คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม (เชื้อสายพม่า บังคลัดเทศ กะเหรี่ยง ฯลฯ) และคนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ สามารถตั้งหลักปักฐานได้ มีที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและทำ การเกษตรของตนเอง แต่ผู้ที่ย้ายถิ่นมาภายหลังจำนวนมาก จะเป็นผู้ที่ยากจนไม่มีที่ดิน ต้องเป็นแรงงาน อาศัยอยู่ในที่ของนายจ้าง หรืออาศัยในที่หัวไร่ปลายนา หรือที่ที่รกร้างใกล้ตัวอำเภอแม่สอด

ในระยะสองทศวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจแม่สอดเติบโตขึ้น ส่วนหนึ่งจากนโยบายที่กำหนดให้เป็น เขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 โดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนกำหนดให้มีการยกเว้นภาษีเครื่องจักร และภาษีรายได้ของบริษัทเป็นเวลา 8 ปีถ้าหากลงทุนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท และได้รับมาตรฐาน อุตสาหกรรมระดับนานาชาติภายในเวลา 2 ปีนับจากการเริ่มต้น ในปี 2547 เริ่มมีโรงงาน 26 แห่งที่ได้รับ สิทธิพิเศษนี้ จำนวนโรงงานมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่โรงงานในประเทศพม่าปิดลงอันเนื่องมาจากการ บอยคอตจากประเทศตะวันตก ทำให้มีแรงงานพม่าซึ่งมีถิ่นฐานที่อยู่ห่างไกลจากเขตชายแดน เช่น ย่างกุ้ง พะโค ฯลฯ ย้ายเข้ามาทำงานในโรงงานในเขตอำเภอแม่สอด ในปี 2553 มีโรงงานประมาณ 300 โรง เป็น โรงงานขนาดใหญ่มากที่มีคนงานประมาณ 5,000 คนเพียงไม่กี่โรง ขนาดเล็กลงมีแรงงาน 500-1,000 คน ประมาณ 12-13 โรงงาน ที่เหลือส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก มีคนงาน 50-100 คน รวมคนงานจำนวน ประมาณ 40,000 คน โดยนายทุนจะมีทั้งคนจีนจากฮ่องกง ได้หวัน ร่วมทุนกับคนไทย ส่วนโรงงานเล็กส่วน ใหญ่เป็นของคนไทย³² คาดว่าจำนวนโรงงานน่าจะเพิ่มมากขึ้นอีกในอนาคต เพราะรัฐบาลมีนโยบาย

³⁰ ข้อมูลจาก www.irrawaddy.org ปี 2546 มีการเจรจาหยุดยิงตั้งแต่ปี 2532 ถึง ปี 2540 จำนวน 22 กลุ่ม ในปี 2552 รัฐบาลทหารพม่า พยายามเจรจาให้กลุ่มที่หยุดยิง เปลี่ยนสถานภาพเป็นกองกำลังรักษาเขตแดนภายใต้การกำกับดูแล ของรัฐบาล

³¹ ปี 2551 เลขาธิการเคเอ็นยู ถูกลอบสังหารที่บ้านพักในอำเภอแม่สอด

³² สัมภาษณ์ Moe Swe เลขาธิการสมาคมแรงงานยงชิว (Yaung Chi Oo Worker Association) วันที่ 21 สิงหาคม 2553

กำหนดให้แม่สอดเป็นเขตพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ จากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อเดือนตุลาคม 2553 ที่อนุมัติข้อเสนอของกระทรวงพาณิชย์ ในเรื่องการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยเห็นชอบกับแนวทางการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยภารกิจสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่าแห่งที่สอง การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด ซึ่งวางแผนจัดตั้งอยู่ระหว่างตำบลแม่ปะ ตำบลท่าสายลวด พื้นที่จำนวน 5,603 ไร่ 56 งาน ตีตรึมแม่น้ำเมย โดยมีรูปแบบการจัดตั้งเป็นองค์การมหาชนผสมกับนิคมอุตสาหกรรม

การตั้งโรงงานเขตชายแดน สามารถทำกำไรได้มากเนื่องจากโรงงานจำนวนมากจ่ายค่าแรงราคาถูก จากการสำรวจปี 2547 พบว่าแรงงานข้ามชาติในอำเภอแม่สอด ได้รับค่าจ้าง 50-70 บาทต่อวันและ 7 บาทต่อชั่วโมงสำหรับการทำงานล่วงเวลา³³ นอกจากนี้ยังมีจำนวนแรงงานเด็กที่อายุต่ำกว่า 18 ปีจำนวนถึงร้อยละ 30

จากการสำรวจพื้นที่ในอำเภอแม่สอด ประมาณการได้ว่าจำนวนผู้ย้ายถิ่นกะเหรี่ยง และพม่ามีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 35 มุสลิมร้อยละ 20 มอญร้อยละ 5 และกลุ่มอื่นอีกร้อยละ 5

ลักษณะของการทำงานของผู้อพยพในอำเภอแม่สอด จำแนกได้ตามพื้นที่ดังนี้

ชุมชนมุสลิม เป็นชุมชนใหญ่ที่มีแรงงานก่อสร้าง รับจ้าง และรับซื้อของเก่า

ตำบลแม่ปะ มีแรงงานทำงานโรงงานและรับจ้างทั่วไป

ตำบลแม่ตาว มีแรงงานทั้งโรงงาน ก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป ที่นี้มีโรงเรียนขนาดใหญ่คือ CDC

ตำบลท่าสายลวด ส่วนมากเป็นแรงงานเกษตร และก่อสร้าง

ชุมชนหลังยูเอ็น ส่วนใหญ่ผู้ปกครองทำงานรับจ้าง ซื้อของเก่า อยู่รวมกันทั้งกลุ่มมุสลิม กะเหรี่ยง

พม่า

ตลาดพาเจริญ มีศูนย์การเรียนรู้ในละแวกใกล้เคียง และมีที่ทำงานในตลาด

ตำบลแม่กุ ส่วนมากเป็นแรงงานเกษตร รับจ้าง และก่อสร้าง

ตำบลพระธาตุผาแดงส่วนมากเป็นแรงงานเกษตร

ในส่วนของลักษณะของการอยู่อาศัย พบว่า ที่อยู่อาศัยของแรงงานในแม่สอดโดยมากเป็นบ้านแบ่งให้เช่า เช่าที่ดินแล้วปลูกกระท่อมที่ปัก หรือปักอยู่กับนายจ้าง ทั้งนี้อัตราค่าเช่าห้องเดี่ยวประมาณ 500 – 1,500 บาท แต่ถ้าเช่าที่เพื่อปลูกกระท่อมจะเสียประมาณปีละ 2,000 บาทหรือแล้วแต่ตกลง บางพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ หรือ เป็นเพิงเล็กๆ เท่านั้น

³³ อ้างถึง งานของ Arnold, Dennis and Hewison, Kevin (2005) ในคณะกรรมการนครงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (2550: 39)

ในแต่ละชุมชนมีลักษณะการอยู่อาศัยต่างกัน เช่น ในชุมชนแรงงานมุสลิม โดยมากแล้วสภาพแวดล้อมไม่ค่อยดี อยู่ค่อนข้างแออัด มีขยะมาก เนื่องจากประชากรในชุมชนมักมีอาชีพรับซื้อของเก่า ทำให้สุขอนามัยภายในชุมชนไม่ดีนัก สภาพบ้านเรือนก็เป็นบ้านแบ่งเช่าหรือห้องแถวชั้นเดียวเล็กๆ อยู่กันหลายคน บางห้องอยู่กันสองครอบครัว

ในชุมชนหลังยูเอ็นเป็นชุมชนใหญ่ มีชกชอยเข้าไปด้านหลัง แรงงานโดยมากมีอาชีพรับจ้าง หรือทำงานตามร้านต่างๆ ก่อสร้าง บ้านเรือนโดยมากเช่าที่คนไทยปลูกกระท่อมอยู่ บางแห่งมีน้ำเสียขัง มักมีปัญหาเรื่องยุง ที่จะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา บางที่มีไฟฟ้าใช้โดยต่อบ้านเจ้าของที่ บางแห่งไม่มี โดยใช้วิธีจุดเทียนเวลากลางคืน

แรงงานก่อสร้างโดยมากพักอยู่ใกล้ๆกับสถานที่ก่อสร้าง อาจมีเพิงพักหรือมีบ้านแบ่งเช่าอยู่ในระยะที่ยังทำงาน

ส่วนแรงงานพม่าที่ทำงานโรงงานมักจะอยู่ในหอพักที่โรงงานจัดไว้ หรืออยู่บริเวณใกล้ๆ โรงงาน ประมาณร้อยละ 30 มีครอบครัว แต่เนื่องจากความไม่สะดวกที่จะพักในโรงงานเป็นครอบครัวและมีลูกเล็ก แรงงานที่ทำงานโรงงานจึงมักจะส่งลูกกลับไปพม่า หรือบางรายที่ตัดสินใจจะมีครอบครัวก็อาจจะออกมาเช่าห้องนอกโรงงาน แรงงานที่ทำในโรงงานร้อยละ 30 เป็นแรงงานที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี³⁴

อีกกลุ่มหนึ่งคือแรงงานในภาคเกษตร ที่มักจะอยู่นอกตัวเมือง ที่พักอาศัยอยู่ในกระท่อมในไร่สวน และอยู่เป็นครอบครัว เพื่อสะดวกต่อการทำงาน

4.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจมีบุตร คือเรื่องศาสนา สถานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษาและความพร้อมในการเลี้ยงดู โดยพบว่าในชุมชนมุสลิมมักจะมีบุตรหลายคน (โดยทั่วไป 2 -5 คน) เนื่องจากหลักศาสนาที่ไม่ให้คุมกำเนิด แต่ระยะหลังก็มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง สถานะทางเศรษฐกิจก็มีผล เพราะบางรายมีหนี้สิน ที่ใช้เพื่อมาหางานทำในเมืองไทย ระดับการศึกษาก็มีส่วนเนื่องจากจะมีความรู้ในการคุมกำเนิดมากขึ้น ประการสำคัญคือความพร้อมในการเลี้ยงดู บางครอบครัวมีปู่ตายายมาอยู่ด้วย ก็จะมีคนช่วยดูแลมากขึ้น

สำหรับวิธีการเลี้ยงดูบุตร ผู้ย้ายถิ่นอาจจะส่งลูกกลับไปอยู่ที่พม่าเมื่ออายุได้ประมาณ 1 – 3 ขวบ ซึ่งจะอยู่กับปู่ตายายที่บ้านในพม่า และให้เรียนหนังสือในพม่า แล้วให้กลับมาหางานทำในเมืองไทยเมื่อโตพอสมควรแล้ว ก็ถือเป็นภาระที่พ่อแม่ต้องทำงานและมักไม่มีเวลาดูแลลูก ในอีกกรณีหนึ่งคือพ่อแม่เลี้ยงดูที่แม่สอดเอง โดยมากแม่จะเลี้ยงจนพอเข้าโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ได้ และแม่ไปทำงาน แต่

³⁴ ประมาณการโดยสมาคมของซีอู สมาคมมีศูนย์เด็กเล็ก ดูแลลูกแรงงาน และมีบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ที่ถูกให้ออกหรือไล่ออกจากงาน หญิงมีครรภ์ที่ต้องออกจากงาน แต่ไม่มีความสามารถจะเช่าห้องได้หรือจะกลับพม่าได้

บางครอบครัวไม่ส่งลูกกลับพม่า แต่จะให้ปู่ย่าตายายมาอยู่ด้วยที่แม่สอด ดังนั้นปัจจัยที่จะส่งกลับหรือไม่ที่สำคัญก็คือการที่มีคนดูแลเด็กหรือไม่ หากไม่มีก็เลือกที่จะส่งกลับมากกว่า

พบว่าประมาณร้อยละ 50 ที่เด็กจะอยู่กับยายหรือญาติ เนื่องจากโดยมากพ่อแม่จะทำงานทั้งคู่ ไม่มีเวลาดูแลลูกเอง แต่ด้วยเหตุที่แม่สอดเป็นเมืองชายแดนหลัก ทำให้ พ่อแม่สามารถไปส่งหรือให้ญาติมารับได้ง่ายกว่าเมืองชั้นในของไทย รวมทั้งญาติๆ ก็มาหาได้ไม่ยากนัก แต่ก็ขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวด้วย เพราะค่าเดินทางค่อนข้างสูง

แม่ทายาทกับบิดามารดาหรือญาติพี่น้องจะอยู่แยกกันทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่ายังมีความสัมพันธ์ค่อนข้างใกล้ชิดกัน ด้วยการโทรศัพท์หากันเป็นประจำ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น เห็นได้ชัดว่าการใช้โทรศัพท์มือถือที่นั่นแพร่หลายในกลุ่มแรงงานข้ามชาติทั้งรุ่นที่ 1 และทายาทแรงงาน แต่ในกลุ่มทายาทที่เป็นวัยรุ่นจะมีความชำนาญและมีความถี่ในการใช้งานมากกว่ารุ่นพ่อแม่ เพื่อติดต่อกับเพื่อนคล้ายกับวัยรุ่นไทยทั่วไป แต่ก็มักจะเป็นวัยรุ่นหรือที่ทำงานแล้วถึงจะมีเงินพอซื้อได้ มีการส่งเงินให้ญาติพี่น้องที่อยู่ในเขตประเทศพม่าเป็นประจำ มากน้อยขึ้นอยู่กับรายได้แต่ละครอบครัว มีการกลับไปเยี่ยมบ้างแต่ไม่บ่อยนัก เพราะรายได้ที่แม่สอดจะน้อยกว่าเมืองชั้นใน ส่วนกลุ่มที่ไม่ค่อยได้ติดต่อกัน โดยมากเนื่องจากออกมาอยู่ที่เมืองไทยนานแล้ว หรืออยู่ในเขตที่ติดต่อได้ยากในพม่า

4.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

การที่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารแสดงสถานะ หรือเรียกได้ว่าเป็นผู้อพยพเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายและไม่ได้รับการอนุญาตให้อยู่อาศัย มีส่วนจำกัดขอบเขตการเคลื่อนไหวของผู้ย้ายถิ่น ทั้งในเรื่องของการเดินทางและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเปิดเผย แต่ในความเป็นจริงผู้ย้ายถิ่นและทายาทในเขตอำเภอแม่สอดที่ถึงแม้จะไม่มีสถานะ สามารถดำเนินกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการเปิดโอกาสของสถาบันทางศาสนา ที่สำคัญได้แก่ ศาสนาอิสลาม คริสต์ และพุทธ โดยทางชุมชนมุสลิมเปิดโอกาสให้ทางผู้ย้ายถิ่นที่เป็นมุสลิมจากพม่า เข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณชุมชนมุสลิม ทั้งในลักษณะของการเช่าบ้าน หรือสร้างบ้านหรือเพิงพักชั่วคราวในเขตรั้วว่างเปล่าที่อยู่ใกล้ชุมชน ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนให้ทายาทเข้าเรียนที่โรงเรียนอิสลามศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และสำหรับเด็กที่ไม่อยากเรียนในระบบและผู้สนใจเรียนทางศาสนาก็ให้เรียนที่ศูนย์จริยธรรมที่เปิดสอนนอกเวลาในบริเวณของสุเหร่า คณะกรรมการสุเหร่าที่เป็นคนไทยมุสลิมจะช่วยแก้ไขปัญหาที่ผู้ย้ายถิ่นเผชิญ แม้แต่ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาหนี้สิน ฯลฯ และวางระเบียบเช่น ห้ามออกนอกบ้านในช่วงเวลา 22.00-5.00 น. กรรมการบอกว่า “คนบางคนรังเกียจผู้ย้ายถิ่น แต่เราก็ถือว่าได้บุญ³⁵” การเข้ามาอยู่อาศัยของผู้ย้ายถิ่นมุสลิมพม่าจำนวนมาก ทำให้ต้องมีการขยายสุสาน เพราะมีการถูกฆ่าตายบ่อยมาก กรรมการบอกว่านายจ้างบางที่ไม่อยากจ่าย

³⁵ สัมภาษณ์คุณส. วันที่ 22 กันยายน 2552 ปู่ของคุณส. เป็นคนรุ่นแรก ๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอแม่สอด คุณส. พุดพม่าได้ เพราะทำธุรกิจกับพ่อค้าพม่า ที่รู้จักได้อุปถัมภ์ค้าชุกกันและสนิทสนมกัน

ค่าจ้างก็ใช้วิธีฆ่า เมื่อคนมุสลิมตาย ทางสัปเหร่อมุสลิมต้องไปรับศพมาทำพิธี (ปล่อยให้คนพุทธมาเอาศพไปไม่ได้)

สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่เป็นพุทธ ก็จะเข้าไปทำกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ เช่น การจัดงานวัดปีใหม่ของกะเหรี่ยงที่วัด บางวัดผู้ย้ายถิ่นร่วมกันสร้างเจดีย์ในวัด ทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ และเปิดพื้นที่ให้ไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัด วัดชุมพล จะจัดงานใหญ่ประจำปีคืองานลอยกระทง และงานสงกรานต์โดยมีทางเทศบาลที่สนับสนุนงบประมาณเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทได้มาร่วมแสดงออกทางวัฒนธรรม วัดแม่สอดนำด้าน จะมีพระจากพม่ามาสอนกรรมฐานทุกปีปีละประมาณ 9 วัน

4.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบโรงเรียนของรัฐหรือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปี 2552 ส่วนหนึ่งอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ที่ตั้งขึ้นโดยผู้อพยพเองด้วยการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรการกุศลทั้งในประเทศและนานาชาติ อำเภอแม่สอดมีศูนย์การเรียนรู้มากที่สุด จำนวน 61 ศูนย์³⁶ โดยมีหลายศูนย์ที่สอนถึงระดับมัธยมปลาย

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนในเขตพื้นที่ที่ศึกษาจึงมีหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ของอำเภอแม่สอด จ.ตาก จากเอกสารแผ่นพับของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต 2 จังหวัดตาก เรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาให้เด็กต่างดาว” พบว่ามี 4 รูปแบบได้แก่

รูปแบบที่ 1 จัดการศึกษาโดยสถานศึกษาของรัฐบาลในสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาตากเขต 2 โรงเรียนเปิดรับเด็กในวัยเรียนทั้งที่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรและไม่มี ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2548 ข้อมูลปี 2552 พบว่ามีนักเรียนที่ไม่มีสัญชาติไทยหรือสละสัญชาติด้วยอักษร G ตามด้วยเลข 12 หลัก เข้าเรียนจำนวน 9,850 คน ใน 117 โรงเรียน ใน 5 อำเภอชายแดนของจังหวัดตาก ได้แก่ อำเภอแม่สอด ท่าสองยาง แม่ระมาด พบพระ และอุ้มผาง

รูปแบบการเรียนการสอน ส่วนใหญ่สอนโดยใช้ภาษาไทยเป็นหลัก รัฐไทยเป็นผู้ดูแลหลักสูตรทั้งหมด โดยบางโรงเรียนเริ่มมีการส่งเสริม การเรียนการสอนโดยใช้ภาษาถิ่นควบคู่กับภาษาไทย หรือการใช้ระบบทวิภาษา³⁷ (หลักสูตรนี้จะเน้นในเฉพาะบางพื้นที่ เช่น โรงเรียนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน

³⁶ จำนวนที่มีอยู่จริงมีมากกว่านี้ และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจำนวนนักเรียนและจำนวนศูนย์ แต่จำนวนนี้เป็นจำนวนที่ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตากเขต 2 เข้าไปดูแล

³⁷ ข้อมูลจากการประชุมกลุ่มสัมมนาเพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติ วันที่ 14-15 สิงหาคม 2552 ณ โรงแรมเซ็นทารา แม่สอดฮิลล์รีสอร์ท อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

พื้นที่ชุมชนภูเขา ในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ และโรงเรียนในพื้นที่ชายแดน (เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 890 วันที่ 19 มิถุนายน 2552))

รูปแบบที่ 2 จัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนเอกชน โดยรัฐบาล (ดำเนินการโดยเขตพื้นที่การศึกษา) มีนโยบายส่งเสริมให้ศูนย์การเรียนรู้เด็กต่างด้าวที่มีความพร้อม ให้เป็นโรงเรียนเอกชน (Private School) ปัจจุบันมี 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนสันถวไมตรีศึกษา ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านตาลเดี่ยว ถนนสายเอเชีย อ.แม่สอด จ.ตาก มีนักเรียน 231 คน ครู 21 คน เดิมชื่อ ศูนย์การเรียนรู้ All Saint บริหารงานโดยองค์กรเอกชน Good Friend Centre ระดับชั้นที่เปิดสอน ดำเนินการสอนตั้งแต่อนุบาลปีที่ 1 –ประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กส่วนใหญ่เป็นคนกะเหรี่ยงและพม่าทั้งนี้ รูปแบบการเรียนการสอนส่วนใหญ่จะเป็นแบบพม่า และมีการเรียนการสอนภาษาไทย โดยมีครูคนไทยทั้งหมด 3 คน

รูปแบบที่ 3 ศูนย์การเรียนรู้ของทายาทผู้ย้ายถิ่นที่บริหารงานโดยองค์กรเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน 61 ศูนย์ มีนักเรียน 10,812 คน ผู้สอน 625 คน อยู่ในเขตอำเภอแม่สอด 46 ศูนย์ อำเภอพบพระ 11 ศูนย์ อำเภอแม่ระมาด 3 ศูนย์ และอำเภอท่าสองยาง 1 ศูนย์ ศูนย์การเรียนรู้เหล่านี้ยังไม่มีความหมายรับรอง

เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ใน อ.แม่สอดมีจำนวนหลายศูนย์ แต่ละศูนย์จึงมีการจัดการเรียนการสอนที่แตกต่างกันออกไปตามความพร้อมของศูนย์ฯแต่ละแห่ง ซึ่งระดับชั้นที่เปิดรับเด็กนักเรียนจะมีตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียน จนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย การจัดการเรียนการสอนในศูนย์การเรียนรู้แต่ละแห่งจะมีการจัดรูปแบบการเรียนการสอนที่แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของแต่ละศูนย์ฯ จึงมีลักษณะที่หลากหลาย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะเน้นการใช้หลักสูตรของพม่า มีการเรียนการสอนเป็นภาษาพม่า ภาษากะเหรี่ยงและภาษาอังกฤษ โดยภาษาไทยเป็นภาษาที่ใช้เรียนเสริม เช่น ศูนย์พัฒนาการเรียนรู้สำหรับเด็กด้อยโอกาส ซ่าทูล์ (Hsa Thoo Lei), ศูนย์การเรียนรู้ของ CDC (Children Development Centre)³⁸ แต่บางศูนย์ไม่ได้สอนภาษาไทยเพราะไม่มีงบประมาณสนับสนุน เช่น New Light Learning Center

³⁸ ศูนย์พัฒนาการเรียนรู้เพื่อเด็กด้อยโอกาสหรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า โรงเรียน CDC จัดตั้งขึ้นโดยคลินิกแม่ดาวตั้งแต่ปี 2538 โดยเริ่มต้นเป็นการจัดให้เด็กถูกเจ้าหน้าที่คลินิกแม่ดาวให้ได้เรียนชั้นอนุบาล แต่ต่อมาก็มียุทธศาสตร์งานในพื้นที่เข้ามาเรียนอีกจำนวนมาก จึงขยายชั้นเรียนไปถึงระดับ 12 หรือเท่ากับมัธยมปลาย ในปีการศึกษา 2551-2551 คลินิกแม่ดาว ได้จัดหาอาหารและหอพักให้กับเด็กที่ไม่ได้อยู่กับผู้ปกครองหรือไม่มีผู้ปกครองด้วย โดยในปีนี้มีเด็กนักเรียนทั้งหมด 992 คน และเด็กอยู่ประจำอีก 453 คน

ตารางที่ 5: จำนวนผู้เรียนในศูนย์การเรียนอำเภอแม่สอดปี 2541-2554

ปีการศึกษา	จำนวนศูนย์การเรียน	นักเรียนชาย	นักเรียนหญิง	รวม
2541-2542	3	89	97	186
2542-2543	7	187	196	383
2543-2544	12	436	455	891
2544-2545	15	573	566	1,139
2545-2546	19	821	753	1,574
2546-2547	21	1,059	1,041	2,100
2547-2548	23	1,441	1,356	2,797
2548-2549	36	1,973	1,936	3,909
2549-2550	46	2,740	2,594	5,334
2550-2551	28	4,075	3,659	7,734
2551-2552	60	4,868	4,430	9,298
2552-2553	61	5,627	5,334	10,961
2553-2554	61	6,232	5,848	12,080

ที่มา: มะนิดา อติศิษฐ์กุล (2533)

รูปแบบที่ 4 School Within School เขตพื้นที่การศึกษาตาก เขต 2 ได้ดำเนินการประสานศูนย์การเรียนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน จัดทำบันทึกความเข้าใจ หรือ MOU ช่วยเหลือกันด้านวิชาการ ซึ่งในปี 2552 ดำเนินการได้ใน 3 โรงเรียน/ศูนย์การเรียน ดังนี้

1. โรงเรียนบ้านท่าอาจ กับศูนย์การเรียน 5 ศูนย์ ได้แก่ ศูนย์การเรียนพะยัันดาว ศูนย์การเรียนหนองบัวแดง ศูนย์การเรียนนิเวศน์ ศูนย์การเรียนเซทานา และศูนย์การเรียนแควกระบอง
2. โรงเรียนบ้านแม่ปะเหนือ และศูนย์การเรียนเอลปิส
3. โรงเรียนบ้านแม่ดาว และศูนย์การเรียนยูไนเต็ดคริสเตียน

รูปแบบนี้ จะส่งเสริมให้องค์กรพัฒนาเอกชนมาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐ และสามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ โดยศูนย์การเรียนรู้ขององค์กรเอกชนจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของโรงเรียนรัฐ แต่จะมีความยืดหยุ่นเรื่องหลักสูตรและครู ในกรณีนี้ รัฐอาจจะมีการจัดสรรงบประมาณต่อหัวทั้งหมด หรือบางส่วนให้กับองค์กรเอกชน³⁹

รูปแบบการเรียนการสอนจะให้ศูนย์เข้ามาอยู่ภายใต้สังกัดของโรงเรียนรัฐ และเด็กจะเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ของตนเองเป็นหลัก แต่จะมีการเข้ามาเรียนและร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียนรัฐที่ตนเองเข้าไปสังกัดด้วย เช่น กรณีของโรงเรียนบ้านแม่ปะเหนือ⁴⁰ ซึ่งเปิดทำการสอนตั้งแต่ ระดับอนุบาล 1 ถึง ประถมศึกษาปีที่ 6 ได้เข้าร่วมโครงการ School within School ของ สพท.ในปีพ.ศ. 2552 โดยรับเด็กไร้สัญชาติจากศูนย์การเรียนรู้เอลฟิสเข้าเรียนร่วม จำนวน 76 คน โดยเด็กจากศูนย์จะถูกแบ่งเป็นอีกหนึ่งชั้นเรียนต่างหากจากเด็กของโรงเรียน

โรงเรียนบ้านท่าอากาศยาน

ในบรรดาโรงเรียนของรัฐที่รับนักเรียนต่างชาติเข้าไปเรียนจำนวนมาก โรงเรียนที่ถือเป็นโมเดลในการจัดการเรียนการสอนก็คือโรงเรียนบ้านท่าอากาศยาน ซึ่งสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก่อนหน้าที่จะเปิดรับเด็กนักเรียนจากพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังมติครม.ปี 2548 โรงเรียนมีเด็กไทยเรียนเพียง 60 คน ปัจจุบันมีนักเรียนมากกว่า 1,000 คน โดยกว่าร้อยละ 90 เป็นเด็กจากพม่า โรงเรียนอยู่ใกล้แม่น้ำเมย บริเวณที่มีท่าเรือรับส่งคนและสินค้าไปมาอยู่ตลอด เด็กจำนวนหนึ่งจึงข้ามน้ำมาเรียนแบบไปกลับ ซึ่งถ้าเป็นเด็กนักเรียนจะไม่เสียค่าโดยสาร

ตั้งแต่ปี 2553 ที่โรงเรียนมีการจัดตั้งศูนย์อาเซียน ซึ่งเป็นนโยบายของสมาคมอาเซียนที่จะให้มีการเสริมสร้างความรู้ที่เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนให้แก่เด็กนักเรียน โดยในอำเภอแม่สอดมีโรงเรียนที่จัดตั้งศูนย์อาเซียน 2 โรงเรียน นอกจากจัดตั้งให้เป็นศูนย์รวมหนังสือ เอกสาร และให้บริการความรู้แล้ว ยังมีการจัดนิทรรศการและศูนย์การเรียนรู้เคลื่อนที่ไปยังโรงเรียนอื่นที่อยู่ในเครือข่าย

³⁹ เอกสาร การจัดการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติ ของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อใช้ในการประชุมสัมมนา เพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติ ระหว่างวันที่ 14-15 กรกฎาคม 2552 ณ โรงแรมเซ็นทารา แม่สอดฮิลล์รีสอร์ท อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

⁴⁰ ข้อมูลจากแผ่นพับประชาสัมพันธ์โรงเรียนบ้านแม่ปะเหนือ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนเอกชนในอำเภอแม่สอดที่รับเด็กไร้สัญชาติเข้าเรียน โรงเรียนเอกชนที่โดดเด่นอีกโรงเรียนคือโรงเรียนอิสลามศึกษา ซึ่งเปิดสอนมาตั้งแต่ปี 2498 นักเรียนในระยะแรกเป็นนักเรียนไทยมุสลิมที่อยู่ในชุมชน แต่ในระยะหลังนักเรียนส่วนใหญ่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นเป็นส่วนมากเนื่องจากนักเรียนไทยมุสลิมไปเรียนที่โรงเรียนที่มีชื่อเสียงกว่าโรงเรียนอื่น ในปี 2552 มีจำนวนนักเรียน 558 คนเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ถึงมัธยม 3 นักเรียนส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิมแต่ก็มีเด็กนักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นแต่อยู่อาศัยในชุมชนมุสลิมประมาณร้อยละ 3 เช่นเป็นคนกะเหรี่ยงพุทธ การเปิดรับเนื่องจากเหตุผลทางศาสนาที่ต้องการช่วยเหลือคนมุสลิมด้วยกัน โรงเรียนได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ และคอยให้ความช่วยเหลือและดูแลในทุกด้านจากชุมชนอิสลามและสุเหร่า โรงเรียนใช้หลักสูตรแกนกลางของประเทศไทยร้อยละ 70 ที่เหลือร้อยละ 30 สอนอิสลามศึกษาและประวัติศาสตร์ ถ้าเป็นเด็กศาสนาอื่นก็ใช้เวลาเรียนศาสนาของตน

ส่วนการที่โรงเรียนของรัฐยังถือได้ว่ารับทายาทผู้ย้ายถิ่นเข้าเรียนเป็นจำนวนน้อยเนื่องจากเพิ่งเริ่มรับนโยบายเปิดรับจากหน่วยงานส่วนกลาง ในบางโรงเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับชุมชน ที่อยากให้ดูแลเด็กไทยมากกว่า และยังไม่ยอมรับ มีอคติกับเด็กต่างชาติ กลัวจะมาแย่งงบประมาณเด็กไทย ปัญหาสำคัญก็คือจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนจริงมักไม่ชัดเจน เนื่องจากเด็กมักออกกลางคันเพื่อมาทำงาน ติดตามผู้ปกครองหรือกลับบ้านที่พม่าตลอดปีการศึกษา ส่วนเรื่องการปฏิบัติต่อนักเรียนที่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่น พบว่าการปฏิบัติต่อไม่แตกต่างกันนักกับเด็กไทย เนื่องจากเด็กส่วนมากจะเป็นเด็กที่เกิดที่แม่สอดและมีพื้นฐานภาษาที่ใกล้เคียงกัน คือมักจะพูดได้ทั้งภาษาพม่าและไทย การเรียนจึงสามารถเรียนไปด้วยกันได้

อย่างไรก็ดี จากการประมาณการขององค์กรที่ทำงานกับผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าหลายองค์กรเห็นว่าแม้เด็กที่ได้เข้าเรียนในระบบต่าง ๆ จะมีถึงหนึ่งหมื่นกว่าคน แต่เมื่อเทียบกับจำนวนเด็กในวัยเรียนในพื้นที่นี้ซึ่งน่าจะมีถึง 30,000 คน แล้วเด็กกว่าครึ่งหนึ่งยังไม่ได้รับการศึกษา

4.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน

งานของทายาทแรงงานที่แม่สอดค่อนข้างหลากหลาย มีทั้งที่ทำงานเป็นพนักงานตามร้านต่างๆ ทำงานบ้าน และกลุ่มที่ช่วยพ่อแม่ทำงานเก็บขยะ

รายได้แม่สอดค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ของประเทศ กล่าวคือวันละ 50 - 100 บาท สำหรับแรงงานข้ามชาติทั่วไป แต่ถ้าทำงานในโรงงานก็อาจได้สูงกว่านี้แต่ก็ไม่มากนัก

ในแม่สอดมีปัญหาเด็กเร่ร่อนและเด็กทำงานเก็บขยะค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น โดยเฉพาะเด็กเก็บขยะที่พ่อแม่ให้ออกมาช่วยหารายได้ โดยการเก็บขยะรีไซเคิลที่ขายได้ แล้วเอาไปรวมกันขายที่บ้าน บางกรณีก็เป็นเด็กที่ถูกทอดทิ้ง แม้จะมีองค์กรหรือศูนย์การเรียนรู้ช่วยเหลืออยู่ แต่บางคนก็ไม่อยากอยู่ในศูนย์เพราะไม่มีอิสระ

บางคนเรียนในศูนย์ฯ เมื่ออายุพอจะทำงานได้ ก็จะออกจากศูนย์มาเพื่อทำงาน เพราะศูนย์การเรียนรัฐในแม่สอดโดยมากจะสอนภาษาไทยด้วย พ่อแม่ก็จะส่งไปเรียน/ฝากเลี้ยง จนพอทำงานได้นอกจากนั้นตามศูนย์การเรียนรัฐก็จะเลี้ยงอาหารกลางวัน ซึ่งก็ช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของพ่อแม่ไปด้วย

การเข้าสู่วัยแรงงานของเด็กทายาทแรงงานในแม่สอดเฉลี่ยประมาณ 13 -15 ปี เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยมากเป็นประเภทเสื้อผ้า สิ่งที่ต้องใช้ฝีมือพอสมควรจึงมักเลือกแรงงานที่เป็นผู้ใหญ่มากกว่า ถ้าเป็นเด็กวัยรุ่นจึงมักอยู่ตามร้านค้า ร้านอาหาร หรือบางรายเข้าไปทำงานทำในเมืองชั้นในด้านที่ใกล้เคียงกับพื้นที่อื่นก็คือทายาทแรงงานที่สามารถปรับตัวได้ดีทางด้านภาษาจะมีความก้าวหน้ามากกว่ารุ่นพ่อแม่ กล่าวคือ สามารถที่จะเลื่อนไปเป็นล่ามแปลภาษาสื่อสารระหว่างแรงงานที่พูดไทยไม่ได้หรือกับนายจ้าง หรือเป็นหัวหน้างานที่ได้ค่าแรงมากกว่า และมีการต่อรองกับนายจ้างได้มากกว่า ในพื้นที่แม่สอดทายาทที่พูดไทยได้มากและมีความรู้ความสามารถก็สามารถเป็นล่ามให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีอยู่มากมายหลายองค์กรได้

ส่วนในเรื่องอาชีพอิสระนั้นในแม่สอดยังไม่พบมากนัก เนื่องจากโดยมากนิยมทำงานในองค์กรที่ได้ค่าแรงแน่นอนและมีสวัสดิการ วันหยุดตามระบบมากกว่า หรือไม่ก็ทำงานตามห้างร้านด้วย ยกเว้นคนที่ทำงานรับจ้างทั่วไปและรับซื้อของเก่าที่ทำตามพ่อแม่เคยทำ เป็นงานอิสระ แต่ก็มีรายได้ไม่แน่นอน และไม่ใช่งานที่ต้องใช้ทักษะอาชีพมาก อีกประการหนึ่งสำหรับคนที่พูดไทยพอได้ แต่ไม่มีความรู้มากเมื่อมีเครือข่ายก็มักจะโยกย้ายเข้าไปทำงานในพื้นที่ชั้นในที่ได้ค่าแรงมากกว่าแม่สอดถึงสองเท่า

4.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

ด้านภาษา ทายาทรุ่นที่สองในพื้นที่แม่สอดเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นแล้วจะพูดได้หลายภาษามากกว่า เช่นภาษากะเหรี่ยง ภาษาพม่า ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย (พื้นที่มหาชัยบางคนพูดได้แต่มอญ แต่พูดพม่าไม่ได้ หรือทางระนองพูดพม่าได้ แต่ไม่ได้ภาษาชาติพันธุ์อื่น) แต่เมื่อพูดถึงการใช้ภาษาไทยนั้นจะพูดได้น้อยกว่าเด็กทายาทในพื้นที่อื่น

ทายาทรุ่นที่ 1.5 หากเข้ามาตั้งแต่อายุน้อยๆ โดยเฉพาะถ้าต่ำกว่า 5 ปีจะมีการปรับตัวด้านภาษาไทยได้ดีมาก เช่นเดียวกับทายาทรุ่นที่ 2 ที่เกิดในเมืองไทย และเด็กไทยทั่วไป แต่เด็กกลุ่มนี้สามารถพูดได้ทั้งภาษาชาติพันธุ์ของตน ภาษาพม่า และภาษาไทยเป็นภาษาที่สาม หรือมีภาษาอังกฤษด้วย โดยเฉพาะเด็กที่มีโอกาสเข้าเรียน หากได้เรียนในศูนย์การเรียนรัฐจะพูดอ่านเขียนไทยได้ช้ากว่าเด็กที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทย แต่ข้อดีก็คือถ้าเรียนในศูนย์การเรียนรัฐจะได้เรียนอ่านเขียนภาษาพม่าหรือมีภาษาชาติพันธุ์ (กะเหรี่ยง) ไปด้วย ซึ่งพ่อแม่บางคนก็อยากให้มาเรียนในศูนย์การเรียนรัฐมากกว่าโรงเรียนไทย อีกอย่างหนึ่งก็คือ

ทายาทรุ่น 1.5 หากเข้ามาตอนเริ่มโตแล้วจะปรับตัวด้านภาษาได้ช้ากว่าเด็กเล็ก เนื่องจากใช้ภาษาแม่เป็นหลักอยู่แล้ว แต่ถ้าได้อยู่ร่วมกับชุมชนไทย หรือมีเพื่อนคนไทยก็จะปรับตัวได้เร็วขึ้น เด็กที่ได้มีโอกาสเข้าเรียนก็จะปรับตัวด้านภาษาได้เร็วขึ้นเช่นกัน แม้จะโตกว่าเพื่อนที่อยู่ชั้นเดียวกัน

เมื่อเทียบกับรุ่นพ่อแม่ ที่แม้บางคนจะพูดไทยได้บ้างจากการสื่อสารกับนายจ้างหรือชุมชนไทย แต่ในรุ่นทายาทมีการปรับตัวทางภาษาที่ดีกว่ามาก

จากการลงพื้นที่พบว่ารุ่นพ่อแม่ในพื้นที่ยี่สิบสื่อสารภาษาไทยได้น้อย เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น รุ่นลูกที่พูดได้ จึงเป็นสื่อให้พ่อแม่ได้มากขึ้น

มีกรณีที่น่าจะยกเว้นก็คือเด็กที่มาอยู่กับพ่อแม่และไม่มีโอกาสได้สื่อสารกับคนไทย อาศัยอยู่ในที่ห่างไกลชุมชนไทย ก็จะมีการปรับตัวทางภาษาได้น้อยลงไปอีก

การที่สื่อในแม่สอดไม่ได้จำกัดเฉพาะสื่อภาษาไทย แต่รับสื่อสารมวลชนพม่ามาก เช่นโทรทัศน์ภาษาพม่า วิทยุภาษากะเหรี่ยง ภาพยนตร์วีดีโอบรรยายภาษาพม่า ทำให้มีผลต่อการปรับตัวและเรียนรู้ภาษาไทย สังคมไทยของกลุ่มทายาทค่อนข้างช้ากว่าในพื้นที่อื่นด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับเรื่องสื่อบันเทิงนั้น พบว่าทายาทแรงงานรับสื่อบันเทิงและดนตรีที่หลากหลายภาษา แล้วแต่ความนิยมของแต่ละคน

ด้านวัฒนธรรม ทางด้านวัฒนธรรมนั้น ทายาทแรงงานทั้งรุ่น 1.5 และรุ่นที่ 2 ในพม้ามักจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมของรุ่นพ่อแม่เป็นหลัก ทั้งในเรื่องศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ถิ่นนับถือศาสนาพุทธก็จะเป็นการไหว้พระ ทำบุญ ดูแลทำความสะอาดวัดวาอาราม โดยเฉพาะเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ หรือคนที่นับถือศาสนาคริสต์ก็ไปโบสถ์ แต่คนที่มาทำงานห่างไกลบ้านก็จะไม่ค่อยได้ไป

ทายาทชาวมุสลิมก็จะยิ่งเคร่งครัดในวัฒนธรรมประเพณี เพราะมีทั้งพ่อแม่ โรงเรียนและชุมชนคอยกำกับดูแล มีบางกรณีที่พ่อแม่เป็นห่วงมากจนกระทั่งไม่ให้ไปโรงเรียนเพราะกลัวลูกจะมีปัญหาเรื่องชู้สาวจากการไปพบปะเพื่อนผู้ชายนอกบ้าน อย่างไรก็ตามก็มีบางคนที่ไม่เลิกเรียนแล้วก็ออกไปแต่งงาน เนื่องจากคนในชุมชนมุสลิมมักจะแต่งงานเร็ว (ผู้ชายประมาณ 16-17ปี ผู้หญิง 14-15 ปี)

ในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมไทย เนื่องจากแรงงานพื้นที่นี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพม่าและกะเหรี่ยง (ยกเว้นกลุ่มมุสลิม) ทำให้มีวัฒนธรรมและศาสนาที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมไทยเช่นวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ แต่ก็มีส่วนที่รับเข้ากับวัฒนธรรมไทย เช่น วันสำคัญแบบไทย อย่างวันพ่อ วันแม่ วันเด็ก ที่ทายาทแรงงานเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ

ในแม่สอดการที่ทายาทจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมของพ่อแม่มีอยู่หลายปัจจัย เนื่องจากสภาพการทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่ไม่ได้มีวันหยุดแน่นอนเป็นหมู่คณะเหมือนที่มหาชัย การทำงานก็มีหลายสาขาต่างกันไป เช่น ถ้าทำงานในร้านขายของก็มักจะมีวันหยุด ความยากจนและรายได้ก็น้อยก็ทำให้ไปวัดทำบุญไม่ได้เต็มที่ ทำได้เพียงตามโอกาสสำคัญเท่านั้น

คนที่ต้องทำงานกับคนหมู่มากที่ต่างศาสนากันก็อาจทำให้ปฏิบัติศาสนกิจไม่ได้เต็มที่ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรอบธรรมในแต่ละครอบครัวด้วย

ในด้านที่อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คือเรื่องการแต่งตัว ที่อาจเปลี่ยนตามเพื่อนฝูงเมื่ออยู่นอกบ้าน ก็คือเมื่ออยู่กับพ่อแม่ก็แต่งตัวตามประเพณี ที่จะเห็นได้ชัดจากกลุ่มผู้หญิงที่จะ ใส่ผ้าถุง ทาหน้าด้วยทานาคา แต่เมื่อไปทำงานหรือออกไปข้างนอกก็เปลี่ยนไปใส่กางเกงและทาหน้าด้วยแป้งฝุ่น เพื่อให้ดูไม่แตกต่างกับคนไทยมาก

ในทางหนึ่งทายาทรุ่นที่สองที่แม่สอดก็ใกล้เคียงกับพื้นที่อื่นในประเด็นที่ว่ามักจะขัดแย้งกับพ่อแม่ในเรื่องของการใช้ชีวิต คล้ายกับวัยรุ่นไทยที่พ่อแม่มักจะห่วงใยเรื่องการติดเพื่อน เที่ยวเตร่ แต่พ่อแม่จะห่วงเรื่องการถูกตำรวจจับด้วย เนื่องจากถ้าลูกไม่มีบัตรแรงงานใดๆ ก็จะทำให้เสี่ยงต่อการโดนจับและถูกส่งกลับมากขึ้น ในกลุ่มผู้หญิงพ่อแม่ก็จะเป็นห่วงมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องการเที่ยวเตร่ กลัวจะผิดประเพณีหรือถูกจับไปขาย ส่วนผู้ชายก็จะเป็นห่วงว่าจะติดยา หรือคบเพื่อนไม่ดี

บทที่ 5

การปรับตัวของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร

จังหวัดสมุทรสาครเป็นจังหวัดชายฝั่งทะเลที่อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครเพียง 30 กิโลเมตร ประกอบไปด้วย 3 อำเภอคือ อำเภอเมืองหรือที่รู้จักกันดีในนามของพื้นที่มหาชัย อำเภอกระทุ่มแบน และ อำเภอบ้านแพ้ว โดยในส่วนของอำเภอบ้านแพ้วยังเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอยู่มาก ในขณะที่อำเภอเมือง และอำเภอกระทุ่มแบน จะเป็นพื้นที่ที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีโรงงานจำนวน 4,489 โรงงาน ประกอบกิจการแปรรูปอาหารทะเล อุตสาหกรรมพลาสติก อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมโลหะ และ ผลิตภัณฑ์โลหะ โดยในปี 2550 มีมูลค่าส่งออกสินค้าประมง ประมาณ 179,000 ล้านบาท และมูลค่า ส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมถึง 712,000 ล้านบาท⁴¹ การที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก ทำให้มีแรงงานย้ายถิ่น เข้ามาอยู่อาศัยและทำงานเป็นจำนวนมากทั้งแรงงานไทยจากภาคอื่นและแรงงานย้ายถิ่นจากประเทศพม่า แม้ว่าสมุทรสาครเป็นพื้นที่ขึ้นในที่อยู่ห่างไกลจากเขตแดน แต่ก็แรงงานย้ายถิ่นจากประเทศพม่าเข้ามา ทำงานทั้งที่มีใบอนุญาตทำงานและไม่มีใบอนุญาตรวมประมาณ 300,000 คน เนื่องจากมีความต้องการ แรงงานในอุตสาหกรรมประมง และประมงต่อเนื่อง ที่ทราบกันดีว่าเป็นงานหนัก อยู่กับความสกปรกและ กลิ่นเหม็น มีระยะเวลาการทำงานไม่แน่นอน ต้องอยู่กลางแจ้งตากแดด ทำงานไม่เป็นเวลา ขาดความ มั่นคงและเสี่ยงต่อสารเคมีตกค้าง ทำให้คนไทยที่มีทางเลือกทางอาชีพดีกว่าไม่เลือกทำงานประเภทนี้ เห็น ได้ชัดจากการที่จังหวัดสมุทรสาคร ได้มีการสำรวจความต้องการแรงงานจากผู้ประกอบการในปี 2552 พบว่าผู้ประกอบการมีความต้องการแรงงานทั้งสิ้นจำนวน 220,000 คน จึงได้มีการแถลงข่าวเปิดรับ สมัครแรงงานไทย จำนวน 150,000 คน ในระยะเวลา 60 วัน ปรากฏว่ามีคนไทยสมัครเข้าทำงานเพียง 126 คน คิดเป็นร้อยละ 0.05 ของความต้องการแรงงานเท่านั้น สำหรับตัวเลขจำนวนแรงงานจากประเทศ พม่าที่ขอรับใบอนุญาตทำงานในปี 2551 ทั้งหมด 75,614 คน อยู่ในภาคประมงต่อเนื่องฯ (โรงงานแปรรูป อาหารทะเล)ถึงร้อยละ 54⁴² โดยประมาณการว่าเป็นแรงงานเด็ก(อายุต่ำกว่า 18 ปี) 10,000 คน⁴³

⁴¹ เอกสารประกอบการบรรยายสรุปสถานการณ์แรงงานจังหวัดสมุทรสาคร นำเสนอ นายไพฑูริย์ แก้วทอง รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงแรงงานและคณะ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2552 ณ ศาลากลางจังหวัดสมุทรสาคร

⁴² ข้อมูลจากเอกสารเรื่อง “บทวิเคราะห์และสรุปแนวโน้มของปัญหาแรงงานต่างด้าวและผู้หลบหนีเข้าเมืองจังหวัด สมุทรสาครช่วงเวลา พ.ศ.2547 – ปัจจุบัน” จัดทำโดยจังหวัดสมุทรสาคร (ได้รับจากการประชุมนำเสนอโครงการวิจัยที่ ศาลากลางจังหวัดสมุทรสาครเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2552)

⁴³ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (2550: 59)

5.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

จังหวัดสมุทรสาครเป็นจังหวัดที่ติดทะเล มีอุตสาหกรรมประมง และอุตสาหกรรมประมงต่อเนื่องที่ประกอบไปด้วยโรงงานที่ทำการแปรรูปอาหารทะเลและอาหารอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก มีทั้งโรงงานขนาดใหญ่ และโรงงานขนาดเล็กที่ตระเตรียมวัตถุดิบให้โรงงานใหญ่หรือที่เรียกว่า"ล้ง" โดยล้งส่วนหนึ่งจะรับวัตถุดิบจากโรงงานเพื่อทำเตรียมวัตถุดิบ แต่บางที่รับวัตถุดิบมาเอง ล้งขนาดใหญ่จะมีแรงงานมากกว่าหนึ่งร้อยคน ขนาดเล็ก 30-40 คน³⁹

กรรมการหอการค้าจังหวัดสมุทรสาครที่เป็นคนดั้งเดิมของมหาชัย ได้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2552 กล่าวถึงความจำเป็นต้องใช้แรงงานจากประเทศพม่าที่เป็นตัวขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ

ผู้วิจัย: (ถามถึงประเด็นการผลักดันแรงงานจากประเทศพม่ากลับประเทศ)

กรรมการ: คืออย่างนี้ผมจะพูดให้ฟัง คนที่เขาไม่ได้ทำธุรกิจ เขาก็จะรู้ว่า คนเหล่านี้เนี่ย เราใช้ทั้งหมด ทั้งเลี้ยงกุ้ง จับปลา เราใช้เขาทั้งหมด แล้วถ้าไม่มีคนเหล่านี้ล่ะ เราจะมีปลาจากทะเลเข้ามาใหม่ จะมีกุ้งเข้ามาใหม่ แล้วเสร็จแล้วเอาเข้ามาขายก็พวกเขานั่นแหละเอาขึ้นเอาลง พอเสร็จแล้วซื้อไปแล้วก็เขาเหล่านี้แหละเอามาแกะ นี่คือคนระดับล่าง แล้วคนระดับกลางของเราเนี่ยเป็นแผนกเสมียน เจ้าหน้าที่พนักงานของเราเนี่ย ก็จะไม่มียานทำ เสร็จแล้วไม่มีการส่งออก เนี่ยมันพึ่งพาเลยนะ คนที่พูดนี้เขาไม่เข้าใจจริง แต่ผมสัมผัสมา ธุรกิจด้านนี้มา สี่สิบกว่าปี

ผู้วิจัย คุณมีโรงงานของตัวเอง

กรรมการ มีโรงงานปลาป่น...ทางสหกรณ์ของทะเลไทย วันหนึ่งก็ใช้คนเป็นพันคน ตั้งแต่ตีหนึ่งยันสี่โมงเช้า

ผู้วิจัย ของทะเลมาขึ้นที่นั่น

กรรมการ: ของทะเลจาก ๒๒ ชายฝั่งมาอยู่ที่นั่นหมด กุ้งที่เลี้ยงทั่วประเทศไทยมาอยู่ที่นั่นหมด ปลาน้ำจืดส่วนหนึ่งมาอยู่ที่นั่น นำไปแปรรูป ห้องเย็นที่นี่ โรงน้ำแข็ง ๗๐ อยู่ในสมุทรสาครหมด โรงงานทั่วไป ห้าพันกว่าโรง ถือว่าสมุทรสาครใช้แรงงานต่างด้าวมากที่สุด ถือว่าเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย

.....

เมื่อผู้วิจัยถามความเห็นเรื่องการให้เด็กลูกคนย้ายถิ่นได้เข้าโรงเรียนและเรียนภาษาไทย กรรมการเห็นด้วยว่ามันยิ่งทำให้ความมั่นคงดีขึ้น

กรรมการ: จริงๆแล้วผมว่าถ้าเราทำ ความมั่นคงน่าจะดีกว่า ทุกวันนี้ความมั่นคงดูแลทั่วถึงที่ไหน อ่างแต่ความมั่นคง ความมั่นคงนี้ต้องเก็บรูปพรรณสัณฐาน นี่ละคือความมั่นคง พวกคุณเอาแต่อ้างๆ คนไทยมีงานทำไม่ละ คนไทยเลือกงาน จะเอางานดีๆ ทั้งนั้น งานกรรมกร แกะกุ้งยืนตั้งแต่เช้ายันเย็น เอาใหม่ ไม่เอา เด็กเราเดี๋ยวนี้ ก็การศึกษาเปลี่ยน ผู้ใหญ่ที่ก็เปลี่ยน สมัยเรานี้หนังสือเล่มหนึ่งใช้ได้ถึงห้อง ถึง

³⁹ ล้งที่จดทะเบียนมีประมาณ 100 ล้ง แต่ที่ไม่จดทะเบียนมีอีกมาก

หลาน เดียวนี้ทุกวิชาเปลี่ยน มันไม่เป็นรูปเล่มเดียวกัน ประวัติศาสตร์ไทยนี่ก็ไม่มีแล้ว พันท้ายนรสิงห์ก็ไม่มีแล้ว ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเสียสละก็ไม่มี จะทำให้คนดี ๆ ได้ไง เด็กเดี๋ยวนี้ก็เล่นเกม เล่นเกม ดีๆ ตื่นก็สาย คุณภาพชีวิตก็จบ จะไปเรียนดีได้ไง นอนก็ดึกตื่นก็สาย

ผู้วิจัย: (ถามถึงสถานการณ์เรื่องทนายทนายแรงงาน)

กรรมการ: เด็กต่างชาตินี้ ส่วนหนึ่ง ส่วนมาก เวลาตั้งห้องเขาก็จะเอากลับไป บางคนพอตั้งห้องก็จะกลับไป บางคนคลอดที่นี้บูบก็จะเอากลับไป และอีกส่วนหนึ่งก็คือจะมีครอบครัว พ่อแม่ของฝ่ายชายหรือหญิงมาเลี้ยงให้...

การทำงานประมงเป็นงานหนัก เวลาติดต่อให้แรงงานจากประเทศพม่ามาทำอาจจะมีคนยอมมาทำกันน้อย บางทีอาจต้องใช้วิธีหลอกเช่นกรณีแรงงานคนหนึ่งที่เขาเข้าไปสิบกว่าปีแล้ว ตอนเริ่มลงเรืออายุ 18 ปี เขาเล่าให้นักวิจัยเป็นภาษาไทยที่ค่อนข้างชัดถ้อยชัดคำว่า

“ผมก็มากับนายหน้า เขาจะเอาทองสองบาท เมื่อก่อนเขาไม่ก็ตั้งค์ สองพันกว่าบาท มีเพื่อนบ้านมาด้วยกันหลายคน ...ผมโดนหลอกขาย ห้าปีไม่ได้เงิน เมื่อก่อนมีนายหน้าเขาไปลงเรือ เราก็ไม่รู้ มีงานอะไรเราก็ทำ”

แรงงานคนนี้ภายหลังก็ทำหน้าที่เป็นนายหน้า เนื่องจากเมื่ออยู่ไปนาน ๆ ผู้ประกอบกิจการรู้จักก็วานให้ไปหาแรงงานให้ แต่บางครั้งนายหน้าก็มีหลายระดับ นายหน้าคนหนึ่งมาบอกว่ามีงานแลกเปลี่ยนกับเงินค่าสมัครงาน แรงงานคนนี้ก็ไปเก็บเงินจากแรงงาน เพื่อเอาเงินไปให้นายหน้าคนนั้น แต่สุดท้ายปรากฏว่าไม่มีงานให้ทำ แรงงานเล่าว่า

“ผมยังโดนโกงเลย ไม่ก็เดือนที่ผ่านมา สมัครงานสองแสนห้า สิบเอ็ดคน เงินเอาไป งานก็ไม่ได้ โดยตำรวจจับได้อีก ผมก็หาคนให้เขาไป เขาว่าเขาอยากได้คนเด็กมาหาเราอยากได้งานทำ ผมก็เลยช่วย เราก็โดนเข้าไปอีก โดนโกงไปหลายหมื่น คนสองพันหา ห้าคนคิด ผมฟ้องตำรวจ เป็นคดีอยู่ ได้คืนมาหกพัน ที่เหลือตำรวจเฉย ฟ้องแล้วมันไม่มีผล ทำอะไรไม่ค่อยได้ ...แล้วคนที่เราหามาไม่ได้งาน เสียเงินอีก โดนตำรวจจับอีก ต้องไปไถเขามาอีก ค่าไถเสียคนละห้าร้อย ตอนนี้ยังติดหนี้ อยู่ เพราะต้องใช้ให้เขา ไม่อยากเบียดเบียนคนอื่น....”

การที่แรงงานประมงเป็นงานหนักทำให้แรงงานพยายามหางานใหม่ที่เบากว่า อาจจะเป็นงานประมงต่อเนื่อง เช่น ทำงานโรงงานและล้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแรงงานที่ได้บัตรแรงงานที่นายจ้างกิจการประมงทำให้ ก็จะไปหางานอื่นได้สะดวก แรงงานประมงจึงขาดแคลนอยู่เรื่อย⁴⁰

ในด้านของลักษณะที่อยู่อาศัย จากการที่มีสถานประกอบการทั้งใหญ่และเล็กอยู่มากมายกระจายไปทั่วเมือง แรงงานย้ายถิ่นซึ่งอยู่กับสถานประกอบการหรือใกล้สถานประกอบการ จึงอยู่อาศัยกระจายไปด้วย จากการสำรวจของหน่วยงานสังกัดกระทรวงแรงงานของจังหวัดสมุทรสาคร⁴¹ แรงงานย้ายถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างน้อย 31 ชุมชนในตัวอำเภอเมือง โดยมีจำนวนคนในชุมชนเป็นหลักร้อยละ ๖๖ และจำนวนมากถึง 20,000 คนเช่นที่ชุมชนท่าทราย ตำบลมหาชัย ชุมชนบางชุมชนเกิดขึ้นรอบ ๆ สถานประกอบการ ซึ่งถ้าสถานประกอบการมีขนาดใหญ่ จำนวนแรงงานก็จะมีจำนวนมาก เช่นกรณีของชุมชนที่อยู่ใกล้โรงงานไทยยูเนียน ซึ่งเป็นโรงงานอาหารทะเลขนาดใหญ่และทำการผลิตตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ที่นี่เป็นชุมชนแรงงานที่ใหญ่มาก มีทั้งกลุ่มแรงงานไทยย้ายถิ่น แรงงานพม่าและมอญ ทำงานเช้ากะทั้งกลางวันและกลางคืน รอบ ๆ โรงงานนี้กลายเป็นชุมชนหอพัก ร้านค้าและตลาดขนาดใหญ่ที่คึกคักมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนเย็นที่มีแรงงานบางส่วนเลิกงาน และแรงงานกะใหม่กำลังจะเข้าโรงงาน ห้องพักอยู่บนตึกแถวที่แบ่งย่อยๆ ห้องเล็กๆ สภาพความเป็นอยู่ไม่ค่อยสะดวกเนื่องจากคับแคบ และมีร้านที่ขายของจากพม่าและอาหารพม่าจำนวนมาก ชุมชนเกาะสมุทร ตำบลท่าทราย ก็มีแรงงานย้ายถิ่นถึง 10,000 คน ที่นี่ทั้งแรงงานย้ายถิ่นและคนไทยอยู่ปะปนกัน โดยบางซอยเป็นชุมชนแรงงานย้ายถิ่นมากกว่า และบางซอยก็เป็นชุมชนคนไทย สภาพแวดล้อมมีป่าเปลี่ยว ชยะและน้ำเสียอยู่บ้าง โดยมากเป็นห้องเช่าชั้นเดียว ที่ชุมชนมหาชัยนิเวศน์ ตำบลโคกขามมีแรงงานประมาณ 10,000 คน ที่นี่ มีหอพักหรือบ้านเช่าของแรงงานอยู่อย่างหนาแน่น แทรกอยู่กับโรงงานขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก บางชุมชนอยู่ใกล้กับวัดขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียง เช่น วัดสามัคคีศรัทธาราม(วัดโกรกกรากใน) วัดบางหญ้าแพรก ในตำบลบางหญ้าแพรก วัดหงส์อรุณรัศมี ในตำบลท่าจีน วัดเกตุมวดีย์ ตำบลบางโพธิ์ วัดโกรกกราก ตำบลโคกกราก วัดเทพนรรัตน์ ตำบลนาดี และวัดโคก ตำบลโคกขาม เป็นต้น นอกจากนี้ก็เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตลาดที่เป็นแหล่งทำงานเช่น ตลาดมหาชัยวิลล่า ตำบลท่าทราย ตลาดทะเลไทย ตำบลท่าจีน ตลาดพงษ์ทิพย์และตลาดกลางค้ากุ้ง ตำบลมหาชัย เป็นต้น ในพื้นที่อำเภอกระทุ่มแบน ซึ่งมีการขยายการก่อสร้าง

---

⁴⁰ ผู้บริหารสมาคมในน่านน้ำกล่าวถึงปัญหาที่ผู้ประกอบการเรือประมงพบบ่อย ได้แก่ปัญหาแรงงานขาดแคลนที่เป็นปัญหาใหญ่ โดยเมื่อผู้ประกอบการทำบัตรแรงงานให้แล้ว ก็มักจะไม่ทำงานต่อ บางครั้งตำรวจจับเจ้าของ เรืออวนดำข้อหาการค้ามนุษย์ บางครั้งเอาเงินให้หัวหน้าคุมเรือ รับเงินแทนแรงงาน แล้วเชิดเงินหายไป บางทีก็เอาคนงานไปขายต่อให้เรือลำใหม่ (จากการประชุมกลุ่มที่เทศบาลบางหญ้าแพรกวันที่ 24 กรกฎาคม 2553)

⁴¹ เอกสารประกอบการบรรยายสรุปสถานการณ์แรงงานจังหวัดสมุทรสาคร อ้างแล้ว

โรงงาน แรงงานย้ายถิ่นทำงานก่อสร้าง อยู่อาศัยกระจายปะปนกับชุมชนไทย ในส่วนของอำเภอบ้านแพ้ว เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรม แรงงานจะอยู่กระจายในสวน

ในเขตมหาชัยหรืออำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร พบว่า มีการถมที่ที่เคยเป็นป่าชายเลนเพื่อสร้างโรงงานใหม่กันมาก ไม่ได้มีการแบ่งพื้นที่หรือโซนที่แยกกันอย่างชัดเจน ระหว่างเขตโรงงานและเขตที่พักอาศัย รวมทั้งในเขตที่พักอาศัย เจ้าของบ้านจำนวนหนึ่งเปิด”ล้าง”ของตนเอง โรงงานขนาดใหญ่และล้างขนาดต่าง ๆ จึงอยู่กระจุกกระจาย บางจุดเป็นชุมชนแออัดที่มีน้ำขัง ในเรื่องสิ่งแวดล้อมเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่นโคกขาม บอกว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการทิ้งน้ำเสียจากล้าง เป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งในตำบลบางหญ้าแพรก มีแรงงานมากที่สุด ทำงานอุตสาหกรรมการประมง โดยที่หน้าวัดบางหญ้าแพรกจะมีท่าพักเรือประมงอยู่⁴² เป็นเรือเล็กแล่นในอ่าวไทย ซึ่งจะมองเห็นการทำงานของลูกเรือซึ่งเป็นแรงงานจากประเทศพม่าเกือบทั้งหมด มีแรงงานคนไทยคумงาน ลูกเรือที่เป็นเยาวชนอายุประมาณ 15 ปีที่ย้อมผมสีแดงหรือเหลืองจำนวนหลายคน ตำบลโคกขามมีแรงงานทำงานอุตสาหกรรมประมงต่อเนื่องและล้างจำนวนมากรองลงมา

การที่มีโรงงานมาก ทำให้สภาพแรงงานส่วนใหญ่ต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ที่เป็นพื้นที่ศึกษา คือแรงงานส่วนใหญ่อยู่อาศัยในห้องแบ่งให้เช่า มีทั้งที่เป็นบ้านหรือตึกแถวแบ่งให้เช่า และห้องแบ่งเช่าชั้นเดียวอยู่บริเวณรอบโรงงาน หรือในกรณีที่เป็นล้างอาจพักอยู่กับนายจ้าง ในแต่ละชุมชนมีลักษณะการอยู่อาศัยต่างกัน เช่น ชุมชนมหาชัยนิเวศน์ ชุมชนซอยสามสิบโกรกกรากใน โดยมากเป็นห้องแบ่งเช่าค่อนข้างเป็นสัดส่วนแยกแต่ละครอบครัว โดยมากพักอาศัยมานาน สภาพแวดล้อมไม่มีน้ำท่วมขัง อยู่รวมปะปนกับชุมชนคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของบ้าน และมักจะเปิดร้านขายของชำที่ลูกค้าส่วนใหญ่คือแรงงาน ชุมชนทะวายใกล้วัดบางหญ้าแพรกสภาพที่อยู่อาศัยไม่ดีนัก เป็นห้องแบ่งเช่า แต่มีทั้งขยะและน้ำเสีย สภาพที่อยู่แออัดมาก โดยเฉพาะฤดูฝนที่น้ำขึ้น แต่ในบริเวณนี้ก็มีคนไทยอยู่เยอะ แต่เนื่องจากอาชีพแรงงานส่วนใหญ่จะลงเรือประมง ทำให้ไม่ค่อยได้อยู่ที่ห้องพักมาก นอกจากผู้ติดตาม เช่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และลูกหลานที่จะอยู่บ้านมากกว่า

ชุมชนที่อยู่ตรงข้ามวัดน้อยนางหงษ์ เดิมทีเป็นคนไทยที่บางส่วนย้ายมาจากพื้นที่อื่น ภายหลังเมื่อมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาเช่าบ้านมากขึ้น คนไทยก็ทยอยย้ายออกไปโดยเอาบ้านที่อยู่ให้ผู้ย้ายถิ่นเช่า สภาพชุมชน ค่อนข้างแออัด มีน้ำเสีย และอยู่รวมกันบางห้องก็หลายครอบครัว หรือเป็นคนโสดมาอยู่รวมกัน ชุมชนนี้มีแรงงานมาอยู่ประมาณ 20 ปีแล้ว

นอกจากนั้นจะมีแรงงานที่อาศัยอยู่ใกล้กับที่ทำงานหรือบ้านนายจ้าง เช่นตามล้างต่างๆ ด้านหลังก็จะเป็นที่พักคนงาน ที่มักจะสภาพแวดล้อมไม่ดีนัก มีทั้งป่าหญ้าและน้ำเสีย หรือเปลี่ยวไม่ค่อยมีคน บางทีก็เกิดอาชญากรรมปล้นจี้บ่อย อย่างไรก็ตามการพักใกล้นายจ้างก็มีข้อดีคือนายจ้างให้การดูแลได้มากกว่า

---

⁴² วัดได้รายได้ค่าจอดเรือ

เนื่องจากอยู่ห้องเช่าด้านนอกจะมีเจ้าหน้าที่ หรือตำรวจชุมชนเข้ามาบ่อย หลายครั้งก็มีการขู่อึดทำให้ แรงงานเกิดความหวาดกลัว

อัตราค่าเช่าที่มหาชัยค่อนข้างสูงคือประมาณ 2,000 บาทต่อห้องขนาด 3*5 เมตร บางชุมชน ราคานี้ มีแต่ห้องอย่างเดียว ต้องใช้ห้องน้ำร่วมกับห้องอื่น บางชุมชนมีห้องน้ำในห้องและระเบียงเล็ก ๆ หลัง ห้อง ในพื้นที่ที่ไม่แออัดมากนักห้องราคาอาจจะประมาณ 1,500 บาท เนื่องจากค่าเช่าแพง แรงงานที่อยู่ เป็นครอบครัวจะต้องหารายได้ทั้งสองคนสามีภรรยา และบางที่มีพี่น้อง เพื่อนฝูงก็มาอยู่รวมกันเพื่อเฉลี่ยค่า เช่าและค่ากินอยู่

จังหวัดสมุทรสาครเป็นจังหวัดที่มีคนมอญดั้งเดิมอาศัยอยู่ โดยนิยมเรียกตนเองว่าเป็นคน”ไทย รามัญ” ในขณะที่คนมอญจากประเทศพม่าจะเรียกว่าเป็นคนมอญ แรงงานจากประเทศพม่าที่ทำงานใน เขตอำเภอเมืองประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มอญมากที่สุดประมาณร้อยละ 60 พม่า ร้อยละ 15 ทะวาย ร้อยละ 15 และกลุ่มอื่น ๆ อีกร้อยละ 10 โดยส่วนใหญ่หลายชาติพันธุ์จะอยู่ปะปนกัน แต่บางชุมชนจะ ชัดเจนว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดเป็นหลัก เช่น ชุมชนบางหญ้าแพรกส่วนใหญ่เป็นพม่า ชุมชนวัดน้อยนาง หงษ์ส่วนใหญ่เป็นทะวาย

5.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายข้ามประเทศ

การเป็นแรงงานประมงและการทำงานในโรงงาน เป็นงานที่รัดตัว ไม่มีเวลาหยุดพักมากนัก เพราะต้องให้ได้รายได้มากพอที่จะใช้จ่ายสำหรับค่าห้องพัก ค่ากินอยู่ และเก็บเพื่อส่งให้พ่อแม่และญาติที่ อยู่นั่งที่อยู่ในเขตพม่าไว้ใช้จ่าย การตัดสินใจมีทายาท จำนวนทายาทและจะเลี้ยงดูทายาทด้วยตนเองหรือไม่ ที่ประเทศไทยหรือประเทศพม่า ขึ้นอยู่กับการประเมินเรื่องค่าใช้จ่ายและความเป็นไปได้ของการเลี้ยงดูเด็ก ผู้ย้ายถิ่นบอกว่าถ้าจ้างเลี้ยงเด็กที่เมืองไทยค่าจ้างเลี้ยง 1,500-2,000 บาทไม่รวมค่านม⁴³

เมื่อผู้ย้ายถิ่นตั้งครรรกในขณะที่ทำงานอยู่ในประเทศไทย โดยมากจะคลอดบุตรที่มหาชัย แล้วส่ง ลูกกลับไปอยู่กับปู่ย่าตายายที่พม่าตั้งแต่ยังเล็กประมาณ 1 – 3 ขวบ เนื่องจาก พ่อแม่จะทำงานทั้งคู่ ไม่มี เวลาดูแลลูกเอง แล้วให้ลูกกลับมาอยู่กับพ่อแม่สองช่วงคือ ช่วง 5 -8 ขวบ หรือหากให้เรียนหนังสือที่พม่าก็ จะกลับมาตั้งแต่อายุ 10 ขวบขึ้นไป เพื่อมาทำงาน

บางครอบครัวไม่ส่งลูกกลับพม่า แต่จะให้ปู่ย่าตายายมาอยู่ด้วยที่มหาชัย โดยเฉพาะกรณีที่มีลูก มากกว่า 1 คน หรือมีครอบครัวของญาติพี่น้องอยู่ใกล้ๆ

⁴³ จากการประชุมกลุ่มที่เทศบาลบางหญ้าแพรกวันที่ 24 กรกฎาคม 2553

ดังนั้นปัจจัยที่จะส่งกลับหรือไม่ที่สำคัญก็คือการที่มีคนดูแลเด็กที่มหาชัยหรือไม่ หากไม่มีก็เลือกที่จะส่งกลับมากกว่า บางกรณี พ่อทำงานคนเดียวแล้วให้แม่อยู่ดูแลลูกที่บ้านอย่างเดียว แต่พ่อก็ต้องทำงานหนักเพื่อให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายประจำและค่ากินอยู่

กรณีศึกษาที่พบโดยมากมีความสัมพันธ์กับพ่อแม่และญาติพี่น้องค่อนข้างใกล้ชิดกันมาก หลายครอบครัวพักอาศัยอยู่ด้วยกัน หรือแม้จะอยู่จังหวัดอื่นในประเทศไทยหรือในประเทศพม่าก็ใช้วิธีโทรศัพท์หากันเป็นประจำ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารโดยใช้โทรศัพท์มีถือนั้นแพร่หลาย โดยเฉพาะในกลุ่มทนายทาทที่เป็นวัยรุ่นจะมีความชำนาญและมีความถนัดในการใช้งานมากกว่ารุ่นพ่อแม่ ครั้งหนึ่งเมื่อต้นเดือนธันวาคม 2552 นักวิจัยเข้าไปเยี่ยมบริเวณห้องแถว 2 ชั้นที่มีผู้ย้ายถิ่นและทนายทาทอยู่อาศัยจำนวนมาก ผู้พักในห้องแถวชุดหนึ่งมักจะเป็นเครือญาติที่มาจากบ้านเดิมเดียวกัน เวลาว่างงานทำบุญก็สามารถร่วมกันทำได้อย่างสะดวก วันที่ผู้วิจัยเข้าไปก็มีการทำอาหารกินร่วมกันหลังจากทำบุญให้ญาติที่ตายที่พม่า

ที่ห้องหนึ่งขนาด 3x5 เมตร ผู้เช่าเป็นครอบครัวอยู่กัน 3 คน พ่อแม่ลูก แม่น่าจะอายุประมาณ 40 พ่อไม่อยู่ ไปทำ"โรงปลา" ลูกสาวอายุ 18 ปี เตรียมเข้ากะกลางคืน ลูกสาวตามพ่อแม่เข้ามาตอนอายุ 13 ปี เริ่มจากการทำงานที่ล้าง และเปลี่ยนเป็นโรงงานใหญ่ที่มีชุดฟอร์ม รองเท้ายาง และหมวกคลุม ได้เงินรายวันๆ ละ 231 บาท แม่มีลูกชายอีกคนบวชเป็นเณรอยู่กับยายที่หมู่บ้านรอบนอกของเมืองเมะละแหม่ง ทางบ้านจะส่งเงินให้ยายผ่านนายหน้า สังเกตเห็นลูกสาวโทรศัพท์ถึงยายที่อยู่ในรัฐมอญเพื่อสอบถามถึงเรื่องเงินที่ส่งไปให้ และก็โทรศัพท์ไปถึงน้ำที่อยู่ประเทศฟิลิปปินส์ที่ไปทำงานและป่วยจนต้องเข้าโรงพยาบาล ในห้องพักติดกัน หญิงสาวนั่งข้างเปลที่มีลูกอายุ 2 เดือนนอนอยู่ สามี่ซึ่งเป็นคนมอญเหมือนกันไปทำงานที่มาเลเซียประมาณ 2 ปีแล้ว และส่งเปลแบบทันสมัยมาให้ มีการโทรศัพท์ถึงกันอยู่ประจำ หญิงสาวบอกว่ารอให้ลูกโตขึ้นมาหน่อยอาจจะประมาณ 2 ขวบ แล้วจะส่งลูกไปให้แม่ที่รัฐมอญเลี้ยง แล้วจะตามไปทำงานที่มาเลเซียกับสามี บอกผู้วิจัยว่าที่มาเลเซียทำงานก่อสร้างไม่มีบ้าน อยู่ในป่า ไม่มีที่เลี้ยงเด็ก

นอกจากการติดต่อกันทางโทรศัพท์แล้ว จะมีการกลับไปเยี่ยมบ้านที่รัฐมอญประมาณ 2-3 ปีต่อครั้ง การเดินทางและขนของจำนวนมากกลับดูไม่เป็นปัญหา เพราะมีกลุ่มคนที่รับจ้างส่งคนและของถึงที่อยู่ในประเทศพม่า พร้อมทั้งรับประกันไม่ให้ของแตกเสียหาย การที่ผู้ย้ายถิ่นที่พักอยู่บริเวณเดียวกันเป็นญาติหรือคนที่มาจากบ้านเดียวกันในพม่า ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับญาติพี่น้องในประเทศพม่าเป็นไปอย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง เพราะมีการฝากข่าวสาร ข่าวกวของไปให้ญาติเสมอ

สำหรับกลุ่มที่ไม่ค่อยได้ติดต่อกัน โดยมากเนื่องจากออกมาอยู่ที่เมืองไทยนานแล้ว ไม่มีญาติใกล้ชิดอยู่แล้วหรืออยู่ในเขตที่ติดต่อได้ยากในพม่า แต่ก็ยังมีการส่งเงินให้บ้าง

ความสัมพันธ์กับชุมชนไทย

ความสัมพันธ์กับชุมชนไทย ไม่มีความขัดแย้งกระทบกระทั่งในลักษณะที่เป็นชุมชนที่เห็นได้ชัด แม้ว่าทางผู้บริหารโรงเรียนบางโรงเรียนที่เริ่มมีทายาทผู้ย้ายถิ่นเข้าไปเรียน จะบอกว่า ชุมชนคนไทยไม่ค่อยพอใจที่ให้เด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นเข้ามาเรียนกันมาก⁴⁴

เมื่อถามผู้ย้ายถิ่นถึงปัญหาเกี่ยวกับชุมชนไทย จะเป็นเรื่องความประพฤติของคนไทยบางคนเช่น ที่ลูกศิษย์วัดมอญวัดหนึ่งบ่นให้ผู้วิจัยฟัง

“ศาลานี้คนมอญพม่าเป็นคนสร้างทั้งนั้น คนไทยน่าเกลียด มาทำบุญแป็บเดียว และก็ห่อกับข้าวกลับไป เป็นพวกนักเลง เคยขโมยมือถือของผม ผมไปฟ้องตำรวจ บอกมีหลักฐาน ผมไม่มีบัตรแต่ไม่กลัว มีคนมาจับผมไป หลวงพ่อบอกให้ปล่อย⁴⁵”

ชุมชนไทยได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากผู้ย้ายถิ่นและทายาทในรูปของค่าเช่าห้อง และการขายของชำที่ขายดีมาก ยิ่งในบริเวณที่อยู่กันอย่างแออัด การอยู่ร่วมกันนาน ๆ ก็เริ่มจะเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกัน และบางครั้งก็มีความผูกพันฉันญาติ เช่น กรณีที่ทีมผู้วิจัยไปแวะคุยกับป้าที่อยู่ชุมชนวัดน้อยนางหงษ์ ป้าย้ายมาจากหมู่บ้านอื่นในอำเภอเดียวกัน โดยเช่าที่ของวัดมา 10 ปีมาแล้ว บ้านเป็นลักษณะห้องแถวติดกัน ช่าง ๆ ห้องลั่นแล้วแต่เป็นแรงงานย้ายถิ่นชาวพม่าและทวาย บ้านคนพม่าที่อยู่ติดกันมีลูกชายอายุ 4 ขวบ ซึ่งป้ารักมาก เพราะเด็กน่ารัก พูดได้ทั้งไทยทั้งพม่า ป้าจะเลี้ยงดู เรียกมาหา ให้กินขนมและถามไถ่อยู่ประจำ แต่ตอนนี้ป้าบอกว่า พ่อแม่เด็กจะส่งเด็กกลับพม่าแล้ว ป้ารู้สึกเสียดาย ไม่อยากให้เขาไปรู้สึกคิดถึง ทุกวันนี้ ลูกชายป้าขับรถสองแถวผ่านเส้นทางหน้าบ้าน ซึ่งผู้โดยสารส่วนใหญ่ก็เป็นแรงงาน และเมื่อแรงงานเสียชีวิต ก็จะเอาไปไว้ที่วัด ซึ่งป้าก็จะช่วยงานศพอยู่ประจำ โดยทำหน้าที่เป็นแม่ครัว ป้าชื่นชมผู้ย้ายถิ่นและเด็กพม่าที่เข้าวัดอยู่เป็นประจำ ป้าบอก “เด็กพม่าถูกปลูกฝังมาแต่เด็กว่าให้เข้าวัดทำบุญ ไม่เหมือนเด็กไทย คนพม่าทำบุญเยอะกว่าคนไทย ...วัดหยุดเขาเข้าวัดกันตลอด” แม้ป้าจะไม่ชอบนิสัยหลายอย่างเช่น “จริง ๆ แล้วก็ไม่ได้ชอบพวกแบบซากอูย ไม่สะอาด”

ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานต่างกลุ่มชาติพันธุ์

ผู้ย้ายถิ่นคนพม่า⁴⁶ ให้ความเห็นถึงแรงงานกลุ่มอื่นว่า “ทวาย อยู่บ้านนอก ไม่มีมารยาท คนทวายพูดไทยไม่ได้ ขณะที่คนมอญจะพูดภาษาไทยได้เร็ว จะทำหน้าที่เป็นผู้คุมงานหรือรับใช้เจ้านาย บางครั้งการที่คนมอญเข้าข้างเจ้านาย ทำให้ทะเลาะกัน”

⁴⁴ ผู้บริหารโรงเรียนหนึ่งกล่าวว่า “เค้า(คนไทย)มองว่า พวกมอญ เด็กต่างด้าวระดับนี้ แล้วลูกค้าระดับนี้ บางทีจะมาแย่งงบประมาณทำนองนั้น แล้วก็เค้าเหมือนกับว่า รังเกียจนะ เด็กมอญมาเรียนรวมกับลูกเราอะไรเนี่ยะ” (สัมภาษณ์ 4 ธ.ค. 52)

⁴⁵ สัมภาษณ์ วันที่ 3 ธ.ค. 52 นอกจากนั้น แรงงานย้ายถิ่นยังพูดให้ฟังถึงปัญหาเรื่องวัยรุ่นไทยจุดสาวโรงงานที่กลับที่ักตอนดึก และหลอกเด็กไปข่มขืน

⁴⁶ สัมภาษณ์ผู้นำแรงงานพม่าชุมชนวัดน้อยนางหงษ์วันที่ 26 กรกฎาคม 2553

การทะเลาะเบาะแว้ง ระหว่างผู้ย้ายถิ่นและทนายต่างชาติพันธุ์มีอยู่ประจำ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องส่วนตัว แต่การที่ในประเทศพม่าปลูกฝังจิตสำนึกของเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันและมีความขัดแย้งกัน ทำให้บางที่ผู้ขัดแย้งนำเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ที่ต่างกันมาขยายความขัดแย้ง เยาวชนทนายที่ผู้ย้ายถิ่นแล้วว่า รดโรงเรียนที่มารับเด็กไปเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ที่นั่น เด็กผู้ชายมอญและทวายจะตีกันบ่อย ผู้หญิงต้องนั่งแถวกลาง หมู่มอญอายุ 17 ปีคนหนึ่งบอกว่าเพิ่งตีกับ”เด็กใหม่” ที่เป็นทวายที่เข้ามาทำงานในล้างเดียวกัน เพราะ”ทวายหัวแข็ง”⁴⁷ พระไทยแล้วว่า แม้แต่พระทวายกับพระพม่าก็ทะเลาะกัน ในการทำงานงานหลายประเภทจะแยกกันตามความถนัดเช่น อวนดำ พม่า อวนลาก เป็นมอญ กะเหรี่ยง

5.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทนาย

การเป็นเมืองชั้นในที่ใกล้กรุงเทพฯ ทำให้มีความเข้มงวดต่อแรงงาน กลัวว่าจะเป็นภัยต่อความมั่นคง การเข้มงวดมีมากขึ้นเช่น การตรวจเช็คบัตรและใบขับขี่ การจำกัดการเดินทางโดยเฉพาะอย่างการเดินทางข้ามจังหวัด การจำกัดการรวมกลุ่มแสดงออกของแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกที่เกี่ยวกับความเป็นชาติเช่นการจัดงานวันชาติมอญซึ่งถูกห้าม และการกวาดจับแรงงานที่ไม่มีบัตร⁴⁸

การรวมกลุ่มแสดงออกซึ่งความเป็นมอญและพม่า จึงเห็นได้ชัดในพื้นที่ทางศาสนา ในส่วนของคนพม่าและทวายจะไปทำบุญกันมากที่วัดน้อยนางหงษ์ วัดท่าฉลอม วัดบางไผ่เตี้ย เป็นต้น ที่วัดน้อยนางหงษ์ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้งทวายและพม่าจะช่วยกันระดมเงินสร้างเจดีย์ โดยนำพระธาตุจากพม่ามาสร้าง เมื่อสร้างเสร็จก็จะมาทำบุญอยู่เป็นประจำ รวมทั้งจัดคนมาทำความสะอาด วันเข้าพรรษาที่ 26 กรกฎาคม 2553 ผู้วิจัยไปร่วมทำบุญที่วัดน้อยนางหงษ์ เห็นคนหนุ่มสาวใส่เสื้อขาว ไส้ริ้วเขียว มาตั้งโรงครัวข้างหลังเจดีย์ ทำอาหารและจัดการงานต่าง ๆ จึงทราบจากพระวัดน้อยนางหงษ์ว่าเป็นกลุ่มทวาย และให้ข้อมูลว่า “เจดีย์นั้นเป็น ของเขา เขาจึงมาร่วมทำบุญและจัดการงาน”

สำหรับคนมอญ จะนิยมไปวัดโคกศรีบูรณาวาส(เรียกสั้น ๆ ว่าวัดโคก) วัดบางหญ้าแพรก วัดกำพร้าว และวัดศิริมงคล ที่ก่อตั้งโดยคนมอญในอดีต ถือเป็นวัดมอญ เช่น วัดศิริมงคลเจ้าอาวาสเป็นมอญมาตลอด ปัจจุบันเป็น”ไทยรามัญ” พระ 15 รูป เป็นมอญ 9 รูปซึ่งบางองค์ย้ายมาอยู่เมืองไทยกว่า 10 ปี แบ่งงานเป็นพระนักเทศน์ ไส้ฝี่ ยกครู ดูหมอ พระไทยรามัญ 79 พระบอกว่า “พวกคนมอญ หนีร้อนมาพึ่งเย็น มาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร” และไม่พอใจที่เรียกแรงงานย้ายถิ่นว่า “แรงงานต่างด้าว” บอกว่าทำไมฝรั่ง

⁴⁷ ประชุมกลุ่มเยาวชนที่มูลนิธิ LPN เมื่อ 25 กรกฎาคม 2553

⁴⁸ ประชุมกลุ่ม 24 กรกฎาคม 2553 ที่เทศบาลตำบลบางหญ้าแพรก ผู้เข้าร่วมประชุมให้ข้อมูลว่ามีการบุกจับเรืออวนดำ โดยตำรวจปราบปรามการค้ามนุษย์จากกรุงเทพฯ ทำให้เดือดร้อน ยืนยันว่าไม่ได้มีการค้ามนุษย์ แต่การที่แรงงานไม่มีบัตรก็เป็นปัญหามานาน เนื่องจากเมื่อทำบัตรให้แรงงานแล้ว แรงงานมักจะย้ายไปทำงานอื่น และไม่สามารถทำบัตรใหม่ได้ เพราะไม่มีนโยบายเปิดให้จดทะเบียน นอกจากนั้น ยังมีปัญหา

หรือชาวตะวันตกจึงไม่ถูกเรียกว่าพวกต่างดาว และให้ข้อมูลว่าผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ “เขาจะมากกว่าเดี๋ยวกวาดลานวัดวันอาทิตย์...สอนให้เวียนเทียน เขาก็เวียน”

เช่นเดียวกับวัดบางหญ้าแพรกที่มีหลวงพ่อมาลย์ พระเกจิอาจารย์ชื่อดังเป็นเจ้าอาวาส ปู่ของหลวงพ่อมมาจากเมืองมอญ มาแต่งงานกับยาที่อำเภอปากเกร็ด กล่าวถึงกรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาควบคุมสอดส่องในเรื่องแรงงานย้ายถิ่น ท่านบอกว่า “ฉันรับคนมอญ(เข้ามาในวัด) ฉันมีความผิดอะไร เมื่อก่อนมอญสร้างทั้งนั้น” ที่วัดมีคณงานมอญทำงานก่อสร้าง 150 คน เด็กนักเรียน 80 คน (สัมภาษณ์ 15 ส.ค. 52)

งานออกพรรษาวัดโคก 3 ต.ค. 53 เป็นงานใหญ่มากงานหนึ่ง มีการตั้งเต็นท์สำหรับการร่วมทำบุญ โดยมีกลุ่มหนุ่มสาวชาวมอญรวมตัวกัน 19 กลุ่ม ดูจากชื่อกลุ่มจะตั้งชื่อตามหมู่บ้านเดิม หรือบางกลุ่มเป็นกลุ่มที่ทำงานอยู่โรงงานเดียวกัน แต่ละกลุ่มจะแบ่งงานเรื่องการทำอาหารหรือจัดหาเครื่องดื่มมาเลี้ยงคนมาทำบุญที่วัด ที่วัดนี้ ในปี 2552 เป็นข่าวเรื่องของการจะมีการจัดคอนเสิร์ตนักร้องชื่อดังจากประเทศพม่า แต่สุดท้ายถูกยกเลิกไป เพราะไม่มีหน่วยงานรัฐหน่วยงานใดรับรอง แหล่งข่าวเปิดเผยว่า มีกลุ่มคนมาติดต่อจะจัดงานบริเวณวัด โดยจะมอบเงินให้วัดสี่แสนบาท บอกว่าได้ประสานกับตำรวจแล้ว แต่ไม่รู้ตำรวจระดับไหน ผู้ว่าราชการบอกว่าไม่ทราบเรื่อง วัดบ่อมิเวเชียร ก็เป็นสถานที่หนึ่งที่คนมอญมารวมตัวกัน เช่นในวันที่ 5 ธันวาคม 2552 ที่เป็นวันพ่อ คนมอญมาร่วมทำบุญ มีการจัดซุ้มอาหาร ที่จัดการโดยเยาวชนมอญจากหลายกลุ่ม

วัดศิริมงคล ถือเป็นวัดที่สำคัญแห่งหนึ่งในการเปิดพื้นที่ให้ผู้ย้ายถิ่นมอญได้มาพบปะแลกเปลี่ยนและแสดงวัฒนธรรมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน “วันชาติมอญ” ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “วันรำลึกบรรพบุรุษมอญ” เนื่องจากทางการไทยเห็นว่าเป็นเรื่องทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศ บรรยายภาควิชาวัฒนธรรมตามที สุกัญญา เบาเนิดบรรยายใน www.muangboranjourn.com

ภายใต้บริบทของสังคมไทย ...วันรำลึกบรรพบุรุษมอญ ไม่มีการสวนสนามของทหารมอญ ไม่มีการเชิญธงชาติมอญ แต่สิ่งที่ยังคงอยู่คือการแสดงวัฒนธรรมประเพณีมอญ เช่น นาฏศิลป์ ดนตรีสากล และการแข่งขันกีฬาตะกร้อ ฟุตบอล ออกร้านจำหน่ายสินค้า เช่น เสื้อยืดสกรีนลายสัญลักษณ์ของงานวันชาติ ชุดประจำชาติ สร้อยไข่มุก เข็มกลัดรูปหงส์ สายรัดข้อมือ หนังสือและสิ่งพิมพ์ภาษามอญ ซีดีเพลง คาราโอเกะศิลปินเพลงมอญ เป็นต้น

ในงานวันชาติมอญ แรงงานมอญย้ายถิ่นจะพร้อมใจกันแต่งชุดประจำชาติ ผู้ชายใส่ “ใส่แดง” เป็นใส่แดงพื้นแดงลายตารางคล้ายคันทนา มีแถบขาวคาดที่กลางผืน เดิมแถบสีเกิดจากการนำผ้าสองชิ้นเย็บริมต่อกัน เนื่องจาก “กี” ทอผ้าของมอญมีขนาด

เล็ก ทำให้ได้ผ้าทอหน้าแคบ แต่ในปัจจุบัน แม้จะทอด้วยเครื่องจักรให้ได้ขนาด ความกว้างของผืนผ้าใสร่งก็ตาม แต่ก็ยังคงแถบสีขาวไว้เหมือนเดิม เป็นสัญลักษณ์ ทำให้ใสร่งมอญแตกต่างจากใสร่งพม่า ส่วนเป็นสีขาวพื้น หรืออาจมีลายตารางสี แดงบนพื้นขาว คอกลมแขนยาวผ่าหน้าผูกเชือก สำหรับผู้หญิงต้องนุ่ง “ผ้าถุงแดง” ลายดอกบนพื้นแดงมีเชิง ส่วนเสื้อสีขาว หรือสีชมพูอ่อนแขนยาว คอกลมผ่าหน้าผูก เชือก ชายเสื้อค่อนข้างยาวปิดสะโพก เพื่อให้แตกต่างจากเสื้อผู้หญิงพม่าที่มี ลักษณะชายเสื้อสั้นแบบเววลอย นอกจากนี้ยังมี “เสื้อลายมอญ” มีข้อความเขียน ด้วยภาษามอญ และลวดลายเกี่ยวกับตำนาน ประวัติศาสตร์ และสัญลักษณ์รูป หงส์ ชุดประจำชาติยังใช้ในโอกาสอื่นๆ อีก เช่น เทศกาลงานบุญ วันสำคัญทาง ศาสนา งานแต่งงาน สวมใส่ไปทำงานและอยู่ในที่พัก

นายอองซอนมั้น (อายุ ๒๕ ปี) เข้ามาเป็นแรงงานในสมุทรสาครประมาณ ๙ ปี กล่าวถึงชุดประจำชาติมอญและเสื้อลายมอญว่า

“...เรารู้จักมาตั้งแต่เด็กๆ แล้ว เขาก็ทำกันอยู่ เราก็รับรู้ ใสร่งแดง เสื้อขาว ชุดประจำ ชาติเรารู้...ความหมายใสร่งคือ สีแดงหมายถึงสีเลือด แสดงว่ารักชาติ ส่วนสีขาว หมายถึงศาสนา และจิตใจที่ใสสะอาด ส่วนที่พม่าไม่มีเสื้อที่สกรีนลายหรือก เป็น เสื้อขาวเฉยๆ ตราแบบนี้ไม่มีหรือก ทำไม่ได้หรือก เขาไม่ให้ทำ เขาไม่ให้โอกาส ประเทศไทยนั้นทำได้...”

คนมอญเชื่อว่าการแต่งกายด้วยชุดประจำชาติมอญนั้นเป็นการแสดงถึงความรัก ชาติ และแยกตัวออกจากความเป็นพม่า มิอู (อายุ ๒๕ ปี) ทำงานที่สมุทรสาคร ประมาณ ๑๒ ปี กล่าวว่า “...ถ้ามอญแต่งชุดมอญแสดงว่ารักชาติ ถ้าไม่แต่งชุด แบบนี้เขาก็ดูไม่ออก อันไหนมอญอันไหนพม่า...”

บรรยากาศของงานวันชาติมอญครีกครื้นสนุกสนานมาก เป็นโอกาสที่คนมอญย้าย ถิ่นจะได้พบปะคนในหมู่บ้าน รู้จักเพื่อนใหม่ ผู้ที่มาร่วมงานส่วนหนึ่งจะรวมตัวกัน เป็นกลุ่มมีลักษณะเป็น “กลุ่มทำบุญทำทาน” เป็นการรวมกลุ่มของคนหนุ่มสาวเพื่อ ทำกิจกรรมต่างๆ ในงานบุญประเพณี การรวมกลุ่มลักษณะนี้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ อยู่แล้วในสังคมมอญในประเทศพม่า

การมาร่วมงานวันชาติของคนมอญเป็นการแสดงออกถึงความรักชาติ ซึ่งไม่ได้
หมายถึงการจับอาวุธขึ้นต่อสู้...คนมอญในประเทศพม่าทุกคนถูกปลูกฝังเรื่องความ
รักชาติ และอุดมการณ์รักชาติได้ถูกอธิบายใหม่ว่า การรักชาติคือการรักษาไว้ซึ่ง
ภาษาและวัฒนธรรมมอญ หากสิ่งเหล่านี้ยังคงอยู่ ชาติก็จะคงอยู่ด้วย...งานวันชาติ
จึงเป็นโอกาสที่คนมอญทั้งหลายได้แสดงออกถึงความรักชาติ รำลึกถึงผู้ที่เสียสละ
ทำงานเกี่ยวกับชนชาติ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ

องค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนอย่างมากในการทำให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทมีพื้นที่ในการพบปะ
รวมกลุ่ม และได้ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและในการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ มูลนิธิLPN
สอนเด็กและเยาวชนในด้านภาษาและความรู้อื่น ๆ ในวันอาทิตย์ มีการจัดอบรมด้านสิทธิเด็ก การป้องกัน
การใช้แรงงานเด็ก และสิทธิแรงงานโดยเชิญเจ้าหน้าที่ ทำงานเป็นปีที่ 10 มีการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐ
ขอเจ้าหน้าที่พม.มาสอนเด็กและแรงงานเรื่องสิทธิเด็ก มีการจัดคอนเสิร์ตที่ตลาดทะเลไทยให้อาสาสมัคร
สาธารณสุขหมู่บ้านและแรงงานเข้าร่วม เพื่อส่งเสริมความเข้าใจต่อกัน การจัดกิจกรรมค่ายที่เน้นเด็กและ
เยาวชนลูกหลานผู้ย้ายถิ่นที่ทำทุกปี ดังที่ทางที่มิวิจัยได้ไปสังเกตการณ์การจัดกิจกรรมค่ายสำหรับ
เยาวชนลูกหลานแรงงานโดยมูลนิธิ LPN เมื่อวันที่ 2-4 เมษายน 2553 ซึ่งจัดเป็นปีที่ 7 จัดที่โรงเรียน
สหกรณ์สิกรรมชายทะเล โดยด้านหนึ่งถือเป็นการอบรมอาสาสมัครที่มาช่วยจัดค่ายเด็กซึ่งเป็นนักศึกษา
จากสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ให้เข้าใจปัญหาเด็กและเยาวชน และให้เด็กได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสิทธิ
ทักษะชีวิต ความรู้เรื่องสุขภาพ การค้ามนุษย์ ความปลอดภัยในการทำงาน ฯลฯ ในปีนี้เน้นเยาวชนอายุ
15-18 ปี แต่ก็มีเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปี และอายุมากกว่า 18 ปีมาร่วมด้วย รวมแล้วประมาณร้อยละกว่าคน
ที่มาจากชุมชนต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นแรงงานเด็กส่วนน้อยที่เป็นนักเรียน

ในวันสุดท้ายของการอบรม ทางผู้จัดงานและทีมพี่เลี้ยงให้เยาวชนแบ่งกลุ่มเพื่อแสดงละครที่
สื่อสารให้ทราบถึงปัญหาที่เยาวชนเผชิญ ละคร 5 เรื่องที่เยาวชนเลือกมาแสดง สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่
แรงงานพบในชีวิตประจำวัน และแง่คิดในการแก้ปัญหา โดยการแสดงแต่ละเรื่องมีฉากต่าง ๆ ดังนี้

เรื่องที่ 1 แรงงานหญิงกลับบ้านดึก เจอวัยรุ่นนุ่งผ้าจะข่มขืน มีคนไปแจ้งตำรวจ ตำรวจเข้ามาจับ

เรื่องที่ 2 นายจ้างกดขี่แรงงาน เขาเป็นขู่ ข่มขืนลูกจ้าง ลูกจ้างหนีออกจากโรงงานแล้วโทรเรียกตำรวจ
ตำรวจเข้ามาสอบสวน นายจ้าง"หัวหมอ"ขอความเป็นตำรวจจริงหรือไม่ พอเห็นบัตรตำรวจจริงก็วิ่งหนี
แรงงานหญิงได้รับความช่วยเหลือ

เรื่องที่ 3 แรงงานวัยรุ่นชายกินเหล้าแล้วเงินหมด เอาเงินที่แม่ไปเลี้ยงเพื่อน เงินหมดอีก ไปข่มขู่เอาเงินที่แม่อีก แม่ไม่มีให้ เอาแหวนแม่ไปขาย ไปกินเหล้าต่อ เกิดตีกันที่ร้านเหล้า ลูกสาวไปบอกแม่ แม่มาดูแลแม่ถูกลูกหลงโดนตอย ลูกชายไม่พอใจก็เลยตอยเพื่อน เพื่อนจะแทง แม่บังตัวลูกไว้จึงถูกแทงตาย ทุกคนเสียใจคร่ำครวญบนศพแม่

เรื่องที่ 4 วัยรุ่นตีกัน ตำรวจมาจับมัดพาไปโรงพัก ตำรวจสอนวัยรุ่นให้เป็นคนดี ส่งให้ไปเรียนหนังสือ

เรื่องที่ 5 นายหน้าฝรั่งพามาชักจูงคนไปทำงานในไทย ขึ้นรถกันไป นายหน้าฝรั่งไทยรับช่วงต่อ ส่งแรงงานหญิงไปทำงานบ้าน 2 คน ต้องทำงานหนักทั้งวัน ชายแรงงานเด็กอีก 3 คน ไปขอทาน ถูกกดขี่จากนายจ้าง แรงงานที่ทำงานบ้านหนีไปแจ้งตำรวจจับกุมนายหน้า

จะเห็นว่าชีวิตของทนายทนายแรงงานที่สะท้อนออกในละครที่แต่งขึ้นเองนั้น อาจจะไม่ต่างจากวัยรุ่นของไทยมาก มีการกินเหล้า ตีกัน ปฏิบัติต่อแม่ไม่ดี แต่ก็มีสภาพบางอย่างที่หนักกว่าวัยรุ่นไทย ที่มีส่วนทำให้หันเข้าหาเหล้าและมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันได้มากขึ้น ได้แก่ การที่นายจ้างกดขี่ข่มเหง ความไม่ปลอดภัยของแรงงานหญิงที่ต้องเดินทางกลับบ้านยามวิกาล กรณีเด็กถูกวัยรุ่นไทยขูดไปข่มขืน การค้ายาเสพติด ปัญหานายหน้าที่หาผลประโยชน์จากแรงงาน เป็นต้น

5.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นที่เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่อาศัยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ส่วนใหญ่จะเข้าเรียนในสถานศึกษาสองประเภทได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ และโรงเรียนของรัฐ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ศูนย์การเรียนรู้ มีศูนย์การเรียนรู้ที่จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงประถมต้น โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่อยู่ภายในและต่างประเทศ ดังรายชื่อแยกตามองค์กรหรือกลุ่มที่ให้การสนับสนุนดังต่อไปนี้

มูลนิธิรักษ์ไทย: ศูนย์ฯ โกรกกรากโน ศูนย์ฯ พงษ์ทิพย์ ศูนย์ฯ สะพานปลา ศูนย์ฯ ท่าฉลอม และศูนย์ฯ บางไทรด์ รวมจำนวนเด็กกว่า 200 คน⁴⁹

จากการเปิดเผยของเจ้าหน้าที่มูลนิธิ⁵⁰ การตั้งศูนย์มุ่งเตรียมความพร้อมให้เด็กเข้าเรียนในระบบ นอกจากนี้การที่ให้เด็กเรียนที่ศูนย์ประมาณ 3-4 ปี จะเน้นให้เด็กรู้จักป้องกันตนเองจากการล่วงละเมิด การดูแลสุขภาพ เพราะติดต่oprะสานงานกับโรงพยาบาลให้ฉีดวัคซีนให้ครบ ศูนย์บางศูนย์ฯ ชุมชนผู้ย้ายถิ่น

⁴⁹ ตัวเลขนักเรียนจากรายงานของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า(2550: 63) มี 229 คน

⁵⁰ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่มูลนิธิ 2 ต.ค. 2552

จัดการค่าใช้จ่ายและดูแลกันเอง โดยมูลนิธิช่วยประสานกับทางผู้ว่าราชการจังหวัดในการขออนุญาต ครุมา จากพม่า

จากการไปเยี่ยมดูศูนย์หนึ่งเมื่อเดือนตุลาคม 2552 พบว่าเป็นศูนย์เด็กเล็กที่เป็นเด็กมอญเป็นส่วนใหญ่ เด็กกว่าครึ่งหนึ่งเป็นเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เกิดที่พม่า แต่ตามบิดามารดามา ที่เหลือเป็นเด็กเกิดในไทย ครูพี่เลี้ยงมีทั้งที่เป็นคนไทย และคนพม่า เด็กเรียนภาษาไทย พม่า มอญ และอังกฤษ ครูพี่เลี้ยงบอกว่า พ่อแม่ไม่ค่อยอยากให้เรียนสูง ให้พอรู้ภาษา ไตมาก็ให้ทำงาน แม้ว่าจะเป็นเด็กมอญแต่ก็เรียนภาษาพม่าได้ดี เพราะส่วนหนึ่งเรียนมาจากพม่าบ้างแล้ว

มูลนิธิ LPN: ศูนย์ฯ หมู่บ้านเมืองทอง ศูนย์ฯ วัดกำแพง

ศูนย์ฯ วัดกำแพง ใช้ห้องและศาลาของโรงเรียนวัดกำแพงเป็นที่เรียน ในปี 2552 มีเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นเรียนประมาณ 160 คน ส่วนทั้งโรงเรียนมีนักเรียนประมาณ 600 คน

บรรยากาศของศูนย์ฯ วัดกำแพง และความตั้งใจที่เชื่อมเด็กให้เข้ากับโรงเรียนไทย เห็นได้จากส่วนหนึ่งของบทความที่แปลมาจากภาษาอังกฤษต่อไปนี้

ที่โรงเรียนวัดกำแพง องค์กร LPN ได้วางหลักสูตรพิเศษเฉพาะขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือเด็กอพยพให้สามารถหลอมรวมเข้ากับวัฒนธรรมไทยได้ หลักสูตรสำหรับเด็ก อพยพเน้นไปที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาษาไทย และภัยร้ายจากการใช้แรงงานเด็ก และการค้ามนุษย์ เมื่อเด็ก ๆ เรียนจบหลักสูตรแล้ว ก็สามารถไปเรียนต่อในโรงเรียนที่ให้ความร่วมมือกับโครงการได้ โครงการการเรียนรู้สำหรับเด็กอพยพได้เริ่มต้นขึ้นในปี 2550 โดยมีเด็กนักเรียนจำนวน 45 คน และครูจำนวน 3 คน ในปี 2551 จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 170 คน ถึงแม้ว่าในปี 2552 นี้ด้วยเหตุผลหลายประการทำให้จำนวนเด็กนักเรียนลดจำนวนลงเหลือ 150 คน และมีครูจำนวน 4 คน เชื้อชาติมอญ พม่า พุทไทยแก๊งทั้งคู่ และอีกสองคนเป็นครูคนไทย ปัญหาของจำนวนนักเรียนลดน้อยลงนั้นเกิดมาจากพ่อและแม่ของเด็กมักเน้นเกี่ยวกับการทำงานและการอยู่รอด พวกเขาไม่สามารถช่วยหรือดูแลเด็ก ๆ ในเรื่องของ การเรียนของพวกเขาได้อย่างเหมาะสม ที่มากกว่านั้นก็คือพ่อแม่เด็กมักเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา และไม่เข้าใจว่าการเรียนนั้นสำคัญอย่างไร...

ถึงแม้ว่าโครงการนี้จะประกอบด้วยนักเรียนซึ่งเป็นคนมอญเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังประกอบด้วย อาระกัน พม่า กะเหรี่ยง และทวายด้วย เด็ก ๆ จะได้รับการแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มตามเกณฑ์อายุ อายุน้อยที่สุดที่ 4 ขวบ มากที่สุด 15 ปี เมื่อพวกเขา เรียนรู้ภาษาไทยได้มากพอและครูรู้สึกว่าคุณภาพมีความพร้อม พวกเขาจะได้เข้า

เรียนร่วมชั้นเรียนกับนักเรียนไทย...ที่โรงเรียนวัดกำแพงมีอาคารเรียน 6 หลัง 5 เป็น
ของนักเรียนไทย และอีก 1 หลังเป็นอาคารเรียนของนักเรียนอพยพ ในช่วงพัก
นักเรียนทั้งหมดจะเล่นด้วยกัน ส่วนมากจะเล่นฟุตบอลและบาสเกตบอล นักเรียน
หญิงเล่นกระโดดเชือกในร่ม (จาก www.rehmonnya.org วันที่ 18 พฤศจิกายน
2552)

กลุ่มมอญ: ศูนย์วัดเจษฯ ศูนย์วัดโคก ศูนย์วัดบางหญ้าแพรก และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนไทย
มอญพัฒนา กลุ่มนี้จะมีเอกชนที่ให้การสนับสนุนที่หลากหลาย โดยบางศูนย์ฯ เช่น ศูนย์วัดโคก ใช้ที่ดิน
ของวัดในการสร้างศูนย์ฯ และอาหารกลางวันเด็กส่วนใหญ่ก็จะเป็นอาหารจากวัดที่มีผู้มาทำบุญกันมากใน
แต่ละวัน

ศูนย์ฯ ทั้งหมดเริ่มมีการเชื่อมประสานกับโรงเรียนของรัฐ ในการเตรียมเด็กเพื่อให้เข้าเรียนใน
โรงเรียนของรัฐเช่น ศูนย์วัดกำแพง ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนวัดกำแพง หรือศูนย์วัดบางหญ้าแพรก ซึ่ง
อยู่ติดกับโรงเรียนวัดบางหญ้าแพรก ทางศูนย์ฯ ต่าง ๆ จะมีงบประมาณสนับสนุนค่าอาหาร วัสดุการเรียน
และค่ารถรับส่งเด็ก แต่บางศูนย์ฯ ก็อาจจะให้ผู้ปกครองเด็กมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่าย หรือศูนย์ฯ ที่
ดำเนินการโดยชุมชนหรือกลุ่มมอญ อาจจะอาศัยวัดให้ช่วยระดมเงินสำหรับสร้างศูนย์ฯ และนำเอาอาหารที่
คนไปถวายพระมาเป็นอาหารกลางวันสำหรับเด็ก

2) โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนของรัฐที่โดดเด่นในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาครเนื่องจากเด็ก
นักเรียนทั้งหมดเป็นเด็กไร้สัญชาติลูกหลานของแรงงาน ได้แก่ โรงเรียนวัดศิริมงคล ตำบลบ้านเกาะ ซึ่งสอน
ถึงชั้น ป. 6 และถือเป็นโครงการนำร่องในการจัดการศึกษาให้กับเด็กต่างชาติ โดยในปี 2550 มีนักเรียน
ประมาณ 150 คน⁵¹ นอกจากนั้นก็มีอีกสองโรงเรียนที่รับเด็กไร้สัญชาติในจำนวนที่มากขึ้น ได้แก่ โรงเรียน
วัดกำแพง ตำบลโกรกกราก ซึ่งเป็นโครงการที่ทำร่วมกับองค์กร LPN ซึ่งไปตั้งศูนย์การเรียนรู้ในวัด ใน
ลักษณะของการจัดการแบบ School within School ส่วนโรงเรียนวัดบางหญ้าแพรก เริ่มรับเด็กไร้สัญชาติ
จากศูนย์วัดบางหญ้าแพรกปี

---

⁵¹ เอกสารประกอบการบรรยายสรุป(อ้างแล้ว) ได้สรุปข้อคิดเห็นของที่ประชุมในเรื่องแนวทางการดำเนินการจัดการศึกษา
ให้แก่เด็กไร้สัญชาติไทย โดยมีประเด็นสำคัญเช่น การดำเนินงานของโรงเรียนวัดศิริมงคลบางอย่งน่าจะไม่ต้อง เช่นใน
เรื่องการตั้งชื่อและนามสกุล "เด็กต่างดาว" จากเดิมเป็นภาษาถิ่นและนามสกุลที่ออกเสียงยาก ตั้งให้เป็นภาษาไทย ซึ่ง
น่าจะผิดกฎหมาย นอกจากนี้มีการสรุปผลจากการระดมความคิดเห็นกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม ข้อสรุปที่สำคัญเช่น ให้ NGO
เป็นผู้รับผิดชอบเตรียมความพร้อมของเด็กต่างดาวตั้งแต่อายุ 4 ปี ให้มีการสำรวจข้อมูลเด็กต่างดาว จัดหลักสูตรให้
สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียนภาครัฐ ควรมีครูต่างดาวที่สามารถสื่อสารกับเด็กมาช่วยสอนในโรงเรียนของรัฐ
ฯลฯ

ข้อมูลจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาคร พบว่ามีเด็กลูกหลานของแรงงานเข้าศึกษา
ในโรงเรียนของรัฐในปี 2552 รวม 1,057 คน จากการเก็บข้อมูลพบว่า สาเหตุที่ทายาทผู้ย้ายถิ่นยังเข้าเรียน
โรงเรียนของรัฐจำนวนไม่มากนัก มีหลายประการ ได้แก่

- 1) แม้จะมีมติกรม.ให้โรงเรียนเปิดรับเด็กไร้สัญชาติและไม่มีหลักฐานเข้าเรียนตั้งแต่ปี 2548 แต่
โรงเรียนจำนวนมากเพิ่งเปิดรับนโยบายและร่วมมือกับองค์กรเอกชนในการเปิดรับเด็ก
- 2) ปัญหาการจัดการของโรงเรียน เนื่องจากเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นมีมากเกินไปในเขตเมือง ทำให้
โรงเรียนซึ่งมีครูและสถานที่จำกัดไม่สามารถรับเด็กได้หมด บางโรงเรียนมีปัญหากับชุมชน ที่
อยากให้ดูแลเด็กไทยมากกว่า และยังไม่ยอมรับ มือคติดกับเด็กต่างชาติ กลัวจะมาแย่ง
งบประมาณเด็กไทย
- 3) จำนวนนักเรียนที่เข้าเรียนจริงมักไม่ชัดเจน เนื่องจากเด็กมักออกกลางคันเพื่อติดตาม
ผู้ปกครอง หรือกลับบ้านที่พม่าตลอดปีการศึกษา โรงเรียนไทยจึงไม่รับเด็กที่เข้ากลางเทอม
และรับเฉพาะคนที่มั่นใจว่าจะเรียนได้จนจบ
- 4) ครูจำนวนหนึ่งไม่ยอมรับเด็กที่ยังไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ชัดเจนและไม่ยอมรับมากขึ้น
เพราะกลัวจะเป็นภาระในการสอน ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะให้ค่าใช้จ่ายรายหัวเด็กนักเรียนทุกคน
ไม่ว่าจะมีสัญชาติหรือไม่ แต่รัฐบาลยังจำกัดจำนวนครูผู้สอน ทำให้ครูมีน้อยแต่นักเรียนมี
มากขึ้น
- 5) โรงเรียนบางโรงเรียนเก็บค่าใช้จ่าย โดยผู้ปกครองไม่ชัดเจนว่าเก็บเท่าไร ค่าอะไร ทำให้
ผู้ปกครองไม่กล้าส่งลูกเรียน เพราะไม่มีเงินส่งเด็ก
- 6) สำหรับเด็กที่ไม่ได้อยู่ใกล้โรงเรียน การไปรับส่งเด็กก็เป็นเรื่องที่ยุ้งยากสำหรับผู้ปกครองบาง
คน เนื่องจากอาจจะต้องจ้างรถรับส่ง
- 7) ปัญหาข้อจำกัดของผู้ปกครอง ผู้ปกครองบางส่วนไม่ทราบว่าสามารถส่งลูกหลานเรียน
โรงเรียนไทยได้ บางส่วนยังเปลี่ยนงานและเคลื่อนย้ายที่อยู่และไม่แน่ใจในเรื่องการอยู่ใน
ประเทศไทยจึงไม่ส่งเด็กเรียนโรงเรียนไทย

สำหรับโรงเรียนวัดศิริมงคล มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัด เนื่องจากมีเด็กชายบางคนอาศัยอยู่ที่
วัด หรือโรงเรียนพาไปฝากที่วัดเพื่อให้ดูแลเรื่องการกินอยู่ และอบรมในช่วงวันหยุดเรียน และปิดภาคเรียน
เช่นเดียวกับโรงเรียนวัดบางหญ้าแพรก และวัดกำแพงที่ใกล้ชิดกับวัดมาก เด็กได้รับทุนการศึกษาจากทาง
วัด หรือทางวัดช่วยเหลือทางโรงเรียนในบางเรื่อง เช่นกิจกรรมพิเศษเป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากการ
สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียน พบว่าความสัมพันธ์ของโรงเรียนวัดศิริมงคลกับชุมชนไม่ดีนัก เนื่องจาก
ความไม่เข้าใจขององค์กรชุมชน และข้อขัดแย้งเรื่องงบประมาณของนักเรียน

ส่วนความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับองค์กรพัฒนาเอกชนนั้นโดยมากเป็นไปในทางประสานงานกันในเรื่องเด็กทนายทนายแรงงาน เช่นการที่ศูนย์การเรียนรู้เตรียมความพร้อมเพื่อให้เด็กได้เข้าเรียนที่โรงเรียนไทย อย่างเช่น โรงเรียนวัดกำแพงที่มีศูนย์การเรียนรู้ของ LPN อยู่ด้วย เมื่อนักเรียนมีความพร้อมเพียงพอ ผ่านการทดสอบก็จะเลื่อนชั้นเพื่อเข้าเรียนในระบบโรงเรียนไทยต่อไป คือเป็นระบบ School within School หรือ ศูนย์การเรียนรู้ของรพีทศไทยก็ส่งเด็กเพื่อเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดศิริมงคลเป็นต้น

ในเรื่องการปฏิบัติต่อเด็กไร้สัญชาติ โรงเรียนจะปฏิบัติต่อเด็กทุกคนเหมือนกัน เช่นเรื่องอาหารกลางวัน ที่จัดสรรให้เหมือนกัน อาจจะมีที่เรื่องข้าวของเครื่องเรียน ที่ทนายทนายแรงงานบางส่วนได้รับมาจากองค์กรพัฒนาเอกชน

ในเรื่องหลักสูตรการศึกษานั้นจะเหมือนกันในกลุ่มเด็กที่เข้าเรียนตามเกณฑ์ประถมศึกษา แต่ในกลุ่มที่มาเข้าเรียนตอนโตหรือเรียนมาจากทางฝั่งพม่าบ้างแล้ว ระบบการเรียนจะต่างออกไป นั่นก็คือมีการปรับพื้นฐานด้านภาษาไทยก่อนระยะหนึ่ง แล้วแต่ความสามารถในการพัฒนาภาษาของเด็ก แล้วจึงให้เข้าเรียนตามระดับชั้น ถ้าเป็นเด็กโตมักจะข้ามจากป.1 ไปป.3 เพราะจะโตกว่าเพื่อนมาก

จากการถามความคิดเห็นของกรรมการหอการค้าจังหวัดสมุทรสาคร เรื่องการจัดการศึกษาให้ ทนายทนายผู้ย้ายถิ่น เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2552

ผู้วิจัย: โรงเรียนเด็กนี้เป็นไงคะ

กรรมการ: ผมคิดว่ามันสมควรนะเด็กบางคนเนี่ย เขาอาจจะอยู่ในเมืองไทยอีกนาน ควรจะต้องรู้ว่าประเพณีของประเทศไทยเป็นอย่างไร มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การที่เขาอยู่ในประเทศไทยเนี่ย เขาต้องรู้เรื่อง หนึ่ง สิ่งแวดล้อม ทำเนียบ ประวัติศาสตร์ของเราต้องรู้ อย่างน้อยๆ เขาก็ต้องอ่านออกเขียนได้ จะได้เป็นคนดี อย่างเขาเป็นเด็กข้างถนน เขาจะเป็นคนดีได้อย่างไร อย่างน้อยๆ เราต้องใช้โอกาสเรียน อบรมเขา รู้จักประเทศเราบ้าง คนเหล่านี้ผมว่าเขาเกิดที่บ้านเราเขาก็คงไม่อยากกลับไปประเทศพม่า เพราะโลกมันไร้พรมแดนแล้วนี่ ถ้าประเทศเราไม่มีคนเหล่านี้ ประเทศเรานี้เสร็จ เราต้องมีแรงงาน เลเบอร์ แรงงานขั้นต่ำ ของเราประเทศที่เจริญแล้วก็เอาเราไปเป็นแรงงาน

ผู้วิจัย: ของเราก็ออกนอกประเทศ

กรรมการ: ของเราก็อีกระดับหนึ่งเขาอีกระดับหนึ่ง เขาก็อยากมาทำงานเอาเงินไปส่งให้ญาติพี่น้องที่ลำบาก ถามว่าตอนนี้ไม่มีพม่า เขมร ลาว น้อยมาก ต่อไปเขมร ลาว เขาก็แข่งกับเราอีก ต่อไปพม่าเขาเป็นประชาธิปไตยเขาก็กลับประเทศเขาหมด ตอนนี้ต้องคิด

.....

ผู้วิจัย: มีเสียงเรียกร้องว่าอยากให้สอนภาษาไทย

กรรมการ: ก็ควรจะต้องให้เขาได้รู้ ทุกวันนี้เต็มประเทศหมดแล้ว แต่ว่าต้องมีกา
ดูแลเขาให้ดี จับเขาทำประวัติให้หมด ไม่งั้นเราไม่รู้ แต่ถ้าเขาไม่ยอม ก็คงอยู่ประเทศ
ไทยไม่ได้ ตรงนี้สำคัญ อย่างนี้ต้องให้มีลายนิ้วมือ รูปพรรณสัณฐาน ให้แน่นอน
ชัดเจน การถ่ายรูป มาเท่าไร มีอยู่เท่าไร แม้กระทั่ง แต่ถ้าไม่ยอมก็ต้องผลักออก
ให้หมด แต่ถ้ายอมเราก็ต้องเก็บ

5.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน

ผู้ทำงานโครงการป้องกันการใช้แรงงานเด็กที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรแรงงานระหว่างประเทศฯ ประมาณว่า ร้อยละ 50 ของเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นในสมุทรสาครที่มีอายุระหว่าง 5-14 ปี ไม่ได้เข้าโรงเรียน⁵² เพราะต้องช่วยงานที่บ้าน เมื่ออายุได้ประมาณ 9-10 ปีขึ้นไป อาจช่วยงานที่พ่อแม่รับมาจากล้ง เช่น งานแกะกุ้ง แต่ถ้าโตขึ้นอายุ 13-14 ปีก็จะเริ่มเข้าทำงานเองอาจจะเป็นล้ง หรือโรงงาน ประมาณการว่าแรงงานเด็กอายุน้อยกว่า 18 ปี มีถึง 30,000 คน รวมที่อายุเพียง 9-10 ปี หลายพันคน บางคนทำงานโรงงานพลาสติก โรงงานเชื่อมเหล็ก สภาพการทำงานที่ไม่คำนึงถึงหลักอนามัย ส่งผลเรื่องปัญหาสุขภาพเช่น กลุ่มที่ทำงานในห้องเย็นจะมีปัญหาโรคปอด เด็กเล็กเกิดอุบัติเหตุเพราะให้พี่ซึ่งก็ยังคงเล็กเป็นคนเลี้ยง⁵³

ตัวอย่างกรณีของน.ส.ฝนอายุ 15 ปี

ฝนเกิดที่บางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ย้ายมาอยู่ที่มหาชัยตั้งแต่เล็ก ไม่ได้เรียน ตอนอายุ 8 ขวบ พ่อแม่ส่งกลับไปอยู่พม่า 1 ปี เมื่อกลับมาได้เข้าเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ประมาณ ปีกว่า เมื่ออายุ 12 ขวบ ก็เริ่มไปทำงานที่โรงงานทำปลากระป๋อง เพราะต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว เนื่องจากแม่ป่วย พ่อหารายได้คนเดียว ทำก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป และแกะกุ้ง ฝนพูดไทย มอญ และพม่า ได้ แต่อ่านเขียนทั้งสามภาษาได้ไม่มาก เพราะไม่ได้เข้าโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ภาษามอญพ่อแม่เป็นคนสอนให้เขียนอ่านได้บ้าง

โรงงานที่ทายาทแรงงานไปทำงานส่วนมากเป็นล้งแกะกุ้ง ลอกปลาหมึก ทำปลา ส่วนที่ทำโรงงานใหญ่ก็จะเป็นงานรับจากล้งเพื่อเข้ากระบวนการแปรรูป นอกจากนั้นก็เป็นโรงงานทำขนม โดยถ้าเป็น

⁵² เจ้าหน้าที่โครงการของสำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) (สัมภาษณ์ 4 ธ.ค. 52)

⁵³ ประมาณการโดย LPN จากการสัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2552

โรงงานเล็กจะมีรายได้ประมาณ 150 -250 บาท แล้วแต่ความชำนาญและลักษณะกึ่งหรือสินค้า ว่ามีมากน้อยอย่างไร หรือบางที่ถ้าเด็กไปช่วยพ่อแม่ก็จะชั่งนับรายได้รวมกัน

ส่วนเรือประมงมีหลายประเภท หากไปลงเรือทะเลน้ำลึกก็จะต้องไปหลายเดือนหรือหลายปี แต่บางคนก็เลือกทำเรืออวนดำจับปลาทุที่เข้าฝั่งทุกวัน ทำให้ได้อยู่บ้านมากกว่า

ในพื้นที่มหาชัยยังไม่พบปัญหาเด็กเร่ร่อนและเด็กเก็บขยะมากนัก เนื่องจากโดยมากติดตามพ่อแม่มา และเป็นเมืองชั้นในที่ค่อนข้างเข้ามาเองได้ยาก แตกต่างจากพื้นที่ชายแดนที่เด็กจะข้ามมาทำงานและอยู่อย่างเร่ร่อนเป็นอิสระ นอกจากนั้นยังเป็นเมืองที่เจ้าหน้าที่ค่อนข้างเข้มงวดกับแรงงานข้ามชาติ มีการกวดขันจับกุมอยู่เป็นประจำ

นอกเหนือจากงานอาชีพประมง และโรงงาน ที่หายากทำเหมือนกับรุ่นพ่อแม่แล้ว ทายาทแรงงานที่สามารถปรับตัวได้ดีทางด้านภาษาจะมีความก้าวหน้ามากกว่ารุ่นพ่อแม่ กล่าวคือ สามารถที่จะเลื่อนไปเป็นล่ามแปลภาษาสื่อสารระหว่างแรงงานที่พูดไทยไม่ได้หรือกับนายจ้าง หรือเป็นหัวหน้างานที่ได้ค่าแรงมากกว่า และมีการต่อรองกับนายจ้างได้มากกว่า หรือคนที่มีเคยช่วยงานและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองมาทำงานในองค์กรเหล่านี้ได้ด้วย เช่น กรณีของนางนิล

นางนิลเป็นคนมอญ อายุ 25 ปี ตอนเป็นเด็กเล็ก พ่อแม่ส่งกลับไปแล้วก็กลับเข้ามาเมืองไทยอีกตอน 7-8 ขวบ เดิมที่อยู่จังหวัดระนอง ตอนหลังย้ายมาอยู่ที่สมุทรสาคร ยาย และย้ายยังอยู่ที่ฝั่งพม่า แต่งงานแล้ว แฟนขายน้ำปั่น ตอนนีทำงานเป็นพนักงานสาธารณสุขต่างด้าว อยู่ช่วยงานประจำสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนางนิล พูดภาษาไทยได้ เหมือนคนไทยทั่วไป เพราะอยู่เมืองไทยมานานหลายปี ลูกชายก็พูดไทยชัดเจนเพราะนางนิลจ้างพี่เลี้ยงลูกที่เป็นคนไทย นอกจากนี้ นางนิลยังพูดและอ่านภาษาพม่าได้ เพราะไปเรียนพม่าถึงป. 4

5.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

ด้านภาษา ทายาทรุ่นที่ 1.5 หากเข้ามาตั้งแต่อายุน้อยๆ โดยเฉพาะถ้าต่ำกว่า 5 ปีจะมีการปรับตัวด้านภาษาไทยได้ดีมาก เช่นเดียวกับทายาทรุ่นที่ 2 ที่เกิดในเมืองไทย และเด็กไทยทั่วไป ผู้ปกครองมอญคนหนึ่งซึ่งมาอยู่เมืองไทยกว่า 20 ปี มีลูกที่เกิดในประเทศไทย 2 คน อายุ 12 ปี และ 7 ปี ปัจจุบันอยู่ชั้นป. 3 และป. 2 โรงเรียนไทย บอกว่าลูกไม่พูดภาษามอญ⁵⁴

⁵⁴ ประชุมกลุ่มที่เทศบาลบางหญ้าแพรกเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2553

ทายาทส่วนใหญ่สามารถพูดได้ทั้งภาษาชาติพันธุ์ของตน ภาษาไทย และบางคนก็พูดพม่าได้ด้วย โดยเฉพาะเด็กที่ถูกส่งกลับไปเรียนในประเทศพม่า หากได้เรียนในศูนย์การเรียนรู้จะพูดอ่านเขียนไทยได้ ซ้ำกว่าเด็กที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทย แต่ข้อดีก็คือถ้าเรียนในศูนย์การเรียนรู้จะได้เรียนอ่านเขียนภาษาชาติพันธุ์ไปด้วย ซึ่งพ่อแม่บางคนก็อยากให้มาเรียนในศูนย์การเรียนรู้มากกว่าโรงเรียนไทยด้วยสาเหตุนี้

ทายาทรุ่น 1.5 หากเข้ามาตอนโตแล้วจะปรับตัวด้านภาษาได้ช้ากว่าเด็กเล็ก เนื่องจากใช้ภาษาแม่เป็นหลักอยู่แล้ว แต่ถ้าได้อยู่ร่วมกับชุมชนไทย หรือมีเพื่อนคนไทยก็จะปรับตัวได้เร็วขึ้น เด็กที่ได้มีโอกาสเข้าเรียนก็จะปรับตัวด้านภาษาได้เร็วขึ้นเช่นกัน แม้จะโตกว่าเพื่อนที่อยู่ชั้นเดียวกัน

เมื่อเทียบกับรุ่นพ่อแม่ ที่แม้บางคนจะพูดไทยได้บ้างจากการสื่อสารกับนายจ้างหรือชุมชนไทย แต่ในรุ่นทายาทมีการปรับตัวทางภาษาที่ดีกว่ามาก มีกรณียกเว้นคือเด็กที่มากับพ่อแม่และไม่มีโอกาสได้สื่อสารกับคนไทย อาศัยอยู่ในโรงงานเล็กๆ ที่ห่างไกลชุมชน ก็จะมีการปรับตัวทางภาษาได้น้อยกว่า

เด็กที่ไม่เคยมาพักที่เมืองชายแดนอย่างแม่สอด สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี หรือระนองก่อน ก็จะมีการปรับตัวโดยเฉพาะด้านภาษาน้อยกว่าเด็กที่เคยอยู่เมืองชายแดนมาระยะหนึ่ง หรือข้ามไปข้ามมา ระหว่างเมืองชายแดนตั้งแต่เด็ก เช่น กรณีเด็กชาวมอญก็มักจะมีญาติอยู่ที่สังขละบุรี ทำให้มีโอกาสปรับตัวเรียนภาษาไทยมาก่อนที่จะเข้ามาที่มหาชัย

อย่างไรก็ดี การที่แรงงานในมหาชัยรับสื่อสารมวลชนไทยค่อนข้างมาก ทั้งวิทยุและโทรทัศน์ ที่มีแทบทุกครอบครัว ทำให้มีผลต่อการปรับตัวและเรียนรู้ภาษาไทย สังคมไทยของกลุ่มทายาทมากขึ้นและเร็วขึ้นด้วย จากการสังเกตการณ์แสดงละครในค่ายประจำปีที่มีมูลนิธิ LPN จัดแสดงให้เห็นว่าเยาวชนจำนวนหนึ่งที่แสดงละครเป็นตัวเอกจะเป็นผู้ที่สามารถสื่อสารเป็นภาษาไทยได้เป็นอย่างดี ในขณะที่บางคนสื่อสารได้ปานกลาง และจำนวนน้อยที่พูดไม่ได้

นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่และผู้ทำงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับทายาทแรงงานเหล่านี้จะเห็นตรงกันว่า ทายาทแรงงานได้เปรียบเด็กไทยเป็นอย่างมาก เพราะไม่เพียงแต่ได้ภาษาไทย ภาษาชาติพันธุ์ของตน และบางครั้งภาษาพม่าด้วยแล้ว ยังได้ภาษาอังกฤษจากการเรียนในศูนย์การเรียนรู้อีกด้วย

ด้านวัฒนธรรม

ทางด้านวัฒนธรรมนั้น ทายาทแรงงานทั้งรุ่น 1.5 และรุ่นที่ 2 ในมหาชัยมักจะปฏิบัติตามวัฒนธรรมของรุ่นพ่อแม่เป็นหลัก ทั้งในเรื่องศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม เช่น การไหว้พระ ทำบุญ ดูแลทำความสะอาด สะอาดวัดวาอาราม โดยเฉพาะเรื่องการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ ทางโรงงานเองหลายโรงงานก็จะอะลุ่มอล่วยให้แรงงานหยุดงานได้ในวันสำคัญทางศาสนาเช่น งานเข้าพรรษาและออกพรรษา การเข้าร่วมงานบุญในวันหยุดทำให้ได้พบปะกัน มีโอกาสแต่งกายแบบดั้งเดิม และเรียนรู้วิถีปฏิบัติในกิจกรรมทางศาสนาแบบที่กลุ่มชาติพันธุ์ของตนทำ นอกจากนี้ การที่ทายาทมักทำตามวัฒนธรรมของพ่อแม่

ค่อนข้างเหนียวแน่น เนื่องมาจากการที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีคนมาจากชาติพันธุ์เดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เมื่อปฏิบัติตามประเพณีก็จะทำกันเป็นหมู่คณะ เช่น งานวันออกพรรษา งานสงกรานต์ที่มีการเตรียมการด้วยกัน ทำกิจกรรมด้วยกัน นอกจากนั้นยังมีการช่วยเหลือกันในเรื่องงานและเรื่องอื่นๆ ด้วย

ในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมไทย เนื่องจากแรงงานพื้นที่นี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มมอญ ทยายและพม่า ที่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีวัฒนธรรมและศาสนาที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมไทย เช่นวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ แต่ก็มีส่วนที่รับเข้ากับวัฒนธรรมไทย เช่นความสำคัญแบบไทย อย่างวันพ่อ วันแม่ วันเด็ก ที่ทายาทแรงงานเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ ศูนย์การเรียนรู้ที่ตั้งโดยมูลนิธิของคนไทย ก็มีส่งเสริมให้ทายาทเรียนรู้วัฒนธรรมการแสดงแบบไทย และจัดทายาทไปรับแบบเด็กไทยในโอกาสสำคัญดังกล่าว

ในด้านที่อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คือเรื่องการแต่งตัว ที่อาจเปลี่ยนตามเพื่อนฝูงเมื่ออยู่นอกบ้าน ก็คือเมื่ออยู่กับพ่อแม่ก็แต่งตัวตามประเพณี ที่จะเห็นได้ชัดจากกลุ่มผู้หญิงที่จะ ใส่ผ้าถุง ทาหน้าด้วยทานาคา แต่เมื่อไปทำงานหรือออกไปข้างนอกก็เปลี่ยนไปใส่กางเกงและทาหน้าด้วยแป้งฝุ่น เพื่อให้ดูไม่แตกต่างกับคนไทยมาก

ในทางหนึ่งทายาทรุ่นที่สองมักจะขัดแย้งกับพ่อแม่ในเรื่องของการใช้ชีวิต คล้ายกับวัยรุ่นไทยที่พ่อแม่ มักจะห่วงใยเรื่องการติดเพื่อน เทียวเตร่ อิทธิพลของสื่อทำให้วัยรุ่นแต่งตัวเลียนแบบดาราที่ร้องมากขึ้น สังเกตเห็นได้ชัดจากเยาวชนที่มาร่วมในค่ายประจำปีของมูลนิธิ LPN การแต่งกายบ่งบอกถึงการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมที่เข้ากับวัฒนธรรมของวัยรุ่นไทยสมัยใหม่ได้อย่างดี เช่น การย้อมผมหลายสี แต่งทรงผม (สไตล์เกาหลี) การเจาะหูเรียงหลายรูบนใบหู การใส่ตุ้มหู การเจาะลิ้น สำหรับปัญหาอื่น ๆ ก็มีเรื่องของ การทะเลาะเบาะแว้ง การชกชวกันไปเที่ยว ทำให้ผู้ปกครองห่วงใย กลัวจะได้รับอันตราย โดยเฉพาะผู้หญิง นอกจากนี้พ่อแม่จะห่วงเรื่องการถูกตำรวจจับด้วย เนื่องจากถ้าลูกไม่มีบัตรแรงงานใดๆ ก็จะทำให้เสี่ยงต่อการโดนจับและถูกส่งกลับมากขึ้น

บทที่ 6

การปรับตัวของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง

จังหวัดระนอง มีพื้นที่ติดกับประเทศพม่าที่เป็นเขตแดนธรรมชาติที่ข้ามไปมาได้สะดวก ในส่วนที่เป็นพื้นดินตั้งแต่บ้านคลองกะนัยถึงบ้านหารางระยะทาง 75 กิโลเมตร ต่อจากบ้านหารางถึงปากน้ำกระบุรี มีลำน้ำกระบุรี ซึ่งบางช่วงแคบและตื้นกั้นอยู่ระยะทาง 64 กิโลเมตร ต่อจากนั้นเป็นเขตแดนทางทะเลโดยทางฝั่งพม่าติดกับภาคตะนาวศรี (Tanintharyi หรือ Tenasserim) ของประเทศพม่า โดยตัวจังหวัดระนองอยู่ตรงกันข้ามกับเกาะสอง (Kawthoung) ซึ่งอยู่ตรงใต้สุดของภาคตะนาวศรี และเป็นเมืองสำคัญที่มีการติดต่อค้าขายกับจังหวัดระนองมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีต ในโครงการนี้เลือกเฉพาะพื้นที่อำเภอเมืองซึ่งส่วนใหญ่มีอุตสาหกรรมประมง และบางส่วนของพื้นที่กระบุรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่ศึกษา

6.1 สถานการณ์ของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

ในการสำรวจพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดระนอง พบว่ามีชุมชนที่เป็นผู้ย้ายถิ่นอยู่จำนวนมาก โดยตำบลบางรีมีจำนวนคนงานมากที่สุด รองลงมาคือตำบลปากน้ำ⁵⁵ งานที่ทำส่วนใหญ่เป็นแรงงานในอุตสาหกรรมประมง โดยการออกเรือไปหาปลาที่มีระยะเวลาต่างกัน จากไม่กี่วันถึงมากกว่าหนึ่งเดือนจึงจะกลับเข้าหาฝั่ง และเป็นแรงงานในอุตสาหกรรมประมงต่อเนื่อง ทั้งเป็นแรงงานยกปลานในแพปลา แกะกุ้งปู ฯลฯ ส่วนหนึ่งทำงานเป็นแรงงานในตลาด ทำงานบ้าน งานร้านอาหาร ทำงานในสวนยางและก่อสร้าง ชุมชนใหญ่ที่มีแรงงานอยู่มาก เช่น ชุมชนระนองธานี ที่เป็นชุมชนค้าขายในตลาดใหญ่

งานประมงเป็นงานที่ถือว่าหนักและยากลำบากที่สุด เพราะแรงงานต้องอยู่อาศัยในเรือที่ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แม้แต่ห้องน้ำ และต้องทำงานหนักหลายวันติดต่อกันโดยมีเวลาพักผ่อนน้อย ประกอบกับบางครั้งได้กึ่งเรือบางคนอาจจะมีนิสัยดุสัน ข่มขู่ ปฏิบัติต่อแรงงานไม่ดีและอาจจะโกงเงินรายได้ นอกจากนี้ในด้านความปลอดภัยและสวัสดิการต่าง ๆ จะได้รับน้อย เมื่อเป็นใช้หรือบาดเจ็บส่วนใหญ่นบนเรือจะมีเพียงยาพาราเซตามอลในการระงับอาการเจ็บป่วยและมีชุดปฐมพยาบาลฉุกเฉินเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อแรงงานทำงานประมงไประยะหนึ่ง จะพยายามหางานอื่นที่สะดวกสบายกว่า แรงงานจำนวนมากมักจะเริ่มต้นจากงานประมง เพราะจะมีความต้องการแรงงานอยู่เสมอ อีกทั้งเมื่อเข้ามาอย่างผิด

⁵⁵ กำหนดตำบลปากน้ำบอกว่าแรงงานที่มาขึ้นทะเบียนมีจำนวนเพียง 2,000 คน มีทายาท 300 กว่าคน แต่ความเป็นจริงน่าจะมิตัวเลขเป็นหมื่น ผู้ที่นั่งรถสองแถวร้อยละ 80-90 เป็นแรงงานจากประเทศพม่า ทางการจัดประชุมซ่อมป้องกันภัยสึนามิ มีแรงงานมาร่วมประชุม 400 คน คนไทยมาเพียง 50 คน

กฎหมาย จะสามารถหลบหนีการจับกุมได้ง่าย เนื่องจากเมื่อลงเรือออกไปหาปลา มีการตรวจสอบไม่ทั่วถึง แรงงานจำนวนหนึ่ง เมื่อเริ่มแรกที่เข้ามาจะถูกหลอกว่าจะให้ไปทำงานอย่างอื่น แต่เมื่อมาถึงสถานที่ทำงาน กลับบอกว่ามีแต่งงานประมง⁵⁶ เมื่อนายหน้าส่งไปให้ขึ้นเรือก็ไม่มีทางเลือกเพราะกลัวถูกจับ จนกระทั่งเมื่อ แรงงานประมงได้บัตรแรงงาน และทราบว่ามียานที่สบายกว่า และรายได้ไม่ต่างกันมากนัก ก็จะย้ายงาน ไป ทำงานประเภทอื่นทั้งในจังหวัดระนอง หรือย้ายไปต่างจังหวัด ดังจะพบว่าแรงงานมอญที่จังหวัด สมุทรสาครส่วนหนึ่งย้ายมาจากจังหวัดระนอง แต่ไม่พบว่ามีแรงงานจากจังหวัดสมุทรสาครย้ายมาอยู่ที่ จังหวัดระนอง จำนวนแรงงานที่จดทะเบียนในกิจการประมงจึงมีน้อยลงทุกปี ดังจะเห็นได้จากตัวเลขการ จดทะเบียนปี 2545 ที่มีแรงงานประมงจดทะเบียน 95,594 คน ต่อมาในปี 2547 จดทะเบียน 58,686 คน และปี 2548 จดทะเบียน 36,141 คน

ลักษณะของการอยู่อาศัยของแรงงาน ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการเช่าบ้านอยู่กระจายในตัว เมือง บ้านเช่ามีหลายลักษณะทั้งเป็นบ้านเดี่ยวชั้นเดียวหรือเป็นตึกแถวคล้ายหมู่บ้านจัดสรร แต่อยู่กัน หลายคนค่อนข้างแออัด (ดูภาพที่ 2) อยู่ปะปนกันทั้งคนไทยและผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่ามาเป็น เวลานาน ระยะเวลาหลังผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่ามีจำนวนมากขึ้นจึงมีการก่อสร้างตึกแถวเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้ผู้ ย้ายถิ่นเช่าอยู่ บางชุมชนเช่นชุมชนในตลาดและใกล้สะพานปลามีความแออัดมากกว่าบางชุมชน ทาง สถานีตำรวจภูธรจังหวัดระนองได้ทำการสำรวจชุมชนแรงงานและแสดงตัวอย่างการกระจายตัวของแรงงาน ดังในภาพที่ 1 ซึ่งพบว่าบางชุมชนอยู่กันเป็นจำนวนเพียงหลักสิบเช่นอยู่ในฟาร์มเลี้ยงหมู หรือมีมากเป็น หลักร้อยเช่นบริเวณโรงเลื่อย หรือหลักพัน เช่น บริเวณตลาด

---

⁵⁶ มีกรณีศึกษาแรงงานที่ถูกมอมยา ปล้นเงินและนำไปทิ้งไว้ในเรือ เมื่อตื่นขึ้นมาจึงรู้ว่าถูกขายให้ได้กัเรือแล้วแต่ไม่มีทาง หนี ต้องอยู่ในเรือถึงปีครึ่งจึงจะได้กลับเข้าฝั่ง (ดูรายละเอียดใน อุทัย สุขศิริ 2550)

ภาพที่ 1 แสดงตัวอย่างที่ตั้งชุมชนผู้ย้ายถิ่นพม่าในเขตเมือง

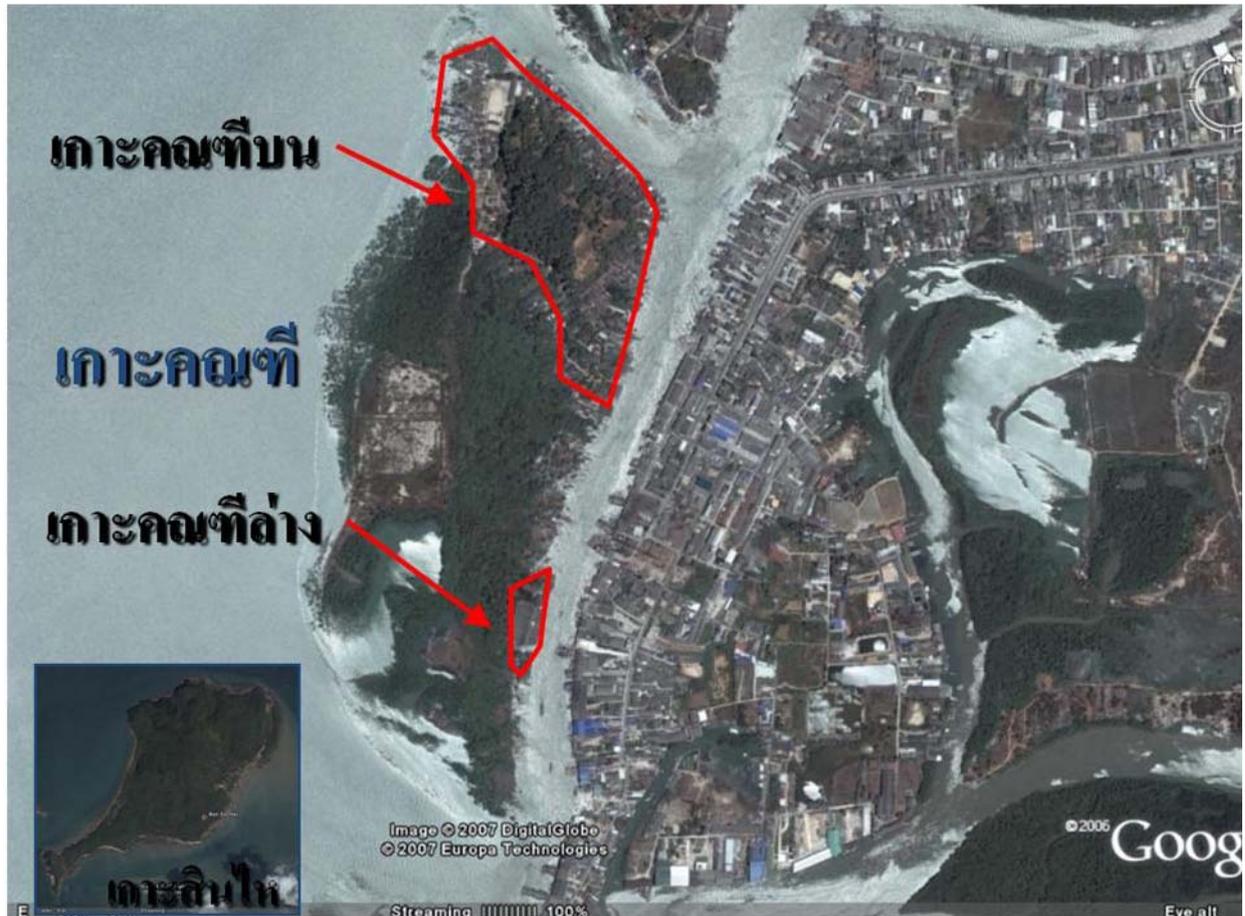
ที่มา: สไลด์นำเสนอตัวอย่างที่ตั้งชุมชนแรงงานชาวพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง ของกองกำกับการ
ตำรวจภูธรจังหวัดระนอง (ไม่ปรากฏปี)

ภาพที่ 2 ภาพตัวอย่างลักษณะบ้านเช่าของผู้ย้ายถิ่น

ที่มา: สไลด์นำเสนอตัวอย่างที่ตั้งชุมชนแรงงานชาวพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง ของกองกำกับการ
ตำรวจภูธรจังหวัดระนอง (ได้รับความอนุเคราะห์เมื่อ 5 ต.ค. 2552)

ภาพที่ 3 แสดงที่ตั้งเกาะคณทิตัดตัวเมืองจังหวัดระนอง

ที่มา: สไลด์นำเสนอตัวอย่างที่ตั้งชุมชนแรงงานชาวพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง ของกองกำกับการ
ตำรวจภูธรจังหวัดระนอง (ได้รับความอนุเคราะห์เมื่อ 5 ต.ค. 2552)

พื้นที่เกาะคณทิต เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีผู้ย้ายถิ่นอาศัยอยู่จำนวนมาก โดยในส่วนของเกาะคณทิตบน หรือ
บริเวณหมู่ 1 นั้น มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นมากกว่าในส่วนของเกาะคณทิตล่าง ซึ่งเป็นพื้นที่หมู่ 2 ที่มีพื้นที่น้อยกว่า
โดยข้อมูลชุดเดียวกับสไลด์นำเสนอนี้บอกว่ามีผู้ย้ายถิ่นมากกว่า 900 คนขึ้นไปในส่วนของเกาะคณทิตบน
และมากกว่า 100 คนขึ้นไปในส่วนของเกาะคณทิตล่าง จากการบอกเล่าของครูโรงเรียนปากน้ำซึ่งเป็น
โรงเรียนของรัฐที่ตั้งบนเกาะนี้มานานแล้วนั้น ผู้ย้ายถิ่นที่ไม่มีสัญชาติไทยเข้ามาอยู่ในเกาะนี้นานกว่ายี่สิบปี
มาแล้ว แต่เมื่อเทียบสัดส่วนกับคนไทยจะน้อยกว่าเช่น ประมาณร้อยละ 60 เป็นคนไทย ที่เหลือร้อยละ 40
เป็นผู้ย้ายถิ่น แต่ปัจจุบัน คนไทยมีเพียงร้อยละ 20 ขณะที่ผู้ย้ายถิ่นมีจำนวนถึงร้อยละ 80 เพราะคนไทย

จำนวนมากย้ายจากเกาะไปอยู่ในตัวเมืองระนอง และไม่นิยมให้ลูกเรียนที่โรงเรียนบนเกาะแต่ให้ลูกไปเรียนที่อื่น

สำหรับอำเภอกระบุรี ซึ่งนักวิจัยได้เข้าไปศึกษาบริเวณบ้านปลายคลองวัน และบ้านสวัสดิ์นั้น พบว่าผู้ย้ายถิ่นและทายาท อยู่อาศัยตามสวนยางและป่าล้มของนายจ้าง ปลูกเป็นห้องแถวปูนเดียว อยู่กันประมาณ 5-6 คนต่อหลังหรือบางสวนก็อยู่กัน 2-3 คนต่อหลัง ลักษณะการอยู่ขึ้นอยู่กับเจ้าของสวน บางสวนมีขนาดใหญ่ มีแรงงานอยู่กันหลายครอบครัว การสร้างบ้านก็เป็นห้องแถวที่ติดๆ กัน

ในจังหวัดระนอง ผู้ย้ายถิ่นมีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์ โดยส่วนใหญ่เป็นคนพม่า และทวาย ในอัตราส่วนที่ไม่ต่างกันมากนักประมาณร้อยละ 30-40 รองลงมาเป็นมอญ ประมาณร้อยละ 20 นอกจากนั้นจะเป็นกะเหรี่ยง และอาระกัน จำนวนการคลอดของผู้ย้ายถิ่นปีละประมาณ 1200-1400 คน⁵⁷

6.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

เช่นเดียวกับผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในพื้นที่อื่น ๆ ผู้ย้ายถิ่นจำนวนมากเข้ามาเมื่อยังไม่ได้แต่งงาน เมื่อทำงานไปได้ช่วงเวลาหนึ่ง พบปะผู้ย้ายถิ่นด้วยกัน ก็มีการแต่งงานและมีครอบครัว บางกรณีกลับไปรับพ่อแม่และญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย ในบางกรณีมีการแต่งงานกับคนสัญชาติไทย

ปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจมีบุตรหรือจะเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองหรือไม่ ขึ้นอยู่กับรายได้และการหนุนช่วยจากญาติพี่น้อง และองค์กรพัฒนาเอกชน พบว่าประมาณครึ่งต่อครึ่งที่ส่งลูกกลับไปให้ญาติทางพม่าเลี้ยง เนื่องจากอยู่ระนองไม่สามารถเลี้ยงดูได้ และอยากให้ลูกได้เรียนหนังสือที่พม่า เพราะอยู่ที่นี้ไม่สามารถได้เรียนหนังสือได้ แม้จะมีศูนย์การเรียนรู้แต่ก็อาจอยู่ไกลและต้องมีค่าใช้จ่าย เช่นค่ารถและค่าอาหาร ส่วนกลุ่มที่เลี้ยงลูกเอง และส่งลูกไปเรียนตามศูนย์การเรียนรู้ เพราะคิดว่ารับภาระค่าใช้จ่ายได้ และพ่อแม่มีบัตรแรงงานต่างด้าว

บางครอบครัวส่งไปตอนเด็กเล็กแรกเกิดประมาณ 2-3 เดือน หรือบางที่ 3 ขวบ และคนต้องการให้ลูกเรียนหนังสือที่พม่าจริงๆ ส่งไปประมาณ 5-7 ขวบ บางคนกลับมาตอนอายุ 15 หรือหากพ่อแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียนที่พม่า ก็เข้ามาอยู่ที่ระนองเพื่อหางานทำ เมื่ออายุประมาณ 12-13 ปี ก็มี ในกรณีที่พ่อแม่และทายาทแยกกันอยู่ การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้โดยใช้โทรศัพท์คุยกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติในเขตประเทศไทยและเขตพม่า

การข้ามเขตแดนซึ่งเป็นทะเลเพื่อไปเยี่ยมพ่อแม่พี่น้องหรือลูกในเขตพม่า หรือญาติพี่น้องในเขตพม่าข้ามมาเยี่ยมญาติพี่น้องหรือทำธุระที่จังหวัดระนอง เป็นไปได้อย่างไม่ลำบากมากนัก จากการศึกษา

⁵⁷ ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่กองกำกับการตำรวจภูธร จังหวัดระนอง

ประวัติชีวิตของพลอย ฟ้า และนิต สาวสามคนซึ่งเป็นเพื่อนกันและมีบ้านเช่าอยู่บริเวณตลาดไม่ไกลจากกันมากนัก ทั้งสามคนมีบัตรแรงงานและบัตรนักเรียน พุดคล้องทั้งภาษาไทย อังกฤษและพม่า

พลอยและครอบครัว

พลอย อายุ 19 ปี เกิดที่เขตประเทศไทย แต่ข้ามไปเรียนที่โรงเรียนในเขตประเทศพม่าตั้งแต่นั้น ประถมจนถึงมัธยมปีที่ 1 โดยช่วงที่เรียนนั้น เวลาปิดเทอมทุกสามเดือนก็มาช่วยยายขายของในตลาดระนอง พ่อพ่อที่อยู่ฝั่งพม่าเสียชีวิต ก็ลาออกจากโรงเรียนมาอยู่กับยายที่จังหวัดระนอง อยู่ได้สองปีจึงเรียนต่อที่ศูนย์การเรียนรัฐระนองธานี และไปเรียนต่อที่ MMR

แม่ของพลอยอายุ 39 ปีเข้ามาเมืองไทยกับยายของพลอยตอนอายุ 14 ปี แต่งงานตอนอายุ 16 ปี แต่ก็เดินทางไปมาระหว่างระนองกับย่างกุ้งบ้านเดิม ปัจจุบันน้องสาวอยู่ที่ย่างกุ้ง และลูกอีกสองคน ซึ่งเป็นน้องของพลอยก็อยู่กับน้องสาวที่ย่างกุ้ง พ่อพลอยเสียชีวิตแล้ว แม่แต่งงานใหม่มีลูกอีกคนอายุ 5 ปี คิดว่าจะให้เรียนที่เมืองไทย แต่ยังไม่รู้ว่าจะให้เข้าโรงเรียนไทยได้หรือไม่ “โรงเรียนไทยก็อยากให้ไป แต่เป็นพม่า ก็ไม่รู้จะเข้าไปยังงั้น”

ยายของพลอยอายุ 65 ปีมาเปิดร้านขายของชำในตลาด สินค้ามาจากฝั่งพม่า เช่น แป้งทานาคา ชา กาแฟสำเร็จรูป อาหารแห้ง ฯลฯ ยายเดินทางไปมาระหว่างย่างกุ้งกับระนองบ่อย โดยฝากร้านให้แม่พลอยและพลอยช่วยดูแล ตอนที่คณะผู้วิจัยเข้าไปเยี่ยมที่บ้านพลอยเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2552 ยายพลอยไม่อยู่ไปเฝ้าร้านให้อาที่เกาะสอง เพราะอาไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลย่างกุ้ง (ถามว่าทำไมไม่รักษาที่ระนอง พลอยบอกว่า ที่ระนอง “ไม่ค่อยดูแลแบบพิเศษ แล้วก็ต้องใช้เงินเยอะ”) คณะผู้วิจัยไปเยี่ยมร้านขายของของยายพลอยเมื่อเดือนเมษายน 2553 พบยายพลอยซึ่งพูดภาษาไทยไม่ได้ เมื่อไปเยี่ยมอีกที่เดือนสิงหาคม 2553 ยายพลอยไม่อยู่ ไปย่างกุ้ง ไปทำพาสปอร์ตและวีซ่าจะเดินทางไปไหว้พระที่อินเดียกับลูกสาว

ที่บ้านของพลอยเมื่อไปเยี่ยมเดือนสิงหาคม 2553 เป็นบ้านเช่าชั้นเดียวขนาดเล็กสร้างติดกับห้องอื่น ๆ แบบทาวน์เฮ้าส์ ปกติอยู่กัน 4-5 คน พ่อเลี้ยง แม่ น้องชาย และพลอย ส่วนยายไม่ได้อยู่ประจำ แต่จะมีญาติข้ามมาจากฝั่งพม่าเพื่อมารักษาพยาบาลอยู่เสมอ พลอยบอกว่าน้ำสะอาดคนหนึ่งมาจากฝั่งพม่าเพื่อไปคลอด เพราะคลอดก่อนกำหนดตอนอายุครรภ์ได้แค่ 7 เดือน ต้องผ่าออก ลูกอยู่ในตู้อบ อีกคนกำลังจะมาคลอด พลอยต้องคอยช่วยอำนวยความสะดวก เพราะญาติพูดภาษาไทยไม่ได้

นิตและครอบครัว

นิต อายุ 18 ปี เกิดที่ประเทศพม่า มาประเทศไทยกับพ่อแม่เมื่ออายุได้ 2 ขวบ ตอนอายุ 5 ขวบกลับไปเรียนที่เกาะสองจบชั้นประถมปีที่สอง กลับมาอยู่ระนอง เรียนที่ศูนย์การเรียนรัฐระนองธานี และเรียนต่อที่ MMR เหมือนกับพลอย พ่อ นิตเพิ่งเสียชีวิตในปี 2552 แม่ทำงานโรงงานกึ่ง และอยู่ช่วยเลี้ยงหลานให้

พี่สาวของนิตอีกบ้านหนึ่ง นิตอาศัยอยู่ในห้องเช่าขนาดเล็กกับพี่ชาย บางครั้งพี่ชายข้ามไปทำงานฝั่งพม่า นิตจะไปพักกับพลอย

ฟ้ากับครอบครัว

ฟ้า อายุ 16 ปี มาเมืองไทยตอนอายุ 2 ขวบ โดยแม่พาไปอยู่ด้วยที่กรุงเทพฯ เพื่อทำงานเป็นแม่บ้าน อยู่ได้ 5 ปี ก็กลับมาอยู่ที่ระนอง แม่ให้ฟ้ากลับไปเรียนที่พม่าชั้นประถมปีที่ 1 กลับไปเมืองไทยอีกทีตอนอายุ 8 ขวบ มาเรียนที่ศูนย์ระนองธานี และเรียนต่อที่ MMR เหมือนพลอยกับนิต พ่อแม่ของฟ้าแยกกัน ต่างก็ไปแต่งงานใหม่ ฟ้าอยู่กับแม่ แต่ก็ไปเยี่ยมครอบครัวของพ่ออยู่เสมอ

6.3 พื้นที่ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

ในจังหวัดระนอง แม้ทางการจะมีความเข้มงวดตรวจสอบผู้ที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย ผู้ที่ไม่มีบัตรแรงงาน แต่ก็ไม่สามารถจะดำเนินการจับกุมได้ตลอดเวลา เพราะในความเป็นจริง จำนวนผู้ที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย และไม่มีใบอนุญาตทำงาน หรือหลักฐานใด ๆ มีอยู่เป็นจำนวนมาก การจับกุมมีปัญหาในทางปฏิบัติว่าจะต้องส่งกลับที่อำเภอแม่สอด ซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยากและมีค่าใช้จ่ายสูง อีกทั้งทางอำเภอแม่สอดไม่ให้ส่งไป เพราะแทนที่จะเป็นการส่งกลับ จะทำให้ผู้เข้าเมืองผิดกฎหมายจะอยู่อาศัยต่อที่อำเภอแม่สอด

แนวทางการปฏิบัติเพื่อควบคุมผู้ที่ย้ายถิ่นมีการปรับเปลี่ยนอยู่ประจำ เช่น ผู้ว่าราชการคนเดิมที่ริเริ่ม “ระนองโมเดล” โดยให้ฝ่ายความมั่นคงทำบัตรแขวนคอให้แรงงาน เพื่อเป็นการควบคุม ในขณะเดียวกันแรงงานก็รู้สึกมีความมั่นคงไม่ถูกจับ แต่ตอนหลังโครงการนี้ได้ล้มเลิกไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงผู้ว่าราชการจังหวัด⁵⁸

อย่างไรก็ดีจากการติดตามข้อมูลความสัมพันธ์ของคนข้ามแดนที่บรรยายไปแล้วเบื้องต้น จะเห็นว่าการเดินทางข้ามเขตแดนเพื่อไปเยี่ยมญาติพี่น้องยังทำได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยภาครัฐและเอกชนที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทสามารถเข้ามาร่วมกิจกรรมในที่สาธารณะ อย่างเปิดเผย เหมือนกับเป็นการยอมรับว่าผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดระนอง รวมทั้งกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมีความรู้สึกเหมือนกับอยู่บ้านเดิม ตัวอย่างกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ทางสังคมดังกล่าวได้แก่การจัดงานประจำปีที่ดำเนินการโดยองค์การบริหารจังหวัด เช่น งานเทศกาลลอยกระทง ซึ่งร่วมกับผู้นำของชุมชนพม่าจัดขึ้น เปิดโอกาสให้มีการแสดงวัฒนธรรมพม่า มีการออกร้านขายของทั้งจากพม่าและไทย งานวิสาขบูชา ก็เป็นงานที่ใหญ่ที่จัดร่วมกับชุมชนพม่า พบว่าเยาวชนพม่ามาร่วมเยอะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดงานที่วัดหน้าเมือง ซึ่งมีเจดีย์ที่สร้างเป็นแบบพม่า โดยมี

⁵⁸ การทดลองให้มี “บัตรแขวนคอ” เพื่อจะได้ติดตามและควบคุมจำนวนผู้ย้ายถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น พบว่ามีปัญหาหลายประการในการปฏิบัติ ได้แก่ ปัญหาการปลอมหรือแก้ไขบัตร ปัญหาการออกบัตรโดยมิชอบของอำเภอเมืองระนอง ปัญหาระบบข้อมูลต้นขั้วบัตรที่ไม่สมบูรณ์ และปัญหาอื่น ๆ ที่ทำให้ภายหลังทางจังหวัดได้ยกเลิกการใช้บัตร

ประวัติศาสตร์บอกเล่าว่าเป็นเจดีย์ที่ผู้หญิงพม่าสร้างขึ้นในอดีต ในงานมีลิเกพม่าเล่นทุกปี และบางปียังมีการนิมนต์พระชื่อดังจากประเทศพม่ามาเทศน์หลายวันติดต่อกัน⁵⁹ นอกจากนี้ในปี 2552 ยังเป็นปีแรกที่ทางสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดระนอง ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนจัดงานวันรณรงค์ยุติความรุนแรงต่อเด็ก สตรี และครอบครัว ในวันที่ 25 พฤศจิกายน ซึ่งเป็นวันที่สหประชาชาติกำหนดให้เป็นวันยุติความรุนแรงต่อผู้หญิง ในงานนี้ เปิดให้เด็กนักเรียนจากศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่อำเภอเมืองจำนวน 130 คนเข้ามาร่วมด้วย โดยมีการแสดงวัฒนธรรมพม่า

การจัดงานคอนเสิร์ต โดยเชิญนักร้องชื่อดังของพม่ามาเล่นในประเทศไทยก็เป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมมาก แม้จะมีอุปสรรคที่ทางฝ่ายความมั่นคงของไทยไม่เห็นด้วย แต่ด้วยพลังผลักดันจากหลายฝ่าย รวมทั้งผลประโยชน์มหาศาลจากการขายบัตรก็ทำให้งานจัดขึ้นได้ ดังที่เป็นข่าวใหญ่ในช่วงเดือนมกราคม 2553 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างกันในด้านแนวทางการปฏิบัติระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ

ระนอง - หน่วยงานด้านความมั่นคงจังหวัดระนอง เชื้อการจัดคอนเสิร์ตนักร้องดังพม่า “อาชานี” พร้อมกัน 2 อำเภอ อ้างเพื่อการกุศล สนับสนุนโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกฉบับภาพยนตร์ เชื้อมีเจตนาแอบแฝง เพียงต้องการแสดงพลังของคนต่างด้าว หลังปีที่ผ่านมาเคยถูกล้มมาแล้วที่จังหวัดสมุทรสาคร

ผู้สื่อข่าวรายงานจากจังหวัดระนองว่า ขณะนี้ได้มีการเตรียมจัดคอนเสิร์ตการกุศล วัฒนธรรมไร้พรมแดน ของคณะศิลปินนักร้องชื่อดังชาวพม่า “อาชานี” ที่ร้องเพลงแนวป๊อปรีก และฮิปฮอป ซึ่งได้รับความนิยมจากวัยรุ่นชาวพม่าเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีนักร้องอื่นๆ อีกหลายคน เช่น ฮันทูน, นอนอ, สิน และนักร้องสาว แอล ไชซี โดยกำหนดจัดพร้อมกัน 2 อำเภอในจังหวัดระนอง วันที่ 28-29 มกราคม 2553 ใช้วิธีการวิ่งรอกของนักร้อง คือ ที่ตลาดนัดบ้านหัวถนน ต.น้ำจืด อ.กระบุรี ชายแดนไทย-พม่า ตรงข้ามบ้านไชปุ ต.หมาราง อ.เกาะสอง จ.เกาะสอง และที่โรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 หมู่ 6 ต.บางรีน อ.เมือง จ.ระนอง

โดยมีการจำหน่ายบัตรในราคาใบละ 200, 300 และ 500 บาท ซึ่งที่ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ระบุว่า การจัดคอนเสิร์ตดังกล่าว สนับสนุนโดยโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกฉบับภาพยนตร์ บริษัท MP3 (Thailand) และศูนย์รวมเพลงฮิตไร้พรมแดน ซึ่งทั้ง 3 องค์กร ไม่ได้ระบุที่อยู่และหมายเลขโทรศัพท์เพื่อให้ติดต่อสอบถามรายละเอียดใด ๆ ได้

ทั้งนี้ การจัดคอนเสิร์ตดังกล่าวมีความพยายามจัดมาแล้วเมื่อวันที่ 26-27 กันยายน 2552 ที่วัดศรีบูรณาวาส ต.โคกขาม อ.เมือง จ.สมุทรสาคร แต่หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะหน่วยงานด้านความมั่นคง ซึ่งครั้งนั้นก็เช่นเดียวกัน ทางผู้จัดได้ยื่นหนังสือเพื่อขออนุญาตจัดต่อนายอำเภอกระบุรี และนายอำเภอเมืองระนอง ซึ่งได้อนุญาตให้จัดคอนเสิร์ตดังกล่าวแล้วเรียบร้อยแล้วทั้ง 2 อำเภอ.....

⁵⁹ การเข้ามาประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์จากประเทศพม่า เป็นเรื่องหนึ่งที่ทางฝ่ายความมั่นคงติดตามควบคุมดูแล เนื่องจากพบว่าผู้มีปัญหาพระปลอม เข้าเมืองโดยไม่ได้มีการดำเนินการตามขั้นตอนทางกฎหมายและการเข้ามาเสียเงิน

ขณะที่ครูโรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 รายหนึ่ง กล่าวว่า โดยส่วนตัวแล้วไม่ยากให้มีการจัดคอนเสิร์ตในสนามของโรงเรียน เพราะเป็นสถานที่ราชการ จะส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอนในทางอ้อม ไหนจะเรื่องของความสะดวก ขยะ โดยเฉพาะกลิ่นเหม็นของปัสสาวะและอุจจาระที่ผู้มาชมคอนเสิร์ตถ่ายทิ้งไว้เรี่ยราด

นอกจากนี้ ทรัพย์สินของทางราชการได้รับความเสียหายด้วย ขณะนี้สนามโรงเรียนเป็นสถานที่จัดงานประจำไปแล้ว มีการจัดคอนเสิร์ตต่าง ๆ บ่อยมาก ล่าสุดจัดงานเทศกาลปีใหม่ 2553 ถึง 9 วัน 9 คืน ในขณะที่ผู้จัดก็จะจ่ายเงินค่าสถานที่ให้กับทางโรงเรียนเพียงน้อยนิด ซึ่งไม่คุ้มกับความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น โดยคาดไม่ถึง ส่วนจะจ่ายได้เท่าไหร่ไหนั้นไม่ทราบ

พ.อ.พรศักดิ์ พูลสวัสดิ์ ผู้บังคับหน่วยเฉพาะกิจกรมทหารราบที่ 25 กองกำลังเทพสตรี กล่าวว่า ทางฝ่ายทหารไม่เห็นด้วยที่จะอนุญาตให้จัดคอนเสิร์ตดังกล่าว เพราะจังหวัดระนองยังอยู่ในพื้นที่ประกาศกฎอัยการศึก ถือว่าไม่เหมาะสม การอนุญาตไม่อยู่ในอำนาจของฝ่ายทหาร แต่ก็น่าจะแจ้งให้ทราบด้วย

พล.ต.ต.วิทย์เดช วรดิถก ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดระนอง กล่าวว่า ยังไม่ทราบเรื่องการจัดคอนเสิร์ตพม่าในพื้นที่จังหวัดระนอง หากได้รับอนุญาต ทางตำรวจก็มีความจำเป็นต้องจัดกำลังเข้าไปดูแลรักษาความปลอดภัย เพื่อป้องกันเหตุร้าย ซึ่งทางผู้จัดน่าจะแจ้งให้ฝ่ายตำรวจได้รับทราบด้วย

นายวันชาติ วงษ์ชัยชนะ ผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง กล่าวว่า เมื่อนายอำเภอเซ็นอนุญาตให้จัดคอนเสิร์ตไปแล้ว การปฏิบัติต่อไปเจ้าหน้าที่ต้องลงไปดูแลรักษาความปลอดภัย เชื่อว่าไม่น่าจะมีปัญหาอะไร หากมีปัญหาคงไม่สงบเกิดขึ้นต่อไป จะได้เอาคอนเสิร์ตนี้เป็นบทเรียน อย่างนายอำเภอเมืองเพิ่งเดินทางมารับตำแหน่งใหม่ได้ 1 อาทิตย์ คงยังไม่ทราบข้อมูลต่างๆ จึงเซ็นอนุญาตไป ...

6.4 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับการศึกษา

ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นจังหวัดระนอง ส่วนใหญ่เข้าเรียนในศูนย์การเรียนรู้ซึ่งมี 13 ศูนย์ อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลโดย คณะกรรมการศูนย์ประสานงาน กำกับ ดูแล ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่าในจังหวัดระนอง หน่วยป้องกันจังหวัดระนอง (คำสั่งออกเมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2552) โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดระนองเป็นประธานคณะกรรมการ ดังนี้

1. ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า จังหวัดระนอง ดำเนินการโดย องค์การเยสุอิต สงเคราะห์ผู้ลี้ภัย (JRS) จังหวัดระนอง มีทั้งหมด 6 ศูนย์การเรียนรู้ โดยมีจำนวนครูและนักเรียนในแต่ละศูนย์ในปี 2551 ดังนี้

ตารางที่ 6 จำนวนครูและนักเรียนในศูนย์ภายใต้การสนับสนุนขององค์กรเยสุอิต

ลำดับ	ที่ตั้งในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระนอง	จำนวนครู (คน)	จำนวนเด็ก (คน)
1	ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตแพสตรา สะพานปลา ปากน้ำ	4	222
2	ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตปากคลอง ต. ปากน้ำ	4	244
3	ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตซอยเจ็ด ต. บางวัน	3	161
4	ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตซอยสามัคคี ต. บางวัน	5	178
5	ศูนย์โรงเรียนบ้านหวาว ต. หวาว	2	88
6	ศูนย์โรงเรียนบ้านบางกลาง ต. บางวัน	2	101
	ยอดรวม	20	994

ที่มา: เอกสารรายงานผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กจากประเทศพม่าในจังหวัดระนอง ปี 2551 องค์กรเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัย

2. ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า จังหวัดระนอง ดำเนินการโดย มูลนิธิศุภนิมิต จังหวัดระนอง (World Vision) มีเด็กอยู่ทั้งหมด 383 คน ใน 3 ศูนย์การเรียน คือ ศูนย์ฯ วัฒนา 100 คน, ศูนย์ฯ วิคเตอร์เรีย 231 คน, ศูนย์ฯ ปากน้ำ 52 คน
  3. ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า จังหวัดระนอง ดำเนินการโดย คาทอลิกระนอง มีเด็กอยู่ทั้งหมด 408 คน ใน 2 ศูนย์การเรียน คือ ศูนย์ฯ มาริอา 279 คน และศูนย์ฯ บางนอน 129 คน
  4. ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชายแดนไทย-พม่า จังหวัดระนอง ระนองธานี หรือศูนย์ฯ ระนองธานี มีเด็กอยู่ทั้งหมด 345 คน
  5. MMR (Marist Mission Ranong) หรือ Marist Education Center การจัดการศึกษาเพื่อผู้ใหญ่ มีเด็กอยู่ทั้งหมด 38 คน
- ในระยะแรก ทั้ง 13 ศูนย์ไม่มีครูไทยเลย ต่อมาทางจังหวัดมีนโยบายให้ศูนย์สอนภาษาไทย จึงมีครูไทยมากขึ้น จำนวนครูรวมประมาณ 70 คน ประมาณ 10 กว่าคนเป็นครูไทย นอกนั้นเป็นครูจากประเทศพม่า

นอกจากนี้ ยังมีศูนย์การเรียนที่จัดตั้งโดยพระสำนักสงฆ์ที่ยัง ซึ่งเป็นพระมอญที่เคยอยู่กับหลวงพ่ออุตตมะที่ด่านเจดีย์สามองค์ อ. สังขละบุรี โดยมีเป้าหมายที่จะช่วยเด็กกำพร้าให้ได้เรียนหนังสือ โดยมีทั้งที่อยู่ประจำและไปกลับ โดยทางสำนักสงฆ์จะมีรถไปรับส่งที่สะพานปลา ปัจจุบัน มีเด็กอยู่ 60 คน (เป็นเด็กมอญ 30 คน) ครูมอญ 4 คน (หญิง 2 ชาย 2) เป็นมอญที่ข้ามมาจากฝั่งพม่า 2 คน และมอญจากอำเภอสังขละบุรีอีก 2 คน หลักสูตรที่สอนเน้นภาษามอญ พม่า อังกฤษ (ถ้าภาษามอญก็ใช้ตำรามอญ ภาษาพม่าก็ใช้ตำราพม่า) ไม่ได้สอนภาษาไทยเพราะไม่สามารถจ้างครูไทยได้ หลวงพ่อบอกว่าทางอบต.

บางนอนบอกว่าจะมาช่วยสอนอาทิตย์ละหนึ่งถึงสองวันเริ่มตั้งแต่ปีการศึกษา 2553 เป็นต้นไป (สัมภาษณ์ เมื่อ 8 เมษายน 2553)

การจัดการด้านการบริหาร หลักสูตรและระบบการเรียนการสอนของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ จะแตกต่างกัน เช่น ศูนย์ของสำนักสงฆ์บางนาคยังเป็นศูนย์เดียวที่สอนภาษามอญ และจัดการโดยพระ โดยใช้สำนักสงฆ์เป็นสถานที่เรียนและพักอาศัย ศูนย์ปากน้ำจัดการโดยคนไทยใช้หลักสูตรไทยที่ดัดแปลงเป็นหลัก ศูนย์บ้านมารีอาและศูนย์บางนอนจัดการโดยคนพม่าใช้หลักสูตรพม่าเป็นหลัก แม้แต่ศูนย์ที่ถูกจัดตั้งและอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรเดียวกันเช่นองค์การเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัยซึ่งมีทั้งหมด 6 ศูนย์ ก็พบว่าแต่ละศูนย์จัดการเรียนการสอนไม่เหมือนกัน ความแตกต่างกันของหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับความคิด ความรู้และประสบการณ์ของครูผู้ดูแลศูนย์ ของผู้ให้ทุน และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชน เช่น ศูนย์ปากน้ำตั้งอยู่ในชุมชนผู้ย้ายถิ่นซึ่งทำงานด้านประมงเป็นหลัก ค่อนข้างจะผสมกลมกลืนและอยู่ร่วมกับชุมชนไทย ศูนย์จะเน้นเตรียมเด็กให้เข้าโรงเรียนของรัฐไทยที่ตั้งอยู่ติดกับศูนย์ (สัมภาษณ์ 14 สิงหาคม 2553) ในขณะที่ศูนย์บางนอนนั้น ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนผู้ย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยและทำงานกระจายตามสวนยาง ผู้ปกครองยังไม่แน่ใจเรื่องการให้เด็กเรียนโรงเรียนไทย หรือเรียนในระดับสูง การเรียนการสอนเน้นหลักสูตรและระบบแบบพม่าตามความถนัดของผู้ดูแล แม้ในระยะสามปีที่ผ่านมาเริ่มจ้างครูไทยมาสอน ดังจะได้เพิ่มเติมรายละเอียดของแต่ละศูนย์ดังต่อไปนี้ (สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2553)

ศูนย์ปากน้ำ อยู่ภายใต้การดูแลของมูลนิธิศุภนิมิต ที่จัดตั้งศูนย์บนเกาะคนตีมาได้ 4-5 ปี โดยให้การสนับสนุนงบประมาณอาหารเสริม กิจกรรมผู้ปกครองและค่าจ้างครู 2 คน ศูนย์เน้นให้นักเรียนเรียนภาษาไทยโดยดัดแปลงหลักสูตรของไทย และเรียนภาษาพม่าตามหลักสูตรประเทศพม่า มีเด็กนักเรียน 58 คน แบ่งเป็นชั้นอนุบาล 1-3 และประถม 1-3 มูลนิธิ ครูก. ผู้ดูแลคนปัจจุบันมาทำงานได้ 2 ปี เป็นคนไทยดั้งเดิมบนเกาะคนตี แต่เนื่องจากอยู่ร่วมกับคนพม่าบนเกาะมานาน อีกทั้งไปมาหาสู่ทำธุรกิจกับคนพม่าก่อนที่จะหันมารับงานครู ทำให้พูดภาษาพม่าได้ดี และมีครูพม่า 1 คน ทั้งนี้ครูก. ทำหน้าที่สอนภาษาไทยในตอนเช้า ครูพม่าสอนภาษาพม่าและเลขคณิตตอนบ่าย และมีภาษาอังกฤษอยู่บ้าง แต่ ครูก. บอกว่า”เน้นหลักสูตรไทยเพราะเขตการศึกษาจะมาดูบ่อย และเด็กบางคนจะเข้าโรงเรียนไทยจึงต้องรู้พื้นฐานบ้าง เด็กที่พร้อมจะเข้าโรงเรียนไทยได้ตั้งแต่อนุบาล 3”

จากการพูดคุยกับผู้ปกครองของเด็กที่มาเรียนในศูนย์ฯ พบว่าผู้ปกครองส่วนใหญ่เป็นคนทะเลวายเป็นคนทะวายที่ย้ายถิ่นมาอยู่ในประเทศไทยมานานกว่าสิบปี ผู้ปกครองบางคนถือเป็นทายาทรุ่นที่ 1.5 เพราะเข้ามาอยู่ที่เกาะคนตีกับพ่อแม่ตั้งแต่อายุไม่ถึง 15 ปี ผู้ปกครองกลุ่มนี้พูดภาษาไทยได้คล่องแคล่วเท่ากับภาษาทะเลวาย ครอบครัวหนึ่งมีลูกสองคน ลูกสาวคนโตอายุ 9 ขวบอยู่และเรียนที่เมืองทะเลวาย ประเทศพม่า ผู้ปกครองบอกว่าเหตุผลที่ไม่ได้เอามาเรียนที่ประเทศไทยเพราะเมื่อก่อนโรงเรียนไทยไม่รับ พอมีลูกชายคนเล็กโรงเรียนไทยรับเด็กพม่า ก็เลยให้ลูกเข้าเรียน หลายครอบครัวจะเป็นอย่างนี้ แต่เมื่อโรงเรียนไทยเริ่มรับ

ก็จะส่งให้เรียนโรงเรียนไทยมากขึ้น อีกครอบครัวหนึ่งมีลูก 4 คน 3 คนแรกทำงานแล้วไม่ได้เรียน เพราะพ่อแม่ย้ายที่อยู่อาศัยตลอด โดยทั้ง 4 คนเกิดที่กรุงเทพฯ ปัจจุบันลูกคนสุดท้องเรียนอยู่ชั้นป. 3 ของศูนย์นี้ อีกครอบครัวหนึ่งที่แม่เป็นมอญ แต่งกับท้าวาย มีลูกสองคน คนโตกำลังเรียนที่ศูนย์นี้ แต่วางแผนจะให้เข้าโรงเรียนปากน้ำ ส่วนคนเล็กอยากจะให้เรียนโรงเรียนพม่า แม่บอกว่าแม่ไม่มีความรู้ทั้งภาษาไทยและภาษาพม่า จึงอยากให้ลูกทั้งสองได้ทั้งสองภาษา โดยคาดว่าคนที่จะสอนภาษาไทยให้คนน้อง คนน้องจะส่งให้ไปอยู่ฝั่งพม่า อยู่กับเพื่อน และข้ามไปมา

ศูนย์บางนอน ตั้งอยู่ที่ตำบลบางนอน อำเภอเมือง มีบรรยากาศที่แตกต่างออกไป ตัวของศูนย์เป็นบ้านเช่าทำด้วยไม้สองชั้นค่อนข้างเก่า (เช่าเดือนละ 3,500 บาท) แต่มีบริเวณบ้านกว้างพอที่จะทำเป็นสนามกีฬาขนาดเล็ก และปลูกผักได้ ศูนย์จัดตั้งขึ้นโดยครูอ. เมื่อปี 2545 ครูอ. อายุกว่า 60 ปีแล้ว เรียนจบมหาวิทยาลัยอย่างถึงเมื่อปี 1965 เดินทางเข้ามาที่ระนองพร้อมกับภรรยาตั้งแต่ปี 2543 เพื่อตามหาลูกชายที่หายไป ขณะที่รอฟังข่าวเรื่องลูกชายนั้น ก็พบว่ามียุวกิจจำนวนมากที่พ่อแม่ทำงานในสวนยางไม่มีโอกาสได้เข้าโรงเรียน จึงจัดตั้งศูนย์ขึ้น เมื่อถามถึงหลักสูตรครูอ.เอาหนังสือแบบเรียนของพม่ามาให้ดู เป็นแบบเรียนที่เก่าแก่ที่ใช้ในประเทศพม่าตั้งแต่ยุค 1960 ในช่วงแรกศูนย์ไม่มีงบประมาณมากจึงจ้างครูไทยมาสอนภาษาไทยไม่ได้ แต่ระยะไม่กี่ปีมานี้ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิฮัสมัน (Hussmann Foundation) จึงจ้างครูไทยที่เป็นเยาวชนหญิงที่เพิ่งจบการศึกษาและเป็นคนในชุมชน ทำให้ยอมรับเงินเดือนที่ต่ำกว่าเงินเดือนปกติทั่วไป นักเรียนจากโรงเรียนนี้ได้เริ่มไปเข้าโรงเรียนของรัฐไทยบ้างแล้ว โดยไปเข้าโรงเรียนของรัฐในท้องที่ รวม 35 คน เด็กส่วนใหญ่คิดว่าจะเรียนที่ศูนย์จนจบ ไม่ไปเข้าโรงเรียนไทย บางคนเคยไปเรียนที่โรงเรียนไทย แต่ไปเพียงปีเดียวก็กลับมา บางคนบอกไม่ไปเพราะมีคนบอกว่าครูไทยจะทำร้าย บางคนบอกว่าไม่ไปเรียนเพราะจะต้องช่วยทำงานที่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานดูแลน้อง จากจำนวนนักเรียน 120 คนพบว่าส่วนใหญ่คือ 106 คนเรียนอยู่ในระดับอนุบาลจนถึงชั้นป. 2 มีเพียง 14 คนที่เรียนในชั้น ป.3 ถึง ป. 6 แสดงว่าเด็กจำนวนมากเมื่อวัยโตพอที่จะช่วยงานที่บ้านได้แล้วก็หยุดเรียน เด็กที่เรียนเก่งและผู้ปกครองมีความตั้งใจที่จะตั้งหลักปักฐานอยู่ในประเทศไทยจะไปเรียนต่อโรงเรียนของรัฐไทย ซึ่งก็มีจำนวนไม่มากนัก

ในปี 2553 ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เริ่มจัดการให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการและคณะทำงานที่ประกอบไปด้วยผู้แทนจากศูนย์ต่าง ๆ ให้มาทำงานร่วมกันในการจัดทำหลักสูตรที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

โรงเรียนของรัฐ

สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐ เริ่มรับเด็กลูกหลานของแรงงานมากขึ้น ในพื้นที่จังหวัดระนองมีเด็กสัญชาติพม่าและไร้สัญชาติเรียนในโรงเรียนของรัฐกว่า 50 โรงเรียน (จากทั้งหมด 95 โรงเรียน) โดยมีจำนวนเด็ก

ประมาณ 1,000 คน โดยส่วนใหญ่เป็นการรับจากศูนย์ที่สังกัดองค์กรเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัย⁶⁰ คาทอลิก ระนอง และมูลนิธิศุภนิมิต เช่น โรงเรียนบ้านบางกลาง โรงเรียนบ้านทุ่งหวาง โรงเรียนเอกศิลป์ราษฎร์พัฒนา⁶¹ ตำบลบางนอน โรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 ตำบลบางวัน ฯลฯ บางโรงเรียนให้การอนุเคราะห์จัดพื้นที่ให้กับศูนย์ ให้อยู่ภายในโรงเรียน เช่น โรงเรียนบ้านหวาง ที่จัดให้ศูนย์ขององค์การเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัย จังหวัดระนอง ดำเนินการสอนเด็กระดับอนุบาล 1-ประถม 4 จำนวน 2 ห้อง และโรงเรียนบ้านบางกลาง ที่อนุญาตให้ศูนย์ใช้ห้องเก็บของที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ปรับปรุงเป็นห้องเรียน 1 ห้อง ในบางโรงเรียน จำนวนเด็กกลุ่มนี้จะมีสัดส่วนมากเกือบครึ่งหรือมากกว่าเด็กไทย ตัวอย่างในอำเภอกระบุรี เช่น โรงเรียนบ้านปลายคลองวัน มีเด็กไร้สัญชาติ 56 คน จากเด็กทั้งหมดในโรงเรียน 122 คน โรงเรียนบ้านสวัสดิ์ มีเด็กไร้สัญชาติ 65 คน จากเด็กนักเรียนทั้งหมด 85 คน การที่ไม่มีเด็กไทยเข้ามาเรียนมาอย่างกรณีของโรงเรียนบ้านสวัสดิ์ เปิดโอกาสให้เด็กลูกแรงงานเข้ามาเรียนได้มากขึ้น นอกจากโรงเรียนจะรับเด็กผ่านการเตรียมและคัดเลือกโดยศูนย์ฯแล้ว อีกช่องทางหนึ่งคือรับจากเจ้าของผู้ประกอบการ การที่ผู้ย้ายถิ่นจะพาเด็กมาฝากโรงเรียนเองมีน้อย ผู้ย้ายถิ่นจำนวนไม่น้อยไม่ทราบที่สามารถส่งลูกหลานของตนเข้าไปเรียนในโรงเรียนไทยได้โดยตรง

การรับเด็ก โรงเรียนจะทำงานร่วมกับองค์กรที่ดูแลศูนย์ฯ ในการคัดเลือกนักเรียนเข้าเรียน เช่น โรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 ที่มีเงื่อนไขว่าเด็กที่จะเข้ามาเรียนร่วมต้องได้ภาษาไทยในระดับที่แน่นอน ซึ่งถ้าพูดภาษาไทยได้ก็สามารถเข้าเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลได้ นอกจากนั้นโรงเรียนยังดูความพร้อมของครู และอุปกรณ์การเรียนการสอนมีพอหรือไม่ เช่นเก้าอี้นั่งเรียน ในการส่งเด็กเข้าเรียนศูนย์ฯเองก็ต้องมั่นใจว่าเด็กจะเรียนแน่นอน เพราะการที่เด็กเข้าออกบ่อยจะเป็นปัญหากับระบบของโรงเรียน ที่จะเข้มงวดเรื่องของรายชื่อ และจำนวนของเด็กที่สัมพันธ์กับระบบการของประมาณรายปี

ในปี 2552 โรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 มีนักเรียนไร้สัญชาติ 85 คนจากนักเรียนทั้งหมด 481 คน กระจายอยู่ทุกห้อง จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียน ในเรื่องการรับทายาทผู้ย้ายถิ่น ผู้บริหารบอกว่าต้องรับตามมติกรม. ถ้าเด็กผ่านศูนย์การเรียนรู้อแล้วก็ไม่มีปัญหา แต่ส่วนใหญ่จะมีอายุมากกว่าเด็กไทย เช่นเข้าชั้นป. 1 เมื่ออายุ 9-10 ปี พอขึ้นชั้นประถม 5-6 ก็อายุ 14-15 ปี และให้รายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องทายาทผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวที่มาเรียนโรงเรียนนี้ว่า

คน (ทายาทผู้ย้ายถิ่น)ที่มาเข้าเรียนโรงเรียนนี้จะมีความพร้อมค่อนข้างสูง พ่อแม่มีรายได้ประจำ เพราะถ้ารายได้ไม่ดี เด็กอายุ 10-12 ปี ก็ต้องออกไปทำงาน มีเด็ก

⁶⁰ ถึงปี 2551 องค์กรเยสุอิตฯ ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนไทยแล้วจำนวน 132 คน มีเด็กเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยแล้ว 1 คน เป็นนักบวชเกิดบอหลูญิงทีมชาติ (จากเอกสารรายงานผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กจากประเทศพม่าในจังหวัดระนองปี 2551 องค์การเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัย)

⁶¹ จนถึงปี 2551 คาทอลิกระนองส่งเด็กไปเรียนโรงเรียนเอกศิลป์ในระดับประถมปีที่ 1 ถึง 4 รวม 36 คน

อายุ 12 ปี ทำงานก่อสร้างจะได้ 80 บาทต่อวัน เด็กบางทีก็เก็บขยะบ้าง เก็บของเก่าบ้าง ทั้งหญิงและชาย... เด็กไม่เรียนสร้างปัญหาให้สังคมไทยมากกว่า....

ศุภนิมิต เจอาร์เอส ก็ส่งเด็กมา ต่อรองกันว่าได้ที่คน...อยู่ในเขตตำบลบางวัน หมู่ 4, 5, 6...

อนาคตประชากรจะมากขึ้น ส่งเด็กมาโรงเรียนก็ไม่ต้องเลี้ยง พ่อแม่ไม่ต้องเสียเงินมาโรงเรียนกินนมฟรี เสื้อผ้าฟรี...

เด็กไทยยากจนกว่าเด็กพม่าที่มาเรียน เด็กไทยที่พร้อมจะไปทีอื่น แถวนี้เป็นที่บุกรุก คนที่อื่นย้ายเข้ามา...อยู่ปะปนกับแรงงานพม่า คนไทยสร้างบ้านให้เช่าราคาถูก คนไทยที่อยู่ก็คุณภาพชีวิตต่ำ...

เด็กพม่าตั้งใจและเรียนดีกว่า ตั้งใจมา แต่เด็กไทยโดนบังคับ..

พ่อแม่ที่ส่งมา เห็นความสำคัญของการศึกษา มีคุณภาพ...

(สัมภาษณ์เมื่อ 9 เมษายน 2553)

อาจารย์อีกท่านในโรงเรียนให้สัมภาษณ์ในเรื่องการปรับตัวของนักเรียนพม่าว่า

ผู้วิจัย: ... เด็กพูดไทยได้ไหม

อาจารย์: เด็กพูดได้หมด เหมือนคนไทย เราพูดชัดแบบนี้เขาก็พูดแบบนี้ แต่ปีที่แล้วมีปีหนึ่งที่ซิสเตอร์เอาเด็กเข้ามา แล้วเราไม่ได้ทดสอบเด็ก พอให้พูดก็พูดได้ แต่ปรากฏว่าพูดไทยไม่ชัดอยู่หลายคน ป ๑ นี่พูดไทยไม่ได้

ผู้วิจัย: พอเขาพูดไม่ได้ นี่มีปัญหาอะไร

อาจารย์: การเรียนรู้ก็มีปัญหา บางทีพูดพม่าในโรงเรียนเราก็บอกว่าห้ามพูดพม่าในโรงเรียน พูดภาษาไทยนะ...เด็กปีที่แล้วที่เข้า ป ๑ นะที่พูดไม่ชัด การเรียนรู้ก็ช้ากว่า

ผู้วิจัย: แล้วโรงเรียนทำอย่างไรคะ

อาจารย์: เด็กก็เริ่มปรับตัว รู้สึกว่าจะได้ พอนานๆก็จะได้ คือเราไม่ให้สิทธิ์ทุกอย่างนะ นักเรียนเรากินฟรี เขาก็ได้กินฟรี แจกของ เสื้อผ้า ทุนการศึกษา บางทีเราก็ให้ เราก็คิดว่าถ้าเขาประพฤติดี สร้างชื่อเสียงให้โรงเรียน ยากจนเราก็ให้ คือเรื่องฟรีนี้เราก็ให้เท่าเทียมกับเด็กของไทย หนังสือ สมุดแจกฟรี หมดทุกคน ดินสอ ปากกา แจกฟรี

ผู้วิจัย: เขามาเรียนกันอย่างไร

อาจารย์: ...ส่วนมากอยู่ใกล้ๆ ก็จะได้เดินมาเอง มีคน สองคนถีบจักรยานมา อยู่ตรงหลังนี้ แต่ส่วนมากผู้ปกครองมาส่ง คือพม่าบางทีก็เหมารถเครื่อง ...มารับไป กลับ

บางที่พ่อแม่ทำโรงงานไม่ได้มารับ แต่ส่วนมากเขาก็เดินมาเอง ชุมชนอยู่ข้างหลังนี้
พม่าอยู่เยอะ

ผู้วิจัย: ตรงหลังอนามัย

อาจารย์: ค่ะ เดินมาเรียนที่นี่ก็เยอะ แต่ไม่ใช่พม่าอยู่ที่ไหน ที่ไหนเอามาฝาก
กับเราได้นะ ไม่ได้ เราให้ทางซิสเตอร์เขาคัดกรองให้เรา เราจะรับสู่มสู่มห่าไม่ได้
เพราะเราไม่รู้ว่าเด็กคนนี้เป็นพื้นฐานเป็นไง ถ้าให้เรามาตั้งสอนภาษาไทยอีกมันคงซ้ำ มา
สอนรายตัวเราคงทำไม่ได้ เพราะว่าเราต้องสอนเด็กอื่นด้วย เราก็จะไม่รับตรงนั้น...
เด็กกลุ่มนี้ได้เปรียบนะ เห็นเด็กบอกว่าทางซิสเตอร์มีเบี้ยเลี้ยงให้ จาก ยูเอ็น

การศึกษาจากระบบ

ศูนย์ที่จัดการในลักษณะของการศึกษาระบบที่ดำเนินการอย่างจริงจังศูนย์หนึ่งได้แก่ศูนย์
Marist Mission Ranong หรือ MMR ซึ่งถือเป็นศูนย์ในเครือข่ายองค์กรคาทอลิก ในเรื่องการเรียนการสอน
ทางศูนย์ฯ บริการสอนภาษาอังกฤษและคอมพิวเตอร์ให้กับแรงงานทุกวัน บริการห้องสมุด และเปิดโรงเรียน
ร่วมกับศูนย์การศึกษาระบบของเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อสอนหนังสือให้กับเด็กพม่าที่มีอายุในระหว่าง
12-18 ปี เพื่อให้มีโอกาสสอบเทียบ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และสอนภาษาในชุมชนต่าง ๆ
สำหรับเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนอายุ 3-15 ปี⁶²

จากการสัมภาษณ์พลอย นิด ฟ้า ซึ่งเรียนต่อเนื่องมากกว่าสิบปีตั้งแต่โรงเรียนพม่า มาต่อศูนย์การ
เรียนรู้จนจบชั้นประถม และเรียนต่อ MMR ซึ่งเป็นโปรแกรมภาษาอังกฤษ การเรียนที่ MMR จะได้ใช้
ภาษาอังกฤษมากเพราะมีอาสาสมัครจากหลายประเทศ ทั้งอิตาลี อินเดีย ฟิลิปปินส์ ไอร์แลนด์ นิวซีแลนด์
และออสเตรเลีย เมื่อเรียนจบระดับสูงสุด ทางผู้ดูแลศูนย์ MMR ก็ติดต่อให้เรียนต่อที่มหาวิทยาลัยคาทอลิก
ของออสเตรเลีย ในลักษณะของการเรียนแบบออนไลน์มีระยะเวลาสองปี โดยแบ่งเป็นวิชาต่าง ๆ เรียนวิชา
ละประมาณ 1 เดือน โดยตอนสมัครทั้งพลอย นิด และฟ้า ต้องเขียนเรียงความด้วยลายมือตนเองส่งไป ทั้ง
พลอย นิด และฟ้า ยังมีรายได้พิเศษจากการช่วยสอนรุ่นน้องหรือบางครั้งช่วยแปลเป็นภาษาพม่า ที่ MMR
วันละ 1-2 ชั่วโมง ได้ค่าตอบแทนรายเดือนเดือนละพันกว่าบาท

6.5 ทายาทของผู้ย้ายถิ่นกับอาชีพและการทำงาน

ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เป็นวัยเด็กอายุไม่ถึง 12 ปี ที่ไม่เข้าโรงเรียนมีบ้าง แม้จำนวนจะไม่เยอะมาก
เพราะปัจจุบันมีศูนย์การเรียนรู้อยู่กระจายในหลายจุด ศูนย์การเรียนรู้หลายศูนย์มีรถบริการรับส่งถึงบ้าน
และโรงเรียนของรัฐก็ทยอยเปิดรับเด็กเข้าไปเรียน อย่างไรก็ตามก็ยังมีครอบครัวที่ไม่ส่งเด็กไปเรียน ซึ่งเห็นได้ชัด

⁶² ประมวลจากรายงานการประชุมคณะกรรมการฝ่ายสังคมฯ ครั้งที่ 1/2552 วันอังคารที่ 17 มีนาคม 2552 ห้องประชุม
บ้านชุมพวาบอล จ. สุราษฎร์ธานี (ด้วยความอนุเคราะห์ข้อมูลจากมูลนิธิเจอาร์เอส เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2553)

สำหรับเด็กเดินเก็บขยะริมถนน เด็กส่วนนี้พ่อแม่ยากจน หรือพ่อแม่ตาย อยู่กับยายหรือญาติ เด็กไม่มีบัตรเพราะไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ขอเป็นผู้ติดตามไม่ได้ บางครั้งพ่อแม่ไปต่างจังหวัด ทิ้งเด็กไว้ หรือโยกย้ายบ่อย จึงไม่สะดวกที่จะส่งเด็กไปเรียน สำหรับบางคนการไปโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้เป็นเรื่องลำบากในการเดินทาง เพราะโรงเรียนหรือศูนย์อยู่ไกล (ระยะหลังทางผู้ให้การสนับสนุนเงินแก่ศูนย์ฯ เสนอว่าผู้ปกครองควรจะมีส่วนร่วมในการออกค่ารถ) บางศูนย์ครูเป็นพม่า เด็กเป็นมอญ สื่อสารกันลำบาก ล้วนเป็นสาเหตุที่เด็กเลือกอยู่บ้านและทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แทนที่จะไปโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่มีแม่มีน้องเล็ก ต้องการคนช่วย

เด็กเมื่อเรียนจบประถม 6 ทั้งจากศูนย์การเรียนรู้และโรงเรียนของประเทศไทย มีอายุได้ 12-13 ปีขึ้นไป พ่อแม่ซึ่งอยู่ในจังหวัดระนองส่วนใหญ่จะให้เด็กทำงาน มีจำนวนไม่มากนักที่เรียนต่อระดับมัธยมในโรงเรียนของไทย หรือเรียนต่อ MMR แบบพลอย ฟ้า นิด ทั้งสามสาวเล่าว่า

“เด็กพม่าอายุประมาณสิบห้าสิบหกสิบเจ็ด ที่ไม่ไปเรียนนะคะ ที่ไปทำงานและก็อยู่เป็นกลุ่มไปนัดตีกันแบบพม่า... แบบว่า นัดกันวันไหน วันอาทิตย์พวกกู เจอกัน ที่ไหน ที่สนามกีฬา...ก็ห้อง ๆ วิทยุรุ่นแบบประมาณสิบห้าสิบหกนี่ ส่วนใหญ่สิบห้าสิบหกไม่เรียนแล้วนะ มีแต่พวกหนูที่ยังเรียนอยู่... หนูบอกว่าทำไมไม่ไปเรียนนะ พ่อแม่ก็บอกว่าให้ทำงานแบบเนี้ย...คือพม่าส่วนใหญ่เค้าจะอยู่แบบ รวม ๆ กัน ก็ถ้าเค้าไปทำงานแล้วกลับบ้าน ช่างบ้านก็มาบอก ทำไมลูกของเธอยังเรียนอยู่ ทำไมไม่ให้ทำงานแบบเนี้ย บอกต่อ ๆ กัน ก็แบบ ลูกเค้าทำงานเอาตังค์ให้แม่เค้า”

ทายาทของผู้ย้ายถิ่นในระนองทำงานกันหลากหลาย เด็กอายุ 12 ปีก็เริ่มทำงานก่อสร้างได้แล้ว เด็กโตอายุ 14-15 ปีตอนปิดเทอมตามพ่อแม่ไปออกทะเล ได้รายได้ช่วงปิดเทอม บางคนแกะกุ้ง ในตลาดมีเยาวชนทั้งหญิงและชาย รับจ้างขายของในตลาด ขายอาหารทะเล ไข่ ขายเสื้อผ้า รายได้ประมาณ 4-5 พันบาทต่อเดือน มีงานอยู่ต่อเรือ เป็นช่างซ่อมเรือ (เป็นผู้ช่วย) รายได้วันละ 180 บาท งานอยู่ซ่อมรถ แพนกเคาะพ่นสี ซ่อมทั่วไป รายได้ประมาณ 150- 180 ต่อวัน งานองค์กรเอกชน เป็นครูสอนภาษาพม่า รายได้ประมาณ 7,000 บาท งานในสวนยาง รายได้ประมาณ 3-4 พัน ขึ้นอยู่กับราคายาง รายได้จากการเฝ้าสวนยาง เป็นราคาเหมา หลังจากกรีดยางได้ และนำไปขาย มีการแบ่งกัน ระหว่างเจ้าของสวนกับลูกจ้าง ส่วนใหญ่ 70/30 หรือ 60/40 ขึ้นอยู่กับเจ้าของสวน พบว่าในพื้นที่กระบี่ มีการพึ่งพากันแบบนายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งแรงงานในสวนยางค่อนข้างขาดแคลน โอกาสที่แรงงานจากพม่าที่มีราคาไม่แพงย่อมมีเข้ามาเพิ่มขึ้น นายจ้างให้ที่อยู่ที่พักในสวน นานๆ เข้าไปดูยาง ส่วนลูกหลานแรงงาน บางทีนายจ้างก็เอาไปช่วยงานที่บ้านให้เงินเป็นค่าขนมเด็กเพิ่มขึ้น

ผู้ย้ายถิ่นที่ส่งลูกกลับไปเรียนที่พม่า โดยอยู่กับญาติ เมื่อลูกจบระดับประถมศึกษา อายุประมาณ 14-15 ปี ก็จะให้ตามมาทำงาน เช่น กรณีของนายโก และนายไท้ ทั้งคู่อายุ 17 ปี ใต้เคยมาอยู่ระนองตอนเป็นเด็กเล็ก แล้วกลับไปเรียนที่ตะวาย กลับเข้ามาอยู่ในจังหวัดระนองอีกครั้งเมื่อ 3 ปีก่อน โดย

พ่อของไท้ให้มาช่วยงานในอุ้งช่อมรดกที่พ่อทำอยู่แล้ว เช่นเดียวกับกรณีของ โม สาวน้อยอายุ 17 ปี เพิ่งมาอยู่กับพ่อแม่ที่ระนองสองปีที่แล้ว แม่รับจ้างขายปลา พ่อทำปลา โมมาถึงก็ได้ทำงานร้านขายส้มตำ เริ่มจากล้างชาม และงานเสิร์ฟ ร้านขายดีมาก ทำงานรายได้ต่อวันวันละ 120 บาทตั้งแต่เจ็ดโมงเช้าถึงหกโมงเย็น ตั้งแต่มากลับไปหาขายที่เกาะสองสองครั้ง

ชีวิตของนายโต ปัจจุบันอายุ 23 ปี ดูจะรันทดกว่าชีวิตของนิด พลอย ฟ้า โก ไต้ และโมที่บรรยายไปข้างต้น โตเข้ามาอยู่ที่เกาะคนทีตอนอายุ 13 ปี โดยตามมาอยู่กับพ่อและแม่ซึ่งทำงานอยู่ที่ระนอง มาถึงก็ทำงาน โดยช่วยงานในเรือของชาวบ้านคนไทย ในช่วงแรกไม่รู้ภาษาไทยก็เรียนรู้ผ่านภาษามือ เคยติดเรือตั้งเกล้าใหญ่(ใช้คนงานประมาณ 60 คน) ไปทำงานที่คุระบุรีที่พังงา เมื่อ 7 ปีก่อนแม่ตาย ในขณะที่ทำงานที่สะพานปลา กระทบล้มทับใส่หัว บาดเจ็บสาหัส กลับมานอนรอความตายที่บ้าน (โรงงานช่วยเหลือเงินมาหมื่นกว่าบาท) โตมีพี่น้องรวมทั้งโต 5 คน น้องสาวคนที่เกิดที่ระนอง และน้องชายหายไป คาดว่าจะถูกอุ้ม ปัจจุบันอยู่กับป้าและพี่ชายอีกคน ออกเรือหาปลา ได้รายได้เสียค่าเช่าบ้านเดือนละ 1 พัน

6.6 การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

ด้านภาษา

ทายาท รุ่น 2 มีความสามารถด้านภาษามากกว่ารุ่นพ่อแม่ โดยเฉพาะคนที่เกิดที่ระนองและมีเพื่อนบ้านเป็นคนไทย รวมถึงได้มีโอกาสเรียนหนังสือ สามารถอ่าน เขียน พูดไทยได้คล่องกว่าพ่อแม่ บางคนได้สำเนียงได้ เด็กที่พบในกระบุรีร้อยละ 70 พูดไทยได้ชัด ส่วนหนึ่งได้เข้าเรียนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก และบางคนได้รับการสั่งสอนจากนายจ้าง ได้มีโอกาสคุย ทำให้ภาษาพูด สำเนียงค่อนข้างชัด นอกจากนี้การที่แรงงานเกือบทุกคนครบครันเข้าถึงสื่อวิทยุและโทรทัศน์ไทย ก็มีส่วนทำให้เด็กได้ภาษาไทยได้เร็ว

นอกจากจะพูดภาษาพม่าได้ ภาษาไทยคล่องแล้ว ทายาทรุ่น 2 โดยทั่วไปจะเก่งภาษาอังกฤษกว่าเด็กไทย

ด้านวัฒนธรรม

มีความแตกต่างกันระหว่างผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามารุ่นแรก กับทายาทรุ่นที่ 1.5 และ 2 โดยผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรก ยังดำรงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ทั้งในเรื่องของการกิน การแต่งกาย การปฏิบัติทางศาสนา และการปฏิบัติทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ในขณะที่ทายาทรุ่นที่ 1.5 และ 2 รับเอาการปฏิบัติทางวัฒนธรรมแบบทันสมัย ทั้งในเรื่องของการแต่งกายแบบวัยรุ่น การฟังเพลงไทยแบบทันสมัย ดูหนังฝรั่งจากซีดี ฯลฯ แต่ก็ไม่ใช่ทิ้งวัฒนธรรมเดิม เพราะยังใกล้ชิดกับรุ่นพ่อแม่ที่ยังดำรงชีวิตตามวัฒนธรรมเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนิยมให้ยายเลี้ยงดู ซึ่งส่วนใหญ่จะพบว่ายายยิ่งจะเข้มงวดกับหลานในเรื่องการปฏิบัติตัวแบบดั้งเดิมมากกว่าพ่อแม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ นอกจากนี้การรับวัฒนธรรมพม่าและไทยมากขึ้นแค่ไหน ก็ขึ้นอยู่กับระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและประเทศพม่า ทายาทบางคนแม้จะเกิดในประเทศไทย แต่ถูกส่งกลับไปตั้งแต่อายุ 2 ขวบ หรือส่งไปเริ่มเรียนชั้นประถมที่พม่าตอนอายุ 6-7 ปี แล้วจึงกลับมา

อีกครั้งเมื่ออายุ 13-14 ปี ถ้าหากอยู่ในประเทศไทยได้เพียง 2-3 ปี ก็คงยังพูดภาษาไทยได้ไม่คล่อง ซึ่งมีผลต่อการยังไม่เข้าใจในเรื่องการปฏิบัติตามวัฒนธรรมของสังคมไทย (รวมทั้งวัฒนธรรมระนอง ไทยใต้ ฯลฯ) การได้ภาษาจะเป็นส่วนสำคัญในการเรียนรู้วิถีชีวิตวิถีปฏิบัติในสังคมไทย ผ่านการอบรมสั่งสอนของสถาบันการศึกษาไทยและสื่อต่าง ๆ

ทายาทที่เข้าโรงเรียนไทยและมีความมุ่งมั่นจะเรียนต่อในระดับสูงจะมีความพยายามที่จะผสมกลมกลืนเข้าในระบบสังคมไทยและรับเอาวัฒนธรรมไทยอย่างเต็มที่ จากการสัมภาษณ์น้องน้ำ อายุ 12 ปี อยู่ชั้นป. 5 และเป็นเด็กที่โรงเรียนส่งเข้าประกวดภาษาอังกฤษได้ที่ 1 ของจังหวัด น้องน้ำเกิดในเมืองไทย สอบได้ที่สามของห้อง (ที่ 1-2 ก็เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่น) พูดภาษาไทยได้คล่อง ยิ้มแย้ม มีความมั่นใจในการตอบคำถาม และซักถาม พ่อซึ่งเป็นทนาย ชักถามผู้วิจัยเรื่องความเป็นไปได้ของเด็กไร้สัญชาติที่จะเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย บอกว่า

“ผมก็ต้องให้เรียนต่อ เพราะไม่คิดจะกลับมาแล้ว ญาติพี่น้องสี่ห้าคนอยู่ที่นั่นหมด แม่ก็อยู่นี่..... กลัวว่าจบม. 6 แล้วเข้ามาหา'ลัยไม่ได้แล้วจะเสียใจ..”

พ่อยังบอกอีกว่า “ตอนนี่เด็ก ๆ คุยกันแต่ภาษาไทย พ่อคุยภาษาพม่าก็ไม่ค่อยคุย คุยแต่ภาษาไทย”

ผู้วิจัยถามน้องน้ำว่าชอบดูรายการทีวีอะไรบ้าง น้องน้ำบอกว่า “ชิงร้อยชิงล้านคะ” ถามต่อว่าอยากเป็นอะไร น้องน้ำตอบว่า “อยากเป็นทหารหญิง แต่หนูคิดว่าคงไม่ได้ แล้วหนูเป็นคนต่างชาติด้วย...”

การพึ่งพาอาศัยกันในทางเศรษฐกิจในฐานะลูกจ้างนายจ้าง หรือผู้ให้เช่าหรือเช่าบ้าน หรือคนขับรถสองแถวกับผู้โดยสาร (ประมาณว่าผู้โดยสารร้อยละ 90 เป็นผู้ย้ายถิ่น) ทำให้การอยู่ร่วมกันระหว่างคนไทยกับผู้ย้ายถิ่นเป็นไปด้วยดี เมื่อถามว่ามีปัญหาความขัดแย้งระหว่างแรงงานกับชุมชนคนไทยบ้างหรือไม่ เจ้าหน้าที่เทศบาลบอกว่า “ไม่มีปัญหา คนระนองใจดี” แต่ก็จะวิจารณ์ถึงความ “ไม่สะอาด” ในเรื่องการทิ้งขยะเกลื่อนกลาด และที่อยู่อาศัยที่ไม่มีสุขอนามัย ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายคนบอกว่า ไม่ค่อยมีความขัดแย้งหรืออาชญากรรมเกิดขึ้นระหว่างคนไทยกับคนพม่า มักจะทะเลาะวิวาทในกลุ่มคน “พม่า” เองมากกว่า

ด้านผลสัมฤทธิ์ในการเรียน

ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทย ส่วนใหญ่มีการเตรียมความพร้อมจากศูนย์การเรียนรู้และผู้ปกครองมีความพร้อมและตั้งใจที่จะส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนไทย เพราะถึงแม้จะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม และได้รับการสนับสนุนด้านเสื้อผ้า อุปกรณ์การเรียนและอาหารกลางวันจากรัฐ แต่ก็มีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่ารถ ค่ากินขนม และซื้อของประกอบการเรียนเพิ่มเติม อีกทั้งต้องประกันว่าไม่ย้ายเข้าออกกลางคัน จากการสัมภาษณ์ครูอาจารย์ในหลายโรงเรียนที่มีเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นเรียน ก็พบว่าเด็ก

ทายาทผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ จะสามารถเรียนรู้ได้เร็ว อาจารย์โรงเรียนระนองพัฒนามิตรภาพที่ 60 อธิบายลักษณะของเด็กทายาทผู้ย้ายถิ่นโดยใช้คำว่า “มีวุฒิภาวะสูงกว่าเด็กไทย” (สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2553)

ผู้วิจัย: ความสามารถของเด็กเป็นไงบ้างคะ

อาจารย์: คือเด็กกลุ่มนี้นะ ในร้อยนะ ครูเปรียบเทียบแล้ว ประมาณ ๗๐ คือดีที่เราไปแข่งขันทักษะต่างๆ ตามระนอง คือวุฒิภาวะของเด็กพวกนี้นะ มันจะเกินเกณฑ์กว่าเด็กธรรมดา อย่างเช่นเด็ก ป ๑ ลองไปดู เด็กจะโตมาก เขาเข้ามา บางที ๑๐ ขวบ เก้าขวบ มาเข้า ป ๑ เด็กเรา ๗ ปี ย่างเข้า ๗ ปี ถึงจะเข้าได้ เด็กเขาบางทีมา ๘ ๙ ปี เด็กโต ภาวะตรงนี้ บางทีการเรียนการสอนจะไปเร็วกว่าเด็กไทยเรา มันก็ไปได้ดีกว่า อ่านหนังสือ เขียนหนังสือเขาได้ดีกว่า วุฒิภาวะเขาสูงกว่า คือเด็กเรามันเล็กกว่า เราเข้าตามเกณฑ์ เขาเนีย เขาจับเด็กที่มีความประสงค์จะเรียน เขาก็ดูว่าเด็กคนที่ไหนที่พร้อม เก่ง จะเรียนโรงเรียนของหลวงได้ เขาก็ส่งให้มา เพราะปีที่แล้วเนีย ๑๒ ห้องรับประมาณ ๑๐ กว่าคนเกือบ ๒๐ คน คือเราก็จะรับมากกว่านี้ไม่ได้ ห้องไม่พอ และครูก็ไม่พอ

นอกจากเรียนรู้ได้ดี บางคนจะมีความสามารถพิเศษด้านภาษาอังกฤษ เพราะผ่านศูนย์การเรียนรู้ จึงจะถูกคัดเลือกโดยโรงเรียนให้ไปแข่งขันด้านภาษาอังกฤษ ซึ่งปรากฏว่ามีน้องน้ำ นักเรียนชั้น ป. 5 จากโรงเรียนที่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นไปแข่งได้ที่ 1 ของจังหวัด

เช่นเดียวกับครูโรงเรียนปากน้ำที่ชมเชยทายาทผู้ย้ายถิ่นว่า เรียนเก่งกว่า เชื้อพืง มีความรับผิดชอบว่าเด็กไทย สั่งให้เอาอะไรมา(อุปกรณ์การเรียน ?)ก็จะเอามา สั่ง 10 อย่าง เด็กไทยเอามา 3 อย่าง เด็ก”พม่า”ได้ 8 อย่าง ผู้ปกครองเด็ก”พม่า”ให้การดูแลลูก เรียกให้มาพบก็จะมา อยากให้เด็กได้เรียน เด็กไทยไม่ค่อยเชื้อพืง และครูก็ไปดุตำว่ามากไม่ได้ เพราะพ่อแม่จะฟ้องร้องเอา แต่ปัญหาก็คือ”เด็กพม่าส่วนใหญ่จะเรียนถึงแค่ ป.2-3 เพราะโตกว่าเด็กไทย และอยากออกไปทำงาน”

การที่ผู้ปกครองที่ย้ายถิ่นให้ความสำคัญต่อการศึกษาของบุตรหลาน สอดคล้องกับบทสนทนาที่คณะทำงานจาก UNICEF, IOM และมหาวิทยาลัยมหิดลจัดแลกเปลี่ยนกับคณะผู้บริหารและครูโรงเรียนทุ่งหวาง จังหวัดระนอง ที่มีเด็กมุสลิมร้อยละ 40 เด็กพม่าร้อยละ 20 และเด็กไทยพุทธร้อยละ 40 (ในปี 2550)

คณะผู้บริหารแสดงทัศนะและให้ข้อมูลว่า

“โดยเฉพาะผู้ปกครองพม่า ให้ความสำคัญเมื่อดีมาก สั่งอะไรมาทันที...

...ประชุมครู-ผู้ปกครองที่ ต้องแบ่งเป็นการประชุมระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา เพราะผู้ปกครองมาเยอะมาก”⁶³

⁶³ การสนทนาจัดระหว่างวันที่ 25-30 พฤศจิกายน 2550 (ดู <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=192447>)

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการได้ศึกษาถึงการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า ในช่วงเดือนสิงหาคม 2552 ถึงเดือนตุลาคม 2553 ในพื้นที่ของ 5 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สมุทรสาครและระนอง โดยได้แบ่งเนื้อหาการศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อตามที่ปรากฏในวัตถุประสงค์ ในบทสรุปนี้จะได้กล่าวถึงผลของการศึกษาในแต่ละหัวข้อ ได้แก่

- 1) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า
- 2) กลไกและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า
- 3) ลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน
- 4) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย

7.1 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวและแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาทผู้ย้ายถิ่น มีสองประเภทได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ และความสัมพันธ์ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ในส่วนของความสัมพันธ์กับเครือญาติข้ามแดนไทย-พม่า เช่น ระหว่างลูก พ่อแม่ปู่ย่าตายายที่อยู่ต่างเขตแดน นับวันจะยิ่งเป็นไปได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น โดยการติดต่อกันทางโทรศัพท์และระบบออนไลน์ เช่น การโอนเงินผ่านบัญชีธนาคารของนายหน้า เพื่อให้ส่งต่อให้ญาติพี่น้องที่อยู่ในเขตพม่า เมื่อโอนเงินไปแล้ว ก็ใช้โทรศัพท์ติดต่อกับญาติพี่น้องเพื่อให้แน่ใจว่าเงินถึงมือญาติพี่น้องแล้ว สำหรับผู้ที่ยังมีพ่อแม่หรือพี่น้องอยู่ในฝั่งพม่า ความเป็นไปได้ของการส่งลูกเล็กไปให้ทางญาติพี่น้องฝั่งพม่าเลี้ยงก็เป็นไปได้ ผู้ย้ายถิ่นและทายาทบางคนที่สามารถตั้งหลักปักฐาน มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูงขึ้น ก็จะช่วยพ่อแม่พี่น้องเข้ามาอยู่ในเขตไทย จนบางครั้งครอบครัวไม่มีญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดที่เหลืออยู่ในประเทศพม่าแล้ว คนกลุ่มนี้ก็จะปักหลักอยู่ในประเทศไทย และจะเริ่มมีความกังวลในเรื่องอนาคตของทายาทในเรื่องการเรียนต่อในระดับสูง เพราะเด็กยังไม่ได้สถานะเป็นคนไทย

ในส่วนของการขยายความสัมพันธ์ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน พบว่าบางกลุ่มชาติพันธุ์มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายทศวรรษแล้วและได้สัญชาติไทย ได้แก่กลุ่มไทใหญ่ กลุ่มมอญ กลุ่มกะเหรี่ยง ทำให้สามารถเชื่อมความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่ย้ายเข้ามาใหม่ได้ง่าย เนื่องจากมีภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน แม้ว่าจะไม่ได้มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด โดยยังมีการจำแนกความแตกต่างเช่น เป็นไตใน (ไทใหญ่สัญชาติไทย) หรือ ไตนอก (ไทใหญ่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาจากรัฐฉาน) เป็นกะเหรี่ยงไทยหรือกะเหรี่ยงพม่า เป็น “ไทยรามัญ” หรือเป็น “มอญ” แต่มีการยอมรับว่ามีเชื้อสายเดียวกันและค่อนข้างเห็นอกเห็นใจ และเกลียดชังรัฐบาลพม่าที่กดขี่ข่มเหงคนเชื้อชาติเดียวกัน ดังนั้น จะพบว่าสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้สัญชาติไทยจะเป็นผู้นำหรือเอาการเอางานในการจัดตั้งองค์กรชาติพันธุ์ที่ดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์และรากเหง้าของชาติพันธุ์ การส่งเสริมการศึกษา หรือแม้แต่วรรณกรรมด้านต่าง ๆ องค์กรเหล่านี้จะช่วยในเรื่องการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และเรียกร้องสิทธิด้านต่าง ๆ ให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาท ขณะเดียวกันการที่ผู้ย้ายถิ่นและทายาทยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ดี ก็มีส่วนช่วยกระตุ้นให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมานานและถูกผสมกลมกลืนให้กลายเป็นไทย เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ดั้งเดิมของตน ซึ่งวัฒนธรรมบางส่วนก็สามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น นำไปประยุกต์ใช้ในการท่องเที่ยว

กล่าวโดยสรุปลักษณะของการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นแต่ละประเภทมีอิทธิพลต่อการปรับตัวและการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของทายาท ดังนี้

(1) **เครือข่ายความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติทั้งข้ามแดนและภายในประเทศไทย**
เครือข่ายนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากในการตัดสินใจว่าในอนาคตทายาทจะอยู่อาศัยในประเทศไทย หรือประเทศพม่า หรือประเทศอื่น ผู้ย้ายถิ่นที่ไม่มีญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดที่อยู่ในประเทศพม่าแล้ว แรงจูงใจที่จะกลับไปอยู่ในประเทศพม่ามีน้อย การตัดสินใจให้ทายาทเรียนในโรงเรียนไทยและปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยจะมีสูง ในทางตรงกันข้ามถ้าหากยังมีญาติพี่น้องใกล้ชิดในประเทศพม่า จะมีการติดต่อข้ามแดนอย่างสะดวกทั้งเดินทางข้ามไปมาและติดต่อทางโทรศัพท์ ทำให้มีการส่งทายาทกลับไปพม่าอยู่กับญาติพี่น้องชั่วคราวหรือกลับไปถาวร การโยกย้ายมาทั้งครอบครัวทั้งพ่อแม่ของผู้ย้ายถิ่น จะเกิดขึ้นมากในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นอยู่ในเขตที่ได้รับผลกระทบจากการสู้รบหรือมีการบังคับโยกย้าย พบมากในกลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยง ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่มาจากเขตที่ไม่มีปัญหาการสู้รบและตั้งใจมาเพื่อทำงานเก็บเงิน เช่น พม่าและมอญ ส่วนใหญ่จะไม่ได้เอาพ่อแม่มาด้วย และเมื่อมีลูกก็จะส่งกลับไปให้ญาติพี่น้องทางฝั่งพม่าเลี้ยง นอกจากนี้การที่ทายาทอยู่ใกล้ชิดกับครอบครัวและเครือญาติ จะมีโอกาสที่รับเอาวัฒนธรรมและสำนึกทางชาติพันธุ์ได้มากกว่า ทายาทที่ไม่ได้รับการเอาใจใส่จากครอบครัว เพราะจะมีโอกาสติดตามไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดโดยชุมชนและองค์กรชาติพันธุ์ ทายาทที่อยู่ในครอบครัวที่แตกแยก

ยากจน และไร้ญาติขาดมิตร ไม่มีโอกาสเข้าเรียน โอกาสที่จะได้เรียนรู้ทั้งวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมของพ่อแม่จะมีน้อย

(2) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และท้องถิ่นเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม ถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในประเทศไทย เพราะดำรงอยู่ก่อนการเกิดรัฐชาติไทยสมัยใหม่ เมื่อกลุ่มเดียวกันย้ายถิ่นเข้ามา ส่วนใหญ่มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และให้การช่วยเหลือ ประกอบกับการที่ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ยังคงดำรงวัฒนธรรมที่เคร่งครัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่เกี่ยวกับการปฏิบัติทางศาสนา ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมาก่อนให้การต้อนรับในฐานะผู้ที่มีความรู้ทางด้านวัฒนธรรม เปิดพื้นที่ทางศาสนาให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทมาร่วมทำบุญ ทายาทได้รับการถ่ายทอดความรู้และการปฏิบัติทางศาสนาและวัฒนธรรม นอกจากนั้น ภายใต้อุปการะทางชาติพันธุ์ ยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายของคนจากหมู่บ้านเดียวกัน โดยการจัดตั้งกลุ่มของคนที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ทำกิจกรรมด้านการศึกษาและวัฒนธรรมร่วมกัน และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานและการใช้ชีวิตในประเทศไทยของทายาท ในขณะเดียวกัน สำหรับทายาทที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางชาติพันธุ์ของตน แต่มีปฏิสัมพันธ์และเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมกับคนไทยมากกว่าก็มีโอกาสที่จะกลืนกลายเป็นคนไทยได้เร็วขึ้น

7.2 กลไกและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า

กลไกของรัฐที่ดำเนินการทั้งในเรื่องของการควบคุมดูแลและส่งเสริมทายาทผู้ย้ายถิ่นที่ชัดเจนที่สุดคือกลไกด้านการศึกษา ซึ่งรวมถึงการวางนโยบายและโครงการในการดำเนินงานด้านการศึกษาของทายาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2548 ที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทยให้เข้าเรียนในโรงเรียนไทยได้ ด้วยการจัดสรรงบประมาณอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัว ให้แก่สถานศึกษาที่จัดการศึกษาแก่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น และที่สำคัญคือการกำหนดให้กระทรวงมหาดไทยจัดทำฐานข้อมูล (เลขประจำตัว 13 หลัก) ให้กับทายาท ทำให้ทายาทที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทยมีสถานะและได้รับการคุ้มครองในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิเด็ก นอกจากนี้ ยังพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็เป็นกลไกของรัฐที่สำคัญอีกกลไกหนึ่งที่นอกจากจะทำหน้าที่ควบคุมดูแลแรงงานข้ามชาติและทายาทแล้ว ยังมีโครงการที่มีประโยชน์ในการพัฒนาและส่งเสริมทายาท เช่น การจัดฝึกอบรมในเรื่องต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต หรือจัดกิจกรรมสาธารณะหรือเทศกาลต่าง ๆ ที่เปิดให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นมีพื้นที่การปฏิบัติทางศาสนาและวัฒนธรรม

ส่วนกลไกภาคเอกชน พบว่าในพื้นที่ศึกษาทุกพื้นที่ มีองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งที่เป็นองค์กรนานาชาติและองค์กรของไทยเองทำงานกับผู้ย้ายถิ่นและทายาทอยู่ในจำนวนที่ต่างกัน จะมีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนเอง และร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ โดยตั้งเป็น

คณะกรรมการชุดต่าง ๆ มีการประชุมร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องผู้ย้ายถิ่นและเยาวชน ส่วนกลไกชุมชนได้แก่กลุ่มประชาคมในพื้นที่ที่มีหลายระดับ รวมถึงกลุ่มศาสนาหลายศาสนา ที่มีความสัมพันธ์กับผู้ย้ายถิ่นและทนายในทิศทางที่เป็นบวกที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันมากกว่าการเกิดปัญหาความขัดแย้งรุนแรง แม้ว่าจะมีปัญหาความไม่พอใจหรือความขัดแย้งส่วนตัวอยู่บ้าง

แม้การประกาศนโยบายส่วนกลางที่ใช้ทั่วประเทศจะเหมือนกันทั้งในเรื่องของการควบคุมดูแลและการให้บริการผู้ย้ายถิ่นและทนาย อีกทั้งมีการแบ่งโครงสร้างหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ลักษณะเดียวกัน แต่แนวทางการปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติในแต่ละพื้นที่ศึกษามีความแตกต่างกัน ส่งผลให้ผู้ย้ายถิ่นและทนายมีการปรับตัวในลักษณะและระดับที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ศึกษาขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพลังต่าง ๆ ในพื้นที่ และอคติและความคิดริเริ่มของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะได้สรุปลักษณะเฉพาะของการทำงานของกลไกแต่ละส่วนและผลต่อการปรับตัวของทนายในแต่ละพื้นที่ศึกษาดังนี้

พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า บริเวณอำเภอฝาง อำเภอแม่สาย อำเภอเวียงแหง ซึ่งติดกับรัฐฉานของประเทศไทย ล้วนแต่เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ของการเป็นเขตฐานที่มั่นหรือค่ายของกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านรัฐบาลพม่า ภายใต้การสนับสนุนของรัฐไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ในประเทศพม่าในปี 2531 ความสัมพันธ์ในพื้นที่ระหว่างเจ้าหน้าที่ทั้งด้านความมั่นคง เช่น ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน และด้านการบริหาร เช่น เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย และด้านการบริการ เช่น เจ้าหน้าที่ด้านการศึกษา สาธารณสุขอำเภอ ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ มีความเข้าใจสถานการณ์ของชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า และปรับตัวรับการทยอยข้ามเขตชายแดนของผู้ย้ายถิ่นไทใหญ่และชนกลุ่มน้อยมาอยู่อาศัยในเขตไทย ซึ่งมีมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อครั้งที่พม่าได้รับเอกราช แต่การทะลักเข้ามาจำนวนมากเนื่องจากการกวาดล้างของรัฐบาลพม่าหลังปี 2531 ก่อให้เกิดการปรับตัวของรัฐและกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ ในขณะนี้ รัฐไม่มีนโยบายการตั้งที่พักพิงผู้หนีภัย ผู้ย้ายถิ่นแยกย้ายกันไปทำงานและอยู่อาศัยในภาคส่วนต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเข้าไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องหรือคนรู้จักตามหมู่บ้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่อีกส่วนหนึ่งกลายเป็นคนงานในสวนส้ม ซึ่งเริ่มขยายพื้นที่กันอย่างกว้างขวางโดยการลงทุนของนายทุนต่างถิ่น อีกส่วนหนึ่งเป็นแรงงานในไร่นาและสวนขนาดกลางและเล็กของคนท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นคนไทใหญ่ บางส่วนทำงานเป็นแรงงานในโครงการหลวงและโครงการอื่นของรัฐ และอีกส่วนหนึ่งทยอยเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยในเขตนี้ก่อนปี 2540 จะได้รับสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง ซึ่งถือว่าให้หลักประกันการอยู่อาศัยในประเทศไทยอย่างถาวร

ทนายผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยเข้าเรียน แม้ก่อนมีมติกรม. 2548 แต่การทะลักเข้ามาของผู้ย้ายถิ่นและการมีจำนวนทนายเพิ่มมากขึ้น ทำให้องค์กร

ของผู้ย้ายถิ่นเองจัดตั้งโรงเรียนให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นโดยเฉพาะ ภายใต้การสนับสนุนจากแหล่งทุนต่างประเทศ และการให้การอุปถัมภ์ของวัดพระธาตุเฉลิมพระเกียรติและองค์กรเอกชนต่าง ๆ (เช่น บริษัท เบียร์ช้าง) ที่บริจาคเงินผ่านวัดเพื่อสร้างอาคารเรียนในบริเวณวัด โดยครูที่สอนในโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาจนแต่ยังไม่ได้สถานะสัญชาติไทย จบการศึกษาในระดับมัธยมปลาย ในระยะต่อมาเมื่อมีมติกรม. 2548 จึงมีการเชื่อมต่อระหว่างโรงเรียนของผู้ย้ายถิ่นกับโรงเรียนของรัฐที่อยู่ใกล้ โดยทางโรงเรียนผู้ย้ายถิ่นสามารถส่งเด็กที่พร้อมให้ไปเข้าโรงเรียนของรัฐได้เลย ทั้งนี้ทางสถานประกอบการที่เป็นสวนส้มขนาดใหญ่ก็ให้ความร่วมมือ บริการรับส่งเด็กทายาทแรงงานไปโรงเรียนทุกวัน ปัญหาเด็กที่ไม่ได้เรียนยังมีอยู่บ้าง ในส่วนของผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาใหม่อยู่ในสวนเล็ก ๆ ที่ห่างไกล มีความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น ไม่เข้าใจเรื่องช่องทางการศึกษาของลูก หรือมีกำลังทรัพย์และเวลาไม่พอที่จะไปส่งลูกเรียนในสถานที่ห่างไกล ไม่กล้าจะออกไปไหนเพราะไม่มีบัตรแสดงสถานะบุคคล กลัวถูกจับกุม หรือต้องการให้ลูกคนโตช่วยงานบ้านและดูแลน้อง

ในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอที่อยู่ชานเมือง

การรับทายาทผู้ย้ายถิ่นเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ มีก่อนมติกรม. 2548 โรงเรียนหลายโรงเรียนมีการปรับระบบการรับเอาเด็กไร้สัญชาติที่ในช่วงแรกเป็นเด็กบนพื้นที่สูงเข้าเรียน ทำให้การจัดการกับทายาทผู้ย้ายถิ่นในช่วงหลังไม่มีปัญหามากนัก มติกรม. ช่วยทำให้โรงเรียนมีงบประมาณในการจัดการและจัดการอย่างเป็นระบบมากขึ้น ในพื้นที่นี้จึงไม่มีศูนย์การเรียนรู้ที่จัดการเรียนการสอนให้ทายาทผู้ย้ายถิ่น โดยเฉพาะ ทายาทผู้ย้ายถิ่นแยกย้ายเข้าโรงเรียนเทศบาล และโรงเรียนของรัฐอื่น ๆ ซึ่งมีจำนวนนักเรียนไทยน้อยลง เพราะความนิยมของพ่อแม่ที่จะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนโรงเรียนรัฐและเอกชนที่มีชื่อเสียง ทำให้จำนวนของนักเรียนไทยลดน้อยลง

การที่ผู้ย้ายถิ่นเป็นคนไทใหญ่ทำให้รัฐและคนท้องถิ่นซึ่งคุ้นเคยกับคนไทใหญ่ที่อยู่มาก่อน ทำให้มีอคติด้านชาติพันธุ์น้อย กลไกด้านการศึกษาและให้บริการด้านอื่น ๆ จึงทำให้ทายาทปรับตัวเข้ากับภาคส่วนต่าง ๆ ได้ แม้ว่าการตรวจสอบจับกุม ผู้ที่ไม่มีสถานะบุคคลจากหน่วยงานความมั่นคงมีอยู่เป็นประจำ แต่ก็ยังมีช่องทางที่ทำให้ทายาทพัฒนาศักยภาพของตนทั้งในโรงเรียน และในการยกระดับสถานภาพในสังคม

พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พื้นที่อำเภอปางมะผ้า ซึ่งอยู่ติดกับรัฐฉานและรัฐคะยาห์ประเทศพม่า มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานของรัฐและชุมชนในพื้นที่กับกองกำลังไทใหญ่และชุมชนไทใหญ่ในเขตประเทศพม่ามาอย่างยาวนาน ในลักษณะที่ไม่แตกต่างจากพื้นที่อำเภอชายแดนของจังหวัดเชียงใหม่มากนัก ความสัมพันธ์ในพื้นที่ระหว่างเจ้าหน้าที่ทั้งด้านความมั่นคงเช่น ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน และด้านการบริหาร เช่น เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย และด้านการบริการ เช่น เจ้าหน้าที่ด้านการศึกษา

สาธารณสุขอำเภอ ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ มีความเข้าใจสถานการณ์ของชนกลุ่มน้อยในประเทศพม่า และปรับตัวรับการทยอยข้ามเขตชายแดนของผู้ย้ายถิ่นไทใหญ่และชนกลุ่มน้อยมาอยู่อาศัยในเขตไทย บางส่วนเข้ามาทางอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ก่อนแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอปางมะผ้าซึ่งอยู่ติดกัน ผู้ย้ายถิ่นรุ่นแรกเข้ามาเป็นแรงงานปลูกป่าในบริเวณที่สูงติดชายแดน ภายหลังจึงหาช่องทางเข้าไปทำงานในพื้นที่อำเภอ บางส่วนแยกย้ายกันไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องหรือคนรู้จักตามหมู่บ้านต่าง ๆ และเริ่มมีพื้นที่การเกษตรของตนเอง ในขณะที่ทยอยเริ่มเข้าไปทำงานในตัวเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตัวเมืองเชียงใหม่ ผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาอยู่อาศัยในเขตนี้ก่อนปี 2540 จะได้รับสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง ซึ่งถือว่าให้หลักประกันการอยู่อาศัยในประเทศไทยอย่างถาวร

ทายาทผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยเข้าเรียนมานานในเขตพื้นที่นี้จึงไม่มีความจำเป็นต้องตั้งโรงเรียนให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นโดยเฉพาะ แม้ว่าจะมีการถูกเลือกปฏิบัติอยู่บ้าง จากความไม่เข้าใจและอคติของครูบางคนที่ไม่ใช่ครูในพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเข้าใจและปฏิบัติต่อทายาทผู้ย้ายถิ่นเหมือนกับทายาทคนไทย การจับกุมผู้ที่ไม่มีสถานะบุคคลไม่เกิด เพราะกล่าวได้ว่าผู้ที่ไม่มีสถานะบุคคลมีถึงร้อยละ 50 ของคนในพื้นที่

พื้นที่จังหวัดตาก

พื้นที่อำเภอแม่สอด มีชายแดนติดกับรัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ที่มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานของรัฐและชุมชนในพื้นที่กับองค์กรการเมือง กองกำลังและชุมชนกะเหรี่ยงในเขตประเทศพม่ามาอย่างยาวนาน การที่แม่สอดเป็นเมืองการค้ามานานตั้งแต่ยุคสมัยที่พม่าถูกปกครองด้วยอาณานิคมอังกฤษ ทำให้แม่สอดเป็นเมืองที่มีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ทำการค้าข้ามชายแดน การอยู่ใกล้กับเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าของพม่าในยุคนั้น ทั้งเมืองเมะละแหม่ง และย่างกุ้ง ทำให้คนภาคเหนือ(คนเมือง) และคนจากภาคอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่สอดเพื่อทำการค้าปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมกะเหรี่ยงและพม่ามากกว่าการที่คนกะเหรี่ยงและคนพม่าในพื้นที่จะปรับตัวให้เข้ากับคนไทย ดังจะเห็นได้ว่าคนเมืองที่เติบโตและอาศัยในพื้นที่วัยกลางคนขึ้นไปมักจะพูดภาษาพม่าและกะเหรี่ยงได้

ลักษณะพิเศษในพื้นที่นี้เมื่อเทียบกับพื้นที่ศึกษาอื่น ประการแรกคือการตั้งศูนย์พักพิงผู้ลี้ภัย ที่เริ่มต้นจากการมีหลายศูนย์เรียงรายตามชายแดน กลายเป็นศูนย์ใหญ่รวม 10 ศูนย์ เฉพาะในเขตจังหวัดตากมี 3 ศูนย์ โดยศูนย์ที่ใหญ่ที่สุดคือศูนย์แม่หละอยู่ในเขตอำเภอท่าสองยางซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่อำเภอแม่ระมาด ศูนย์อุ้มเปี้ยม ในเขตอำเภอพบพระ และศูนย์นุโพ ในเขตอำเภออุ้มผาง ประการที่สอง การที่แม่สอดเป็นด่านข้ามแดนถาวรที่มีสะพานเชื่อมทั้งสองฝั่ง มีปริมาณการค้าชายแดนที่ค่อนข้างสูง ทำให้มีนักธุรกิจและผู้ค้าจากฝั่งพม่าเข้ามาลงทุนค้าขายในฝั่งแม่สอดและนักธุรกิจและผู้ค้าจากแม่สอดเข้าไปลงทุนในเขตพม่า เช่น ในกิจการน้ำมัน และการเกษตร ประการที่สาม การที่แม่สอดถูกพัฒนาให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษทำให้มีโรงงานจำนวนมากเข้ามาตั้งในเขตอำเภอแม่สอด โดยแรงงานเกือบทั้งหมดเป็นแรงงานพม่าที่ย้าย

ถิ่น ลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้ ทำให้อำเภอแม่สอดประกอบไปด้วยกลุ่มสังคมที่สำคัญ 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มองค์กรนานาชาติที่เข้ามาตั้งสำนักงานในอำเภอแม่สอดหลายสิบองค์กร โดยมีโครงการที่ทำกับผู้นักในศูนย์พักพิง และทำงานกับแรงงานในบริเวณอำเภอแม่สอดและอำเภอชายแดน กลุ่มที่สอง คือกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่ตั้งองค์กรที่ทำงานกับผู้นักและแรงงานย้ายถิ่น เช่น เปิดศูนย์การเรียนรู้ การรณรงค์เรื่องสิทธิแรงงาน ฯลฯ กลุ่มที่สาม คือกลุ่มที่เรียกตัวเองว่าประชาคมแม่สอด ซึ่งประกอบไปด้วยคนเมืองที่อยู่ในอำเภอแม่สอดมาแต่ดั้งเดิม และพยายามรวมตัวกันเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาแม่สอดในทิศทางที่คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์

ที่อำเภอแม่สอด มีศูนย์การเรียนรู้ที่ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ติดตามดูแลถึง 61 ศูนย์ เป็นจำนวนที่มากกว่าพื้นที่ชายแดนอื่นใดในประเทศไทย การที่องค์กรการเมืองและกองกำลังกะเหรี่ยงก่อตั้งมากกว่าครึ่งศตวรรษและเคยจัดตั้งรัฐบาลและเขตการปกครองตนเอง รวมทั้งการดำเนินการด้านการศึกษามานาน เมื่อเขตฐานที่มั่นที่สำคัญล่มสลาย และพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกยึดครองโดยรัฐบาลพม่า ทำให้มีการเริ่มจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ใหม่ ในเขตอำเภอแม่สอด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยจากการสู้รบ เข้าถึงแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนได้ง่าย และเป็นพื้นที่ที่มีผู้ย้ายถิ่นและทายาทอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมไปกับการเติบโตทางเศรษฐกิจการค้า และความต้องการแรงงานเพื่อทำงานในโรงงาน โรงแรม ร้านอาหารและตลาด

ศูนย์การเรียนรู้ ไม่มีสถานภาพทางกฎหมายในประเทศไทย เพราะไม่ได้จดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชน ศูนย์มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สอนเฉพาะเด็กอนุบาล ไปจนถึงขนาดกลางที่สอนระดับประถมหรือขนาดใหญ่ถึงระดับมัธยมปลาย และเมืองค่านานาชาติให้การสนับสนุนในทุกด้าน การที่มีนักเรียนที่เป็นทายาทผู้ย้ายถิ่นเข้าไปเรียนในศูนย์จำนวนมากกว่า 10,000 คนในปัจจุบัน ทำให้หน่วยงานความมั่นคง ซึ่งประกอบไปด้วยสถาบันทหารตำรวจ และฝ่ายปกครอง ซึ่งยึดหลักการว่าด้วยอธิปไตยของชาติ หวาดระแวงว่าหลักสูตรที่สอนนั้นจะมีอะไรที่เป็น “ภัยต่อความมั่นคง” ของชาติไทยหรือไม่ และจะหาอะไรที่ทำให้ทายาทที่อยู่ในไทยมีความจงรักภักดีต่อประเทศไทย ในขณะที่กลุ่มประชาคมในพื้นที่ กวีพากษ์วิจารณ์ถึงการที่ทายาทผู้ย้ายถิ่นได้รับการปฏิบัติที่ดีกว่าลูกหลานคนไทยในชุมชน จากการสนับสนุนขององค์กรนานาชาติ เช่น การมีรถรับส่ง ฯลฯ บนพื้นฐานข้อวิพากษ์วิจารณ์จากหน่วยงานความมั่นคงและกลุ่มประชาคม และด้วยมติดกรม. ปี 2548 ที่เปิดโอกาสให้โรงเรียนของรัฐจัดการเรียนการสอนให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่ไม่มีสถานะบุคคลไทย ทำให้ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 ตั้งศูนย์ประสานงานการศึกษาเด็กต่างดาวขึ้นมา เพื่อควบคุมดูแลและส่งเสริมศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 เป็นเขตพื้นที่เดียวที่ตั้งศูนย์ประสานงานดังกล่าวขึ้นมาทำงานร่วมกับศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ อย่างจริงจัง ความคิดริเริ่ม ความตั้งใจทำงาน และความเข้าใจและเห็นใจที่มีต่อผู้ย้ายถิ่นที่ผู้บริหารมี เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีโครงการและกิจกรรมที่มีประโยชน์หลายโครงการ

ผู้บริหารของสำนักเขตคนหนึ่งเป็นคนดั้งเดิมอำเภอแม่สอด มีความเข้าใจผู้ย้ายถิ่นและทนายท เพราะตนก็เป็นทนายทรุ่นที่ 3-4 “ตาของตนเองเป็นคนบังคลาเทศ แม่เป็นพม่า ย้ายมาอยู่แม่สอด ปู่ก็เป็นบังคลาเทศ เดินทางมาจากอินเดีย ย่าเป็นพม่าที่เกิดในประเทศไทย” อย่างไรก็ตาม การทนายทของสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษายังเป็นกรอบของรัฐที่ต้องการให้ทนายทที่เข้ามาอยู่ในเขตไทย มีความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย ทางสำนักงานเขตมีนโยบายให้ทุกศูนย์การเรียนรู้ต้องเคารพอธิปไตยของไทยโดยการปักเสาธงชาติไทยหน้าโรงเรียน ร้องเพลงชาติทุกเช้า และสอนภาษาไทยอย่างน้อยอาทิตย์ละ 2 ชั่วโมง โดยทางสำนักงานเขตช่วยพัฒนาหลักสูตรภาษาไทยที่จะใช้สอนในศูนย์ฯ ในขณะที่เดียวกันทางผู้บริหารสำนักงานเขตก็ช่วยต่อรองกับหน่วยงานความมั่นคงให้ละเว้นการจับกุมครูของศูนย์การเรียนรู้ ด้วยเหตุผลว่าเด็กได้รับการศึกษาดีกว่าเด็กที่ไม่เรียน “เป็นการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคง” อีกทั้งสร้างระบบที่ทำให้เด็กจากศูนย์การเรียนรู้มีช่องทางเรียนต่อในโรงเรียนของรัฐไทย

พื้นที่จังหวัดระนอง

พื้นที่จังหวัดระนองเป็นพื้นที่ติดกับเขตชายแดนพม่า โดยมีแม่น้ำและทะเลเป็นเส้นกั้นเขตแดน โดยผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายพม่าที่อยู่บริเวณเมืองทะวาย (เรียกตัวเองว่าคนทะแว) เมืองมะริด ในตอนใต้ของเขตตะนาวศรี ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับเขตจังหวัดระนอง โดยมีคนมอญและกะเหรี่ยงมาจับจองอยู่บ้าง ลักษณะความสัมพันธ์ข้ามแดนคล้ายกับอำเภอแม่สอด แต่เนื่องจากจังหวัดระนองไม่ได้เป็นด่านข้ามแดนถาวรและปริมาณการค้าข้ามแดนไม่สูง จำนวนผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามาอาศัยในจังหวัดระนองไม่มากนักเมื่อเทียบกับอำเภอแม่สอด ส่วนใหญ่มาทำงานด้านการประมงซึ่งเป็นงานที่ถนัดของชาวทะวาย ความเข้าใจต่อผู้ย้ายถิ่นของเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนระนองจะมีสูง ในขณะเดียวกันสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านความมั่นคงที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่น จะมีความหวาดระแวง ไม่ไว้ใจใจ ประกอบกับในระยะสองสามปีที่ผ่านมา มีประเด็นของกลุ่มโรฮิงญาที่เป็นข่าวว่าอพยพเข้ามาในเขตน่านน้ำของไทยบริเวณจังหวัดระนอง และถูกทหารไทยผลักดันออกไป จนเป็นข่าวดังไปทั่วโลก ทำให้รัฐส่วนกลางให้ความสนใจและกำชับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นให้ติดตามตรวจสอบการอพยพของผู้ย้ายถิ่นและการดำรงอยู่ในพื้นที่จังหวัดระนองอยู่เสมอ

ที่ระนอง มีศูนย์การเรียนรู้ 13 ศูนย์ที่ดำเนินการโดยองค์กรเอกชนของไทย องค์กรศาสนาทั้งคริสต์ศาสนา และพุทธศาสนา ส่วนใหญ่สอนในระดับอนุบาลและประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาของระนองไม่มีการตั้งศูนย์ที่ดำเนินการในเรื่องศูนย์การเรียนรู้โดยเฉพาะ แต่ทางจังหวัดก็มีคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลศูนย์ และมีความพยายามที่จะเข้าไปควบคุมดูแลและให้การสนับสนุนในลักษณะเดียวกับอำเภอแม่สอด

พื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร

พื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร มีลักษณะพื้นที่ทางกายภาพที่ต่างจากพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัดที่กล่าวมาข้างต้น เพราะไม่มีพื้นที่ติดชายแดน และถือเป็นพื้นที่ชั้นในที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่ฝ่าย

ความมั่นคงจึงมีความพยายามควบคุมเข้มงวด เช่น ไม่อนุญาตให้มีการจัดคอนเสิร์ตของนักร้องพม่าแบบที่จัดที่ระนอง การตรวจจับผู้ที่ไม่ได้บัตรแสดงสถานภาพแรงงาน และผู้ที่ไม่ได้ใบอนุญาตขับขี่ มีขึ้นบ่อยครั้งกว่าพื้นที่อื่น แรงงานกล่าวถึงการที่เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาค้นในบริเวณห้องพักเพื่อหาสารเสพติดก็เกิดขึ้นบ่อยโดยไม่มีหมายค้น

ถึงแม้พื้นที่จังหวัดสมุทรสาครจะไม่ติดชายแดน แต่การย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ที่จังหวัดสมุทรสาครอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็เป็นไปได้ไม่ยาก แรงงานหลายคนเริ่มจากการทำประมง ที่ต้องออกทะเลหลายวันติดต่อกัน ทำให้ทางการไทยตรวจสอบยาก เมื่อแรงงานมีช่องทางทำบัตรแรงงาน ก็จะหาทางเปลี่ยนงานไปทำงานโรงงานผลิตภัณฑ์อาหารทะเล และโรงงานแปรรูปขนาดเล็กหรือที่เรียกว่าล้าง ทำให้แรงงานประมงขาดแคลน ต้องหาแรงงานที่ไม่มีบัตรเข้ามาทดแทนอยู่เรื่อย ๆ แรงงานส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายมอญที่เข้ามาทางด้านเจ็ดยี่สามองศ์ อีกส่วนหนึ่งเป็นแรงงานพม่าและทวาย

งานส่วนใหญ่เป็นงานโรงงาน แรงงานจะอยู่บ้านเช่า หรือตึกแถวที่สร้างขึ้นรอบ ๆ โรงงาน เมื่อมีลักษณะเล็กเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้ย้ายถิ่นอยู่กระจายกันมากขึ้น จึงปะปนกับชุมชนคนไทย แบบแยกกันได้ง่าย ส่งผลให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นอยู่ปนกับเด็กลูกหลานคนไทย ทำให้สามารถสื่อสารภาษาไทยได้มาก

การทำงานโรงงาน โดยเฉพาะโรงงานขนาดใหญ่จะมีลักษณะของการจ้างที่มีมาตรฐาน ทั้งในเรื่องของค่าจ้างและสวัสดิการ และจะมีความมั่นคงในเรื่องรายได้ ได้ค่าแรงอย่างสม่ำเสมอ ถ้าหากมากันเป็นครอบครัวหรือทำงานทั้งสามีและภรรยาจะสามารถเสียค่าเช่า (ที่ค่อนข้างแพง) และมีเงินเหลือเก็บส่งทางบ้านที่พม่าได้ การจะมีทายาทหรือไม่ หรือจะเลี้ยงลูกเองหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วนใหญ่ยังไม่นิยมเลี้ยงลูกในเมืองไทย เพราะจะทำให้ภรรยาต้องหยุดงานมาเลี้ยงลูก สูญเสียรายได้ นอกจากจะมีญาติใกล้ชิดอีกคนมาอยู่ด้วยช่วยออกค่าเช่าบ้านและรายจ่ายในบ้าน ภรรยาก็จะหยุดทำงาน เพื่อทำงานบ้านรวมทั้งเลี้ยงลูกได้ และอาจรับงานมาทำที่บ้านแบบเหมา เช่นงานแกะกุง ถ้าไม่มีญาติมาช่วยเลี้ยงที่เมืองไทย จะส่งลูกกลับไปฝั่งพม่า แม้เด็กจะเล็กเช่นอายุ 2 เดือน แต่ก็มีเครือข่ายที่จัดการเรื่องการส่งคน ส่งของ และส่งเงินกลับฝั่งพม่า

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันจะมี ศูนย์การเรียนรู้หลายศูนย์มากขึ้น ทั้งที่จัดตั้งโดยองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรของมอญเองหลายองค์กรที่จัดตั้งศูนย์ตามวัดมอญที่มีอยู่หลายวัด ศูนย์เหล่านี้จะสอนเฉพาะระดับอนุบาลเป็นหลัก โดยบางศูนย์มีข้อตกลงกับโรงเรียนไทยที่จะส่งเด็กที่พร้อมเข้าโรงเรียนไทย เนื่องจากสมุทรสาครเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนมอญดั้งเดิมอยู่มานานแล้ว และมีวัดหลายวัดที่มีเจ้าอาวาสเป็นเชื้อสายมอญ วัดเหล่านี้จะให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นชาวมอญ พบว่าชาวมอญพม่าและทวายร่วมกันทำบุญสร้างสิ่งก่อสร้างและถาวรวัตถุอย่างจริงจังในวัดหลายวัด ทำให้ผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในจังหวัดสมุทรสาครมีพื้นที่ในการพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ย้ายถิ่นด้วยกัน และพยายามรักษาวัฒนธรรมและอัตลักษณ์

กล่าวโดยสรุป เมื่อเปรียบเทียบลักษณะของกลไกของภาครัฐ เอกชน และชุมชนในแต่ละพื้นที่ศึกษาพบว่ามีการสนับสนุนการปรับตัวของทายาทในลักษณะที่คล้ายกัน แต่บางพื้นที่จะโดดเด่นมากกว่าพื้นที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน กรณีอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ที่ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาตากเขต 2 ได้ตั้งศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาเด็กต่างด้าวขึ้นเพื่อสนับสนุนองค์กรเอกชนที่จัดการศึกษาในทายาทในพื้นที่ ในขณะที่พื้นที่อื่นไม่มีศูนย์ที่ดำเนินงานด้านนี้โดยตรง ในพื้นที่นี้ยังพบว่าจำนวนองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการศึกษาและการพัฒนาให้กับทายาทผู้ย้ายถิ่นมีเป็นจำนวนมากกว่าพื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งมีการจัดตั้งประชาคมแม่สอดที่เป็นตัวแทนท้องถิ่นและมีส่วนในการพัฒนาทายาทผู้ย้ายถิ่น ในขณะที่พื้นที่อื่นไม่มี นอกจากนี้ยังพบว่าทุกพื้นที่ศึกษา ทางหน่วยงานของรัฐไม่ได้มีการจัดแบ่งพื้นที่การทำงานหรือที่อยู่อาศัยที่แยกกันชัดเจนระหว่างคนในท้องถิ่นกับผู้ย้ายถิ่น ทำให้ผู้ย้ายถิ่นมีการเคลื่อนย้ายกันอย่างอิสระและมีลักษณะการอยู่อาศัยกระจัดกระจายและอยู่ปนกันมากกว่าจะแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างผู้ย้ายถิ่นกับคนในท้องถิ่นออกจากกันอย่างชัดเจน ซึ่งเชื่อให้เกิดการปรับตัวในอันที่จะอยู่ร่วมกันมากกว่าการแบ่งแยกและขัดแย้งกัน สำหรับบทบาทขององค์กรทางศาสนา พบว่าในทุกพื้นที่องค์กรทางศาสนาทุกศาสนามีบทบาทอย่างมากในการช่วยให้ทายาทที่มีพื้นที่ของการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นก็มีบทบาทอย่างมากในการทะนุบำรุงศาสนา เห็นได้จากการร่วมกันบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ในหลายวัด และร่วมในการจัดกิจกรรมในงานบุญต่าง ๆ อย่างเอาการเอางาน

7.3 ลักษณะการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

ในการศึกษาการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมแยกออกเป็น 3 ประเด็นได้แก่ 1) การปรับตัวทางภาษา 2) การปรับตัวทางวัฒนธรรมและ 3) การปรับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีรายละเอียดของการปรับตัวแต่ละประเด็นและข้อสรุปถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ดังต่อไปนี้

1) การปรับตัวทางภาษา

ภาษาไทย

เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ย้ายถิ่น โดยทั่วไปแล้ว ทายาทรุ่นที่ 2 ที่เกิดในประเทศไทย และทายาทรุ่น 1.5 ที่ติดตามบิดามารดาเข้ามาตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 15 ปี จะมีความสามารถในการใช้ภาษาไทยได้ดีกว่ารุ่นบิดามารดา ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ ประการที่หนึ่ง เนื่องจากเด็กที่มีอายุน้อยสามารถเรียนรู้ภาษาใหม่ได้รวดเร็วกว่าจากการมีความสัมพันธ์กับเพื่อนคนไทยหรือจากการรับสื่อไทย สังเกตเห็นได้ชัดเจนเมื่อพูดกับรุ่นบิดามารดาบ่อยครั้งที่พูดไทยได้ชัดเจน นอกจากนี้จะมาอยู่นานมาก และมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาช่วย เช่นระดับการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทย ฯลฯ ประการที่สอง รุ่นบิดามารดาที่เข้ามาก่อนหน้านี้

จะมีการจดทะเบียนแรงงานในปี 2547 ถือเป็นแรงงานที่เข้าเมืองผิดกฎหมายและไม่ได้รับการอนุญาตให้อยู่อาศัยในเมืองไทย จะไม่กล้าเปิดเผยตัว ลักษณะของการจ้างงานก็จะจำกัดขอบเขตพื้นที่ที่อยู่อาศัยและการทำงาน การทำงานแบบรับจ้างทั่วไป ที่เปลี่ยนนายจ้างอยู่เป็นประจำ ทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยมากแบบในปัจจุบันยังไม่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ย้ายถิ่นรุ่นบิดามารดาจึงมีปฏิสัมพันธ์มากในชุมชนคนย้ายถิ่นเหมือนกัน ทำให้ความต้องการใช้ภาษาไทยในการสื่อสารมีน้อยต่างกับสถานการณ์ของทாயาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังปี 2548 ที่มีมติกรม. 5 กรกฎาคม 2548 ที่ให้สิทธิเด็กไม่ว่าจะเป็นสัญชาติใดเข้าโรงเรียนไทยได้

อย่างไรก็ดี ความสามารถในการฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทยของทாயาทรุ่นที่ 2 และ 1.5 มีหลายระดับขึ้นอยู่กับ ปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการได้แก่

1) ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในประเทศไทย ทายาทที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นระยะเวลานาน จะสามารถพูดภาษาไทยได้ดีกว่าทายาทที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยระยะสั้น ซึ่งพบว่าเด็กและเยาวชนหลายคนแม้จะเป็นทายาทรุ่นที่ 2 คือเกิดในประเทศไทย แต่ไม่ได้อยู่ในประเทศไทยติดต่อกัน ในหลายกรณีพ่อแม่จะส่งกลับไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนในหมู่บ้านเดิมในประเทศพม่า จนจบระดับประถมและโตพอที่จะดูแลตัวเองหรือทำงานได้แล้ว จึงกลับมาอยู่กับพ่อแม่ในเขตประเทศไทยอีกครั้ง ถ้าหากไปอยู่ในประเทศพม่าเพียงไม่กี่ปี หรืออยู่ในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ไม่กลับไปเลย การพูดภาษาไทยก็จะดีกว่าผู้ที่กลับไปอยู่พม่าแล้วเพิ่งกลับมา

2) ลักษณะการปฏิสัมพันธ์กับเด็กและชุมชนไทย พบว่าทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เข้าโรงเรียนรัฐหรือเอกชนไทย จะสามารถพูดภาษาไทยได้เร็วและชัดเจน เพราะการได้พูดคุยสนทนากับนักเรียนไทยและกับครูทุกวันทีไปโรงเรียน บางโรงเรียนห้ามเด็กพูดภาษาแม่ของตน เพื่อเร่งให้เด็กเรียนรู้อาษาไทยได้เร็วขึ้น นอกจากการพูดภาษาไทยแล้ว ทายาทที่เข้าโรงเรียนก็จะได้เรียนรู้ในการอ่านและเขียนภาษาไทยด้วย ส่วนทายาทที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนไทย แต่เข้าเรียนในศูนย์การเรียนรู้ ก็ยังได้เรียนภาษาไทยมากกว่าเด็กที่ไม่ได้เรียนเลย เพราะปัจจุบันทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในพื้นที่ที่มีศูนย์การเรียนรู้ หรือโรงเรียนผู้ย้ายถิ่นมากเช่น กรณีของอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และจังหวัดระนอง เสนอให้ทุกศูนย์ฯ จัดการสอนภาษาไทยให้ทายาท ถ้าไม่มีทรัพยากรพอที่จะจ้างครูไทย ก็ให้ส่งทายาทไปเรียนในโรงเรียนของไทยตามข้อตกลงร่วมมือกันที่ทำร่วมกัน

นอกจากนี้ลักษณะของการอยู่อาศัยและใช้ชีวิตประจำวันว่ามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนคนไทยมากน้อยแค่ไหน ก็มีผลต่อการปรับตัวด้านภาษา เช่น ได้เล่นกับเด็กไทยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน ทำงานในตลาดตั้งแต่เด็ก หรือเช่าบ้านติดกับคนไทย ต้องติดต่อสื่อสารกันทุกวันในด้านการค้า และด้านอื่น ๆ เป็นเวลาหลายปี จะสามารถใช้ภาษาไทยได้ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากทายาทไม่ได้เข้าโรงเรียน และใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับบิดามารดา ญาติพี่น้องและชุมชนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง การใช้ภาษาไทยก็จะทำได้จำกัด

ซึ่งจะพบได้ในกรณีทำงานในแปลงเกษตรที่ห่างไกล หรือมาเมืองไทยตอน อายุ 13-15 ปี มาถึงก็ทำงานในโรงงานที่ไม่ค่อยมีคนไทย และอาศัยในชุมชนที่แยกออกจากคนไทย

ในพื้นที่ที่ศึกษา พบว่าปัจจุบันเมืองคักร และโครงการที่ทำงานกับผู้หนีภัยและผู้ย้ายถิ่นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นองค์กรต่างประเทศ มีความต้องการเจ้าหน้าที่ ผู้ช่วย ล่าม หรืออาสาสมัครที่รู้ภาษาของผู้ย้ายถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็รู้ภาษาไทยเพื่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่หรือชุมชนไทยในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่ ผู้ช่วย ล่าม หรืออาสาสมัครจะเป็นทายาทผู้ย้ายถิ่น ที่รู้มากกว่าหนึ่งภาษา การเข้าไปทำงานกับองค์กร และโครงการเหล่านี้ ถือเป็นกรณีฝึกฝนให้ทายาทสามารถใช้ภาษาไทยได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

3) พื้นฐานตระกูลภาษา พื้นฐานภาษาเดิมมีส่วนทำให้การปรับตัวใช้ภาษาไทยได้เร็วหรือชัดเจน เช่น กรณีเด็กไทใหญ่ จะสามารถเรียนรู้ภาษาไทยได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นตระกูลภาษาเดียวกัน เช่นเดียวกับเด็กมอญ เมื่อเทียบกับเด็กพม่าและทวายที่จะใช้เวลาในการปรับตัวมากกว่าในระยะเวลาเดียวกัน ด้วยปัจจัยนี้ทำให้เด็กไทใหญ่สามารถเข้าโรงเรียนไทยได้ตั้งแต่ชั้นอนุบาล โดยไม่ต้องผ่านการเตรียมพร้อมจากศูนย์การเรียนรู้เช่นกรณีของเด็กชาติพันธุ์อื่น ซึ่งจะเห็นว่าที่จังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ไม่มีศูนย์การเรียนรู้จำนวนมาก เช่นกรณีของอำเภอแม่สอด จังหวัดระนอง และสมุทรสาคร

4) การรับสื่อ พบว่าทายาทของผู้ย้ายถิ่นมีโอกาสรับสื่อวิทยุและโทรทัศน์ไทยค่อนข้างมาก อาจจะมีบ้างแต่น้อยรายที่ทำงานในแปลงเกษตรที่ห่างไกลที่อาจรับได้แต่วิทยุ การฟังเพลงและดูละครโทรทัศน์ มีส่วนในเรื่องการรับเอาภาษาไทยและดูซึมเอาวัฒนธรรมไทยในการปฏิบัติ

ทายาทจะสามารถใช้ภาษาไทยในการฟัง พูด อ่าน เขียนได้ในระดับไหน ขึ้นอยู่กับว่าสถานการณ์ของแต่ละคนว่ามีปัจจัยทั้ง 4 ระดับไหน เช่น ทายาทของผู้ย้ายถิ่นชาวไทใหญ่ที่มาอยู่เมืองไทยนาน และได้เรียนหนังสือในโรงเรียนไทยหลายปี และอยู่อาศัยในบ้านเช่าที่ไม่ได้แยกออกจากชุมชนไทยอย่างชัดเจน และมีโอกาสและเวลาในการรับสื่อไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูทีวี ก็จะทำให้ทายาทคนนั้นสามารถใช้ภาษาไทยได้แทบจะไม่แตกต่างจากเยาวชนไทยที่มีอายุเท่ากัน ในขณะที่ถ้าขาดปัจจัยอันใดอันหนึ่ง ระดับความสามารถทางภาษาไทยก็จะมีน้อยกว่าผู้ที่ปัจจัยทั้ง 4 ครบถ้วน

ภาษาพม่า มอญ ไทใหญ่ ทวาย อังกฤษ

จากการสัมภาษณ์ทายาทพบว่าทายาทส่วนใหญ่ ยังคงสามารถฟัง และพูดภาษาแม่ของตนได้ ได้แก่ ภาษาไทใหญ่ ภาษามอญ พม่า และทวาย เพราะพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายที่เด็กอยู่ด้วยยังพูดภาษาไทยได้ไม่คล่องเท่ากับภาษาแม่ของตน แต่เด็กที่เข้าสู่โรงเรียนไทยตั้งแต่เล็กและเรียนหลายปี ครอบครัวยุ่ใกล้ชิดคนไทย และพ่อแม่พูดภาษาไทยได้ดี อาจจะเริ่มพูดภาษาไทยกับพ่อแม่มากขึ้นและเริ่มคล่องกว่าภาษาแม่ เด็กที่เข้าโรงเรียนไทยนี้ จะไม่ได้เรียนการอ่านและการเขียนภาษาแม่ของตน นอกจาก

เรียนเพิ่มเติมนอกเวลา โดยจ้างครูพิเศษ หรือมีโครงการพิเศษขององค์กรของชาติพันธุ์ที่ส่งเสริมให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นในไทยไม่ลืมภาษาของตน

ทายาทผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยที่ยังสามารถฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาแม่ของตนได้ดี เป็นกลุ่มที่ได้กลับไปเรียนโรงเรียนในถิ่นเกิดของตนจนจบระดับประถมศึกษา และเนื่องจากโรงเรียนในประเทศพม่าแม้จะตั้งในเขตกลุ่มชาติพันธุ์ ก็ใช้หลักสูตรพม่าเป็นแกนกลาง ทำให้ทายาทที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่พม่า จะสามารถฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาพม่าเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งภาษา ด้วยเหตุนี้จะพบว่า ทายาทผู้ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งมีความสามารถหลายภาษาทั้งภาษาไทย ภาษาพม่า และภาษาชาติพันธุ์ของตน เช่น ไทใหญ่ มอญ

ในขณะเดียวกัน สำหรับทายาทกลุ่มที่เรียนในศูนย์การเรียนรู้ เช่นในกรณีของอำเภอแม่สอด และระนอง อาจจะได้ภาษาไทยในระดับที่ไม่ดีมากนัก แต่จะได้ภาษาอังกฤษที่ค่อนข้างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากเรียนในศูนย์การเรียนรู้ที่มีถึงระดับมัธยมปลาย ทายาทมีแรงจูงใจในการเรียนภาษาหลายภาษา เพราะอยู่ในบริเวณชายแดนที่มีโอกาสฝึกฝน เนื่องจากมีองค์กรนานาชาติเข้ามาทำงานกับผู้ย้ายถิ่นและผู้ลี้ภัย มีการค้าขายและทำธุรกิจกับนักธุรกิจหลายสัญชาติ ผู้ที่มีความสามารถด้านภาษาและมีความประพฤติที่ดี จะได้รับการคัดเลือกให้ไปฝึกฝนต่อ เพื่อเตรียมเข้าไปทำงานกับองค์กรและโครงการทั้งที่จัดตั้งโดยผู้ย้ายถิ่นเอง เช่น ทำงานคลินิกแม่ตาของพญ. ชินเทีย หม่อง องค์กร Shan Women's Action Network ของกลุ่มผู้ใหญ่ไทใหญ่ องค์กรเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนทุนจากต่างประเทศ มีการแลกเปลี่ยนกับชาวต่างประเทศที่เป็นผู้ให้ทุน หรือมาดูแล หรืออาสาสมัครต่างประเทศสังกัดอยู่ เจ้าหน้าที่ที่ทำงานในองค์กรเหล่านี้จึงจำเป็นต้องมีความสามารถหลายภาษา

กรณีที่ทายาทมีความสามารถโดดเด่นด้านภาษาอังกฤษ เป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้โดยครู ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่คนไทยที่ทำงานเกี่ยวข้อง และมักจะหยิบยกขึ้นมาว่าเป็นจุดเด่นกว่านักเรียนไทย และทำให้เป็นข้อได้เปรียบกว่านักเรียนไทย ในเรื่องโอกาสของการทำงานในพื้นที่ชายแดนที่มีความต้องการคนที่มีความสามารถหลายภาษาและหลายวัฒนธรรม

2) การปรับตัวทางวัฒนธรรม

ทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 ที่เติบโตในประเทศไทย จะกลายเป็นคนหลายวัฒนธรรม คือรับเอาวัฒนธรรมไทยจากการได้เข้ามาอยู่ในสังคมไทย เรียนรู้จากในโรงเรียน จากสื่อ และการปฏิสัมพันธ์กับคนไทยในชีวิตประจำวัน ในขณะเดียวกันก็ยังได้รับการปลูกฝังวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เดิมจากรุ่นพ่อแม่ และเครือญาติที่มีรากเหง้าวัฒนธรรมเดิม

วัฒนธรรมไทยที่ทายาทรับเอานั้น แยกออกได้เป็น 3 ประเภท ประเภทแรกคือ วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับความเป็นชาติไทย เด็กที่อยู่ในโรงเรียนจะถูกปลูกฝังให้เคารพสถาบันกษัตริย์ไทย และความ

เป็นชาติไทยผ่านสัญลักษณ์เช่นธงชาติ และการร้องเพลงชาติ ในบางพื้นที่เช่น อำเภอแม่สอด ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำหนดให้ทุกศูนย์การเรียนรู้ต้องติดธงชาติไทย ร้องเพลงชาติและเชิญธงชาติขึ้นสู่เสาทุกเช้า และให้มีการสอนภาษาไทย โดยพัฒนาแบบเรียนภาษาไทยเพื่อใช้ในศูนย์การเรียนรู้ประเภทที่ 2 คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น มารยาท อาหารการกิน การแสดงความคิดเห็น ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนให้เด็กรู้จักไหว้ครูและผู้ใหญ่ ประเภทที่ 3 เป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่อาจจะมีที่มาจากตะวันตกหรือจากประเทศในเอเชียเช่น เกาหลี ญี่ปุ่น ฯลฯ ที่วัยรุ่นไทยรับเอามา และทายาทผู้ย้ายถิ่นก็นำไปปฏิบัติ เช่น การแต่งกายสไตล์เกาหลี การย้อมสีผม การเจาะลิ้น เจาะหู กางเกงทรงเดป วัฒนธรรมการใช้มือถือ การใช้คอมพิวเตอร์ในการสื่อสาร ฯลฯ การรับวัฒนธรรมประเภทที่สามนี้เห็นได้ชัด ในกลุ่มทายาทอายุ 15 ปีขึ้นไปที่ไม่ได้เรียน แต่ทำงาน โดยทั่วไปรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวจากการอยู่ร่วมกับวัยรุ่นไทยและจากสื่อต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ทายาทรุ่นนี้ ยังไม่ทิ้งวัฒนธรรมเดิมเสียทีเดียว เพราะรุ่นพ่อแม่ยังไม่สามารถใช้ภาษาไทยและปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมไทยได้อย่างดี จึงทำให้ต้องสื่อสารภาษาเดิมกับลูกและถ่ายทอดวัฒนธรรมเดิม การที่พ่อแม่เป็นผู้ย้ายถิ่น เป็นแรงงานที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย และมีสภาพการทำงานที่หนัก ได้ผลตอบแทนน้อย ในขณะที่เด็วก็นักถูกจำกัดพื้นที่การรวมตัวในที่สาธารณะ ทำให้พื้นที่ทางศาสนา เป็นพื้นที่เดียวที่เปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทสามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมด้านศาสนา ซึ่งก็เป็นพื้นที่ที่ผู้ย้ายถิ่นและทายาทได้พบปะ แลกเปลี่ยน และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนได้ ทำให้ทายาทได้เรียนรู้วัฒนธรรมของตนเองควบคู่ไปกับการเรียนรู้วัฒนธรรมไทยในพื้นที่โรงเรียน และพื้นที่สาธารณะ

โดยสรุปแล้ว ทายาทรุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 1.5 เติบโตขึ้นมาท่ามกลางวัฒนธรรมที่หลากหลาย คือ วัฒนธรรมของพ่อแม่ซึ่งในบางกรณีมีความหลากหลายตั้งแต่ในระดับครอบครัว เพราะการย้ายถิ่นทำให้คนต่างชาติพันธุ์มาพบกันในที่ทำงานเดียวกันในประเทศไทย และแต่งงานกัน เพราะฉะนั้นพ่อและแม่ของทายาทอาจมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ก็ยังมีอยู่ในชุมชนเดียวกัน เช่น ชุมชนแรงงานที่สมุทรสาครที่มี พม่าและทวายอยู่ด้วยกัน ที่แม่สอด ที่มีคนกะเหรี่ยงและมุสลิมพม่าอยู่ด้วยกัน หรือลูกจ้างในสวนยางที่จังหวัดระนองที่มีทั้งที่เป็นคนมอญ กะเหรี่ยง และพม่า โรงเรียนมุสลิม และคริสต์ บางโรงเรียนรับนักเรียนที่ถือศาสนาพุทธเข้าเรียนด้วย เมื่อมีการปฏิบัติทางศาสนา นักเรียนที่มีศาสนาต่างออกไปก็จะแยกตัวไปปฏิบัติศาสนาของตน

การปรับตัวที่เป็นปัญหา คือการเลือกรับเอาวัฒนธรรมที่เป็นด้านลบ การที่ทายาทเกิดท่ามกลางความกดดันเรื่องการไม่มีสถานะบุคคล ถูกจำกัดสิทธิในการแสดงออก การเคลื่อนไหว และการเข้าถึงบริการด้านต่าง ๆ ในสังคม ประกอบกับความยากจน ต้องทำงานหนักตั้งแต่อายุยังน้อย มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงไม่มากนัก อาจจะเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่ผลักดันให้ทายาทหันเข้าหายาเสพติด รวมทั้งการ

ดื่มสุรา และการเข้าถึงอบายมุขต่าง ๆ ปัญหาการเที่ยวเตร่ ทะเลาะวิวาท มีความสัมพันธ์ทางเพศและมีลูกก่อนวัยอันควร ทำให้ชีวิตครอบครัวไม่ยั่งยืน เด็กถูกทอดทิ้ง ฯลฯ

3) การปรับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจุบันพบว่า ผู้ย้ายถิ่นจำนวนหนึ่งมีการเลื่อนสถานภาพจากการทำงานในระดับล่างสุดเช่นจากแรงงานในไร่ นา เป็นชาวนา กรรมกรก่อสร้างรายวัน เป็นผู้รับเหมาขนาดเล็ก รับช่วงทำงานที่ใช้ฝีมือ เช่นช่างสี ช่างไม้ ฯลฯ แรงงานล้างจานเสิร์ฟอาหารในร้านอาหาร เลื่อนหน้าที่ขึ้นมาเป็นผู้ช่วยก๊วก และภายหลังเป็นก๊วก และจากก๊วก กลายเป็นเจ้าของกิจการเอง (ส่วนใหญ่จะเป็นร้านอาหารขนาดเล็ก) จากการทำงานรายวันและต้องหางานทำรายวัน เริ่มเป็นงานที่มีรายได้แน่นอนมากขึ้น แม้ว่าจะยังคิดค่าแรงเป็นรายวัน เช่นในจังหวัดเชียงใหม่ พนักงานทำความสะอาดที่สังกัดบริษัทต่าง ๆ ที่รับเหมาทำความสะอาดให้กับบริษัท ห้างร้าน ศูนย์การค้า มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล ฯลฯ กว่าร้อยละ 90 เป็นผู้ย้ายถิ่นและทายาทชาวไทยใหญ่ การที่มีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานเป็นแรงงานในภาคส่วนต่าง ๆ และอยู่อาศัยเป็นชุมชนใหญ่ ทำให้มีความต้องการในเรื่องสินค้าอุปโภคบริโภคที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมการอยู่การกิน ทำให้ผู้ที่มีความถนัดและหาช่องทางทางการค้าได้จำนวนหนึ่ง ทำอาชีพพ่อค้าแม่ค้า ขายทั้งของชำและอาหารสำเร็จรูป ทั้งเป็นการตั้งร้านในย่านชุมชน หรือการเช่าขายทั้งเป็นรถกระบะขนาดใหญ่ และรถพ่วงขนาดเล็ก บางรายมีฐานะดีมาก เช่นกรณีที่มีร้านค้าของคนไทยใหญ่ร้านเดียวที่เปิดขายของให้กับคนงานที่อยู่ในบ้านพักในแคมป์ก่อสร้างขนาดใหญ่กว่าร้อยละ 90 โดยเป็นแคมป์ที่อยู่ห่างไกลจากตลาด และคนงานซึ่งต้องทำงานอย่างต่อเนื่อง จะหาซื้อของกินของใช้ที่นี้ได้สะดวกกว่าการต้องออกไปซื้อที่อื่น ร้านนี้ยังขายอาหารด้วยเช่น ก๋วยเตี๋ยว หมูทอด และอาหารที่เป็นแบบไทยใหญ่เช่น ข้าวพุ้น ในเวลากลางวันที่คนงานไปทำงานและมีลูกค่าน้อย ทางเจ้าของร้านก็ใช้เวลาว่างตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อขายให้คนงาน

ผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่มีสถานะทางเศรษฐกิจมั่นคงขึ้น จะเริ่มสามารถปลีกเวลาไปร่วมงานกับกลุ่ม องค์กรและโครงการ ที่มีกลุ่มเป้าหมายการทำงานอยู่ที่แรงงานข้ามชาติ มีการจัดตั้งกลุ่มแรงงานข้ามชาติเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การรณรงค์เรื่องสุขภาพ เรื่องสิทธิแรงงาน และผู้ย้ายถิ่นและทายาทที่มีความรู้และความมุ่งมั่นในการทำงานก็จะได้รับการเลือกให้เป็นหัวหน้ากลุ่ม หรือเป็นอาสาสมัครให้กับโครงการวิจัยหรือหน่วยงานของรัฐ การทำงานในที่สาธารณะ ทั้งในลักษณะของการประชุม การรณรงค์จัดงานวันสำคัญทั้งวันที่กำหนดโดยสหประชาชาติ เช่น วันแรงงานข้ามชาติสากล วันสิทธิมนุษยชน ฯลฯ และงานทางศาสนา เช่น ปอยสง่าลอง การจัดวิทยุชุมชน และสื่อต่าง ๆ ฯลฯ ทำให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทมีสถานะทางสังคมเพิ่มสูงขึ้น

ผู้ย้ายถิ่นที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงและมั่นคงมากขึ้น มีแนวโน้มที่จะปักหลักปักฐานอยู่ในประเทศไทย และตั้งใจให้ทายาทของตนเรียนในโรงเรียนไทยจนจบในระดับสูง สำหรับผู้ย้ายถิ่นที่เข้ามามานานแล้ว ทายาทเป็นผู้ใหญ่ มีอายุมากกว่า 20 ปี และจบจากโรงเรียนไทยในระดับต่าง ๆ กลุ่มนี้

สามารถฟัง พูด อ่าน เขียนภาษาไทยได้ดี เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมไทย มีวิถีคิด วิถีพูด และการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างจากคนไทยคนอื่น นอกจากเรื่องของการไม่มีบัตรประชาชนไทย ที่ทำให้ไม่สะดวกในการเดินทาง และเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ เป็นสิ่งคอยเตือนว่าพวกตนไม่ใช่คนไทย อย่างไรก็ตามก็ดีทายาทกลุ่มนี้ก็เริ่มเข้าสู่อาชีพการงานที่มีสถานภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การเป็นลูกจ้างโครงการหรือองค์กรต่าง ๆ การทำธุรกิจส่วนตัว

การมีบัตรแสดงสถานภาพที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จำกัดหรือเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นและทายาทสามารถเคลื่อนไหวในสังคมได้อย่างอิสระหรือไม่ และสามารถเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้เพียงไร กลุ่มที่บัตรบุคคลบนพื้นที่สูง (กว่าร้อยละ 50 ของผู้ย้ายถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน และบางส่วนของจังหวัดตาก) จะมีความมั่นใจในการเดินทาง และสามารถแสวงหาช่องทางการทำงานที่มั่นคงและมีรายได้ดีเฉกเช่นคนไทยทั่วไป เนื่องจากบัตรดังกล่าวให้สิทธิในการอยู่อาศัยในแผ่นดินไทยได้อย่างถาวร เป็นบัตรที่ใช้ในการต่อรองกับเจ้าหน้าที่ แสดงให้เห็นว่าพวกเขาก็เป็นคนที่อยู่ในผืนแผ่นดินไทยมานานแล้ว เพียงแต่รอกระบวนการพิสูจน์และการเปลี่ยนสถานะไทย กลุ่มที่มีบัตรนี้ค่อนข้างจะมีความมั่นใจไม่กลัวเจ้าหน้าที่ สำหรับกลุ่มที่มีบัตรแรงงาน และปัจจุบันอยู่ในกระบวนการพิสูจน์สัญชาติ ก็จะมี ความมั่นคงและแสดงตัวตนได้มากกว่ากลุ่มที่ไม่มีบัตรอะไรเลย กลุ่มนี้จะส่งลูกเข้าโรงเรียนไทยได้มากกว่ากลุ่มที่ไม่มีบัตรอะไรเลย ซึ่งมักจะเปลี่ยนที่อยู่บ่อย และอาจจะอยู่ในที่ที่ห่างไกลเพื่อให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบไม่ได้ เช่น การออกเรือประมง ไนไร้ขนาดใหญ่ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

4) ความแตกต่างของการปรับตัวของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบการปรับตัวของทายาทแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ลักษณะการปรับตัว	ไทใหญ่	กะเหรี่ยง	มอญ	พม่า
ความสามารถในการใช้ภาษาไทย	* * * * *	* * *	* * * *	* *
การปรับรับเอาวัฒนธรรมในสังคมไทย	* * * *	* * *	* * *	* * *
การปรับตัวทางสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทย	* * * * *	* * * *	* * *	* * *

* * * * * = ดีมาก * * * * = ดี * * * = ปานกลาง * * = น้อย

ผลการวิจัยพบว่าในด้านการปรับตัวทางภาษา ทายาทที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่มากในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนสามารถใช้ภาษาไทยได้ดีมาก เนื่องจากพื้นฐานภาษาเดิมเป็นตระกูลเดียวกับภาษาไทย ประกอบกับการเรียน การทำงานและการอยู่อาศัยจะไม่แยกจากชุมชนไทย ในขณะที่กรณีกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่เป็นผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร ตระกูลภาษาเดิมก็เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษาไทยได้เร็ว แต่มีการแยกตัวออกจากชุมชนไทยมากกว่ากลุ่มไทใหญ่ สำหรับกลุ่มกะเหรี่ยงที่เป็นผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในอำเภอแม่สอดมีการปรับตัวในระดับปานกลาง เนื่องจากพื้นฐานภาษา

เดิมที่แตกต่างจากภาษาไทยแต่เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับสังคมไทยมากกว่ากลุ่มพม่าซึ่งทั้งในอำเภอแม่สอด และจังหวัดระนองแยกตัวออกจากชุมชนไทยมากกว่า ทำให้ทายาทมีการปรับตัวทางภาษาในระดับที่น้อย

เช่นเดียวกับการปรับรับเอาวัฒนธรรมในสังคมไทย ในกรณีไทใหญ่จะมีระดับการปรับตัวที่ดี เนื่องจากการเรียน การทำงานและการอยู่อาศัยจะอยู่ร่วมกับเด็กและชุมชนไทยมากกว่ากลุ่มกะเหรี่ยง มอญและพม่า ซึ่งถือว่ามีการปรับตัวปานกลางเนื่องจากทายาทจำนวนมากไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนไทย และทำงานในภาคส่วนที่แยกตัวจากชุมชนไทยเช่นกรณีมอญที่ทำงานในโรงงานที่สมุทรสาคร พม่าที่ทำงาน ในโรงงานที่อำเภอแม่สอด และกะเหรี่ยงที่ทำงานในภาคการเกษตรที่แยกตัวออกจากชุมชนไทย

ในด้านการปรับตัวทางสถานภาพเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทย ทายาทไทใหญ่ในจังหวัด เชียงใหม่และแม่ฮ่องสอนปรับตัวได้ในระดับดีมาก เนื่องจากมีระดับการบูรณาการเข้ากับสังคมไทยค่อนข้างสูงเนื่องจากมีความตั้งใจที่จะอยู่ในสังคมไทยอย่างถาวรมากกว่าและเข้าเรียนในโรงเรียนไทยมากกว่า ในขณะที่ทายาทกะเหรี่ยงในอำเภอแม่สอดปรับตัวได้ในระดับดี ส่วนทายาทกลุ่มมอญและพม่าปรับตัวได้ในระดับปานกลางเนื่องจากระดับการบูรณาการเข้ากับสังคมไทยมีน้อยกว่ากลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยง

อย่างไรก็ดี การสรุปดังกล่าวเป็นการสรุปภาพรวมจากเฉพาะพื้นที่ที่ศึกษา บนปัจจัยเงื่อนไขที่ คล้ายคลึงกันทั้งในเรื่องของระยะเวลาที่อยู่อาศัยในสังคม การได้เรียนในโรงเรียน ความสัมพันธ์ใน ครอบครัว ฯลฯ

7.4. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการส่งเสริมการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในทิศทางที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์สังคมไทย

ปัจจุบัน การบันทึกข้อมูลทายาทผู้ย้ายถิ่นไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบอย่างเป็นระบบ จึงไม่มี ตัวเลขที่ชัดเจนว่าทายาทผู้ย้ายถิ่นมีจำนวนเท่าไร แม้จะมีการเปิดให้จดทะเบียนแรงงานและผู้ติดตามใน ปี 2547 แต่แรงงานไม่ได้ไปจดทะเบียนกันทุกคนและผู้ติดตามบางส่วนทยอยเข้ามาทีหลัง ซึ่งไม่มีโอกาสได้ จดทะเบียนเนื่องจากรัฐไม่เปิดให้มีการจดทะเบียนใหม่ นอกจากนี้ในระยะเวลานี้ ๗ ในปี 2552 รัฐเปิด โอกาสให้จดทะเบียนทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เกิดใหม่ แต่การไม่ได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง การไม่เห็นความสำคัญ การ ไม่ได้คลอบในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ หรือความไม่สะดวกอื่น ๆ ทำให้การจดทะเบียนทายาทที่ เกิดในประเทศไทยทำได้ไม่ครอบคลุม นอกจากนี้ ยังเป็นปัญหาเรื่องการทำทายาทกับผู้ย้ายถิ่นที่เป็นบิดา มารดามีหลักฐานแสดงสถานะคนละประเภทที่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาในการจัดการภายหลัง เช่นบิดา มารดามีบัตรบุคคลบนพื้นที่สูงที่สามารถอยู่อาศัยอย่างถาวรได้ แต่ทายาทเป็นบัตรแรงงานที่ทางการ อนุญาตให้อยู่ชั่วคราว

ในส่วนของการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม อาจแบ่งทายาทออกเป็น 3 กลุ่มตามความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสังคมไทยและรับเอาวัฒนธรรมไทย กลุ่มแรกได้แก่กลุ่มที่เข้าเรียนในโรงเรียนไทยและครอบครัวมีศักยภาพและความตั้งใจที่จะให้ลูกเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย เนื่องจากครอบครัวได้ตั้งหลักปักฐานและตั้งใจจะไม่กลับไปอยู่ประเทศพม่าอีกแล้ว กลุ่มนี้จึงมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับถิ่นเกิดของตนในประเทศพม่า หรือความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมพม่าน้อย ปัจจุบันทายาทที่จะเรียนจบในชั้นประถมและมัธยมจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น แต่ยังไม่มีความชัดเจนจากภาครัฐว่า บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทยที่จบชั้นประถมและมัธยมในพื้นที่จังหวัดที่เรียนอยู่ จะสามารถเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาได้หรือไม่ สาขาใดบ้าง เพื่อจบแล้ว ถ้ายังไม่ได้สัญชาติไทยหรือไม่มีหลักฐานทางทะเบียน จะสามารถทำงานประเภทใดได้บ้าง

กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ได้เรียนทั้งโรงเรียนในประเทศพม่า หรือเรียนจากศูนย์การเรียนรู้ในเขตไทย หรือเรียนในโรงเรียนไทยแต่ไม่ได้ตั้งใจหรือยังไม่แน่ใจว่าจะอยู่ในประเทศไทยไปตลอดหรือไม่ เพราะพ่อแม่ยังมีปู่ย่าตายายหรือญาติพี่น้องอยู่ในเขตประเทศพม่า และอนาคตอาจจะกลับไปทำมาหากินและอยู่อาศัยยังถิ่นเดิม กลุ่มนี้มีปัญหาว่า ถ้าตัดสินใจเรียนต่อในประเทศไทย สถาบันการศึกษาของไทยจะยอมรับได้หรือไม่ เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดอยู่ในปัจจุบันยังไม่มีหน่วยงานใดรับรองว่าเป็นสถาบันที่ถูกต้องตามกฎหมายและมีมาตรฐานที่ยอมรับได้ และจะมีระบบการศึกษาที่เป็นทางเลือกและการเตรียมตัวอย่างไรสำหรับทายาทที่อาจจะต้องกลับไปอยู่ในประเทศพม่า

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือทั้งในโรงเรียนพม่า ศูนย์การเรียนรู้ หรือโรงเรียนไทย เพราะพ่อแม่ทำงานเป็นแรงงานรับจ้างแยกตัวอยู่ตามเรือกสวนไร่ นา และย้ายสถานที่ทำงานอยู่ตลอด ต้องพาลูกไปด้วย โดยลูกต้องช่วยงานบ้านและเลี้ยงน้อง หรือในกรณีที่พ่อแม่เสียชีวิต อยู่กับญาติพี่น้องที่ไม่ได้สนใจเรื่องการศึกษาของเด็ก แต่อาจใช้เด็กให้ทำงานเช่น การเก็บขยะ งานก่อสร้าง หรือบางส่วนอาจจะถูกขายให้ไปทำงานต่างถิ่นเป็นขอทาน ขายพวงมาลัย ขายบริการทางเพศ กลุ่มนี้ไม่ได้เรียนรู้ทั้งในเรื่องภาษา วัฒนธรรม ความรู้ทางด้านสังคมและทักษะในการดำรงชีวิต อาจจะทำให้เด็กกลุ่มนี้เสี่ยงต่อการประพฤติปฏิบัติไปในทิศทางที่เบี่ยงเบน เช่น การก่ออาชญากรรม การเข้าสู่อบายมุข ความสัมพันธ์ทางเพศที่ไม่เหมาะสม ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม

นอกจากนี้ การที่ทายาทผู้ย้ายถิ่นปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมไทย อาจมีความหมายว่า มีความพยายามที่จะเลียนแบบการประพฤติปฏิบัติตัวแบบเด็กไทยที่เป็นปัญหา เช่นการไม่เคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส แต่ยึดถือเหตุผลและความเท่าเทียมกันดังเช่นสังคมตะวันตก การไม่ช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานบ้าน การใช้เงินฟุ่มเฟือย การใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการเล่นเกมส์และอ่านการ์ตูน แทนที่จะเป็นการพยายามหาวิชาความรู้ การแต่งตัวที่ไม่สุภาพ ฯลฯ และไม่ใส่ใจในวัฒนธรรมคำสั่งสอนที่เชื่อมโยงกับศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ คริสต์หรืออิสลาม ในขณะที่เดียวกันผู้ย้ายถิ่นเองก็อาจจะเริ่มมีปัญหา

เช่นเดียวกับผู้ปกครองไทย ที่ไม่มีเวลาดูแลลูก หรือไม่พยายามที่จะสร้างกระบวนการขัดเกลาทางวัฒนธรรมที่ทำให้ทายาทยังยึดมั่นในวัฒนธรรมและความเชื่อที่ดีของกลุ่มชาติพันธุ์เอง

บนพื้นฐานความเข้าใจต่อประเด็นปัญหาดังกล่าว และจากการรวบรวมข้อคิดเห็นจากภาคส่วนต่าง ๆ โครงการมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะทำให้การดำรงอยู่และการพัฒนาของทายาทของผู้ย้ายถิ่นในสังคมไทยเป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อทายาทผู้ย้ายถิ่นและสังคมโดยรวม ดังนี้

(1) ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลด้านทายาทผู้ย้ายถิ่นทั้งระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและชาติ เพื่อทราบจำนวนสถานะบุคคล ลักษณะทางชาติพันธุ์ และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และแนวโน้มในอนาคต เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวางแผนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่สามารถทำได้ในหลายระดับ

(2) ควรวางยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้ทายาทผู้ย้ายถิ่นได้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมไทย รวมถึงกฎหมายและระเบียบแบบแผนการปฏิบัติในสังคมไทย เพื่อทำให้เกิดการปรับตัวและอยู่ร่วมกันอย่างสันติและสร้างสรรค์ในสังคมไทย

(3) ควรส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนโยบายที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ย้ายถิ่นและทายาทและชุมชนไทย ส่งเสริมด้านการศึกษา การพัฒนาท้องถิ่น และการแก้ไขปัญหาสังคม โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างที่ทำได้ดี (Best Practices) โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในท้องถิ่น

(4) ควรส่งเสริมให้สถาบันศาสนาทั้งพุทธ มุสลิม และคริสต์ศาสนา มีบทบาทมากยิ่งขึ้นทั้งในด้านศีลธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมของผู้ย้ายถิ่นและทายาท

(5) สร้างเวทีร่วมมือและผนึกกำลังกันระหว่างองค์กรเอกชน รัฐ และชุมชน ทั้งระดับชาติ ภูมิภาค และท้องถิ่น ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาผู้ย้ายถิ่นและทายาทในทิศทางที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่มนุษย์และสังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

(6) ส่งเสริมการสร้าง ความเข้าใจในประเด็นการย้ายถิ่น การข้ามชาติ เพื่อให้สังคมในทุกระดับตระหนักถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ที่มีมากขึ้นในสังคมไทย และเพื่อให้ร่วมกันพัฒนาสังคมพหุวัฒนธรรม

(7) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรเด็กและเยาวชนให้มีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนที่รวมทั้งเด็กและเยาวชนทายาทผู้ย้ายถิ่น เพื่อให้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมที่ดีงาม โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม

(8) ควรวางยุทธศาสตร์ในด้านการจ้างงานและใช้ศักยภาพของทายาทผู้ย้ายถิ่นที่เริ่มจบการศึกษาในระดับสูงในแขนงต่าง ๆ มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า. 2550. รายงานวิจัย “การเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กแรงงานพม่า กรณีศึกษาพื้นที่ แม่สอด มหาชัย และคุระบุรี”

เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ 17 ฉบับที่ 890 วันที่ 19 มิถุนายน 2552

มติชนออนไลน์ 30 สิงหาคม 2552

วันดี สันติวุฒิมณี. 2545. “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า:

กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยา

มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยา มานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมพงษ์ สระแก้ว 2553 “สิทธิแรงงานและเด็กข้ามชาติกับการละเลย-เพิกเฉยของรัฐ” มติชน 10 มกราคม 2553 หน้า 9

อดิศร เกิดมงคล 2552 “แรงงานข้ามชาติจากพม่าในประเทศไทย : มองผ่านนโยบายรัฐไทยและประเด็นสิทธิมนุษยชน” เอกสารนำเสนอในเวทีประชุม the 4th Asia Human Rights Forum on February 17, 2009 at Korea University in Seoul, South Korea

อุทัย สุขศิริ 2550 “วัฏจักรและรูปแบบการค้ามนุษย์” รายงานการวิจัยเรื่องการค้ามนุษย์ในประเทศไทย มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย

Howard, Michael C. and Wattana Wattanapun. 2001. *The Palaung in Northern Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.)

Sachiko, Yasuda. 2008. “Shan on the Move: Negotiating Identities Through Spatial Practices among Shan Cross-Border Migrants in Northern Thailand”, M.A. Thesis, Graduate School of Chiang Mai University.

เว็บไซต์

<http://www.doe.go.th/workpermit>

<http://www.khonkhurtai.com>

<http://www.irrawaddy.com>

<http://www.muangboranjournal.com>

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=192447>

<http://www.posttoday.com>

<http://www.rehmonnya.org>

<http://www.tbbc.org/camps/2009-06-jun-map-tbbc-unhcr.pdf>

เอกสารจากหน่วยงาน

“การจัดการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ” ประกอบการประชุมสัมมนาวันที่ 14-15 กรกฎาคม 2552

“บทวิเคราะห์และสรุปแนวโน้มของปัญหาแรงงานต่างด้าวและผู้หลบหนีเข้าเมืองจังหวัดสมุทรสาครห้วงเวลา พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน” (ได้รับจากการประชุมเปิดตัวโครงการเมื่อ 21 พฤษภาคม 2552)

“รายงานผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กจากประเทศพม่าในจังหวัดระนองปี 2551” ขององค์การเยสุอิตสงเคราะห์ผู้ลี้ภัย

“รายงานการประชุมคณะกรรมการฝ่ายสังคมฯ ครั้งที่ 1/2552” วันอังคารที่ 17 มีนาคม 2552 ห้องประชุม บ้านชุมพวาบาล จ. สุราษฎร์ธานี (ได้รับเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2553)

“เอกสารประกอบการบรรยายสรุปสถานการณ์แรงงานจังหวัดสมุทรสาคร” นำเสนอนายไพฑูรย์ แก้วทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและคณะ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2552 ณ ศาลากลางจังหวัดสมุทรสาคร

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1: แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กร ทายาทรุ่นที่ 2 และ
ผู้ปกครองและแบบสังเกตการณ์กิจกรรม

แบบสัมภาษณ์ผู้บริหารองค์กร
ลักษณะและการดำเนินงานขององค์กร

วันที่กรอกข้อมูล _____

ชื่อผู้ให้ข้อมูล _____

เพศ _____ อายุ _____

ตำแหน่งในองค์กร _____

1. ชื่อองค์กร _____

2. ที่อยู่ _____

อำเภอ _____ จังหวัด _____

3. ประวัติขององค์กร (ปีที่ก่อตั้ง สาเหตุการก่อตั้ง การพัฒนาเติบโต ฯลฯ)

---

4. ลักษณะขององค์กร (วัตถุประสงค์ เน้นเรื่องอะไร เช่น สิทธิ ศาสนา ฯลฯ)

---

5. ลักษณะของสมาชิก (จำนวน องค์ประกอบทางชาติพันธุ์ สถานภาพทางเศรษฐกิจ
และสังคม)

---

6. ลักษณะและบทบาท ของทายาทรุ่นที่ 2 ในองค์กรนั้น ๆ

---

7. องค์กรมีกิจกรรมอะไรที่มีเป้าหมายอยู่ที่ทายาทรุ่น 2

---

8. การดำเนินงานขององค์กรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทายาทรุ่น 2 มีปัญหาอะไร

---

9. ท่านคิดว่าทายาทรุ่น 2 (หรือ 3) ยังสืบทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนแค่ไหน อย่างไร
เพราะอะไร

---

10. ท่านคิดว่าทายาทรุ่น 2 (หรือ 3) รับเอาวัฒนธรรมไทยแค่ไหน อย่างไร เพราะอะไร

---

11. ท่านคิดว่ามีเรื่องอะไรที่น่าเป็นห่วงหรือเป็นปัญหาหนักสำหรับทายาทรุ่น 2

---

12. ความคิดเห็นหรือข้อมูลอื่น ๆ

แบบสัมภาษณ์ทายาทรุ่นที่ 2 และผู้ปกครอง ด้านการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม

1. ประวัติชีวิตส่วนตัว

1) ข้อมูลส่วนตัว

1.1 อายุ

1.2 สถานภาพสมรส (ถ้าสมรส สมรสกับผู้อพยพด้วยกันหรือกับชาติใด ถ้าสมรสกับคนต่างเผ่าพันธุ์หรือคนไทย มีปัญหาอะไรหรือไม่อย่างไร)

1.3 มีลูกกี่คน ได้เรียนหรือไม่ อย่างไร ถ้าไม่เรียน ทำไม

1.4 ลักษณะของบัตรประจำตัว ได้มาอย่างไร เสียค่าใช้จ่ายอย่างไร

2) ประวัติการอยู่อาศัยในประเทศไทย

2.1 เกิดที่ไหน หรือบ้านเดิมอยู่ที่ใด เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเมื่ออายุเท่าไร

2.2 เข้ามาอยู่ในประเทศไทยได้อย่างไร (เรื่องการเดินทาง) มีปัจจัยและเงื่อนไขใด

2.3 มีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยอย่างไรบ้าง เพราะอะไร

2.4 บ้านที่อยู่ในปัจจุบัน สร้าง หรือ เช่า หรืออยู่กับใคร เสียค่าใช้จ่ายอย่างไร

3) ประวัติครอบครัว

3.1 พ่อและแม่อยู่ที่ไหน ยังอยู่ด้วยกันหรือแยกกัน

3.2 พ่อแม่ได้ให้การเลี้ยงดู และอบรมบ่มสอนหรือไม่ อย่างไร ถ้าไม่ใครทำหน้าที่แทน

3.3 อาชีพของพ่อและแม่ สถานภาพทางสังคม(เป็นผู้นำ ฯลฯ) และฐานะทางเศรษฐกิจ

3.4 มีพี่น้องหรือญาติพี่น้องอยู่ในประเทศพม่า และในประเทศไทยอย่างไรบ้าง อยู่ที่ใด มีการติดต่ออย่างไร บ่อยครั้งแค่ไหน ให้ความช่วยเหลือกันอย่างไรหรือไม่

2. การทำงาน (ถ้าไม่เคยทำงานให้ข้ามไปข้อ 3)

1) ลำดับการทำงานในอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่าเคยทำงานอะไร ที่ไหนมาแล้วบ้าง ได้งานแต่ ละอย่างได้อย่างไร เปลี่ยนงานอะไรไปแล้วบ้าง เพราะอะไร มีกระบวนการเรียนรู้เรื่องงาน ฝึกฝน ความสามารถ และยกระดับตำแหน่งงานอย่างไร

2) ลักษณะงานที่ทำอยู่ในปัจจุบัน งานอะไร ทำงานหนักเพียงใด มีความปลอดภัยในการ ทำงานหรือไม่ ความมั่นคงเพียงใด

3) รายได้ระดับใด ใช้อย่างไร (แบ่งให้พ่อ แม่ หรือคนในครอบครัวอย่างไร) ส่งกลับไปยัง ครอบครัวที่ประเทศพม่าหรือไม่ เท่าไร อย่างไร

4) ความสัมพันธ์กับเจ้านายหรือเพื่อนร่วมงาน เป็นอย่างไร

5) ถ้าหากทำงานเป็นไปอย่างไม่ตรงกับกฎระเบียบของทางการ (เช่น แรงงานเด็ก หรือ ทำอาชีพอื่นนอกจากใช้แรงงาน ฯลฯ) มีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่อย่างไรหรือไม่

3. การเรียน

- 1) ประวัติการเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงปัจจุบัน เรียนที่ใดบ้าง
- 2) ทำไมถึงได้เรียน (ถ้าเป็นผู้ปกครองถามว่าทำไมจึงให้ลูกเรียน)
- 3) ค่าใช้จ่ายในการเรียนรวมทั้งการเดินทางไปเรียน ไปอย่างไร เสียค่าใช้จ่ายอย่างไร
- 4) ประสบการณ์ในโรงเรียน ในเรื่องความสัมพันธ์กับเพื่อน กับครู มีประสบการณ์ด้านบวกหรือลบอย่างไร
- 5) ได้เรียนรู้เรื่องอะไรที่สำคัญจากโรงเรียน (เช่นเรื่องภาษา การแสดงออก ฯลฯ)

4. ความสัมพันธ์ทางสังคม

- 1) กลุ่มเพื่อนประกอบไปด้วยใครบ้าง เป็นกลุ่มอาชีพเดียวกัน หรือมาจากบ้านเกิดเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือไม่
- 2) มีเครือข่ายทางสังคมอย่างไร เป็นเครือข่ายอะไร (เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายบ้านเกิด ฯลฯ) หรือผู้ให้การอุปถัมภ์ในเรื่องใดอย่างไรหรือไม่ เครือข่ายดังกล่าวให้ความช่วยเหลือในด้านใด
- 3) เป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กรใดบ้าง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีตำแหน่งนำหรือไม่ มีบทบาทอย่างไร เข้าร่วมทำกิจกรรมอะไรบ้าง
- 4) ความสัมพันธ์กับคนไทยและชุมชนคนไทยเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาอะไร แก้ปัญหาอย่างไร (ประสบการณ์การถูกกดขี่ข่มเหงหรือทำร้ายจากคนไทย ฯลฯ)

5. การปฏิบัติทางวัฒนธรรม

- 1) ความสามารถในการใช้ภาษา สามารถใช้ภาษาอะไรได้บ้างในการฟัง พูด อ่าน เขียน สามารถใช้ภาษาใดได้ดีกว่ากัน ความสามารถที่ใช้ภาษา เป็นผลจากอะไร (การเรียน การใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ)
- 2) การนับถือและปฏิบัติทางศาสนา เหมือนหรือต่างจากรุ่นพ่อแม่ อย่างไร เพราะอะไร
- 3) มีโอกาสที่จะสามารถปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมของพ่อแม่หรือไม่ อย่างไร (การเข้าวัด การฟ้อนรำ ฝึกเล่นดนตรี ฯลฯ)
- 4) การรับสื่อ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ ซีดี ฯลฯ รับของไทย และของบ้านเกิดมากน้อยแค่ไหน ชอบอะไร ไม่ชอบอะไรในสื่อไทย (อาจใช้วิธีสังเกตประกอบ)

- 5) รูปแบบการดำเนินชีวิต การบริโภค(รวมทั้งการบริโภคเชิงสัญญา)เป็นอย่างไร (อาจใช้วิธีสังเกตประกอบ)
- 6) ความคิดเห็นต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างไร ควรจะรับวัฒนธรรมใด ไม่รับวัฒนธรรมใด

6. ปัญหาหรือการมีส่วนร่วมในทางสังคม

- 1) เผชิญกับปัญหาทางสังคมอย่างไรบ้าง (ทั้งที่เห็นเกิดกับคนใกล้ตัว หรือเป็นเรื่องที่เกิดกับตน) เช่น ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด ปัญหาความสัมพันธ์ทางเพศ ฯลฯ ทำไมจึงเกิดปัญหาเช่นนั้น
- 2) แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร ใครมาช่วยเหลือบ้าง
- 3) มีส่วนร่วมช่วยเหลืออะไรในชุมชนที่อาศัยอยู่ หรือที่ทำงานหรือที่โรงเรียน หรือให้กับสังคมไทยโดยรวมอย่างไร เพราะอะไร

7. ความผูกพัน ความใฝ่ฝัน ความคิดเห็น ฯลฯ

- 1) ในอนาคตคิดว่าจะอยู่หรือจะกลับพม่า หรือมีเงื่อนไขใดที่จะทำให้อยู่หรือไม่อยู่ในประเทศไทย
- 2) ในอนาคตอยากจะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร จะมีอาชีพอะไร เพราะอะไร
- 3) มองเห็นว่าชาติพันธุ์ของตนมีข้อดี ข้อด้อยอย่างไร มีความภาคภูมิใจในความเป็นชาติพันธุ์ของตนหรือไม่ อย่างไร รู้สึกว่าคนอื่นมองกลุ่มของตนเองถูกหรือผิดอย่างไร

หมายเหตุ

1. แนวคำถามนี้สามารถใช้สัมภาษณ์ทายาทรุ่นที่ 2 และในกรณีที่ยายาทรุ่นที่ 2 ยังเล็ก ให้สัมภาษณ์ผู้ปกครองแทนได้ หรือบางกรณีสัมภาษณ์ทั้งทายาทรุ่นที่ 2 และผู้ปกครอง โดยปรับคำถามให้สอดคล้อง
2. สามารถเพิ่มเติมคำถามได้ตามลักษณะเฉพาะของผู้ให้สัมภาษณ์
3. บางข้ออาจจะใช้วิธีสังเกตและบันทึก(เช่นสภาพห้องพัก) โดยไม่ต้องสอบถาม

แบบบันทึกข้อมูลกิจกรรมของแรงงานข้ามชาติ

1. ชื่อกิจกรรม _____

2. วันที่ _____

3. สถานที่ _____

4. ผู้จัดกิจกรรม _____

5. ความเป็นมา _____

_____

6. วัตถุประสงค์

_____

_____

7. ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

_____

8. รายละเอียดกิจกรรม

_____

_____

_____

8.1 สัดส่วนของทายาทรุ่นที่สอง-สามที่มาร่วมงาน

_____

8.2 อาชีพและสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม

_____

8.3 การกระจายตัวของที่อยู่อาศัย

_____

8.4 บทบาทในการจัดงาน

_____

8.5 ปัญหาและความคิดเห็น

_____

_____

_____

ภาคผนวก 2: ตัวอย่างใบทร. 38/1 ใบอนุญาตทำงานและบัตรประกันสุขภาพของแรงงาน
ต่างด้าว”

ใบ ทร. 38 / 1

ท.ว.๓๘/๑

แบบรับรองรายการทะเบียนประวัติ
ของแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในราชอาณาจักรเป็นกรณีพิเศษ

เลขประจำตัวคนต่างด้าว 00-2184-100192-9

ชื่อ นายสุข -	เพศ ชาย	สัญชาติ พม่า
วัน เดือน ปี เกิด 5 กันยายน 2522	อายุ 25 ปี	
มารดาชื่อ นางดูย	สัญชาติ -	
บิดาชื่อ นายหม่อง	สัญชาติ -	
สถานที่เกิด -		

ที่อยู่ขณะจัดทำทะเบียนประวัติ เลขที่ 43 หมู่ 1 ตำบลนิคมพัฒนา
กิ่งอำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดระยอง [2108-003259-2]
จัดทำทะเบียนเมื่อ วันที่ - เดือน - พ.ศ. -
บันทึกเพิ่มเติม วันที่ถ่ายรูปโดยสำนักทะเบียน วันที่ 20 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2548

ปรับปรุงข้อมูลครั้งสุดท้าย วันที่ 20 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2548

รับรองว่าเป็นรายการจากฐานข้อมูลการทะเบียนราษฎร
วันที่ 20 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2548

นายทะเบียน

บัตรประจำตัวคนซึ่งไม่มีสัญชาติไทย
00 2101 107339 1
พม่า

ชื่อ นายคำ
ชื่อสกุล อูหง
เกิดวันที่ 3 มี.ย. 2521
ที่อยู่ 81/169 หมู่ที่ 3 ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง

2101-8000850

3 พ.ค. 2549
วันออกบัตร

30 มี.ค. 2550
วันหมดอายุ

(นายชาญชัย สุนทรนิษฐ์)
ผู้อำนวยการทะเบียนคนต่างด้าว

ใบอนุญาตทำงาน

ชื่อสถานประกอบการ/นายจ้าง
บจก.ระยอง ฌักร 1999
สถานที่ทำงาน 81/169 อ.สาข36 หมู่ที่ 3 ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง

ประเดสณ (1) ซาซอลอ์กั
วันออกใบอนุญาต 27 มี.ค. 2549
วันถึงอายุใบอนุญาต 22 ก.ย. 2549

(นายจตุพรวิษ อินทวิสุทธิ)
อธิบดีกรมการุ้ดหางาน
นสช.ระยอง

บัตรประจำตัวคนซึ่งไม่มีสัญชาติไทย
00 2101 106778 1
พม่า

ชื่อ นางหญิง
ชื่อสกุล สมชาย
เกิดวันที่ 10 เม.ย. 2530
ที่อยู่ 81/169 หมู่ที่ 3 ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง

2101-8000851

26 เม.ย. 2549
วันออกบัตร

30 มี.ค. 2550
วันหมดอายุ

(นายชาญชัย สุนทรนิษฐ์)
ผู้อำนวยการทะเบียนคนต่างด้าว

ใบอนุญาตทำงาน

ชื่อสถานประกอบการ/นายจ้าง
บจก.ระยอง ฌักร 1999
สถานที่ทำงาน 81/169 อ.สาข36 หมู่ที่ 3 ต.เชิงเนิน อ.เมืองระยอง จ.ระยอง

ประเดสณ (1) ซาซอลอ์กั
วันออกใบอนุญาต 27 มี.ค. 2549
วันถึงอายุใบอนุญาต 28 ก.พ. 2550

(นายจตุพรวิษ อินทวิสุทธิ)
อธิบดีกรมการุ้ดหางาน
นสช.ระยอง

บัตรประกันสุขภาพแรงงานต่างด้าว/ผู้ติดตามที่ไม่มีสัญชาติไทย

เลขที่บัตรประจำตัวคนไม่มีสัญชาติ..0083011033111.....

สถานพยาบาลที่ประกันตน..โรงพยาบาลวิระกัเกิด..

ชื่อ.....นางแมช่าย ทราาย.....

เกิดวันที่..B359..... อายุ..35..... ปี

ที่อยู่..14/2 ถนนเจ้าฟ้า - ตำบลตลาดเหนือ.....
อำเภอเมือง จังหวัดกัเกิด

22/6/2548..... 30 / 6 /2549.....
วันออกบัตร วันหมดอายุ ผอ.รพ.